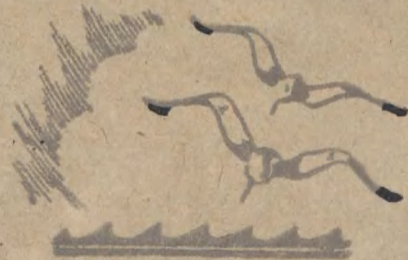

БІБЛІОТЕКА ЧУЖОЗЕМНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГЕНРІК
ІБСЕН

ВИБРАНІ
ТВОРИ

ТОМ

II

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ПІДПОРИ ГРОМАДЯНСТВА

Комедія на чотири дії

Переклали з данської мови
Вероніка Гладка й Катерина Корякіна

ДІЄВІ ОСОБИ

Консул Бернік.

Фру Бернік — його дружина.

Олаф — їхній син, 13 років.

Фрекен Бернік — консулова сестра.

Йоган Теннесен — молодший брат фру Бернік.

Фрекен Гессель — її старша сестра.

Гільмар Теннесен — брат у перших фру Бернік.

Адьюнкт Рерлянд — помічник проповідника.

Руммель — комерсант.

Вігелянд } — купці.

Сандстад }

Діна Дорф — молода дівчина, що живе в консуловій родині.

Крап — управитель.

Авлер — завідувач корабельні.

Фру Руммель — дружина комерсанта Руммеля.

Фрункель Руммель — її донька.

Фру Гольт — поштмайстєрова дружина.

Горожани, чужоземні моряки, пасажири з пароплава тощо. Дія відбувається в домі консула Берніка, в малому, приморському норвєзькому місті.

ДІЯ ПЕРША

Велика зала в домі консула Берніка виходить у сад. На авансцені, ліворуч двері в консулів кабінет. Далі в тій самій стіні другі двері. Посеред правої стіни великі входні двері. Задня стіна майже вся з великих дзеркальних шибок; відчинені двері ведуть на широку веранду; над верандою напнуто маркізу. Далі нижче веранди видно загратовану частину саду з невеличкою фірткою в ґратах. Уповожд ґратів тягнеться вулиця, забудована з протилежної сторони маленькими, яскраво-пофарбованими будиночками. — Літо. Теплий соняшний день. На вулиці раз-у-раз з'являються перехожі, зупиняються, розмовляють; декотрі заходять у крамничку на ріжку вулиці.

Посеред кімнати, за великим столом сидять дами. Усередині — Фру Бернік; ліворуч від неї Фру Гольт із донькою, далі Фру Руммель з донькою. Праворуч від Фру Бернік сидить Фру Лінген, Фрекен Бернік та Діна Дорф. У всіх дам у руках робота. На столі великі купи напівготової й покрайної білизни й інших частин одєжі. Далі, в глибині сцени маленький столик; на ньому два вазони й склянка з цукровою водою. За столиком сидить Ад'юнкт Рерлянд і читає вголос із книги з золотими берегами. До глядачів доходять тільки окремі слова. У саду бігає Олаф Бернік і стріляє з лука до мети.

Минає деякий час, і в двері праворуч почитиво входить завідувач корабельні Авлер. Читання на деякий час переривається. Фру Бернік киває до нього головою й показує на двері ліворуч. Авлер обережно йде туди й тихо стукає в двері до консула два рази з перемешком. Управитель Крап, з капелюхом у руці й з паперами під пахвою виходить з кабінету.

Управитель Крап. А, то це ви стукаєте?

Завідувач корабельні Авлер. Консул посилав по мене.

Управитель Крап. Так, посилав, але він не може вас припиняти, він доручив мені, сказати...

Завідувач корабельні Авлер. Вам? Я все ж таки волів би...

Управитель Крап... доручив мені сказати вам ось що: ви мусите припинити ці суботні бесіди з робітниками.

Завідувач корабельні Авлер. Так? Я гадав, що я маю право вживати свій вільний час на те, щоб...

Управитель Крап. Ви не повинні вживати свого вільного часу на те, щоб робити людей нездатними в робочий час до праці. Останньої суботи ви говорили робітникам, що нові ма-

шини й нові методи в роботі на корабельні дуже шкідливі для них. Нащо ви це робите?

Завідувач корабельні Авлер. Це я роблю для того, щоб підтримати громадянство!

Управитель Крап. Дивно. А консул каже, що це призводить тільки до розкладу громадянства.

Завідувач корабельні Авлер. Моє громадянство не громадянство консулове, пане управителю. Як голова робітничої спілки, я мушу...

Управитель Крап. Насамперед ви «голова» на корабельні консула Берніка, і насамперед маєте виконувати свої обов'язки перед тим громадянством, що його держить фірма консула Берніка, бо з цієї фірми ми всі їмо хліб. Отже, тепер ви знаєте, що мав сказати вам консул.

Завідувач корабельні Авлер. Консул не сказав би мені цього таким тоном, пане управителю; але я догадуюсь, кому я повинен дякувати за цю лекцію. Усе це клятий американець, що зазнав аварії. Ці люди хочуть, щоб робота йшла так, як вони до цього призвичаїлись там у себе, і це...

Управитель Крап. Так, так, так, але я не маю часу пускатися в дальшу балачку з вами. Тепер ви знаєте консулову думку, і з цим годі! Можете тепер вернутись до корабельні, там ви напевне потрібні. А я прийду пізніше й сам. Прошу пробачення у шановних дам!

(Він уклоняється, проходить у сад, а звідти на вулицю. Зав. корабельні Авлер мовчки виходить у двері праворуч. Адьюнкт Рерлянд не переставав читати під час розмови, що провадилась півголосом, а тепер кінчає читати й закриває книгу).

Адьюнкт Рерлянд. Отже, мої шановні слухачки, на цьому й кінець.

Фру Руммель. Ах, яке повчальне оповідання!

Фру Гольт. І скільки в ньому високої моралі!

Фру Бернік. Така книга справді багато дає над чим подумати.

Адьюнкт Рерлянд. О, звісно! Вона становить благодійну протилежність до того, що ми щодня читаємо в газетах та журналах. Ця позолочена, розмальована зовнішність громадянства, про людське око, — що вона, власне, ховає за собою? Порожнечу й гнилизну, коли можна так висловитись. Жадного морального ґрунту під ногами — одне слово — оте велике сучасне громадянство є не що інше, як повапнені гроби.

Фру Гольт. Дійсно, це правда!

Фру Руммель. Подивитись тільки на цих американських моряків, що тепер у нас перебувають.

Адьюнкт Рерлянд. Ну, про такі покидьки суспільства я й говорити не хочу. Але навіть у ваших колах — як там з цією справою? Скрізь сумніви, тривога, неспокій у душах, непевність у думках, у всьому. І як це там ще може триматись родинне життя? Як може не виявитись зухвале бажання перевороту навіть щодо найсвятіших істин?

Діна (не підводячи очей). Але ж хіба там немає величних і прекрасних вчинків?

Адьюнкт Рерлянд. Величних і прекрасних вчинків? — Не розумію.

Фру Гольт. (здивовано). Ну, бог з тобою, Діно!

Фру Руммель. (разом із нею). Ну, Діно, як ти можеш!..

Адьюнкт Рерлянд. Не думаю, щоб було нам це на користь, коли б такі величні й прекрасні діла діялися і в нас. Ні! Ми повинні тут, у себе вдома дякувати богам, що в нас так, як єсть. Правда, на жаль, і в нас серед пшениці буйно ростуть бур'яни, але ми сумлінно, скільки нашої сили, намагаємось їх виполоти. Уся справа в тому, шановні дами, щоб підтримати чистоту моралі в нашому громадянстві, щоб відхилити від нього все те випробуване й нове, що його гарячкувата доба намагається нам накинути.

Фру Гольт. На жаль, у нас такого більше, як подостатком.

Фру Руммель. Так, ще торік ми були лише на волосинку від небезпеки, ще трохи — і до нас у місто проклали б залізницю.

Фру Бернік. Еге ж, це Бернік тоді не допустив.

Адьюнкт Рерлянд. Божа воля, фру Бернік! Можете бути певні, що ваш чоловік був зняряддям у вищих руках, коли відмовлявся від цього пляну.

Фру Бернік. А проте, скільки він мав неприємностей у газетах! Але ми й забули подякувати вам, пане адьюнкт. З вашого боку, безперечно, це більше, ніж увічливість, офірувати нам стільки часу.

Адьюнкт Рерлянд. Алеж, будь ласка! — Тепер під час вакацій.

Фру Бернік. Так, так, а проте це все таки велика жертва.

Адьюнкт Рерлянд (трохи ближче присуває свого стільця). Ніколи не треба про це говорити, шановна пані. Хіба всі ви не приносите офір заради гарної справи? І хіба не приносите їх охоче, з радістю? Ці морально-пропащі створіння, для яких ми всі працюємо, щоб їх наставити на правдивий шлях, хіба на них не так треба дивитись, як на поранених солдатів на полі бою? І ви, шановні фру, ви сестри-жалібниці, що щипають корпію для цих безталанних пропащих, кладете пов'язки їм на рани, пере-в'яжете й лікуєте їх.

Фру Бернік. Так, це велика благодать божа — уміти бачити все в такому прекрасному світлі.

Адьюнкт Рерлянд. Ну, тут звісно з цього боку багато природженого, але багато дечого й самому можна набути. Уся справа в тому, щоб дивитись на речі з погляду якогось важливого життєвого завдання. От ви, Фрекен Бернік, що ви тепер скажете? Хіба ви тепер не відчуваєте в себе під ногами твердішого ґрунту з того часу, як присвятили себе шкільній справі?

Фрекен Бернік. Ах, не знаю, як вам сказати. Часто, коли я сижу там у школі, мене бере бажання опинитися десь далеко звідти в бурхливому морі.

Адьюнкт Рерлянд. Так, бачите, це спокуси, люба фрекен. Справа тільки в тому, що перед такими неспокійними гостями треба замикати двері. Бурхливе море — розуміється, ви берете його не дослівно. Ви хочете сказати — велике, бурхливе, людське громадянство, де так багато людей іде на дно. І невже справді ви надаєте такої великої ціни тому життю, що шумує й гуде десь там далеко? Ви подивіться тільки на вулицю: там люди серед спеки і в поті лиця бігають, клопочуться своїми дрібненькими справами... Ні, безперечно, краще сидіти так, як ми сидимо отут у холодку, повернувшись спиною до всіх турбот.

Фрекен Бернік. О, тут ви цілком маєте рацію.

Адьюнкт Рерлянд. І в такому домі, як цей, у такій чистій, прекрасній обстанові, де родинне життя виявляється в найкращому своєму образі — де панує мир і згода... (до Фру Бернік). До чого ви прислухаєтесь, фру?

Фру Бернік (повернувшись до перших дверей ліворуч). Як вони там голосно стали розмовляти!

Адьюнкт Рерлянд. Хіба там іде про щось особливе?

Фру Бернік. Не знаю. Я чую тільки, що там у чоловіка хтось є.

(Гільмар Теннесен із сигарою в роті виходить з дверей праворуч, але побачивши дам, зупиняється).

Гільмар Теннесен. О, прошу пробачення... (хоче вернутись назад).

Фру Бернік. Ні, Гільмаре, заходь, ти не перешкоджаєш. Тобі чогось треба було?

Гільмар Теннесен. Ні... я хотів тільки заглянути... (До дам) Доброго ранку, шановні дами. (До Фру Бернік) Ну, що з того вийде.

Фру Бернік. З чого?

Гільмар Теннесен. Та ж Бернік скликав у себе нарадочку.

Фру Бернік. Так? Про що ж саме раду?

Гільмар Теннесен. А, знову про те залізничне шахрайство.

Фру Руммель. Ні, хіба ж це можливо?

Фру Бернік. Бідолашний Карстен! Знову йому непримності.

Адьюнкт Рерлянд. Але як це зрозуміти, гер Теннесен? Адже торік консул Бернік ясно дав зрозуміти, що він не хоче ніякої залізниці.

Гільмар Теннесен. Авжеж, розуміється. Але я щойно зустрів управителя Крапа, і він казав мені, що знову вернуло питання про залізницю, і що в Берніка нарада з трьома міськими фінансистами.

Фру Руммель. Отож мені й здавалося, що я чую голос мого чоловіка.

Гільмар Теннесен. А як же, гер Руммель, звісно, там, а з ним і купець Сандстад і Мікель Вігелянд — «святий Мікель», як його прозивають.

Адьюнкт Рерлянд. Гм...

Гільмар Теннесен. О, прошу пробачення, гер адьюнкт.

Фру Бернік. Так було в нас тут усе мирно та гарно...

Гільмар Теннесен. Ну, щодо мене, то я не від того, щоб вони знову трохи поскублись. У всякому разі це була б хоч якась розвага!

Адьюнкт Рерлянд. О, таких розваг, я гадаю, треба було б уникати!

Гільмар Теннесен. Ну, це як кому! Є такі вдачі, що від часу до часу потребують таких підбадьорливих боїв. На жаль, мале місто чогось такого може дуже мало дати, та й не кожному дано... *(перегортає адьюнктову книгу)* «Дев'ятнадцятий розділ: «Жінка на послугах у громадянства». А це що за нісенітниця?

Фру Бернік. Ну, Гільмаре, ти не повинен так казати, ти ж напевне не читав цієї книги!

Гільмар Теннесен. Ні, слава богу, ні.

Фру Бернік. Ну, сьогодні в тебе щось не дуже гарний настрій!

Гільмар Теннесен. Так, не гарний.

Фру Бернік. Може вночі кепсько спалося?

Гільмар Теннесен. Авжеж, дуже кепсько! Заради своєї недуги я вчора ввечорі прогулявся. Зайшов до клубу й прочитав про експедицію до північного бігуна. І, от коли стежиш за людиною, за її боротьбою з силами природи, то відчуваєш, що ніби й сам загартовуєшся.

Фру Руммель. Але на вас це, видимо, не добре вплинуло, гер Теннесен?

Гільмар Теннесен. Навіть дуже погано. Цілу ніч я не спав і крутився в якомусь напівсні, мені весь час снилося, ніби за мною женеться якийсь огидний морж.

(Олаф підводиться сходами з саду).

Олаф. Дядьку! За тобою гнався морж?

Гільмар Теннесен. Це тільки мені приснилося, дурнику. А ти що, й досі ще граєшся з своїм нікчемним луком? Чому в тебе ще й досі нема справжньої рушниці?

Олаф. Та я б то й дуже хотів, але...

Гільмар Теннесен. У такій зброї, як рушниця, принаймні є рація: стріляєш, і завжди відчуваєш якийсь напруження нервів.

Олаф. Я міг би й ведмедя застрелити, дядьку. Але батько ніколи мені цього не дозволить.

Фру Бернік. Гільмаре, не треба забивати йому голову такими речами!

Гільмар Теннесен. Гм... Ось вам, яке покоління тепер виховують! Усі розмови тільки про спорт та спорт. Боже мій! Аджеж усе це гра. Ніякого серйозного поривання до того, щоб загартувати себе як слід, коли виходиш просто віч-на-віч проти небезпеки!.. Слухай, покинь но ти отого свого лука й перестань, будь ласка, цілитись на мене, дурню! Він же може стрільнути!

Олаф. Ні, дядьку, там же стріли нема.

Гільмар Теннесен. Ти цього можеш і не знати, а враз стріла там є? Кажу тобі, забери його! І чому, чорт побери, ти ніколи не поїдеш до Америки на котромусь батьковому судні? Подивився б як полюють на буйволів, або на бій з червоношкірими.

Фру Бернік. Ні. Алеж, Гільмаре...

Олаф. О, я так би хотів цього, дядьку! Може б я там здибав і дядька Йогана, й тітоньку Льону!..

Гільмар Теннесен. Гм... тринди-ринди... дурниці верзеш.

Фру Бернік. Олафе, ти пішов би знову в сад.

Олаф. А на вулицю можна, мамо?

Фру Бернік. Можна, тільки не надовго.

(Олаф вибігає через фіртку на вулицю).

Адьюнкт Рерлянд. Вам не варто було б збуджувати в дитячій голові такі безглузді фантазії, гер Теннесен.

Гільмар Теннесен. Ну, звісно, не варто було б! Нехай краще сидить синочок у хаті й не рипається, як усі інші!

Адьюнкт Рерлянд. А чому ж ви самі не поїдете?

Гільмар Теннесен. Я? З моєю недугою? Ну, звісно, тут у місті до неї ставляться не зовсім так, як належить, але, не кажучи вже про недугу, є певні обов'язки щодо громадянства, серед якого живеш. — У всякому разі треба ж, щоб хтось високо тримав прапор ідеї. Ух, знову кричить!

Дами. Хто кричить?

Гільмар Теннесен. Та я не знаю, хто. Вони всі там розмовляють трохи голосно, і це мене дратує.

Фру Руммель. Це мій чоловік, гер Теннесен; треба вам знати, що він привик говорити на великих зібраннях.

Ад'юнкт Рерлянд. Та й інші малощо тихіші, як мені здається.

Гільмар Теннесен. Ну, коли вже справа йде за те, щоб зберегти свої гамани, то тут завжди все сходить на дрібні матеріяльні рахунки... Ух!

Фру Бернік. У всякому разі це краще, як раніш було, коли все сходило на розваги.

Фру Люнге. Невже тут, справді раніш так було кепсько?

Фру Руммель. Авжеж, можете повірити, фру Люнге. Ви повинні вважати за щастя, що тоді ви не жили тут.

Фру Гольт. Так, справді тут зайшли чималі зміни. Коли я подумаю, що тут коїлось, коли я була дівчиною!..

Фру Руммель. Еге, ви тільки подумайте, що тут було 14-15 років тому. Хай бог боронить, що то за життя було! Тоді було і танцювальне товариство, і музичне товариство...

Фрекен Бернік. І драматичне товариство; я це добре пам'ятаю.

Фру Руммель. Отоді й вашу п'есу виставляли, гер Теннесен.

Гільмар Теннесен *(іде вглиб сцени)*. Ну, що там згадувати!

Ад'юнкт Рерлянд. Студента Теннесена п'есу?

Фру Руммель. Це було ще задовго до того, як ви сюди приїхали, гер ад'юнкт. Власне, вона йшла тільки один раз.

Фру Люнге. Це часом не та п'еса, що ви в ній грали ролю коханки? Пам'ятаєте, ви мені оповідали, фру Руммель?

Фру Руммель *(кидає погляд на ад'юнкта)*. Я? Ну, цього вже я, правду казавши, не пам'ятаю, фру Люнге. Але мені добре пригадується, неспокійне було тоді громадське життя!

Фру Гольт. Я пам'ятаю навіть такі родини, де справляли обіди навіть два рази на тиждень.

Фру Люнге. Я чула навіть, що була трупа мандрівних акторів?

Фру Руммель. Так, і це було найгірше!

Фру Гольт *(зніяковіло)*. Гм... гм.

Фру Руммель *(схаменувшись)*. Що? трупа? Ну, я цього щось зовсім не пам'ятаю.

Фру Люнге. Ні, кажуть вони коїли тут казна-що. Але що, власне, тут було?

Фру Руммель. Та, нічого особливого й не було, фру Люнге.

Фру Гольт. Діно, передай мені, будь ласка, те полотно.

Фру Бернік *(разом)*. Діночко, піди, будь ласка, й скажи Катрін, щоб подала нам кави.

Фрекен Бернік. І я піду з тобою, Діно.

(Діна й Фрекен Бернік виходять у двері ліворуч).

Фру Бернік *(підводиться)*. Ви вже вибачте мені на хвилинку, мої любі дами, я гадаю, що ми будемо пити каву на свіжому повітрі.

(Вона йде на веранду й готує на стіл. Ад'юнкт стоїть на порозі й розмовляє з нею. Гільмар Теннесен сидить на дворі й курить).

Фру Руммель *(тихо)*. Боже, фру Люнге, як ви мене налякали!

Фру Люнге. Налякала?

Фру Гольт. Та це ж ви самі заговорили, фру Руммель.

Фру Руммель. Я? Ні, як ви можете це казати? Я й пари з вуст не пустила.

Фру Люнге. У чому ж справа?

Фру Руммель. Як ви могли заговорити? Подумайте, хіба ви не бачили, що Діна тут?

Фру Люнге. Діна? Хіба що сталося з?..

Фру Гольт. Та ще й тут, у цьому домі!.. Хіба ви не знаєте, що це брат фру Бернік?

Фру Люнге. Що таке? Та я ж нічого не знаю, я тут зовсім нова людина.

Фру Руммель. Невже ви не чули, що... Гм!—*(до доньки)* Ти б трохи пройшлась по саду, Гільдо.

Фру Гольт *(до своєї доньки)*. Піди й ти, Нетто, і будь ласкавіша з бідолашною Діною, коли вона прийде.

(Фрекен Руммель і Фрекен Гольт виходять у сад).

Фру Люнге. Ну, що таке там сталося з братом фру Бернік?

Фру Руммель. Хіба ви не знаєте, що це з ним трапилась та ганебна історія?

Фру Люнге. У студента Теннесена була ганебна історія?

Фру Руммель. Боже мій, та ні! Студент — її брат у перших, фру Люнге, а я говорю про рідного брата...

Фру Гольт. Про того Теннесена, що зник...

Фру Руммель. Його звали Йоган. Він утік до Америки...

Фру Гольт. Примушений був тікати, уявіть собі.

Фру Люнге. То це, виходить, з ним скоїлася ця ганебна історія?

Фру Руммель. Авжеж, щось таке... ну як його сказати... ну щось таке з Діниною матір'ю... О, я так добре пам'ятаю, неначе це тільки вчора було. Йоган Теннесен працював тоді в кон-

торі в старій фру Бернік. Карстен Бернік тоді щойно повернувся з Парижу й ще не був заручений.

Фру Л ю н г е. Але яка ж це ганебна історія?

Фру Руммель. Бачите... тої зими в нас у місті була трупа Меллера...

Фру Г о л ь т. І він був актор Дорф із дружиною. Уся наша молодь була закохана в неї.

Фру Руммель. Хто знає, звідки вони взяли навіть, що вона гарна? Ну, якось, пізно ввечорі повертається актор Дорф додому...

Фру Г о л ь т. Цілком несподівано...

Фру Руммель. І застає... ні цього навіть і сказати не можна!

Фру Г о л ь т. Ні, фру Руммель, він нічого не застав, бо двері були замкнені зсередини.

Фру Руммель. Авжеж я це й кажу... він приходить і застає двері замкнені. І уявіть собі, той, хто був усередині, вискочив крізь вікно...

Фру Г о л ь т. Згори, з вікна мезоніна.

Фру Л ю н г е. І це був брат фру Бернік?

Фру Руммель. Авжеж, звісно він.

Фру Л ю н г е. І він утік потім до Америки?

Фру Г о л ь т. Авжеж, примушений був тікати, ви розумієте?

Фру Руммель. Бо потім виявилось ще дещо, теж не дуже пристойне. Уявіть собі, що він забрав із собою касу!..

Фру Г о л ь т. Але це ще не напевне, фру Руммель, може це тільки вигадки?

Фру Руммель. Ні, я повинна вам сказати! Хіба про це все місто не знає? Авжеж, стара фру Бернік трохи з торбами не пішла через це. Я добре знаю від самого Руммеля... але борони мене боже про це комусь сказати!

Фру Г о л ь т. Але до мадам Дорф ці гроші у кожному разі не дійшли, бо вона...

Фру Л ю н г е. А що ж потім було між батьками Діни?

Фру Руммель. Дорф покинув і жінку і дитину й виїхав. А мадам була така нахабна, що жила тут ще цілий рік. Звісно, на сцені вона вже не насмільцась виступати, але жила з того, що шила та прала на людей.

Фру Г о л ь т. Одного разу вона навіть спробувала була відкрити школу танців.

Фру Руммель. Звісно, це їй не повелось. Які батьки могли б звірити свою дитину на таку особу? Але вона недовго прожила. Ця делікатна мадам не привична була до роботи. Вона заслабла на груди, захиріла і вмерла.

Фру Л ю н г е. Правда, ганебна історія.

Фру Руммель. Ви розумієте, як Бернікам важко все це було пережити. Це темна пляма на ясному сонці їхнього щастя, —

як висловився одного разу Руммель. Отже ніколи ні про що таке не згадуйте в цьому домі, фру Люнге.

Фру Гольт. І будь ласка, так само й про звідну сестру.

Фру Люнге. А, то у фру Бернік є ще звідна сестра?

Фру Руммель. Була... на щастя. Бо тепер між ними нема ніяких родинних зносин. Ну, й особа ж це була! Можете собі уявити — постриглась і в дощ ходила в чоботях.

Фру Гольт. І коли її звідний брат — цей пропачий суб'єкт — утік, і все місто, розуміється, було з нього обурено, — знаєте, що вона вступнула? Вона й собі подалася за ним!

Фру Руммель. А який скандал вона вчинила перед від'їздом!

Фру Гольт. Мовчіть, не говоріть про це!

Фру Люнге. Господи, ще й скандал вчинила?

Фру Руммель. Авжеж, ви тільки послушайте, фру Люнге. Бернік шойно заручився з Бетті Теннесен і під руку з нею пішов до її тітки, щоб сповістити про це...

Фру Гольт. Треба вам знати, що в Теннесенів батьків не було.

Фру Руммель. І враз, Льона Гессель — звідна сестра — підводиться зі стільця і — лясь! по лиці вродливого вихованого Карстена Берніка так, що йому аж у вухах залящало!..

Фру Люнге. Ні, от уже ніколи б...

Фру Гольт. Авжеж, це точнісінько так було.

Фру Руммель. А потім запакувала свої речі й подалась до Америки.

Фру Люнге. А може вона й сама закидала оком на Берніка?

Фру Руммель. Еге, можете собі уявити, вона таки мала на нього надії. Коли він повернувся з Парижу, то вона взяла собі до голови, що з них вийде гарна пара.

Фру Гольт. Ну, уявіть собі таке! Бернік, — молода, вихована, цікава людина, — справжній кавалер — улюбленець усіх дам...

Фру Руммель. І такий завжди пристойний, фру Гольт, і такий моральний!

Фру Люнге. І що ж ця сама фрекен Гессель почала робити в Америці?

Фру Руммель. Ну, бачите, усе це лежить під серпанком таємниці, що навряд чи зможе коли підняти, як сказав колись Руммель.

Фру Люнге. Але що це значить?

Фру Руммель. Ви розумієте, що в неї з родиною тепер немає ніяких зв'язків. Але в місті відомо всім, що вона співала за гроші по тавернах...

Фру Гольт. І читала привселюдно лекції!..

Фру Руммель. І видала якусь зовсім божевільну книгу!

Фру Л ю н г е. Ну, подумайте!..

Фру Руммель. Еге, Льона Гессель, це також темна пляма на ясному сонці родинного щастя Берніків. Тепер і ви все знаєте, фру Л ю н г е. Бачить бог, я розказала вам це все тільки для того, щоб попередити вас.

Фру Л ю н г е. Ну, можете бути спокійні! Але бідолашна Діна Дорф! От кого мені щиро жаль!

Фру Руммель. Ну, для неї це було навіть щастя. Ви подумайте, коли б вона лишилась на руках у таких батьків! Ми, звісно, всі взялись до неї, навчили її як тільки могли. А потім фрекен Бернік намагалась, щоб її конче взяли сюди в дім.

Фру Гольт. Але з нею завжди було важко, з цією дитиною. Ви можете собі уявити—усі ці огидні приклади! Це не те, що наші діти, з нею треба надто лагідно поводитись, фру Л ю н г е.

Фру Руммель. Ш.. ш.! Ось вона йде. *(Голосно)* Так, Діна — дуже мила дівчина. О, це ти, Діно? От ми тут сидимо, а робота лежить перед нами.

Фру Гольт. О, як у тебе чудово пахне кава, Діно. Чашку такої кави перед обідом.

Фру Бернік. Прошу сюди.

(Фрекен Бернік і Діна допомагають приготувати на стіл усе до кави. Усі дами сідають на терасі. Вони виявляють до Діни перебільшену уважність. Через деякий час Діна вертається в залю й шукає свою роботу).

Фру Бернік *(у саду з-за столу)*. Діно, а ти що, не хочеш? Діна. Ні, дякую, я не хочу.

(Сідає за своє шитво. Фру Бернік і ад'юнкт перемовляються кількома словами, потім він увіходить у залю).

Ад'юнкт Рерлянд *(іде до столу, немов за якимсь ділом, і говорить півголосом)*. Діно!

Діна. Що?

Ад'юнкт Рерлянд. Чому ви не пішли туди?

Діна. Коли я принесла каву, то по лиці чужої дами я побачила, що вони говорили про мене знову.

Ад'юнкт Рерлянд. А ви не помітили, яка вона привітна була до вас?

Діна. Я не виношу цього.

Ад'юнкт Рерлянд. У вас свавільна й непокірна вдача, Діно.

Діна. Це правда.

Ад'юнкт Рерлянд. Але чому?

Діна. Така вже я вдалась.

Адьюнкт Рерлянд. А не могли б ви спробувати стати іншою?

Діна. Ні.

Адьюнкт Рерлянд. А чому ні?

Діна (поглядає на нього). Я належу до морально-пропащих людей.

Адьюнкт Рерлянд. Діно! Так не гаразд!

Діна. Мати моя була також морально-пропаща людина.

Адьюнкт Рерлянд. Хто вам сказав таке?

Діна. Ніхто. Вони такого не говорять ніколи. А чому не говорять? Усі поводяться зо мною так обережно, ніби я от-от розіб'юсь на шматочки, коли... О, як я ненавиджу всю цю їхню добросердність!

Адьюнкт Рерлянд. Люба Діно, я добре розумію, що ви почуваете себе тут трохи пригнічено, але...

Діна. О, коли б я тільки могла десь утекти звідси далеко! Я сама стала б на ноги, аби тільки мені не жити серед таких людей... таких...

Адьюнкт Рерлянд. Яких таких?

Діна. Таких пристойних і таких моральних!

Адьюнкт Рерлянд. Діно, ви говорите не те, що ви думаете!

Діна. О, ви добре розумієте, що я думаю. Щодня сюди приходять Гільда й Нетта для того, щоб я мала перед очима добрий приклад. Але я ніколи не можу бути такою доброзвичайною, як вони. Я не хочу бути такою! О, коли б я була далеко звідси, то з мене були б люди!

Адьюнкт Рерлянд. О, з вас і тепер хороша людина, люба Діно.

Діна. До чого мені це тут?

Адьюнкт Рерлянд. То значить їхати? І ви серйозно про це думаете?

Діна. Я й одного дня тут би не лишилась, коли б не ви.

Адьюнкт Рерлянд. Скажіть мені, Діно, чому, власне, вам приємно бути зо мною?

Діна. Бо ви навчаєте мене так багато прекрасного.

Адьюнкт Рерлянд. Прекрасного? Те, що я вам кажу, ви називаете прекрасним!

Діна. Так. Тобто, власне, ви мене нічого не навчаєте, але коли я вас слухаю, то передо мною стає так багато прекрасного.

Адьюнкт Рерлянд. Що ви, власне, розумієте під прекрасним?

Діна. Я ніколи про це не думала.

Адьюнкт Рерлянд. Ну, то подумайте тепер. Що ви під цим розумієте?

Діна. Прекрасне — це щось таке велике... і далеке!

Ад'юнкт Рерлянд. Гм... Мила Діно, я такий неспокійний за вас.

Діна. Тільки це?

Ад'юнкт Рерлянд. Але ви ж добре знаєте, яка ви мені невимовно дорога!

Діна. Коли б я була Гільда або Нетта, то ви, мабуть, не боялись бо, що хтось це помітить?

Ад'юнкт Рерлянд. Діно, є тисячі речей, що про них ви мало можете судити... Коли людині призначено бути моральною підпорою громадянства, де вона живе, то тут обережність ніколи не зашкодить. Коли б тільки я був певен, що люди правдиво розуміють мої мотиви. Але, це байдуже! Вам треба конче стати на допомогу, і я зроблю це! Діно, правда, коли я прийду... коли обставини дозволять мені прийти, і я скажу: ось вам моя рука, — то ви приймете її й станете моєю дружиною? Обіцяєте мені, Діно?

Діна. Так

Ад'юнкт Рерлянд. Дякую! Дякую! І за себе... О, Діно, ви для мене така дорога! — Тихше... хтось іде! Діно, ради мене, підіть туди до них.

(Діна йде до столу. У цей час із кабінету ліворуч виходять комерсант Руммель, купець Сандстад та купець Вігел'янд. Разом з ними виходить і консул Бернік. У руках він тримає жмут паперів).

Консул Бернік. Отже, справу вирішено.

Купець Вігел'янд. Так, у добрий час, хай так і буде.

Комерсант Руммель. Вирішено, Берніку. Ти ж знаєш, що слово норвежця непохитне, як Довреф'ельдські скелі.

Консул Бернік. І не будемо здаватись, ні поступатись, хоч би які трапились перешкоди.

Комерсант Руммель. Будемо разом стояти й падати, Берніку!

Гільмар Теннесен *(увиходить з саду)*. Падати? З вашого дозволу, це що. залізниця буде падати?

Консул Бернік. Навпаки, вона піде...

Комерсант Руммель. На всіх парах, гер Теннесен!

Гільмар Теннесен *(підходить ближче)*. Так?

Ад'юнкт Рерлянд. Що?

Фру Бернік *(виходить з саду)*. Милий Карстене, що це значить?..

Консул Бернік. Е, любя Бетті, хіба це тебе може цікавити? *(Звертається до трьох своїх компаньйонів)*. Тепер нам треба заготувати списки, і що раніше ми це зробимо, то краще. Зрозуміла річ, що ми всі четверо підписуємось перші. Наше становище

в громадянстві покладає на нас обов'язок, якнайбільше напружити свої сили.

Купець Сандстад. Ну, певна річ, гер консул!

Комерсант Руммель. Справа піде, Берніку, навіть заприсягтись можна.

Консул Бернік. Та я й не боюсь за успіх. Ми повинні проводити цю справу кожен серед своїх знайомих. І коли всі верстви громадянства поставляться з живим співчуттям до справи і ми зможемо спертись на це, то само собою зрозуміло, що міська управа повинна буде стати нам на допомогу.

Фру Бернік. Але, Карстене. скажи ж нам, нарешті, поясни...

Консул Бернік. Мила Бетті, дамам доволі важко це зрозуміти.

Гільмар Теннесен. То ти, виходить, хочеш проте взятись до цієї залізничної справи?

Консул Бернік. Певна річ.

Ад'юнкт Рерлянд. Алеж торік, гер консул?..

Консул Бернік. Торік справа стояла зовсім інакше. Тоді мова йшла про бережну колію...

Купець Вігелянд. Що була б цілком зайва, гер ад'юнкт, бо в нас є пароплаводство...

Купець Сандстад. І вона влетіла б нам без міри дорого...

Комерсант Руммель. І була б на заваді найістотнішим інтересам міста.

Консул Бернік. А головне те, що більша частина громадянства не мала б з неї жадної користі. Тим то я й був тоді проти неї, а тепер ми вирішили провести колію всередину суходолу.

Гільмар Теннесен. Але ця колія обмине всі міста навколо?

Консул Бернік. А зате не обмине нашого, дорогий мій Гільмаре, бо ми прокладемо побічну вітку до нас сюди.

Гільмар Теннесен. Ага, виходить, ще один новий плян?

Комерсант Руммель. Авжеж, і хіба не блискучий плян? Що ви на це скажете?

Ад'юнкт Рерлянд. Гм...

Купець Вігелянд. І я мушу визнати, що ніби якась вища сила підготувала шлях для цієї бічної вітки.

Ад'юнкт Рерлянд. Ви це серйозно говорите, гер Вігелянд?

Консул Бернік. Я мушу це визнати також: хіба не був це особливий знак, що коли я навесні поїхав був у справах у гори, то випадково опинився в долині, де ніколи перед тим не бував? І тоді мені ніби блискавка — блиснула думка, що тут ми можемо прокласти до себе бічну вітку. Я вирядив інженера, щоб проїхав увесь цей шлях. І ось я маю попередні обрахунки й кошторис. Перешкод немає жадних.

Фру Бернік (у дверях із саду, спереду інших дам). Дорогий Карстене, і це все ти тримав у секреті від нас?

Консул Бернік. О, моя люба Бетті, ви не могли б зрозуміти усього обсягу цієї справи! Та й взагалі до сьогоднішнього дня я не говорив жадній живій душі про це. Але зараз настає рішучий момент. Треба діяти відверто, не шкодуючи сил. Коли б мені довелось віддати все моє існування на цю справу, то я однаково зрушив би її.

Комерсант Руммель. І ми з тобою, Берніку, можеш бути певен.

Ад'юнкт Рерлянд. І ви справді багато дечого сподіваєтесь від цього підприємства?

Консул Бернік. Авжеж, треба сподіватися, що так. Якою підмогою це буде для нашого громадянства! Подумайте тільки про величезні ділянки лісу, що стануть тепер приступні, про найбагатші поклади руди, що їх будуть тепер розробляти! Згадайте за наші гірські річки з незчисленими водоспадами. Можна з певністю сказати, що тут може широко розгорнутись усяка фабрична промисловість.

Ад'юнкт Рерлянд. І ви не боїтеся, що частіші зносини з розбещеним зовнішнім світом...

Консул Бернік. Будьте спокійні, гер ад'юнкт! Хвалити бога наше маленьке працювате місто має під собою зовсім морально-здоровий ґрунт. Ми всі працювали, щоб цей ґрунт висушити від болота, коли можна так висловитись. І будемо й далі працювати кожен на своїм посту. Ви, гер ад'юнкт, і далі будете провадити вашу корисну діяльність у школі і в родині. Ми, люди практичної роботи, будемо підтримувати громадянство, поширюючи добробут в якнайширших його колах. А наші жінки — підійдуть ближче, мої шановні дами, вам повинно бути приємно це послухати — наші жінки, кажу я, наші дружини й доньки — нехай і далі невтомно працюють для справи благодійности й будуть помічницями й утіхою своїм близьким; от, як моя дорога Бетті й Марта для мене й Олафа! (озирається) А де ж це Олаф?

Фру Бернік. На вакаціях його так важко втримати вдома.

Консул Бернік. Він напевне знову коло води. Побачиш, він не вгамується, доки не трапиться якогось лиха.

Гільмар Теннесен. Та що там — грається потроху з силами природи...

Фру Руммель. Як це гарно що ви такий сім'янин, гер Бернік!

Консул Бернік. Родина — це ж ядро громадянства. Добра родина, чесні вірні друзі, невеличке тісне коло, куди ніякі три-важні елементи не кидають своїх тінів...

(З дверей праворуч виходить управитель Крап з листами й газетами).

Управитель Крап. Чужоземна пошта, гер консул, і телеграма з Нью-Йорку.

Консул Бернік *(бере їх)*. А, це від власників «Indian Girl»

Комерсант Руммель. А, пошта прийшла? Ну, то й мені, виходить, треба прощатись.

Купець Вігелянд. І мені також.

Купець Сандстад. Бувайте здорові, гер консул!

Консул Бернік. Бувайте здорові! Не забувайте, що нам знову треба зібратись по обіді о п'ятій годині.

Усі троє. Так, так, звісно *(виходять у двері праворуч)*.

Консул Бернік *(читає телеграму)*. Ні, це справді щиро по-американському! Просто обурливо!

Фру Бернік. Господи, в чому справа, Карстене?

Консул Бернік. Дивіться сюди, гер Крап, читайте!

Управитель Крап *(читає)*. «Тільки найпотрібніший ремонт. Виряджайте, «Indian Girl» скоро буде готова. Час сприятливий. На крайній випадок піде вантажним». Ну, скажу я вам!

Консул Бернік. Піде вантажним! Вони ж чудово знають, що воно з вантажем піде на дно, як камінь, коли щось трапиться.

Ад'юнкт Рерлянд. Так, ось ми бачимо, як стоїть справа у цих хвалених великих громадянствах.

Консул Бернік. Ви маєте рацію. Жадної уваги до людського життя, коли справа йде про особисту користь. *(До Крапа)* Може «Indian Girl» вийти в море за чотири-п'ять день?

Управитель Крап. Так, коли купець Вігелянд погодиться, щоб ми на цей час припинили роботу на його «Пальмовому Дереві».

Консул Бернік. Гм, на це він згоди не дасть. Ви може проглянете тим часом пошту? Скажіть, ви не бачили Олафа на пристані?

Управитель Крап. Ні, гер консул *(виходить у кабінет)*.

Консул Бернік *(знову читає телеграму)*. Так, ці люди не задумуючись ставлять на карту життя 18 чоловік.

Гільмар Теннесен. Що ж, така вже доля моряка — боротися зі стихіями... Мабуть це дуже збуджує нерви — почувати тільки тоненьку дошку між собою й безоднею.

Консул Бернік. Хотів би я подивитися, який кораблевласник у нас дав би згоду на щось подібне. Ніхто, ніхто... *(Раптом бачить Олафа)*. Ну, слава богу, ось і він, цілий.

(Олаф з рибальською сіткою в руках пробігає через сад і вбігає в кімнату).

Олаф *(ще в дверях)*. Дядьку Гільмаре, я був там і бачив папролава.

Консул Бернік. Ти знову був на пристані?

Олаф. Ні, я був тільки на човні. Але подумай, дядьку, цирк приїхав, і коні, і всі звіри, і багато, багато пасажирів!

Фру Руммель. Ну? Невже ми знову побачимо цирк?

Адьюнкт Рерлянд. Ми? Я не думаю...

Фру Руммель. Ну, певна річ, що не ми, але...

Діна. О, я дуже хотіла б подивитись на цирк!

Олаф. І я також!

Гільмар Теннесен. Ти дурник! Є на що дивитись! Звичайне муштрування. Інша річ побачити, як гаучоси мчать по пампасах на своїх вкритих милом мустангах! Але, боже мій, тут, у маленькому місті...

Олаф (*тягне фрекен Бернік*). Тігонько Марто, подивіться — ось, ідуть!

Фру Гольт. Боже, справді йдуть!

Фру Люнге. О, які огидні люди!

(*На вулиці перед садом з'являються пасажирки, оточені густим натовпом місцевих горожан*).

Фру Руммель. Та ж це справжнісінькі клоуни! Фру Гольт, бачите он ту, в сірому вбранні? Вона несе свою дорожню сумку на спині.

Фру Гольт. Так, так, подумайте! Повісила собі на ручку парасолі. Ну, це напевне жінка директорова.

Фру Руммель. А от і сам директор... он той з бородою.

Ну, у нього вигляд чистого бандита. Гільдо, не дивись на нього.

Фру Гольт. І ти, Нетто, не дивись.

Олаф. Мамо, директор кланяється нам!

Консул Бернік. Що це за знак?

Фру Бернік. Що ти кажеш, дитинко?

Фру Руммель. Дивіться, жінка кланяється також!

Консул Бернік. Ну, це вже занадто нахабно!

Фрекен Бернік (*мимоволі скрикує*). О!

Фру Бернік. Що тобі, Марто?

Фрекен Бернік. Нічого, нічого, мені тільки здалось...

Олаф (*кричить з радістю*). Дивіться, дивіться. Он вони йдуть... і коні, і звіри... а онде й американці. Матроси з «Indian Girl»!

(*Чути, як співають «Yankee Doodle» у супроводі клярнета й барабана*).

Гільмар Теннесен. (*затикає вуха*). Ух, ух, ух!

Адьюнкт Рерлянд. Я гадаю, шановні дами, що нам треба трохи ізолювати себе, це зовсім не про нас. Нумо знову до своєї роботи.

Фру Бернік. Може б краще спустити фіранки?
Адьюнкт Рерлянд. Так, я якраз про це подумав.

(Дами сідають навколо столу на свої місця. Адьюнкт зачиняє двері в сад і пускає фіранки на дверях, а потім і на вікнах. У кімнаті сутінь).

О ла ф *(визираючи з вікна)*. Мамо, директорова дружина спиналась коло фонтану і вмивається...

Фру Бернік. Що? На майдані?

Фру Руммель. Серед білого дня!

Гільмар Теннесен. Ну, коли б мені довелося мандрувати в пустелі, і я натрапив би десь на водоймище, то я не міркував би довго, що... Ух, цей жахливий клярнет!..

Адьюнкт Рерлянд. Справді, варто було б, щоб поліція втрутилась.

Консул Бернік. Е, та що там! До чужоземців не можна ставитись дуже суворо. У цих людей немає того рідимого почуття пристойности, що тримає нас у межах. Нехай собі... Що нам до того? Уся ця гидота суперечить нашим добрим звичаям і не має, на щастя, нічого спільного з нашим громадянством, коли можна так висловитись... А це що таке?

(Незнайома дама швидко входить з дверей праворуч).

Дами *(злякано півголосом)*. Акторка з цирку! Директорова жінка!

Фру Бернік. Боже, що це значить?

Фрекен Бернік *(схоплюється)*. Ой...

Дама. Добридень, люба Бетті! Добридень, Марто! Добридень, шваґре!

Фру Бернік *(скрикує)*. Льона!..

Консул Бернік *(поступається на крок)*. Слово чести...

Фру Гольт. Боже милостивий!

Фру Руммель. Це ж не може бути!

Гельмар Теннесен. Ух!

Фру Бернік. Льоно! Невже ж це правда?

Фрекен Гессель. Що це я? Авжеж це так! Можеш обняти мене з цього приводу!

Гільмар Теннесен. Ух! Ух!

Фру Бернік. І ти сюди приїхала, як?..

Консул Бернік. І справді маєш намір виступати?..

Фрекен Гессель. Виступати? Як виступати?

Консул Бернік. Я хотів сказати... у цирку...

Фрекен Гессель. Ха-ха-ха! Та ти що це? Глузду відбився? Ти гадаєш, що я також із трупи? Правда, я працювала коло всякої штуки і багато робила всяких дурниць...

Фру Руммель. Гм...

Фрекен Гессель. Проте на конячому хребті ще ніколи не гасала!

Консул Бернік. Отже, ти не?..

Фру Бернік. Хвалити бога!

Фрекен Гессель. Ми приїхали, як і всі пристойні люди... правда, другою клясою, але до цього ми призвичаєні.

Фру Бернік. Ти кажеш «ми»?

Консул Бернік (*підходить на крок*). Хто це «ми»?

Фрекен Гессель. Я з хлопчиком, звісно.

Усі дами (*скрикують*). З хлопчиком!

Гільмар Теннесен. Що?

Ад'юнкт Рерлянд. Ну, мушу вам сказати...

Фру Бернік. Про що ти говориш, Льоно?

Фрекен Гессель. Звісно, я говорю про Джона; у мене нема ніякого більше хлопця, крім Джона, або Йогана, як ви його називали.

Фру Бернік. Йогана...

Фру Руммель (*тихо до фру Люнге*). Пропаций брат!

Консул Бернік (*повільно*). З тобою Йоган?

Фрекен Гессель. Авжеж. Я без нього ніколи не поїхала б. Але у вас у всіх такий сумний вигляд... і ви сидите в напівтемряві й шиєте щось біле... Невже якийсь мрець у хаті?

Ад'юнкт Рерлянд. Шановна фрекен, ви тут на зібранні Товариства Допомоги морально-пропащим...

Фрекен Гессель (*півголосом*). Що ви кажете? Невже ці елегантні пристойні дами?..

Фру Руммель. Ні, тепер і я вже скажу...

Фрекен Гессель. А, розумію, розумію... Чорт побери, та це ж фру Руммель! А онде сидить і фру Гольт! Так... усі ми не помолодшали з того часу... Але, послухайте но, люди добрі, нехай морально-пропащі заждуть трохи, вони від цього не стануть гірші... Така щаслива мить, як ця...

Ад'юнкт Рерлянд. Поворіт додому не завжди буває щасливою миттю...

Фрекен Гессель. Так? Ви так тлумачите свою біблію, гер пастор?

Ад'юнкт Рерлянд. Я не пастор.

Фрекен Гессель. Ну, то будете ним, напевне. Але — фе! якою гнилизною дхне від цієї вашої «моральної» білизни! Нечаче від савану... Я, бачте, звикла до свіжого повітря в преріях...

Консул Бернік (*втирає лоба*). Так, тут справді задуха...

Фрекен Гессель. Стривайте, стривайте! Ми зараз виберемося з цього замогильного склепу (*Підіймає фіранки*). Треба, щоб

скрізь світило сонце, коли прийде мій хлопчик! Ви побачите чисто вмитого хлопця!

Гільмар Теннесен. Ух!

Фрекен Гессель (*відчиняє двері й вікна*). Тобто, він умивається там... у готелі... На пароплаві він був вимастився, як свиня.

Гільмар Теннесен. Ух, ух!

Фрекен Гессель. Ух?.. Невже це справді... (*показує на Гільмара й звертається до всіх інших*). То це він увесь час тут швендяє й «ухає»?

Гільмар Теннесен. Я не швендяю, я ходжу, через стан свого здоров'я...

Ад'юнкт Рерлянд. Гм, шановні дами, я гадаю...

Фрекен Гессель (*помічає Олафа*). Це твій, Бетті? Дай мені свою лапу, хлопче! Чи ти може боїшся своєї старої огидної тітки?

Ад'юнкт Рерлянд (*бере свою книгу під пахву*). Шановні дами, я гадаю, що у вас навряд чи є тепер відповідний настрій працювати далі. Але завтра ми, розуміється, знову зберемось?

Фрекен Гессель (*у той час, як сторонні дами підводяться й прощаються*). Так, зберемось! Я також буду, конче!

Ад'юнкт Рерлянд. Ви? З вашого дозволу, фрекен, що ж ви хочете робити в нашому громадянстві?

Фрекен Гессель. Хочу провітрити його, гер пастор!

ДІЯ ДРУГА

Та сама кімната в домі Берніка

Фру Бернік сама стоїть коло столу й шиє. Трохи згодом з дверей праворуч виходить консул Бернік у капелюсі й у рукавичках

Фру Бернік. Уже вернувся, Карстене?

Консул Бернік. Я призначив тут декому прийти.

Фру Бернік. Мабуть знову Йоган приїде?

Консул Бернік. Ні, я говорю про іншого (скидає капелюха). А де сьогодні всі дами?

Фру Бернік. Фру Руммель та Гільда не мають часу.

Консул Бернік. Так? прислали попередити?

Фру Бернік. Авжеж, сьогодні їм немає часу.

Консул Бернік. Зрозуміло... Інші також, звісно, не могли прийти?

Фру Бернік. І їх також сьогодні щось затримало.

Консул Бернік. Я міг би це наперед угадати. Де Олаф?

Фру Бернік. Я пустила його погуляти трохи з Діною.

Консул Бернік. Гм... Ця Діна легковажна дівчина — щоб ото враз так учепитися до Йогана, як вона дозволила собі вчора ввечері.

Фру Бернік. Любий Карстене, Діна ж нічого не знає..

Консул Бернік. У такому разі Йоган повинен би бути трохи тактовніший і не виявляти до неї такої уваги. Я бачив, якими очима купець Вігелянд подивлявся на них.

Фру Бернік (спускає шитво на коліна). Карстене, ти розумієш, чого вони власне приїхали додому?

Консул Бернік. Гм... У нього там фарма, але як видно йому не дуже ведеться. Вона вчора сказала, що вони мусіли їхати другою клясою.

Фру Бернік. Так, на жаль, щось подібне дуже можливе. Але як вона наважилась приїхати з ним? Після тої кривної образи, що тобі заподіяла?

Консул Бернік. А, не згадуй, будь ласка, цих давніх історій!

Фру Бернік. Ну, як я можу думати тепер про щось інше? Проте ж він брат мені... Але, звісно, я не за нього турбуюсь, а за ті неприємності, що з цього тобі можуть бути. Карстене, я до смерті боюсь, що...

Консул Бернік. Чого ти боїшся?

Фру Бернік. Хіба не може статися, що його заарештують за ті гроші, що вкрадено в твоєї матері?

Консул Бернік. А, що там за дурниці! Хто може довести, що гроші вкрадено?

Фру Бернік. Про це знає все місто, на жаль. Та ти й сам казав...

Консул Бернік. Нічого я не казав, та й місто нічогосінько не знає про справу. Усе це самі тільки пусті балачки.

Фру Бернік. Який ти великодушний, Карстене!

Консул Бернік. Покинь ти всі ці спогади, кажу тобі. Ти не знаєш, як ти мучиш мене; порпаючись у цьому всьому. *(Ходить по кімнаті й раптом кидає свого ціпка)*. І треба ж було їм приїхати додому саме тепер, коли мені конче треба зберегти добрий настрій і в місті, і в пресі... Полетять тепер кореспонденції до газет в сусідніх містах. Чи поставлюсь до них добре, чи погано — все одно будуть перетлумачувати на свій смак... почнуть копатись у старому, минулому, — от як ти зараз... У такому громадянстві, як наше — *(кидає рукавички на стіл)*. І жадної людини, що з нею можна було б поговорити й знайти собі раду!

Фру Бернік. Зовсім таки нікого, Карстене?

Консул Бернік. Нікого. Ну й хто б міг бути? І треба ж було їм тепер упасти на мою голову! Безперечно, вони вчинять тут якийнебудь скандал — надто вона. Ну хіба це не чисте нещастя, мати таких родичів?

Фру Бернік. Так, і я нічим не можу зарадити, щоб...

Консул Бернік. Чому ти не можеш зарадити? Тому, що вони тобі рідня? Так, це правда.

Фру Бернік. Аджеж я їх сюди не кликала.

Консул Бернік. Так, так. «Я їх не кликала сюди, я не писала їм, я не тягнула їх сюди за волосся»... Добре знаю всю цю пісню.

Фру Бернік *(вибухає сльозами)*. О, який ти недобрий...

Консул Бернік. О, так, починай тепер плакати, щоб усе місто про це заговорило. Покинь ти всі ці дурниці, Бетті! Пиди, сядь там на свіжому повітрі, сюди хтось може увійти. Ще бракує, щоб хтось побачив поважну фру з червоними очима. Було б чарівно, коли б дізнались, що.... Ну, от, хтось іде, чуєш? *(Стукають)*. Увійдіть!

(Фру Бернік з роботою виходить на веранду. З дверей праворуч виходить завідувач корабельні Авлер).

Завідувач корабельні Авлер. Добридень, гер консул.

Консул Бернік. Добридень. Ну, ви вже може догадуєтесь, чого я вас хотів бачити.

Завідувач корабельні Авлер. Управитель казав мені вчора, що гер консул незадоволений...

Консул Бернік. Так, я незадоволений з того, як іде робота на корабельні, Авлер. Ви й досі ніяк не можете поладити тих суден, що зазнали аварії. «Пальмове дерево» мусіло б уже давно вирушити. Купець Вігелянд приходить сюди щодня й мучить мене. Важко мати такого компаньйона.

Завідувач корабельні Авлер. «Пальмове дерево» може вийти в море позавтрьому.

Консул Бернік. Ну, нарешті! А американець «Indian Girl», що стоїть тут уже п'ять тижнів?

Завідувач корабельні Авлер. Американець? Я зрозумів, що ми насамперед повинні були докласти всіх сил до свого власного судна.

Консул Бернік. Я ніколи не давав вам приводу так думати. Треба було якомога поспішати й з американцем. Але цього не зроблено.

Завідувач корабельні Авлер. Судно все прогнило в спідній своїй частині, гер консул, і що більше ми його лагодимо, то гірше.

Консул Бернік. Ні, це зовсім не через те. Управитель Крап сказав мені всю правду. Ви не вмієте працювати з новими машинами, що я вам поставив їх, або вірніше, ви не хочете працювати з ними.

Завідувач корабельні Авлер. Гер консул, мені вже більше як 50 років, і з того часу, як я був хлопцем, я звик до старих способів роботи.

Консул Бернік. Що їх уже тепер не вживають. Не думайте, Авлер, що це робиться для користи; мені цього зовсім не треба. Але я повинен зважати на громадянство, що я серед нього живу, і на справу, що на її чолі я стою. Крок уперед до поступу можу зробити тільки я, інший ніхто його не зробить.

Завідувач корабельні Авлер. Я також стою за поступ, гер консул.

Консул Бернік. Так, для своїх обмежених верств, для робітничої класи. Я добре знаю вашу агітацію. Ви виголошуєте промови, підбурюєте людей — а коли перед вами якийсь справді істотний крок уперед, як от приміром з нашими машинами — то вас уже й нема, ви боїтесь.

Завідувач корабельні Авлер. Так, я справді боюсь, гер консул. Я боюсь за ті маси, що їм машини відбирають хліб. Консул часто кажуть про обов'язки до громадянства — але я гадаю, що й громадянство має свої обов'язки. Як же сміє наука й капітал запроваджувати в роботу нові вдосконалення перше, ніж громадянство навчить нове покоління як їх уживати?

Консул Бернік. Ви занадто багато читаете й думаєте, Авлер, вам це не варто. Через те ж то ви й незадоволені зі свого становища.

Завідувач корабельні Авлер. Ні, це не те, гер консул, але я не можу бачити, як звільняють добрих робітників одного по одному, і вони лишаються без шматочка хліба через ці машини.

Консул Бернік. Гм... Коли винайдено друкарство, то багато переписувачів лишилось без шматка хліба.

Завідувач корабельні Авлер А чи раділи б ви, гер консул, з цього, будиши самі переписувачем?

Консул Бернік. Я за вами посилав не для того, щоб спечатись. Я наказав покликати вас, бо мені треба сказати вам, що «Indian Girl», що зазнала була аварії, мусить бути готова вирушити після завтра.

Завідувач корабельні Авлер. Але, гер консул...

Консул Бернік. Після завтра, чуєте? Одночасно з нашим власним судном, навіть на годину не пізніше. Я маю підставу наполягати на цьому. Ви читали сьогоднішні газети. Ну, то ви знаєте, що американці вчинили знову бешкет. Ця розбещена вага не дає спокою цілому місту. Жадної ночі не минає, щоб не було якоїсь бійки в шинках та на вулицях, не хочу вже казати про інші безпутства.

Завідувач корабельні Авлер. Так, це правда, погааний нарід.

Консул Бернік. А хто цьому всьому винен? Я, звісно через мене це все коїться! Ці газетні писаки аж у милі всі — висловлюючись образно, — так намагаються довести, що ми всіх сил докладаємо, щоб полагодити перше «Пальмове дерево». Я, поставивши собі завдання давати приклад усім своїм співгромадянам, мушу тепер терпіти, що мені цим очі вибивають. Але я не хочу терпіти! Я не заслуговую, щоб мое ім'я так топили в болоті.

Завідувач корабельні Авлер. Ну ім'я консулове таке бездоганне, що воно винесе не тільки це, а ще й більше.

Консул Бернік. Тільки не тепер. Саме в цей час я потребую всієї поваги, всієї прихильности, якими мене можуть ушанувати мої співгромадяни. Я розпочинаю велику справу, як ви вже, мабуть, чули, і коли б якась зловорожа людина захотіла захитати безперечне довір'я до моєї особи, то це поставило б мені

величезні перешкоди. Тим то, за всяку ціну я повинен позбутися цих заціпенених писак, через те я й даю вам термін до після завтра.

Завідувач корабельні Авлер. Гер консул, ви так само могли б це призначити й на сьогодні по обіді.

Консул Бернік. Ви хочете сказати, що я вимагаю неможливого?

Завідувач корабельні Авлер. Авжеж, із тим складом робітників, що ми маємо...

Консул Бернік. Добре, добре. Тоді доведеться полагодити цю справу якимось інакше.

Завідувач корабельні Авлер. Невже ви справді хочете розчитати ще когось із старих робітників?

Консул Бернік. Ні, я не думаю цього.

Завідувач корабельні Авлер. Я певен, що коли б ви так зробили, то це пошкодило б вам і в громадянстві, і в газетах.

Консул Бернік. Нема нічого неможливого. Отже, це ми залишимо. Але коли «Indian Girl» не вирушить після завтра, то я звільню вас.

Завідувач корабельні Авлер (*здригнувшись*). Мене? (*Посміхнувшись*). Ви жартуєте, гер консул...

Консул Бернік. Не покладайте на це надій.

Завідувач корабельні Авлер. Невже ви могли б справді мене звільнити? Мене, чий батько й дід ціле своє життя працювали на корабельні, як і я сам...

Консул Бернік. А хто мене до цього змушує?

Завідувач корабельні Авлер. Ви вимагаєте неможливого, гер консул.

Консул Бернік. А, добра воля не знає нічого неможливого. Так чи ні? Відповідайте мені щось певне, а ні, то зараз же на місці ми розрахуємось.

Завідувач корабельні Авлер. (*Підходить на крок*). Гер консул, чи ви думали коли про те, що значить звільнити старого робітника? Ви гадаєте, що він може знайти собі щось інше? Так, правда, але це нічого не допоможе. Коли б вам хоч раз довелося побувати в хаті звільненого робітника, коли він увечорі вертається додому й кидає перед дверима свою торбу з інструментами!

Консул Бернік. А ви гадаєте, що я вас звільню з легким серцем? Хіба я не був завжди для вас людяним, не дуже суворим господарем?

Завідувач корабельні Авлер. Ще гірше, гер консул. Саме через це моя родина й не буде винуватити вас. Вони всі не скажуть мені й слова, не посміють — але коли я відвернусь, то вони будуть дивитись на мене й думати: мабуть він цього за-

служив. І бачите, цього... цього я не можу знести. Хоч яка я маленька людина, проте я звик завжди вважати себе за голову в своїй родині. Мое убоге вогнище, гер консул, також являє собою маленьке громадянство, і я міг підтримувати й оберігати його, бо моя дружина вірила мені, і мої діти вірили мені. А тепер усе це має розвалитися?

Консул Бернік. Так, але коли не можна інакше, то тоді те що менше, мусить гинути заради більшого; індивідуальні інтереси треба принести в жертву загальним. Іншого нічого сказати я вам не можу. У цілому світі не буває інакше. Але ви уперта людина, Авлер. Ви ставите мені опір не через те, що не можете, а через те, що не хочете показати перевагу машини над ручною працею.

Завідувач корабельні Авлер. А ви наполягаєте, гер консул, бо ви знаєте, що, прогнавши мене, ви доведете пресі ваше добре бажання.

Консул Бернік. А коли б і так? Ви чуєте, що це для мене важить — або посадовити собі на шию всю пресу, або створити сприятливий для себе настрій у той момент, коли я починаю велику справу для громадського добра в майбутньому. Ну що? Хіба я можу зробити інакше? Справа стоїть так: або підтримати ваше родинне вогнище, як ви це називаєте, або може підтримати сотні нових вогнищ, ті сотні, що ніколи не будуть існувати, ніколи не запалають, якщо мені не пощастить здійснити те, коло чого я працюю тепер. Отже я даю вам на вибір.

Завідувач корабельні Авлер. Ну, коли так, то про мене, звісно, говорити не доводиться.

Консул Бернік. Гм... Мій дорогий Авлер, мені дуже прикро, що ми примушені розлучитись.

Завідувач корабельні Авлер. Ми не розлучимось, гер консул.

Консул Бернік. Як так?

Завідувач корабельні Авлер. І проста людина має дещо таке, що вона цінує в світі.

Консул Бернік. Так, так, отже ви гадаєте, що можете обіцяти?

Завідувач корабельні Авлер. «Indian Girl» вирушить у море (кланяється й виходить у двері праворуч).

Консул Бернік. Ага, зламав таки упертого.. Буду вважати це за добру ознаку.

(Гільмар Теннесен із сигарою входить через садові двері).

Гільмар Теннесен *(на веранді)*. Добридень, Бетті! Добридень, Берніку!

Фру Бернік. Добридень!

Гільмар Теннесен. Що це? Ну, ти, бачу, плакала? То ти вже знаєш?

Фру Бернік. Що знаю?

Гільмар Теннесен. Що скандал саме в розпалі? ах!

Консул Бернік. Що ти кажеш?

Гільмар Теннесен (*входить до кімнати*). Обоє ці американці походжають по вулицях, показуючи себе разом із Діною Дорф.

Фру Бернік (*йде за ним*). Алеж, Гільмаре, невже це може бути?

Гільмар Теннесен. На жаль, дійсно так. Льона була навіть така нетактовна, що гукнула мене, але я, звісно, вдав, що не чую.

Консул Бернік. І це, мабуть, уже всі помітили.

Гільмар Теннесен. Ну, сам знаєш... Люди спиняються й дивляться їм услід. По місту наче іскра пролетіла, ніби пожежа в західних преріях. У всіх вікнах люди, і всі ждуть, коли похід пройде повз них. За кожною завісою голова біля голови... Ух! Ти вже вибач мені, Бетті, я кажу «ух!» бо це мені просто на нерви впливає. Коли це й далі так буде, то я буду змушений подумати про якусь довшу подорож.

Фру Бернік. Але тобі треба було поговорити з ним, з'ясувати йому.

Гільмар Теннесен. Серед вулиці? Ні, це вже вибач! Але як ці люди взагалі наслідилися показатися тут у місті? Ось, побачимо, чи не дасть йому впину преса. Так, пробач мені, Бетті, але...

Консул Бернік. Преса, кажеш? Хіба вже є якісь натяки на щось таке?

Гільмар Теннесен. Еге ж, щось на те заноситься. Учора ввечорі, коли я від вас пішов, то зайшов до клюбу... усе заради своєї недуги. Коли я увійшов, то враз усі замовкли, і я зрозумів, що мова йшла про американців. Цей нахаба, редактор Гаммер, підходить до мене й голосно вітає мене з приїздом мого багатого кузена.

Консул Бернік. Багатого?

Гільмар Теннесен. Авжеж, так він висловився. Я, розуміється, зміряв його поглядом, на який він заслужив, і дав йому зрозуміти, ще мені нічого невідомо про багатства Теннесена. «так, — сказав він, — це дивно; в Америці звичайно завжди йдуть угору ті, хто має за що руки зачепити. А ваш братанок поїхав далеко не з порожніми руками».

Консул Бернік. Гм... зроби мені таку ласку...

Фру Бернік (*сумно*). От бачиш, Карстене...

Гільмар Теннесен. Так, я у всякому разі цілу ніч не спав через цих суб'єктів. А він походжає собі по вулицях із таким лицем, наче за ним нічого й не водиться. І чому він відразу не зник? Просто не віриться, які бувають живучі деякі люди.

Фру Бернік. Боже, Гільмаре, та що це ти говориш?

Гільмар Теннесен. Нічого особливого. Але він вийшов цілий, не скрутив собі шиї на залізниці, не роздерли його калфорнійські ведмеді або чорноногі індіці, ні разу навіть не оскальповано його... Ух! Ось і вони самі!

Консул Бернік (*дивиться через сад*). І Олаф з ними.

Гільмар Теннесен. Розуміється. Їм хочеться нагадати людям, що вони належать до першої родини в місті. Дивіться, дивіться, усі повибігали з аптеки, дивляться їм услід і перемовляються... Ні, це занадто для моїх нервів! І як людина в таких обставинах може високо тримати прапор ідеї?

Консул Бернік. Вони йдуть сюди. Слухай, Бетті, я хочу, щоб ти була до них якнайпривітніша й найласкавіша.

Фру Бернік. Ти це дозволяєш, Карстене?

Консул Бернік. Так, звісно, звісно. І ти, Гільмаре, також. Вони, видимо, пробудуть тут не так довго, і коли ми самі серед своїх... ніяких натяків, ми нічим не повинні зачіпати їх.

Фру Бернік. О, Карстене, який ти великодушний!

Консул Бернік. Ну, ну, годі вже!

Фру Бернік. Ні, дозволь мені подякувати тобі й прости, що я могла так спалахнути! І ти мав повну підставу, щоб...

Консул Бернік. Годі, кажу тобі, годі!

Гільмар Теннесен. Ух!

(Йоган Теннесен з Діною, а за ними Фрекен Гессель з Олафом ідуть через сад).

Фрекен Гессель. Добридень, добридень, мої любі.

Йоган Теннесен. Ми скрізь походили й побували на старих місцях, Карстене.

Консул Бернік. Еге, я чую. І багато змін, правда?

Фрекен Гессель. І скрізь знати славетну й корисну діяльність консула Берніка. Ми були там на горі, у тому парку, що ти подарував місту.

Консул Бернік. Навіть і там?

Фрекен Гессель. Над входом напис: «Карстена Берніка дар». Так. На всьому тут знати твою руку.

Йоган Теннесен. Розкішні судна в тебе! Я здивав капітана «Пальмового Дерева», це мій давній, шкільний товариш...

Фрекен Гессель. І нову школу ти вибудував; навіть газовим освітленням і водогоном тобі місто завдячує, як я чула?

Консул Бернік. Треба ж бути корисним тому громадянству, що серед нього живеш.

Фрекен Гессель. Так, це прекрасно, шваґре. І як приємно бачити, що до тебе так тут ставляться. Я не шанолобна, ні, я цього не думаю — але й то не могла втриматись і не нагадати

декотрим, з ким ми розмовляли, що ми також належим до цієї родини...

Гільмар Теннесен. Ух!

Фрекен Гессель. Ти на це «ухаєш»?

Гільмар Теннесен. Ні, я сказав «гм»...

Фрекен Гессель. Ну, тобі, — бідоласі, можна це дозволити. Сьогодні ви що, зовсім самі?

Фру Бернік. Так, сьогодні ми самі.

Фрекен Гессель. Ми на площі зустріли парочку цих «моральних»; вони прикинулись, що страшенно заклопотані. Аджеж ми з вами ще й не поговорили як слід. Учора були ці троє залізничників та ще й цей пастор...

Гільмар Теннесен. Адьюнкт.

Фрекен Гессель. Я його називаю пастором. Але що ви думаєте про мій витвір за ці п'ятнадцять років? Правда, ставний хлопець? Хто міг би в ньому пізнати того божевільного, що втік тоді з дому?

Гільмар Теннесен. Гм...

Йоган Теннесен. Ти, Льоно, не дуже то хвались.

Фрекен Гессель. Щиро кажучи — можу похвалитись. Правду казавши — це єдине, що я вчинила тут у світі доброго, але це дає мені, до деякої міри, право жити на світі. Так, Йогане, як згадаю, як ми там починали з тобою з чотирма голими кулаками...

Гільмар Теннесен. Руками.

Фрекен Гессель. Я кажу «кулаками». Брудні ж вони були!

Гільмар Теннесен. Ух!

Фрекен Гессель. І порожні до того!

Гільмар Теннесен. Порожні? Ну ні, можу сказати...

Фрекен Гессель. Що ти можеш сказати?

Консул Бернік. Гм...

Гільмар Теннесен. Можу сказати — ух! (виходить на веранду).

Фрекен Гессель. Що з ним коїться, з цим чоловіком?

Консул Бернік. Не звертай на нього уваги, він щось нервується останнім часом. Хочеш подивитись на сад? Ти ще там не була, а я маю, до речі вільний час.

Фрекен Гессель. З великою охотою. Ви можете мені повірити — я часто, дуже часто линула думкою сюди, у ваш сад.

Фру Бернік. І там великі зміни також, от побачиш.

(Консул, його дружина і фрекен Гессель спускаються в сад, де їх потім, від часу до часу, видно).

Олаф (у дверях із саду). Дядьку Гільмаре, знаєш про що мене питав дядько Йоган? Він питав мене, чи хотів би я поїхати з ним до Америки?

Гільмар Теннесен. Ти? де тобі, дурнику! ти ж і досі тримаєшся материної спідниці...

Олаф. Ну, я більше не буду.. Побачиш, як я виросту...

Гільмар Теннесен. А, верзеш...У тебе нема серйозного поривання до того, що справді загартовує... (спускається в сад).

Йоган Теннесен. (До Діни, що в дверях праворуч скидає з себе капелюха й струшує куряву з убрання). Ви аж палаєте після прохідки.

Діна. Авжеж, чудесна прохідка! Ніколи ще я так гарно не гуляла.

Йоган Теннесен. Хіба ви звичайно не гуляєте ранками?

Діна. Гуляю, але тільки з Олафом.

Йоган Теннесен. Так... Може ви хочете краще спуститися в сад, чи лишитись тут?

Діна. Я краще воліла б тут.

Йоган Теннесен. І я також. Отже — вирішено: щоранку ми з вами робимо таку прохідку?

Діна. Ні, гер Теннесен, ви не повинні цього робити.

Йоган Теннесен. Чого я не повинен? Ви ж обіцяли.

Діна. Так, але коли я про все подумала, то... Ви не повинні ходити гуляти зо мною.

Йоган Теннесен. Чому ні?

Діна. Ви тут чужий, ви цього не можете зрозуміти, але я повинна сказати вам...

Йоган Теннесен. Що?

Діна. Ні, не хочу гсворити про це.

Йоган Теннесен. Так? Мені можна сказати геть усе.

Діна. Я таки й скажу вам. Я не така, як інші дівчата... Є щось... щось таке в мені... не зовсім гаразд... отже ви не повинні цього робити...

Йоган Теннесен. Нічогосінько не розумію... Сподіваюся, що ви нічого поганого не вчинили?..

Діна. Ні, не я, але... Не буду про це більше говорити. Ви почувете від інших.

Йоган Теннесен. Гм...

Діна. Але мені дуже хотілось у вас дещо смитати.

Йоган Теннесен. Що саме?

Діна. Чи в Америці легко вибитись у люди?

Йоган Теннесен. Ну, не завжди легко. Їюді буває дуже важко, і спочатку доводиться чимало попрацювати.

Діна. О, я залюбки б узялась...

Йоган Теннесен. Ви?

Діна. Я можу працювати. Я дужа й здорова, і тітка Марта багато дечого мене навчила.

Йоган Теннесен. Ну, тоді, чорт забирай, їдьмо з нами!

Діна. О, ви жартуете, ви те саме казали й Олафові. Так, але я ось що хотіла б дуже знати: чи люди там дуже... дуже такі «моральні»?

Йоган Теннесен. Моральні?

Діна. Я хочу знати, чи такі самі вони там пристойні та виховані, як тут?

Йоган Теннесен. Ну, в кожному разі вони не такі погані, як тут гадають. Цього вам боятись нічого.

Діна. Ви мене не розумієте. Мені б хотілось щоб вони не були такі вже пристойні й такі моральні...

Йоган Теннесен. Щоб не були такі? А які ж би ви хотіли, щоб вони були?

Діна. Я хотіла б, щоб вони були цілком природні...

Йоган Теннесен. Так, так; вони там саме такі й є.

Діна. Тоді й мені було б добре поїхати туди.

Йоган Теннесен. Ну, розуміється, було б добре; отже ви й повинні їхати з нами.

Діна. Ні, з вами б я не поїхала. Я мушу їхати сама. Я виби-лась би в люди, стала б такою, як слід....

Консул Бернік *(внизу на сходах до обох дам)*. Стривай, стривай; я зараз дістану, любя Бетті, ти легко можеш застудитись.

(Входить до кімнати й шукає шаль дружині).

Фру Бернік *(з саду)*. Йогане, ходім з нами, ми підемо до гроти.

Консул Бернік. Ні, Йоган лишиться зо мною. Слухай, Діно, ось, на тобі шаль і йди туди з ними. Йоган лишиться зо мною, мила Бетті; мені хочеться почути про тамтешнє життя.

Фру Бернік *(з саду)*. Добре, добре, але потім приходь. Ти знаєш, де нас знайти.

(Фру Бернік, Фрекен Гессель і Діна проходять садом ліворуч.)

Консул Бернік *(з хвилину дивиться їм услід, потім підходить і щільно зачиняє перші двері ліворуч. Тоді йде до Йогана, бере його за обидві руки, трясє їх і міцно стискає)*. Йогане, тепер ми самі... дозволь мені подякувати тобі!

Йоган Теннесен. Та, що там.

Консул Бернік. Я всім тобі повинен завдячувати: і своїм домом, родинним щастям, і навіть своїм становищем у громадянстві.

Йоган Теннесен. Ну, що ж, я дуже радий, милий Карстене, принаймні вийшла якась користь із тієї дикої історії.

Консул Бернік *(знову трясє йому руку)*. Дякую, проте, дякую. Жаден з тисячі не зробив би того, що ти зробив колись для мене!

Йоган Теннесен. Пусте. Хіба обое ми не були тоді мо-

лоді й легковажні? І котромусь же треба було взяти на себе вину...

Консул Бернік. І кому ж скоріше, як не самому винному?

Йоган Теннесен. Ні! Того разу безвинний скоріше мусів це зробити. Я був зовсім вільний, батьків не мав, а втекти від цієї нудної роботи в конторі було справжнє щастя. А в тебе, надпаки, була жива стара мати, і ще до того ти таємно заручився з Бетті, що тебе дуже любила. Що було б з нею, коли б вона дізналась?

Консул Бернік. Правда, правда, усе правда, проте...

Йоган Теннесен. І хіба ж не заради Бетті ти урвав це залицання до мадам Дорф? А того вечора хіба ти не для того прийшов до неї, щоб усе порвати?..

Консул Бернік. Так, того нещасливого вечора, коли той п'яниця вернувся додому?.. Правда, Йогане, я зробив це заради Бетті. А проте... ти так великодушно взяв усе на себе й виїхав...

Йоган Теннесен. Не треба ніяких докорів сумління, мильй Карстене. Ми ж тоді погодилися, що так буде краще. Ти був моїм другом і тебе треба було врятувати. І який же я тоді гордий був з цієї дружби! Я жив собі тут простим, непомітним життям, животів помаленьку, а ти враз приїхав із своєї закордонної подорожі, такий важний, елегантний, побувавши в Парижі і в Лондоні. Хоч, я був молодший за тебе на чотири роки, — ти проте став приятелювати зо мною. Тепер я розумію, ти тоді закоханий був у Бетті; але тоді, який я був гордий! Та й хто б не був гордий? Усякий би охоче віддав себе на жертву заради тебе. Уся справа була тільки в тому, щоб який місяць потерпіти всякі поговори в місті, а тоді — податись у далекі світи.

Консул Бернік. Гм... любий Йогане, я скажу тобі відверто, що цю історію тут ще не зовсім забуто.

Йоган Теннесен. Ні? Ну, коли я знову сидітиму там у себе на фермі, то це мене мало буде обходити...

Консул Бернік. Хіба ти знову поїдеш?

Йоган Теннесен. А, звісно.

Консул Бернік. Але не так скоро, сподіваюсь?

Йоган Теннесен. За першої-ліпшої нагади. Я приїхав сюди тільки для того, щоб зробити приємність Льоні.

Консул Бернік. Так? Як же це?

Йоган Теннесен. Бачиш, Льона вже тепер немолода, і останніми часами дуже занудилась за батьківщиною. Звісно, вона сама б не призналась (з усмішкою), та й не наважилась би покинути самого такого легковажного хлопця, що вже в 19 років дозволив собі...

Консул Бернік. Ну й що ж?

Йоган Теннесен. Тепер мені доведеться признатися тобі, Карстене, хоч і як мені соромно...

Консул Бернік. Сподіваюсь, що ти не довірився їй?

Йоган Теннесен. Довірився.. Це недобре, але інакше я не міг. Ти зовсім не можеш собі уявити, чим для мене була Льона. Ти завжди її не міг терпіти, але мені вона була як рідна мати. Перший рік, коли нам приходилось там скрутно, — до чого вона тільки не бралась! А потім, коли я довго лежав хорий, нічого не міг заробляти й не міг їй стати на перешкоді — вона й співала по кафе, і виголошувала промови, що з них люди глузували, і написала навіть книгу, з якої сама потім сміялась і плакала разом — і все це, щоб тільки підтримати в мені життя. Ну хіба я міг після цього всього спокійно дивитись на неї, коли вона зимою почала нудитись, після того як стільки зробила й стільки перетерпіла заради мене? Звісно, я не міг, Карстене. Я їй сказав: «Ідь, Льоно; за мене тобі нічого боятись, я далеко не такий легковажний, як ти гадаєш». І тоді... тоді вона дізналась про все.

Консул Бернік. Як же вона до цього поставилась?

Йоган Теннесен. Вона сказала, — і цілком справедливо, — що коли я не почуваю за собою вини, то нічого не заважає проїхатись і мені з нею. Але будь спокійний, Льона не викаже, а я іншим разом буду тримати язик за зубами.

Консул Бернік. Так, я вірю тобі.

Йоган Теннесен. Ось тобі моя рука. І не треба більше згадувати про цю давню історію. На щастя, більше таких божевільних вчинків, я гадаю, за нами нема. Тепер я хочу використати тих декілька днів, що мені лишилися тут. Ти не можеш уявити собі, як ми чудесно прогулялися сьогодні вранці! Хто міг би думати, що маленька дівчинка, яка бігала колись по театру й грала янголів... Але скажи, що сталося з її батьками потім?

Консул Бернік. Мій друже, мені нема чого оповідати, крім того, що я тобі писав незабаром після твого від'їзду. Ти одержав обидва мої листи?

Йоган Теннесен. Так, розуміється, і я їх обидва ще й зараз маю. Отже той п'яниця тоді ж таки й покинув її?

Консул Бернік. Авжеж, а згодом скрутив собі десь в'язи.

Йоган Теннесен. А вона теж померла незабаром? Але ти, звісно, потайки робив для неї, що міг?

Консул Бернік. Вона була дуже горда; нікому нічого не казала й не хотіла нічого приймати.

Йоган Теннесен. У всякому разі, ти справедливо зробив, що взяв до себе Діну.

Консул Бернік. Авжеж, авжеж... Власне, все це зробила Марта.

Йоган Теннесен. Марта?.. Так, Марта... правда... А де вона сьогодні?

Консул Бернік. Вона? Коли не в школі, то пішла по своїх хорих.

Йоган Теннесен. То це, виходить, Марта подбала за дівчину?

Консул Бернік. Авжеж, вона. У неї завжди був нахил до педагогічної діяльності. Через те вона й стала за вчительку в народній школі... Хоч це вона зовсім нерозумно зробила.

Йоган Теннесен. Так... вона вчора така була втомлена... Боюсь, чи витримає її здоров'я.

Консул Бернік. Ну, за здоров'я нічого боятись. Але мені дуже неприємно, можна подумати, що я, рідний брат, не хочу утримувати її.

Йоган Теннесен. Утримувати? Я гадав, що в неї доволі для цього й свого капіталу...

Консул Бернік. У неї немає й копійки. Ти пам'ятаєш, коли ти виїздив, то моя мати була в скруті. Вона ще потім деякий час провадила свої справи за моєю допомогою, але довго таке становище було мені незручне, через те я вступив компаньйоном у фірму. Це також не допомогло. Тоді я мусів прибрати всю справу до своїх рук, і коли ми підраховали все, то виявилось, що на материну долю майже нічого не припало. Мати незабаром померла, і Марта, звісно, лишилась без нічого.

Йоган Теннесен. Бідна Марта!

Консул Бернік. Бідна? Чому? Невже ти гадаєш, що я дозволяю їй терпіти нужду в чомунебудь? Ні, наслідуюсь сказати, я непоганий брат. Вона, звісно, живе з нами й годується разом, а на свою вчительську плату цілком пристойно може вдягатись. Для самотньої жінки чого ж іще треба?

Йоган Теннесен. Гм... в Америці ми інакше на це дивимось.

Консул Бернік. Я вірю, у вас в Америці, у вашому кипучому громадянстві, можливо, на це справді інший погляд, але тут, у нашому невеличкому місті, куди, у всякому разі, ніякий розклад не мав ще доступу, тут жінки задовольняються пристойним, хоч і скромним, становищем. А втім, Марта сама й винна. Коли б вона захотіла, то давно вже могла б мати забезпечене становище.

Йоган Теннесен. Ти хочеш сказати, що вона могла б вийти заміж?

Консул Бернік. Авжеж, вона могла б дуже добре вийти заміж. Її сватало чимало порядних людей. Навіть дивно—дівчина без ніяких засобів, не дуже й молода й де того зовсім незначна...

Йоган Теннесен. Незначна?

Консул Бернік. Авжеж, але я їй не ставлю це за провину... Та й взагалі, я навіть не хотів би, щоб вона була інша. Ти розу-

мієш, у такому великому домі, як наш... завжди добре мати рівну, спокійну людину, що... коли треба, її можна використати.

Йоган Теннесен. А сама вона?

Консул Бернік. Вона? Як то сама вона? Звісно, вона має за що й подбати... і я, і Бетті й Олаф.. Людина не повинна тільки про себе думати. Ми всі працюємо для громадянства, чи великого, чи маленького,—однаково,—і підтримуємо його. У всякому разі я це роблю (показує на управителя Крапа, що входить з дверей праворуч). Ось тобі й доказ. Ти гадаєш, що я заклопотаний своїми власними справами? В жадному разі (швидко до Крапа). Ну?

Управитель, Крап (неголосно, показуючи на папку паперів). Усі купці готові.

Консул Бернік. Чудово! Розкішно! Тепер, шваґре, тобі доведеться вибачити мені, покищо (притищує голос і стискає йому руку) дякую, Йогане, дякую! Можеш бути певен, що все, чим можу служити тобі... ну, ти мене розумієш. Ходім, пане Крап (виходять до консулового кабінету).

Йоган Теннесен (з хвилину дивиться йому вслід). Гм... (хоче йти в сад. У цю мить фрекен Бернік з кошиком на руці виходить з дверей праворуч).

Йоган Теннесен. Марто!

Фрекен Бернік. Ах... Йогане, це ти?

Йоган Теннесен. Так рано і вже в похід?

Фрекен Бернік. Ти пожди трохи, зараз сюди хтонебудь прийде. (Іде до дверей ліворуч).

Йоган Теннесен. Слухай, Марто, у тебе завжди така неґайна робота?

Фрекен Бернік. У мене?

Йоган Теннесен. Учора ти так зникла, що я й слова не встиг промовити до тебе, а сьогодні...

Фрекен Бернік. Так, але...

Йоган Теннесен. А ми ж із тобою давні приятелі, завжди разом грались.

Фрекен Бернік. Багато, багато часу минуло з тої пори, Йогане.

Йоган Теннесен. Що ж, яких п'ятнадцять років, не більше й не менше. Хіба тобі здається, що я дуже змінився?

Фрекен Бернік. Ти? Авжеж, і ти також, хоч...

Йоган Теннесен. Що ти хочеш сказати?

Фрекен Бернік. Ні, нічого...

Йоган Теннесен. Ти навіть, здається, не дуже рада, що бачиш мене знову?

Фрекен Бернік. Я так довго ждала тебе, Йогане... занадто довго...

Йоган Теннесен. Ждала? Що я приїду?

Фрекен Бернік. Авжеж.

Йоган Теннесен. Але чого я мусів приїхати?

Фрекен Бернік. Щоб спокутувати свою провину.

Йоган Теннесен. Я?

Фрекен Бернік. Ти забув, що через твою вину та жінка померла в ганьбі та в злиднях? Забув, що через твою вину були охмарені найкращі роки дитини, що росла тут?

Йоган Теннесен. І це мені доводиться слухати від тебе, Марто? Невже ж твій брат ніколи...

Фрекен Бернік. Що мій брат?

Йоган Теннесен. Невже він ніколи... ну, так, я хочу сказати, неville в нього ніколи не знайшлось і слова, щоб мене виправдати?

Фрекен Бернік. Йогане, ти ж знаєш сам, які непохитні погляди в Карстена.

Йоган Теннесен. Гм... так, звісно... звісно, я знаю, які непохитні погляди в мого старого приятеля, Карстена... Але це вже... Ну, я шойно розмовляв з ним, і мені здається, що він також дещо змінився.

Фрекен Бернік. Як ти можеш таке казати? Карстен завжди був бездоганна людина.

Йоган Теннесен. Так, не з того зовсім погляду... ну, облишмо це все. Гм... тепер я розумію, в якому освітленні ти мене уявляла. Ти жила тут і ждала, коли повернеться додому пропащий...

Фрекен Бернік. Слухай, Йогане, я тобі скажу, в якому освітленні ти мені уявлявся. (Показує в сад). Подивись туди, з ким грається там Олаф. Це Діна. Пам'ятаєш того розпачливого листа, що ти написав мені перед самим від'їздом? Ти писав, що я повинна тобі вірити... І я вірила в тебе, Йогане. Я гадала, що все це паскудство, про яке пішла слава, усе те зроблено тільки помилкою, не розміркувавши, як слід, без лихого наміру...

Йоган Теннесен. Про що це ти говориш?

Фрекен Бернік. О, ти розумієш... Але, не будемо про це... Тобі треба було виїхати, почати нове життя. А тут, удома, тебе, Йогане, заступила я, твій давній товариш дитячих років. Обов'язки, що ти їх забув, або не міг виконати—я взяла на себе. Я кажу тобі це для того, щоб ти ніколи не міг собі закинути нічого. Покривдженій дитині я стала за матір, виховала її, як сама вміла...

Йоган Теннесен. І загубила задля цього все своє життя?..

Фрекен Бернік. Воно не загублене... але ти пізно повернувся, Йогане.

Йоган Теннесен. Марто!.. коли б я міг сказати тобі... У всякому разі дозволь мені подякувати тобі за твою щирю приязнь!

Фрекен Бернік (сумно всміхається). Ну, от ми з тобою й порозумілися. Тихше, хтось іде. Прощай, тепер уже я не можу...

(Вона виходить у задні двері ліворуч. З саду виходить Фрекен Гессель, а за нею Фру Бернік).

Фру Бернік *(ще з саду)*. Але бога ради, Льоно! Про що ти думаєш?

Фрекен Гессель. Дай мені спокій, кажу тобі. Хочу — і буду з ним говорити.

Фру Бернік. Але це було б величезним скандалом... А, Йогане, ти ще тут?

Фрекен Гессель. Вийди, хлопче; нічого тобі сидіти тут у цій задусі. Піди собі в сад і побалакай там з Діною.

Йоган Теннесен. Саме про це я й думав.

Фру Бернік. Але...

Фрекен Гессель. Слухай, Йогане, ти добре придивився до Діни?

Йоган Теннесен. Гадаю, що добре.

Фрекен Гессель. Ти повинен гарненько придивитись до неї, хлопче. Це щось саме для тебе!

Фру Бернік. Алез, Льоно!

Йоган Теннесен. Щось для мене?

Фрекен Гессель. Авжеж, придивляйтесь, я хочу сказати... Ну, йди!

Йоган Теннесен. Йду, з великою охотою! *(Спускається в сад)*.

Фру Бернік. Льоно, я зовсім кам'яню... не може бути, щоб ти це серйозно.

Фрекен Гессель. Якраз серйозно! Свіженька, здорова, до того ще й мила дівчина, саме жінка для Йогана. Саме така йому там і потрібна. Буде почувати себе трохи краще, ніж із старою звідною сестрою.

Фру Бернік. Діна? Діна Дорф! Та ти подумай...

Фрекен Гессель. Я думаю насамперед про щастя хлопцеве, і мушу допомогти в цьому. У таких справах він сам далеко не зайде. Молодих дівчат і молодих жінок ніколи як слід і не бачив.

Фру Бернік. Він? Йоган? Ну, мені здається, що ми маємо дуже сумні докази того, що...

Фрекен Гессель. Та ну їх до біса, усі ці дурні історії! Де Бернік? Я хочу з ним поговорити.

Фру Бернік. Льоно, ти цього не зробиш, кажу тобі!

Фрекен Гессель. Зроблю! Коли хлопцеві вона до душі, і він їй — ну й нехай тоді поберуться собі... Бернік — розумна людина, він знайде вихід.

Фру Бернік. І ти гадаєш, що цю американську непристойність можна терпіти й тут?

Фрекен Гессель. Дурниці, Бетті...

Фру Бернік. Щоб людина з такими суворими моральними поглядами, як Карстен...

Фрекен Гессель. А, балакаєш... Хіба вже вони в нього дійсно такі суворі?

Фру Бернік. Що?.. Як ти наважуєшся це сказати?

Фрекен Гессель. Авжеж, я наважуюся сказати, що Бернік набагато моральніший за інших чоловіків.

Фру Бернік. О, як глибоко ще в тобі сидить зненависть до нього! Але, чого ти повернулась сюди, коли й досі ніяк не можеш забути, що... Я взагалі не розумію, як ти відважилася стати йому перед очі після тієї скандальної образи, що ти йому тоді нанесла?

Фрекен Гессель. Так, Бетті, я тоді погано поводитись.

Фру Бернік. І хіба не простив він тобі так великодушно, він, що сам нічим не завинив? І хіба він винен був, що ти поклала на нього якісь надії?.. З того часу ти й мене також ненавидиш (вибухає слізьми). Ти ніколи не могла простити мені того щастя... І ти вернулась сюди, щоб усе скласти на мене... щоб усе місто побачило, в яку родину я привела Карстена... Усе на мою голову сиплеться, і ти якраз цього хотіла... О, як це підло з твого боку... (з плачем виходить у крайні двері ліворуч).

Фрекен Гессель (дивиться вслід їй). Бідолашна Бетті!

· (Консул Бернік виходить із свого кабінету).

Консул Бернік (ще на порозі). Так, так, це добре, пане Крап; навіть надзвичайно. Відішліть 400 корон на обіди для бідних. (Обертається) Льоно! ти сама? А Бетті немає хіба?

Фрекен Гессель. Ні. Може піти по неї?

Консул Бернік. Ні, ні, не треба. О, Льоно, ти не знаєш, як я палав бажанням відверто поговорити з тобою... вимолити в тебе прощення.

Фрекен Гессель. Слухай, Карстене, не будемо сантиментальні, нам це не личить.

Консул Бернік. Ти повинна мене вислухати, Льоно. Я знаю, як ти на мене дивишся тепер після того, коли дізналась про те, що було з Діниною матір'ю. Але кажу тобі, це було тільки скороминуще захоплення. А дійсно, я щиро кохав тебе.

Фрекен Гессель. Як ти гадаєш, чого я вернулась додому?

Консул Бернік. Нехай у тебе хоч які будуть наміри—благаю тебе, не вживай ніяких заходів, доки я не виправдаюсь перед тобою. Я можу це зробити, Льоно... у всякому разі можу виправдатись.

Фрекен Гессель. Ти боїшся? Ти кажеш, кохав колись мене; і в своїх листах ти часто запевняв, що це так. Може це почасти й правда... поки ти жив там, у великому вільному світі, що додавав тобі самому мужності дивитися на життя вільно й широко. Мож-

ливо, що ти бачив у мені більше характеру, більше волі й самостійності, ніж здебільшого в тутешніх дівчат. До того це все було таємно між нами, і ніхто не міг би поглузувати з твого поганого смаку.

Консул Бернік. Льоно, як ти можеш навіть так думати?!

Фрекен Гессель. Але, коли ти вернувся назад і почув глузування, що з усіх боків сипались на мене, коли ти почув сміх з того, що вони називали моїми дивацтвами...

Консул Бернік. Ти була тоді справді необачна.

Френкен Гессель. Найбільше для того, щоб розізнати цих манірниць у спідницях і в штанах, що комедіянствували по місті... А потім ти здибав цю чарівну акторку...

Консул Бернік. Це була пуста легковажність, нічого більше, клянусь тобі. І десятої долі правди не було в тих усіх поговорах і наклепах, що пішли по місті.

Фрекен Гессель. Нехай і так. Потім вернулась додому Бетті, вродлива дівчина, що чарувала всіх; і коли стало відомо, що вона дістане всі гроші після тітки, а я нічого...

Консул Бернік. От ми й дійшли до справи, Льоно, і я тобі все зараз розкажу, не криючись. Тоді я не любив Бетті. Я порвав з тобою не заради нового захоплення... Ні, я зробив це заради грошей. Вони були мені потрібні аж гвалт, і я мусів їх забезпечити собі.

Фрекен Гессель. І ти кажеш мені це просто в вічі?

Консул Бернік. Авжеж, кажу. Вислухай мене, Льоно...

Фрекен Гессель. А ти мені писав, що тебе охопило непереможне кохання до Бетті, вдавався до моєї доброти, благав заради Бетті мовчати про те, що було між нами...

Консул Бернік. Я примушений був, кажу тобі.

Фрекен Гессель. Ну, бог свідок! У такому разі я не жалкую, що тоді була так запалилась!

Консул Бернік. Дозволь мені спокійно й холодно пояснити тобі, яке тоді утворилось було становище. Як ти пам'ятаєш, моя мати стояла тоді на чолі фірми, але вона була зовсім не ділова людина. Мене негайно викликано з Парижу. Час був скрутний, треба було поставити діло на певну колію. І що ж я застав? Я застав, — це, розуміється, трималося в глибокій таємниці, — трохи не цілковиту руїну. Старовинна поважна фірма, що існувала три покоління, була трохи що не збанкрутувала. Що ж лишалось робити мені, синові, єдиному синові, як не шукати якогось порятунку?

Фрекен Гессель. Отже ти врятував фірму «Бернік» коштом жінки?

Консул Бернік. Ти добре знаєш, що Бетті кохала мене.

Фрекен Гессель. А я?

Консул Бернік. Повір мені, Льоно, ти зо мною ніколи не була б щаслива.

Фрекен Гессель. То це, виходить, дбаючи за мое щастя, ти пожертвував мною?

Консул Бернік. Ти може гадаєш, що я так зробив через якісь корисливі міркування? Коли б я був сам, то я з легкою душею міг би почати все наново. Але ти не знаєш, як ділова людина вростається в те діло, що переходить їй у спадщину, і яка безмірна відповідальність на ній лежить. Сотні — та що я кажу — тисячі залежать від нього. Хіба ти не розумієш, що все громадянство, яке обоє ми з тобою вважаємо за своє, за рідне, найсильніше відчуло б на собі, коли б фірма «Бернік» збанкрутувала?

Фрекен Гессель. То виходить, що всі ці п'ятнадцять років ти брехав також заради громадянства?

Консул Бернік. Брехав?

Фрекен Гессель. Бетті знає, що стало було за причину її одруження з тобою, і що було до того?

Консул Бернік. Невже ти гадаєш, що я без ніякої користі міг би заподіяти їй біль, відкривши правду?

Фрекен Гессель. Без ніякої користі, кажеш? Так, дійсно... ти на те й ділова людина.. ти розумієш, що таке користь... Але слухай, Карстене, тепер я хочу говорити спокійно й тверезо. Скажи мені, ти цілком щасливий?

Консул Бернік. У родинному житті, ти гадаєш?

Фрекен Гессель. Так, звісно.

Консул Бернік. Я щасливий, Льоно. О, ти не дурно була таким самовідданим другом мені! Насмілюсь сказати, що, що не рік, то я стаю щасливіший. Бетті добра й несуперечлива людина. І як вона за ці роки вивчилась принатурюватись до всіх особливостей моєї вдачі!

Фрекен Гессель. Гм...

Консул Бернік. Спочатку в неї було трохи перебільшене розуміння кохання. Вона довго не могла помиритися з думкою, що кохання потроху мусить перейти в ніжну, теплу дружбу.

Фрекен Гессель. А тепер вона з цим помирилась?

Консул Бернік. Цілком. Ти знаєш, щоденні стосунки зо мною не могли не вплинути на неї, вона розвинулась і достигла розумом. Треба навчитися обопільно зменшувати свої потреби, коли хочеш задовольнити потреби того громадянства, серед якого живеш. Бетті навчилась розуміти те, і тепер наш дім служить як зразок для наших співгромадян.

Фрекен Гессель. А леж ці громадяни, розуміється, нічого не знають про брехню?

Консул Бернік. Про брехню?

Фрекен Гессель. Авжеж про брехню, що з нею ти живеш усі ці п'ятнадцять років?

Консул Бернік. Ти називаєш це...

Фрекен Гессель. Я називаю це брехнею. Тричі брехнею: брехнею щодо мене, брехнею щодо Бетті й брехнею щодо Йогана. Консул Бернік. Бетті ніколи не вимагала, щоб я сказав їй. Фрекен Гессель. Бо вона нічого не знала.

Консул Бернік. Ти також не будеш вимагати... заради неї не будеш.

Фрекен Гессель. О, ні! Я вмю перетерпіти глузування, у мене хребет міцний...

Консул Бернік. А Йоган також не буде, він мені обіцяв.

Фрекен Гессель. А ти сам, Карстене? Невже в тобі всередині нічого не вимагає, щоб ти поклав край цій брехні?

Консул Бернік. Щоб я сам, своєю охотою, пожертвував своїм родинним щастям і своїм становищем у громадянстві?

Фрекен Гессель. Яке ж ти маєш право і на те й на друге?

Консул Бернік. П'ятнадцять років я день-у-день здобував собі потроху це право своєю діяльністю, я працював і творив безперестану...

Фрекен Гессель. Так, ти працював і багато дечого створив, і для себе і для інших. У місті ти — найбагатша й найбільша людина. Перед тобою всі тільки схиляються, бо вважають, що на тобі нема жадної тіні, жадної плями. Твою родину вважають за зразок, твою діяльність також. Але вся ця пишнота, і ти сам разом з нею стоїш, як на дряговині. Одна хвилина, одне якесь слово — і ти з усією своєю пишнотою йдеш на дно, коли не постережешся поки ще є час.

Консул Бернік. Льоно, що в тебе на думці?

Фрекен Гессель. Що? Допомогти тобі стати на твердий ґрунт.

Консул Бернік. Помста? Ти хочеш помститись? Я це передчував. Але тобі не пощастить. Є тільки одна людина, що її слово мало б вагу, але ця людина буде мовчати.

Фрекен Гессель. Йоган?

Консул Бернік. Так, Йоган. Коли хтось інший почне винуватити мене, то я буду все заперечувати. Захочуть мене знищити — я буду боротися до смерті. Тобі не пощастить, кажу тобі ще раз. Той, хто міг би мене погубити, — той мовчить і незабаром виде.

(Комерсант Руммель і купець Вігелянд входять з дверей праворуч).

Комерсант Руммель. Добридень, добридень, милий Берніку! Треба піти зараз на комерційне зібрання, у нас там буде засідання, ти ж знаєш, з приводу цієї залізниці.

Консул Бернік. Я не можу. Зараз ніяк не можу.

Купець Вігелянд. Вам справді конче треба, пане консуле...

Комерсант Руммель. Берніку, ти мусиш. Проти нас там заповзялись. Редактор Гаммер та інші, що стоять за прибережну колію, запевняють, що новий проект ховає за собою приватні інтереси...

Консул Бернік. Ну, то поясніть їм...

Купець Вігелянд. Усі наші пояснення не матимуть ніякої сили, пане консуле...

Комерсант Руммель. Треба, щоб ти сам прийшов. Тебе, звісно, ніхто не насмілиться запідозрювати в чомусь.

Фрекен Гессель. Я гадаю, що не насмілиться.

Консул Бернік. Я кажу вам, що не можу... Я нездужаю... У всякому разі прошу вас... дайте мені відійти.

(Ад'юнкт Рерлянд входить з дверей праворуч).

Ад'юнкт Рерлянд. Прошу вибачити, пане консуле... Ви бачите, я глибоко обурений...

Консул Бернік. Так, так, що таке з вами?

Ад'юнкт Рерлянд. Я мушу поставити вам одне запитання, пане консуле. Чи це з *вашого* дозволу молода дівчина, що знайшла собі притулок у вашому домі, показується привселюдно на вулиці з людиною, що...

Фрекен Гессель. З якою людиною, пане пасторе?

Ад'юнкт Рерлянд. З такою людиною, що її вона мусіла б цуратись, більше ніж когось іншого в світі...

Фрекен Гессель. Ого!

Ад'юнкт Рерлянд. З *вашого* дозволу, пане консул?

Консул Бернік *(шукає капелюха й рукавички)*. Я нічого не знаю... Вибачте... У мене негайна робота... Мені треба поспішати в комерційне зібрання...

Гільмар Теннесен *(входить із саду і йде до дверей ліворуч)*. Бетті, Бетті, слухай!

Фру Бернік *(у дверях)*. Що там таке?

Гільмар Теннесен. Вийди, будь ласка, в сад і припини залицання отого, відомого тобі добродія до Діни Дорф. Я не можу слухати, що він говорить; мені це на нерви впливає!

Фрекен Гессель. Так? Що ж він таке говорить, цей добродій?

Гільмар Теннесен. Нічого особливого, тільки він намовляє, щоб Діна їхала з ним до Америки. Ух!

Ад'юнкт Рерлянд. Хіба щось подібного може бути?

Фру Бернік *(до Гільмара)*. Що ти кажеш?

Фрекен Гессель. Але це було б розкішно!

Консул Бернік. Не може бути, ти мабуть не дочув.

Гільмар Теннесен. Спитайте самі. Парочка якраз наближається. Тільки лишіть мене в стороні.

Консул Бернік (до Руммеля й Вігелянда). Я потім при-
йду... за хвилинку...

(Руммель і Вігелянд виходять у двері праворуч. Йоган і Діна
входять із саду).

Йоган Теннесен. Ура, Льюно! Вона іде з нами!

Фру Бернік. Йогане... така нерозсудливість...

Ад'юнкт Рерлянд. Дійсно так?.. Але ж це неоймовірний
скандал! Якими спокусливими речами ви...

Йоган Теннесен. Послухайте, добродію, що це ви го-
ворите?

Ад'юнкт Рерлянд. Відповідайте мені, Діно: чи це справді
ваш намір? Ви самі, своєю охотою наважуєтесь на це?

Діна. Я мушу виїхати звідси.

Ад'юнкт Рерлянд. І з ним... з ним?

Діна. Назовіть мені іншого, що йому стало б мужности взяти
мене з собою.

Ад'юнкт Рерлянд. Гарзд! Тоді ви мусите знати, хто
він такий.

Йоган Теннесен. Замовчіть!

Консул Бернік. Ні слова більше!

Ад'юнкт Рерлянд. О, тоді я кепсько прислужився б гро-
мадянству, а мене ж поставлено тут на варті його моральности.
І мені б не можна було простити моєї поведінки щодо цієї моло-
дої дівчини, бо в її вихованні я брав не абияку участь і вона
мені...

Йоган Теннесен. Обережніше...

Ад'юнкт Рерлянд. Вона повинна це знати. Діно, це той
чоловік, що був причиною лиха й ганьби вашої матері.

Консул Бернік. Пане проповіднику...

Діна. Він? (до Йогана). Цьому правда?..

Йоган Теннесен. Карстене, ти відповідай.

Консул Бернік. Ні слова більше! Сьогодні не час про це
говорити.

Діна. То виходить цьому правда?

Ад'юнкт Рерлянд. Правда, правда. Ще більше! Цей
чоловік, що ви йому довіряєтесь, утік не з порожніми руками...
з касою вдови Бернік... Консул може це засвідчити.

Фрекен Гессель. Брехня!

Консул Бернік. О!

Фру Бернік. О боже, боже!

Йоган Теннесен (з піднятою рукою кидається до Рер-
лянда). І ти насмілюєшся...

Фрекен Гессель (кидаючись до нього). Не бий його,
Йогане!

Адьюнкт Рердланд. Так, ви можете мене образити, але правда таки винирне на світ. І цьому правда, консул Бернік сам це казав і все місто знає. Ну, Діно, тепер і ви знаєте, хто він!

(Коротка мовчанка).

Йоган Теннесен *(тихо, беручи консула Берніка за руку)*. Карстене, Карстене, що ти наробив?

Фру Бернік *(півголосом із сльозами)*. О, Карстене, і мені судилося втягти тебе в такий скандал!

Купець Сандстад *(поквалливо виходить з дверей праворуч і кричить, тримаючись за ручку)*. Пане, консуле, та йдіть же нарешті! Уся залізниця висить на волоску...

Консул Бернік *(розгублено)*. Що? Що я повинен...

Фрекен Гессель *(поважно й підкреслено)*. Ти повинен, шваґре, піти й підтримати громадянство.

Купець Сандстад. Так, ходім, ходім. Нам потрібен увесь ваш моральний авторитет.

Йоган Теннесен *(підходить близько до нього)*. Берніку, ми з тобою поговоримо завтра.

(Він виходить через сад. Консул Бернік ніби неохоче виходить праворуч із Сандстадом).

ДІЯ ТРЕТЯ

Та сама кімната в домі консула Берніка.

(Консул Бернік дуже роздратований, виходить із задньої кімнати ліворуч з прутом у руці й лишає за собою прочинені двері).

Консул Бернік. От так! Принаймні хоч як слід. Гадаю, що надовго затямить науку *(до когось, у сусідню кімнату)*. Що ти кажеш?.. А я тобі скажу, що ти нерозумна мати! Ти прощаєш йому, потураєш усім його витівкам. Підлий хлопець! Не підлий хіба? А як же ти це назвеш? Нишком уночі втекти з дому, випливши в море на рибальському човні, пропадати там трохи не цілий день — а я тут мучуся смертельним страхом, хоч і без того маю чимало турбот! І ще сміє загрожувати, паскудство таке, що він утече! Нехай спробує... Ти? Ну, цьому може й можна повірити, ти не дуже хвилюєшся, чи добре йому чи погано. Я гадаю, навіть, що коли б він і загинув... Так? Ну, у мене є діло, і його треба комусь лишити; я не заслужив на те, щоб стати бездітним... Ніяких заперечень, Бетті; буде так, як я сказав! Він не вийде з дому... *(наслухає)*. Тихше... не треба, щоб помітили щось.

(Управитель Крап виходить з дверей праворуч).

Управитель Крап. У вас не буде вільної хвилинки, пане консул.

Консул Бернік *(шпурляє прута)*. Так, так. Ви звідки, з корабельні?

Управитель Крап. Авжеж, саме звідти... Гм...

Консул Бернік. Ну, не трапилось чогонебудь з «Пальмовим деревом»?

Управитель Крап. «Пальмове дерево» може відпливти завтра, але...

Консул Бернік. То мабуть щось із «Indian Girl». Хіба не здавалось мені завжди, що цей затятий...

Управитель Крап. «Indian Girl» також може відпливти завтра, але вона далеко не запливе.

Консул Бернік. Що ви хочете сказати?

Управитель Крап. Вибачте, пане консул, двері не щільно зачинені... там може хтось є...

Консул Бернік (*зачиняє двері*). От так. Що ж це таке, чого ніхто не повинен чути?

Управитель Крап. А те, що завідувач корабельні Авлер вирішив пустити на дно «Indian Girl» геть з усім тим, що на ній є.

Консул Бернік. Нехай бог милує, як ви можете думати...

Управитель Крап. Інакше нічим не можу пояснити собі, пане консул.

Консул Бернік. Ну, кажіть коротко.

Управитель Крап. Зараз скажу. Ви знаєте, як мляво йде у нас робота на корабельні після того, як ми одержали нові машини, і в нас нові недосвідчені робітники.

Консул Бернік. Так, так.

Управитель Крап. Але сьогодні рано, коли я прийшов туди, то зауважив, що полагодження американця надзвичайно посунулось уперед. Величезні діри в дні, — ви знаєте це місце, що прогнило...

Консул Бернік. Так, так. Ну, й що?

Управитель Крап. Зовсім залагоджені... про людське око... обшиті... усе має такий вигляд, як нове. Мені сказали, що Авлер сам цілісіньку ніч працював із ліхтарем.

Консул Бернік. Так, так. Що ж далі?

Управитель Крап. Я почав роздумувати. Робітники саме снідали, і я скористався з цієї нагоди, щоб оглянути судно і зверху, і зсередини. У навантаженому трюмі важко було щось побачити, але я обмацав усе своїми руками. Пане консул... Там велике шахрайство.

Консул Бернік. Я не можу вам повірити, пане Крап. Я не можу й не хочу думати нічого подібного про Авлера.

Управитель Крап. На превеликий мій жаль... це щира правда. Я кажу, що тут шахрайство. Скільки я міг бачити, не встановлено жадної нової колоди. Усе забито, законопачено, обшито бляхою, брезентом тощо. Це справжнє шахрайство. «Indian Girl» не дійде до Нью-Йорка, вона, як розбитий горщик, піде на дно.

Консул Бернік. Це жахлива річ! Але що він мав на меті, як ви гадаєте?

Управитель Крап. Мабуть хотів дискредитувати машини... Може помститися хотів... або примусити нас повернути старих робітників.

Консул Бернік. І для цього ладен жертвувати стільки людей?

Управитель Крап. Він недавно так висловився: на «Indian Girl» нема людей, там самі тільки звіри.

Консул Бернік. Ну, нехай так, а цей величезний капітал, що загине... він на нього не зважає?

Управитель Крап. Авлер не дуже прихильно ставиться взагалі до капіталу, пане консул.

Консул Бернік. Так, так, це правда, він бунтар, неспокойна людина... але це вже такий нелюдський вчинок! Послухайте, пане Крап, цю справу треба гарненько дослідити і нікому й жадного слова. Коли про це дізнаються, то про нашу корабельню скрізь піде ганебна слава.

Управитель Крап. Це так, але...

Консул Бернік. Під час обідньої перерви ви знову якнебудь спустіться туди. Мені потрібна цілковита певність.

Управитель Крап. Ви будете мати цю певність, пане консул, але дозвольте спитати, що ви маєте на думці зробити?

Консул Бернік. Звісно, заявити про все. Ми ж не можемо бути співучасниками такого злочину, і я не хочу нічого мати на своїм сумлінню. Крім того, коли стане відомо, що я відсуваю вбік свої особисті інтереси й передаю справу до рук правосуддя, то це безперечно справить сприятливе вражіння і в громадянстві і в пресі.

Управитель Крап. Справедливо, цілком справедливо, пане консул.

Консул Бернік. Але тим часом цілковита певність і мовчання.

Управитель Крап. Жадного слова, пане консул. А певність ви будете мати *(виходить через сад на вулицю)*.

Консул Бернік *(півголосом)*. Обурлива річ! Але ні, цього не можна припустити, це неможливо...

(Йде до себе в кімнату, але з дверей праворуч увіходить Гільмар Теннесен).

Гільмар Теннесен. Добридень, Берніку. Ну, вітаю тебе з перемогою вчора в комерційному зібранні.

Консул Бернік. Дякую.

Гільмар Теннесен. Це була, кажуть, блискуча перемога, перемога інтелігентного громадського духа над користюлюбством і забобонами — на зразок перемоги французької раси над Кабілами. Це надзвичайно, що ти після такої неприємної сцени вдома, проте...

Консул Бернік. А, залишмо це!

Гільмар Теннесен. Але генеральний бій ще має бути.

Консул Бернік. Ти це говориш про залізницю?

Гільмар Теннесен. Авжеж. Ти мабуть знаєш, що заміряє редактор Гаммер?

Консул Бернік *(збентежено)*. Ні. А що саме?

Гільмар Теннесен. Він ухопився за ті чутки, що ходять по місту, і хоче пустити статтю.

Консул Бернік. Які чутки?

Гільмар Теннесен. Звісно, про великі скуповування землі впововж залізничної вітки.

Консул Бернік. Що ти кажеш? Хіба ходять такі чутки?

Гільмар Теннесен. Атож, по цілому місту. Я заходив до клубу і чув там про це. Одному з наших повірених дано таємне доручення поскуповувати всі лісові ділянки, усі қопальні й водопади...

Консул Бернік. А для кого? Про це не говорять?

Гільмар Теннесен. У клубі всі такої думки, що це якийсь чужоземне товариство рознюхало, що тут має бути, й поспішило, поки не підскочили ціни на землю... Хіба це не підлота? Ух!

Консул Бернік. Підлота!

Гільмар Теннесен. Авжеж, чужоземці вдираються в наші володіння. І в нас у місті знайшовся такий повірений, що згодився піти на таке! А тепер виходить, уся користь піде чужоземцям.

Консул Бернік. Але це ж тільки пусті чутки.

Гільмар Теннесен. Проте їм вірять, і завтра або після завтра редактор Гаммер подасть це як факт. У клубі вже всі страшенно обурені. Я чув, багато дехто казали, що коли ці чутки potwierдяться, то вони будуть вимагати, щоб викреслити їх з списків.

Консул Бернік. Цього не може бути!

Гільмар Теннесен. Так, а ти думаєш, чого ці гендлярські душі так охоче пішли за тобою? Невже ти гадаєш, що вони носом не почули?..

Консул Бернік. Кажу тобі, що цього не може бути. У нашому невеличкому громадянстві знайдеться настільки громадянського духу, щоб...

Гільмар Теннесен. Тут? Ти оптиміст, і по собі судиш інших. Але я доволі досвідчений спостерігач. Тут нема жадного, — звісно, за винятком нас, — нема, кажу, жадного, хто високо тримав би прапор ідеї (*дивиться вглиб сцени*). Ух, знову вони!

Консул Бернік. Хто?

Гільмар Теннесен. Та ці двоє американців (*обертається й дивиться праворуч*). З ким це вони? Боже мій, чи не з капітаном «Indian Girl»? Ух...

Консул Бернік. І нащо він їм здався?

Гільмар Теннесен. Підхожа кампанія. Він мабуть колись гендлював невільникми або був піратом; а вони також, хто його знає, що там робили цими роками.

Консул Бернік. Ні, це дуже несправедливо так думати про них.

Гільмар Теннесен. Та ти ж оптиміст. Ну, вони зараз суди увійдуть. Краще мені заздалегідь... *(Йде до дверей ліворуч)*.

(Фрекен Гессель виходить з дверей правсруч).

Фрекен Гессель. Що це ти, Гільмаре? Невже від мене так тікаєш?

Гільмар Теннесен. Зовсім ні, я поспішаю. Мені треба ще сказати кілька слів Бетті...

(Виходить у задні двері ліворуч).

Консул Бернік *(після короткої мовчанки)*. Ну, Льоно?

Фрекен Гессель. Що?

Консул Бернік. Яким я здаюсь тобі сьогодні?

Фрекен Гессель. Таким самим, як і вчора. Одною брехнею більше, одною менше...

Консул Бернік. Я мушу тобі все висвітлити. Де Йоган?

Фрекен Гессель. Там іде. Йому треба тільки переговорити дещо з одним там чоловіком.

Консул Бернік. Після того, що ти вчора чула, ти сама розумієш, що я загину, коли правда впливе.

Фрекен Гессель. Так, я це розумію.

Консул Бернік. Розуміється, що я не винен у тому злочині, що про нього пішов погolos.

Фрекен Гессель. Це зрозуміло. Але хто ж злодій?

Консул Бернік. Ніякого злодія не було. Ніякі гроші не пропали. Не вкрадено жадного шілінга.

Фрекен Гессель. Як же так?

Консул Бернік. Жадного шілінга, кажу тобі.

Фрекен Гессель. Але ці чутки? Звідки ж ці ганебні чутки, що Йоган?..

Консул Бернік. Льоно, мені здається, що я можу з тобою говорити як ні з ким іншим. Я нічого не хочу замовчувати. Я також причетний до поширення цих чуток.

Фрекен Гессель. Ти? І ти міг це зробити проти нього, що заради тебе...

Консул Бернік. Перше, ніж судити, згадай, як тоді стояли справи. Я тобі вчора розповідав... Коли я повернувся додому, то я знайшов, що мати заплуталась у багатьох невдалих справах. На нас сипалися всілякі нещастя так, ніби все лихо звалилося нам на голови. Наша фірма була на краю загибелі. Я був і легковажний, і впадав у розпач. Льоно, я гадаю, що тільки бажаючи забутись, я спізнався з цією дамою, і це потім примусило Йогана виїхати.

Фрекен Гессель. Гм...

Консул Бернік. Ти можеш собі уявити, які пішли чутки після того, як ви виїхали. Говорили, що це не перший легковажний

вчинок Йогана, що Дорф дістала чималу суму за те, щоб мовчати й забратись геть. А дехто запевняв, що вона одержала гроші. Тоді ж таки стало відомо, що наша фірма ледве може додержувати своїх зобов'язань. І не диво, що людські язики зв'язали до купи ці обидві чутки. А коли стало відомо, що вона лишилась тут і що вона бідує, то вирішили, що Йоган забрав із собою гроші в Америку; і сума шоразу виростала.

Фрекен Гессель. Ну, а ти, Карстене, що?

Консул Бернік. Я схопився за цю чутку, як за дошку по-рятунку.

Фрекен Гессель. Щоб далі поширювати її?

Консул Бернік. Я не заперечував її. Кредитори почали душити нас за горлянку. Я конче мусів заспокоїти їх. Справа йшла про те, щоб зберегти віру в солідність фірми; у нас трапилось невеличке нещастя... не треба тільки на нас напосідати... тільки треба дати нам час... й кожен дістане своє.

Фрекен Гессель. І що ж, кожен дістав?

Консул Бернік. Так, Льоно, ця чутка врятувала нашу фірму й зробила мене тим, чим я став тепер.

Фрекен Гессель. Так, виходить, що брехня зробила тебе тим, чим ти став тепер?

Консул Бернік. А кому вона тоді заподіяла шкоду? Йоган ніколи вже не мав повертатись сюди.

Фрекен Гессель. Ти питаєш, кому вона заподіяла шкоду? Зазирни собі всередину й скажи мені: чи тобі самому це не заподіяло шкоди?

Консул Бернік. Зазирни в душу кожній людині, і ти знайдеш конче хоч одну темну пляму, що її доводиться ховати.

Фрекен Гессель. І ви звете себе підпорами громадянства!

Консул Бернік. Кращих воно й не має.

Фрекен Гессель. То чи варто ж тоді підтримувати таке громадянство? Яка йому ціна, щоб в ньому є? Зовнішність і брехня всередині, нічого іншого! Ось ти — перша людина в місті, живеш у багатстві, в достатках, маєш пошану, велику силу, — і ти наклав тавро злочину на безвинного!

Консул Бернік. А ти думаєш, що я сам глибоко не почувую своєї вини перед ним? Ти думаєш, що я не ладен її спокутувати?

Фрекен Гессель. Чим? Признавшись?

Консул Бернік. І ти могла б цього вимагати від мене?

Фрекен Гессель. Більше нічим не можна спокутувати.

Консул Бернік. Я багатий, Льоно. Йоган може вимагати, скільки захоче...

Фрекен Гессель. Так? А ну попробуй лишень запропонувати йому гроші, то почувеш, що він тобі на це скаже!

Консул Бернік. А ти знаєш, які в нього пляни?
Фрекен Гессель. Ні, з учорашнього дня він мовчить. Те, що трапилось вчора, зробило його неначе враз дорослим.
Консул Бернік. Мені конче треба поговорити з ним.
Фрекен Гессель. Та онде й він.

(Йоган Теннесен виходить з правого боку).

Консул Бернік *(йде йому назустріч)*. Йогане!

Йоган Теннесен *(відхиляючись)*. Я перший буду говорити.
Учора вранці я дав тобі слово мовчати.

Консул Бернік. Авжеж, ти дав.

Йоган Теннесен. Але тоді я ще не знав...

Консул Бернік. Йогане, дозволь мені коротко з'ясувати тобі всю суть...

Йоган Теннесен. Нема чого. Я й сам добре розумію, в чім справа. Фірма була в скрутному становищі, і коли я виїхав, то ти скористався з мого безборонного ймення й з моєї доброї слави. Я не дуже тебе за це виную. Тоді ми були молоді й легкодумні, але тепер мені потрібна правда, і ти мусиш сказати її.

Консул Бернік. Так, але тепер мені потрібен увесь мій моральний авторитет, і через те я не можу говорити.

Йоган Теннесен. Мене не дуже обходять ті вигадки, що ти розпустив про мене. Тобі доведеться признатись зовсім у іншому. Діна повинна бути моєю дружиною, і я хочу оселитися з нею тут у місті.

Фрекен Гессель. Ти хочеш це зробити?

Консул Бернік. Діна?.. твоя дружина?.. ти хочеш тут оселитися з нею?..

Йоган Теннесен. Авжеж, саме тут. На злість усім цим брехунам і обмовникам. Але для того, щоб мені здобути її, ти повинен визволити мене від мого слова.

Консул Бернік. А ти подумав про те, що, беручи на себе одно, я беру тим самим і друге? Ти мені скажеш, що я з книг можу довести, що нічого нечесного не зроблено. Але я цього не можу, книги не велись тоді цілком так як слід. Та коли б навіть і міг — до чого б це призвело? Хіба мене, у всякому разі, не будуть мати за людину, що колись скористалася з брехні, щоб себе врятувати, і що цілі п'ятнадцять років дозволяла існувати цій брехні і не зробила й кроку, щоб заперечити її? Ти кепсько знаєш наше громадянство, інакше ти знав би, що це мене вкрай загубить.

Йоган Теннесен. Можу тобі на це сказати одне тільки, що я хочу одружитися з дочкою мадам Дорф і жити з нею тут у місті.

Консул Бернік *(втирає піт з лоба)*. Послухай, Йогане, і ти Льюно, також. Тепер у мене обставини не такі звичайні. Коли цей удар упаде на мене зараз, то я загину, та й не я один, а й

велике, прекрасне майбутнє того громадянства, що серед нього минали ваші дитячі роки.

Йоган Теннесен. А коли я не зроблю тобі цього удару, то я погублю все своє майбутнє щастя.

Фрекен Гессель. Говори далі, Карстене.

Консул Бернік. То слухайте. Усе зв'язане з цим питанням про залізницю. Справа не така проста, як ви гадаєте. Ви напевне чули, що торік ішла мова про побережну колію. За неї було багато голосів, впливових голосів, і тут у місті, і в околицях, а надто стояли за неї в пресі. Але я був проти цього, бо це шкодило інтересам нашого побережного пароплавства.

Фрекен Гессель. А ти сам зацікавлений у цьому пароплаванні?

Консул Бернік. Так. Але ніхто не насмівився б підозрівати мене з цього боку. Мое поважне ім'я боронить мене, як надійний щит. А втім, я поніс би втрати, але місто їх би не винесло. Отже спинились на колії всередині суходолу. Коли це ухвалили, то я потайки пересвідчився, що від цієї колії можна провести до насвітку.

Фрекен Гессель. Але чому ж потайки, Карстене?

Консул Бернік. Ви чули, що кажуть, ніби хтось скуповує лісові ділянки, копальні та водоспади?

Йоган Теннесен. Так, кажуть, якесь чужоземне товариство.

Консул Бернік. Тепер ці землі, в руках окремих власників—майже не мають ніякої ціни, через те їх скуплено більш-менш дешево; але згодом, коли почнуться розмови про залізничу колію, власники можуть правити за них колосальні гроші.

Фрекен Гессель. Так, так, але що ж далі?

Консул Бернік. Тепер я підходжу до того, що можна різно тлумачити, і що в нашому громадянстві може взяти на себе тільки людина, яка спирається на своє поважне, незаплямоване ім'я.

Фрекен Гессель. Ну?

Консул Бернік. Усе це скупив я сам.

Фрекен Гессель. Ти?

Йоган Теннесен. За свої гроші?

Консул Бернік. За свої гроші. Коли пройде ця залізниця—я мільйонер, а не пройде—я роблюся жебраком.

Фрекен Гессель. Небезпечна справа, Карстене.

Консул Бернік. Еге ж, я важу всім своїм капіталом.

Фрекен Гессель. Я думаю не про твій капітал, а про те, що буде, коли все це виявиться...

Консул Бернік. Так, так, це воно й єсть! Але з моїм незаплямованим досі ім'ям, я гадаю, що можу взяти цю справу на свої плечі, налагодити її й сказати моїм співгромадянам: дивіться, чим я важив для добра громадянства!

Фрекен Гессель. Громадянства?

Консул Бернік. Еге, і нікого й сумнів не візьме щодо моїх намірів.

Фрекен Гессель. Проте є люди, що чинили відвертіше ніж ти, без ніяких манівців і без потайних думок.

Консул Бернік. Хто?

Фрекен Гессель. Звісно, Руммель, Сандстад і Вігелянд.

Консул Бернік. Щоб притягти їх на свій бік, мені довелось їх утаємничити цілком у справу.

Фрекен Гессель. І що ж вони?

Консул Бернік. Вони вимовили собі п'яту частину прибутків...

Фрекен Гессель. Он вони які, підпори громадянства!

Консул Бернік. Громадянство само примушує нас іти манівцями. Що було б, коли б я все робив відверто? Тоді всі навипередки, кожен сам за себе, кинулись би, щоб схопити й свою частку в підприємстві, і все попсували б і понівечили. Крім мене тут у місті не знайдеться жадної людини, що могла б провадити таке величезне діло, як це. Взагалі, діловий хист можна знайти тут тільки серед тих родин, що приїхали сюди. Тим то моє сумління цілком виправдує мене в цьому. Тільки в моїх руках ці землі стануть справжнім добром для маси людей, дадуть їм кавалок хліба.

Фрекен Гессель. Гадаю, що з цього погляду ти маеш рацію, Карстене.

Йоган Теннесен. Але я цих людей не знаю, а знаю тільки, що тут на карту поставлено щастя цілого мого життя.

Консул Бернік. На карту поставлено також і добробут твого рідного міста. Коли виявиться щось таке, що кидає тінь на моє попереднє життя, то мої супротивники всі вкупі накинуться на мене. Наше громадянство ніколи не простить навіть юнацької легкомудрости. Почнуть нищпорити в усьому моему житті, викопувати тисячі дрібниць, тлумачити їх, освітлюючи так само, як і те, що вже виявилось. Я буду розчавлений під тягаром наклепів і обмов, і примушений буду відступитися від цього діла з залізничною віткою. А коли я відступлюсь, то все діло загине, а я буду знищений і засуджений на громадянську смерть.

Фрекен Гессель. Йогане, після того, що ти чув, ти мусиш виїхати й мовчати.

Консул Бернік. Так, так, Йогане, ти мусиш це зробити.

Йоган Теннесен. Гаразд, тепер я виїду й буду мовчати. Але я повернуся знову й тоді вже заговорю.

Консул Бернік. Лишайся там, Йогане, й мовчи. Я охоче поділюся з тобою.

Йоган Теннесен. Можеш лишити собі свої гроші. Мені

треба, щоб ти повернув мені тільки моє чесне ім'я й мою добру славу.

Консул Бернік. І щоб я пожертвував своїм?..

Йоган Теннесен. Як ти виплутаєшся, це вже справа твоя й твого громадянства. Я хочу, я повинен здобути Діну. Через те я завтра вранці відпливаю на «Indian Girl».

Консул Бернік (*моторніше*). На «Indian Girl»?

Йоган Теннесен. Еге, капітан обіцяв мене взяти. Кажу тобі ще раз: я поїду, продам свою фарму, полагоджу всі свої справи й за 2 місяці знов буду тут.

Консул Бернік. І тоді ти заговориш?

Йоган Теннесен. Так, і тоді винний візьме на себе свою вину.

Консул Бернік. Ти забуваєш, що мені доведеться взяти на себе й те, чим я не завинив.

Йоган Теннесен. А хто п'ятнадцять років тому скористався з цього ганебного наклепу?

Консул Бернік. Ти доводиш мене до розпачу! Якщо ти заговориш, то я всього зречуся! Я скажу, що це змова, що це помста, що ти приїхав сюди для того, щоб виманити в мене грощі...

Фрекен Гессель. Посоромся, Карстене!

Консул Бернік. Кажу вам, що ви доводите мене до розпачу! Я буду боротися до загину... Я від усього буду відмагатися!

Йоган Теннесен. У мене збереглися два твої листи, я знайшов їх у своїй валізі серед інших паперів і сьогодні їх перечитав. Вони написані доволі виразно.

Консул Бернік. І ти покажеш їх?

Йоган Теннесен. Коли треба буде, то й покажу.

Консул Бернік. І за два місяці ти вернешся?

Йоган Теннесен. Сподіваюсь. Вітер сприятливий, за три тижні я буду в Нью-Йорку, якщо, звісно, «Indian Girl» не загине.

Консул Бернік (*вражений*). Загине? Чого ж «Indian Girl» має загинути?

Йоган Теннесен. Я також гадаю, що їй нічого гинути.

Консул Бернік (*ледве чутно*). Загине...

Йоган Теннесен. Тепер ти бачиш, Карстене, чого можна сподіватись. Доведеться тобі подумати про себе. Прощай! Вітай Бетті, хоч вона поставилась до мене не так, як сестра. З Мартою я побачусь. Вона повинна переказати Діні... повинна обіцяти мені...

(*Виходить ліворуч*).

Консул Бернік (*шепоче*). «Indian Girl»... (*похапливо*).
Льono, ти не повинна цього йому дозволити.

Фрекен Гессель. Ти сам бачиш, Карстене, що я тепер уже не маю над ним ніякої сили.

(Виходить за Йоганом у кімнату ліворуч).

Консул Бернік *(заглиблений у тривожні думки)*. Загине...

(Завідувач корабельні Авлер входить з дверей праворуч).

Завідувач корабельні Авлер. Прошу пробачити, може пан консул...

Консул Бернік *(раптово обертаючись)*. Чого вам треба?

Завідувач корабельні Авлер. Може пан консул дозволить мені поставити одно питання?

Консул Бернік. Добре, тільки швидше. Яке питання?

Завідувач корабельні Авлер. Я хотів тільки спитати: чи справді це вирішено остаточно, що мене звільнять, коли «Indian Girl» не вийде завтра в море?

Консул Бернік. Що там ще? Аджеж судно вже полагоджено й готове відпливати.

Завідувач корабельні Авлер. Так, воно готове... А коли б воно не було готове, то я напевне буду звільнений?

Консул Бернік. До чого ці пусті питання?

Завідувач корабельні Авлер. Я тільки хочу знати, пане консул: я був би звільнений?

Консул Бернік. Ви мое слово, здається, знаєте.

Завідувач корабельні Авлер. Отже завтра я втратив би те становище, що посідаю в себе вдома і серед своїх близьких; утратив би свій вплив у робітничих колах—утратив би можливість працювати на добро нижчих клас суспільства?

Консул Бернік. Авлер, аджеж ми з цим уже кінчили.

Завідувач корабельні Авлер. Отже, «Indian Girl» відпливає? *(Коротке мовчання)*.

Консул Бернік. Слухайте, я не можу бачити все своїми власними очима, і не можу сам за все відповідати. Можете ви мені сказати з певністю, що судно полагоджено бездоганно?

Завідувач корабельні Авлер. Ви дали мені занадто короткий термін, пане консул.

Консул Бернік. Але полагоджено як слід, ви кажете?

Завідувач корабельні Авлер. Тепер літо, година сприятлива... *(Знову мовчання)*.

Консул Бернік. Ви маєте ще щонебудь сказати мені?

Завідувач корабельні Авлер. Ні, більше нічого, пане консул.

Консул Бернік. Отже.. «Indian Girl» відпливає?..

Завідувач корабельні Авлер. Завтра.

Консул Бернік. Так.

Завідувач корабельні Авлер. Гаразд (уклоняється й виходить).

(Консул Бернік з хвилину стоїть вагаючись. Потім швидко підходить до вихідних дверей, неначе наміряючись покликати назад Авлера, але спиняється, тримаючись за ручку дверей. У цю мить двері відчиняються, і входить управитель Крап).

Управитель Крап (півглосом). Ага, був тут. Ну, що, признався?

Консул Бернік. Гм... Ви щось дослідили?

Управитель Крап. Хіба це потрібно? Хіба консул сам не бачив по очах, що в нього нечисте сумління?

Консул Бернік. Та, що там... Цього не побачиш. Ви дослідили щонебудь, питаю вас?

Управитель Крап. Ні, не пощастило, я спізнився, вони вже виводили корабель з доку. Але навіть ця сама похапливість ясно доводить, що...

Консул Бернік. Нічого не доводить... Огляд був?

Управитель Крап. Звісно, але...

Консул Бернік. Бачите, і розуміється, не знайшли до чого причепитись?

Управитель Крап. Ви самі, пане консул, добре знаєте, як провадяться подібні огляди, а надто на корабельнях, що мають таку добру славу, як наша...

Консул Бернік. Однаково, ми тепер не відповідаємо ні за що.

Управитель Крап. Пане консул, та невже ж ви справді не помітили по Авлеру, що?..

Консул Бернік. Кажу вам, що Авлер цілком заспокоїв мене.

Управитель Крап. А я вам кажу, у мене моральне переконання, що...

Консул Бернік. Що це значить, пане Крап? Я цілком розумію, що ви маєте зуб проти цього чоловіка. Але коли ви хочете з'їсти його, то виберіть якийсь інший привід. Ви знаєте, як важно для мене, або вірніше для кораблевласників, щоб «Indian Girl» вийшла в море завтра.

Управитель Крап. Гаразд, нехай так; але ми ще почуємо про це судно... Гм...

(Праворуч з дверей входить купець Вігелянд).

Купець Вігелянд. Мій уклінний привіт, пане консул. Чи знайдеться у вас вільна хвилинка?

Консул Бернік. До ваших послуг, пане Вігелянд.

Купець Вігелянд. Я хотів тільки дізнатися, чи є ваша згода, щоб «Пальмове дерево» відпливло завтра?

Консул Бернік. Так, це вже справа вирішена.

Купець Вігелянд. До мене щойно приходив капітан і сказав, що є ознаки шторму.

Управитель Крап. Барометр із самого ранку дуже падає.

Консул Бернік. Так? То. виходить, можна сподіватися шторму?

Купець Вігелянд. У всякому разі сильного вітру, але не противного, навпаки...

Консул Бернік Гм... Ну, що ж ви скажете?

Купець Вігелянд. Скажу те саме, що й капітанові сказав. «Пальмове дерево» в божій волі. Крім того, йому треба спочатку пройти тільки північне море. А в Англії фрахти тепер доволі високи, отже...

Консул Бернік. Так, ми зазнаємо великих збитків, коли забаримось.

Купець Вігелянд. Судно міцне й до того застраховане на повну суму. От для «Indian Girl» далеко більше небезпеки.

Консул Бернік. Чому ви так гадаєте?

Купець Вігелянд. Вона ж також відпливає завтра.

Консул Бернік. Еге, кораблевласники напосідають, — і крім того...

Купець Вігелянд. Ну, коли вже така стара посудина наважеться вийти, та ще з таким екіпажем, — то нам навіть сором...

Консул Бернік. Так, так. Корабельні документи мабуть при вас?

Купець Вігелянд. Так, вони тут.

Консул Бернік. Чудово, ви може зайдете до мене з Крапом?

Управитель Крап. Будь ласка, ми не забаримось.

Купець Вігелянд. Дякую вам. А що буде — те вже в божій волі, пане консул.

(Він іде з управителем Крапом у перші двері ліворуч. З саду входить ад'юнкт Рерлянд).

Ад'юнкт Рерлянд. Як? У такий час ви вдома, пане консул?

Консул Бернік *(замислено)*. Еге, як бачите.

Ад'юнкт Рерлянд. Я прийшов, власне, до вашої дружини; гадаю, що вона потребує слова втіхи.

Консул Бернік. Авжеж, звісно, може вона й потребує, але мені й самому хотілось би з вами поговорити.

Ад'юнкт Рерлянд. З охотою, пане консул. Але що з вами? Ви такий блідий і схвильований.

Консул Бернік. Так, справді. Не диво, за цей час стільки всякого клопоту набралось. І моє велике діло, і це питання про залізницю... Слухайте, пане ад'юнкт, скажіть мені, чи можу я вам запропонувати одно питання?

Адьюнкт Рерлянд. Скільки хочете, пане консул.

Консул Бернік. Мені спала на думку одна річ. Уявіть собі, що людина стоїть перед великим ділом, що має створити добробут для тисяч, і коли потрібна для цього жертва...

Адьюнкт Рерлянд. Що ви, власне, маєте на думці?

Консул Бернік. Я візьму такий приклад: людина має намір збудувати велику фабрику. Вона знає з певністю... з досвіду, що рано, чи пізно, при роботі на цій фабриці не мине без того, щоб не загинуло чиясь життя.

Адьюнкт Рерлянд. Так, це цілком можливо.

Консул Бернік. Або хтось розпочинає справу з копальнями. Він бере до себе на роботу і батьків родин, і молодих повних життя людей. Хіба можна сказати з певністю, що з них ніхто не загине?

Адьюнкт Рерлянд. На жаль, звісно, не можна.

Консул Бернік. Отож, така людина знає наперед, що її справа вимагає людських жертв. Але ця справа для спільного добра, і за кожен людську жертву вона дасть безперечно добробут багатьом сотням.

Адьюнкт Рерлянд. Ага, ви маєте на думці залізницю, усі ці небезпечні підкопи, вибухи, тощо...

Консул Бернік. Так, так, я маю на думці залізницю. Звісно, коли проведуть залізницю, то почнуть також будувати фабрики й розробляти копальні. Але ви не думаете проте...

Адьюнкт Рерлянд. Дорогий пане консул, ви вже занадто совісна людина. Я гадаю, що коли ви здасться на волю божу...

Консул Бернік. Так, так, звісно, на божу волю...

Адьюнкт Рерлянд. То вам не доведеться докоряти собі. Будуйте собі з богом свою залізницю.

Консул Бернік. Так, але я візьму особливий випадок. Уявімо, що закладено міну, її треба висадити в небезпечному місці, інакше залізниця не може пройти. І інженер знає, що робітник, підпалюючи міну накладе головою. Але підпалити треба і інженер примушений послати робітника зробити це.

Адьюнкт Рерлянд. Гм...

Консул Бернік. Я знаю, що ви скажете... нехай інженер зробить подвиг, нехай сам візьме гнота, піде й підпалить міну. Але так не водиться, звичайно в жертву приносять робітника.

Адьюнкт Рерлянд. Ну, серед нас не знайшлось би такого інженера.

Консул Бернік. Так, а в великих країнах жаден інженер не завагався б.

Адьюнкт Рерлянд. У великих країнах? Авжеж, я так само думаю. У такому розпусному громадянстві, що втратило совість ..

Консул Бернік. О, багато й гарного там е!

Адьюнкт Рерлянд. І ви можете це казати, ви ж самі, звичайно...

Консул Бернік. Так, у тих великих країнах є простір, щоб працювати на користь громадянства. Там вистачає мужности приносити жертви для великого діла. А тут людині руки зв'язані усякими дрібними міркуваннями, всілякими дурницями.

Адьюнкт Рерлянд. Хіба людське життя дурниця?

Консул Бернік. Так, коли це людське життя загрожує добробутові тисяч.

Адьюнкт Рерлянд. Ви берете зовсім неможливий випадок, пане консул. Я вас не розумію сьогодні. Ви кажете про великі країни. Звісно, яку вагу там може мати людське життя, коли на нього зважають тільки як на капітал. Але в нас зовсім інший погляд, далеко моральніший, я гадаю. Погляньте хоча б на наших шановних кораблевласників. Назовіть хоч одного з них, хто заради ганебної користи пожертвував би людським життям. І згадайте про негідників у тих великих країнах, що заради своїх прибутків пускають у море одно по одному непридатні попсовані судна.

Консул Бернік. Я не говорю про непридатні судна.

Адьюнкт Рерлянд. Але я говорю про них, пане консул.

Консул Бернік. До чого? Це не стосується справи. О, ці вічні, дрібязкові полохливі міркування! У нас, коли б якомусь генералові довелось повести солдат у вогонь, і коли б вони там наклали головами, то він потім цілими ночами не міг би спокійно заснути! Ні, в інших місцях нічого такого нема. Послухали б ви, що він оповідає.

Адьюнкт Рерлянд. Він? Хто? Американець?

Консул Бернік. Авжеж. Ви послухайте тільки, як люди в Америці...

Адьюнкт Рерлянд. Він тут? І ви нічого мені не сказали? Я зараз же...

Консул Бернік. Дарма. Ви з ним нічого не зробите.

Адьюнкт Рерлянд. Це ми ще побачимо! А, от і він!

(Йоган Теннесен входить з лівого боку).

Йоган Теннесен *(обертається назад і говорить у відчинені двері)*. Так, так, Діно, залишмо це. Я проте не відмовляюсь від вас. Я вернусь, і тоді буде все гаразд.

Адьюнкт Рерлянд. Прошу вибачити. На що ви натякаєте цими словами? Чого ви хочете?

Йоган Теннесен. Я хочу, щоб ця молода дівчина, перед якою ви вчора оганьбили мене, стала моєю дружиною.

Адьюнкт Рерлянд. Вашою?.. І ви можете уявляти собі, що...

Йоган Теннесен. Я хочу одружитися з нею.

Ад'юнкт Рерлянд. Ну, тоді ви повинні дізнатись... (Йде до напіввідчинених дверей). Фру Бернік, прошу вас, будьте за свідка... І ви також, фрекен Марто. Нехай і Діна прийде. (Бачить фрекен Гессель). А, і ви тут!

Фрекен Гессель. Мені прийти також?

Ад'юнкт Рерлянд. Нехай усі йдуть, хто захоче. Що більше людей, то краще.

Консул Бернік. Що ви хочете робити?

(Фрекен Гессель, фру Бернік, фрекен Бернік, Діна й Гільмар Теннесен входять до кімнати).

Фру Бернік. Пане ад'юнкт, з усім своїм бажанням я не могла йому стати на перешкоді.

Ад'юнкт Рерлянд. Я сам йому стану на перешкоді. Діно, ви легкодумна дівчина, але я не дорікаю вам. Ви занадто довго були тут без тієї моральної підпори що підтримувала б вас. Я виную себе самого, що досі не дав її вам.

Діна. Тепер не треба говорити про це.

Ад'юнкт Рерлянд. Якраз тепер я й повинен говорити про це, Діно, хоч ваше поводження сьогодні і вчора зробило це для мене вдсятеро важче. Але справа йде про ваш порятунок, тож усі інші міркування треба відсунути набік. Пам'ятаєте мої слова? І пам'ятаєте, що ви обіцяли відповісти мені, коли настане час? Я не смію більше роздумувати, отже... (до Йогана Теннесена). Ця молада дівчина, що ви її переслідуєте — моя наречена.

Фру Бернік. Що ви кажете?

Консул Бернік. Діно!

Йоган Теннесен. Вона? Ваша?..

Фрекен Бернік. Ні, ні, Діно!

Фрекен Гессель. Брехня!

Йоган Теннесен. Діно... він правду каже?

Діна (після короткої павзи). Правду.

Ад'юнкт Рерлянд. Тепер я сподіваюся, що всі хитрощі спокусника гублять свою силу. Нехай усе наше громадянство дізнається, який крок я відважився зробити заради Діни. Я покладаю певні надії, що його не зрозуміють фалшиво. А тепер я гадаю би, пані, що найкраще відвести її звідси й ужити всіх заходів, щоб повернути їй спокій і душевну рівновагу.

Фру Бернік. Так, ходім. О, Діно, яке це щастя для тебе!

(Виводить Діну ліворуч; ад'юнкт Рерлянд йде за ними).

Фрекен Бернік. Прощай, Йогане! (Виходить).

Гільмар Теннесен (у дверях, що в сад). Гм... Мушу сказати..

Фрекен Гессель (стежить за Діною очима). Не занепадай духом, хлопче! Я лишусь тут і буду стежити за пастором (виходить праворуч).

Консул Бернік. Йогане, ти звісно, тепер не їдеш на «Indian Girl?»

Йоган Теннесен. Якраз тепер і їду.

Консул Бернік. Але назад уже не вернешся?

Йоган Теннесен. Вернусь.

Консул Бернік. Після цього? Чого ж тобі ще треба?

Йоган Теннесен. Вернусь, щоб помститися, щоб розчавити вас, як тільки можна! (Виходить праворуч).

(Купець Вігелянд і управитель Крап входять з консулового кабінету).

Купець Вігелянд. Ну ось, тепер усі папери впорядковані, пане консул.

Консул Бернік. Добре, добре..

Управитель Крап. Отже остаточно вирішено, що «Indian Girl» відпливає завтра вранці?

Консул Бернік. Вирішено. (Йде в кабінет).

(Купець Вігелянд і управитель Крап ідуть праворуч. Гільмар Теннесен хоче вийти за ними, але з дверей ліворуч обережно висувається Олафова голова).

Олаф. Дядьку! Дядьку Гільмаре!

Гільмар Теннесен. Ух... це ти? Чому ти не нагорі? Ти ж під арештом.

Олаф (ступає на крок уперед). Тихше! Дядьку Гільмаре, ти знаєш новину?

Гільмар Теннесен. Авжеж, знаю, що тобі сьогодні добре нагоріло.

Олаф (дивиться з погрозою на батьків кабінет). Більше йому не вдасться мене побити! Знаєш, дядько Йоган відпливає завтра з американцями.

Гільмар Теннесен. А тобі що до цього? Іди но краще до себе нагору.

Олаф. Може й мені пощастить колись трапити на полювання на буйволів, дядьку!

Гільмар Теннесен. Дурниці! Така ганчірка, як ти...

Олаф. Пожди! Завтра дізнаєшся!

Гільмар Теннесен. Дурню!

(Виходить через сад. Олаф, побачивши, що з правого боку входить управитель Крап, біжить назад у кімнату й зачиняє за собою двері).

Управитель Крап (підходить до консулового кабінету й
прочиняє двері). Вибачте, що я знову прийшов, пане консул... На-
сувається страшний шторм (чекає з хвилину — ніякої відповіді).
«Indian Girl» проте повинна вийти в море? (коротка павза).

Консул Бернік. (з кабінету). «Indian Girl» повинна вийти.
(Управитель Крап зачиняє двері й виходить праворуч).

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Та сама кімната в домі консула Берніка. Робочий стіл винесено. Погода дуже бурхлива. Темніє щораз більше. Льокай запалює люстру. Дві покоївки вносять вазони, лямпки й свічки й ставлять скрізь уподовж стін. Комерсант Руммель у фраківі, в рукавичках і в білій краватці, стоїть посеред кімнати й дає розпорядження.

Комерсант Руммель *(до льокай)*. Засвічуйте свічки тільки через одну. Якобе, не треба, щоб це мало дуже вже такий святний вигляд. Нехай буде все так, неначе це зовсім несподівано. Ну, а що робити з цими квітами? Та, нічого, їх можна залишити. Вони тут стоять так, неначе щодня...

(Консул Бернік виходить з свого кабінету).

Консул Бернік *(на порозі)*. Що це все значить?

Комерсант Руммель. А, ти тут? *(До челяді)*. Тепер ви можете йти собі.

(Льокай і покоївка виходять у крайні двері ліворуч).

Консул Бернік *(підходить ближче)*. Що все це значить, Руммелю?

Комерсант Руммель. Це значить, що настає урочистий момент, момент найбільшого твого тріумфу! Місто влаштовує на честь свого першого громадянина похід з прапорами.

Консул Бернік. Що ти кажеш!

Комерсант Руммель. З прапорами й з музикою. Звісно, нам хотілось би й з смолоскипами, тільки не наважуємось за такою бурею. Але, звичайно, буде й ілюмінація. Непогано, коли про це з'явиться в газетах.

Консул Бернік. Слухай, Руммелю, я нічого цього не хочу.

Комерсант Руммель. Тепер уже пізно, за півгодини ми всі тут будемо.

Консул Бернік. Чому ти мені раніше нічого не сказав?

Комерсант Руммель. Якраз через те, що боявся, щоб ти не заперечував. Я порозумівся з твоєю дружиною, вона дозволила мені тут дещо влаштувати. А про те, щоб почастувати гостей, вона сама подбає.

Консул Бернік (*прислухається*). Що це таке? Невже вже йдуть? Мені здається, що я чую спів...

Комерсант Руммель (*у прочинених дверях*). Спів? Це тільки американці. «Indian Girl» відпливає...

Консул Бернік. Уже відпливає, так? Ні... я сьогодні зовсім не можу, Руммелю, я нездужаю.

Комерсант Руммель. Справді, ти кепсько виглядаєш... але не давай собі волі. Чорт бери, кажу тобі, збери всі свої сили. І я, і Сандстад, і Вігелянд, ми всі надаємо великого значіння цій урочистій події. Ми поб'ємо наших супротивників цим виявом громадської думки в таких розмірах. Чутки в місті набувають шораз визначенішої форми. Доведеться сказати про скуповування, далі з цим критися не можна. Сьогодні ввечорі серед співу й розмов, під дзвін келихів, одно слово, в самому розпалі бенкету нехай вони дізнаються, чим ти важив для блага громадянства. У такому розпалі бенкету, як я щойно висловився, у нас можна зробити багато дечого, отже треба такий настрої створити, інакше нічого не вийде.

Консул Бернік. Так, так...

Комерсант Руммель. І надто, коли така делікатна, ущиплива справа. Хвалити бога, в тебе таке ім'я, Берніку, що може стати в пригоді. Але слухай, нам треба змовитись. Студент Теннесен написав на твою честь вірші. Починаються вони дуже красиво: «Здійміть високо стяг ідеї!» а ад'юнктові Рерляндові доручено виголосити промову. Звісно, тобі доведеться відповісти.

Консул Бернік. Я не в стані сьогодні, Руммелю, може б ти міг?

Комерсант Руммель. Я з дорогою б душею, але це неможливо. Ти сам знаєш, що з промовою звернутья до тебе. Ну, може кількома словами торкнуться й нас. Я вже про це розмовляв і з Вігеляндом і з Сандстадом. Ми так гадали: ти відповіси тостом за процвітання нашого громадянства. Сандстад скаже декілька слів про одностайність окремих верств громадянства. Вігелянд висловить надію, що нове підприємство не розхитає моральних підвалин нашого громадянства. А я хочу кількома словами згадати про жінок, що їхня робота, хоч і скромніша, проте має свою вагу для громадянства. Але ти не слухаєш мене...

Консул Бернік. Ні... звісно, слухаю. Але скажи мені, як ти гадаєш, море сьогодні дуже бурхливе?

Комерсант Руммель. А, ти боїшся за «Пальмове Дерево»? Та воно ж застраховане добре.

Консул Бернік. Авжеж застраховане, але...

Комерсант Руммель. І найголовніше — воно в доброму стані.

Консул Бернік. Гм... Ну, а коли проте щось із судном ста-

неться, то це не значить, що загинуть і всі люди? Судно загине, ну, багаж усякий, валізи, документи...

Комерсант Руммель. Та ну їх до біса! Невелика вага всі ці валізи й документи.

Консул Бернік. Правда. Ні, ні... Я не те хотів... Тихше... Знову співають.

Комерсант Руммель. Це вже на самому «Пальмовому Дереві».

(Купець Вігелянд входить з правого боку).

Купець Вігелянд. «Пальмове Дерево» відпливає. Добрий вечір, пане консул.

Консул Бернік. Ви добре знаєте море... Ви все ж думаєте так само, що...

Купець Вігелянд. Я уповаю твердо на божу волю, пане консул. Д того ж я сам був на кораблі й роздав їм маленькі трактати. Сподіваюсь, що вони принесуть їм благословення.

(Купець Сандстад і управитель Крап входять з правого боку).

Купець Сандстад *(ще на порозі)*. Так, коли це щасливо минеться, то все буде гаразд. Добрий вечір, добрий вечір.

Консул Бернік. Нічого не трапилось, пане Крап?

Управитель Крап. Нічого, пане консул.

Купець Сандстад. Увесь екіпаж на «Indian Girl» п'янісний, і не буду я чесною людиною, коли ці звіри дойдуть живі!

(Фрекен Гессель виходить з правого боку).

Фрекен Гессель *(до консула Берніка)*. Я принесла тобі привітання від нього.

Консул Бернік. Уже на кораблі?

Фрекен Гессель. У всякому разі незабаром там буде. Ми попрощалися перед готелем.

Консул Бернік. Він не перемінив своїх плянів?

Фрекен Гессель. Ні, непохитний, як скеля.

Комерсант Руммель *(коло вікон)*. А чорт би їх побрав, усі ці новомодні вигадки, ніяк не можу спустити.

Фрекен Гессель. Хіба треба спускати? Я гадала, що навпаки...

Комерсант Руммель. Спочатку треба спустити, фрекен. Аджеж ви знаєте, що має бути.

Фрекен Гессель. Знаю. Давайте, я допоможу вам *(береться за шнур)*, спущу для шваґра завісу, хоч воліла б краще підняти її.

Комерсант Руммель. Це ви можете потім. Коли в саду збереться урочиста радісна юрба, тоді завіси підіймуться, і всі побачать здивовану й щасливу родину. Громадянина дім повинен бути ніби зі скляними стінами.

(Консул Бернік неначе хоче щось сказати, але швидко повертається і йде до себе в кабінет).

Комерсант Руммель. Ну, нам треба зробити останню нараду. Ходім, пане Крап, ви нам допоможете деякими фактичними даними.

(Чоловіки виходять у консулів кабінет. Фрекен Гессель спустила завіси на вікнах і наміряється спустити їх коло скляних дверей. Але в цю мить згори на сходи зіскакує Олаф. На плечах у нього плед, в руках клунок).

Фрекен Гессель. Боже мій, хлопче, як ти мене перелякав! Олаф *(ховає клунок)*. Тихше, тітонько!

Фрекен Гессель. Ти що, з вікна вискочив? Куди ж це ти налагодився?

Олаф. Тихше, мовчи, я хочу до дядька Йогана... тільки на пристань, розумієш. Тільки попрощатися з ним. Бувай здорова, тітонько! *(біжить через сад)*.

Фрекен Гессель. Олафе, стривай Олафе!

(Йоган Теннесен, убраний по-дорожньому, з торбинкою через плече, обережно виходить з дверей ліворуч).

Йоган Теннесен. Льоно!

Фрекен Гессель *(обертається)*. Що? Вернувся?

Йоган Теннесен. На скільки хвилин. Я повинен побачити її ще раз. Ми не можемо так розлучитись.

(Фрекен Бернік і Діна, обидві в пальтах, а Діна ще з маленькою валізкою в руці, виходять з крайніх дверей ліворуч).

Діна. До нього, до нього!

Фрекен Бернік. Так, ти повинна йти до нього, Діно!

Діна. А, ось і він.

Йоган Теннесен. Діно!

Діна. Візьміть мене з собою!

Йоган Теннесен. Що?

Фрекен Гессель. Ти хочеш?

Діна. Так, візьміть мене з собою! Той написав мені... сказав, що сьогодні ввечері він оголосить перед усіма.

Йоган Теннесен. Діно! Ви його не любите?

Діна. Я ніколи не любила цієї людини. Я кинусь на дно фйорда, коли буду його нареченою! Як він учора принижував мене своїми високохмарними словами, як намагався дати мені відчуття, що підносить до себе таке нікчемне створіння, як я! Я не можу терпіти, щоб мене так принижували!.. Я виїду.. Можна мені з вами?

Йоган Теннесен. Так, тисячу раз так!

Діна. Ви недовго будете мати клопіт зо мною. Ви мені до-

поможіть стати на ноги тільки спочатку, допоможіть вийти на певний шлях...

Йоган Теннесен. Ура! Усе буде гаразд, Діно!

Фрекен Гессель (показуючи на двері в кабінет). Мовчіть! Тихше, тихше!

Йоган Теннесен. Діно! Я на руках вас понесу!

Діна. Ні, цього я вам не дозволю. Я хочу сама пробитися на дорогу, і я потраплю це зробити. Коли б тільки виїхати звідси! О, ці дами!.. Ви не знаєте, вони вже писали мені сьогодні, намагалися вмовити мене, яке це велике щастя для мене; поясняли мені, скільки великодушності він виявив. Завтра і потім щодня вони будуть стежити, щоб переконатись, чи я справді варта цього всього. Мене просто жах бере від цієї благопристойности!

Йоган Теннесен Скажіть мені, Діно, ви їдете звідси через те тільки, що хочете позбутися цього всього? А я для вас нічого не важу?

Діна. Ні, Йогане, ви важите для мене більше, ніж усі інші люди!

Йоган Теннесен. О, Діно!

Діна. Мені кажуть, що я повинна ненавидіти вас... зневажати.. що це мій обов'язок. Але я не почуваю цього й ніколи не буду почувати!

Фрекен Гессель. І не треба, дитино.

Фрекен Бернік. Ти не повинна про це думати. Ти повинна поїхати з ним, як його дружина.

Йоган Теннесен. Так, так.

Фрекен Гессель. Що?.. Марто, я розцілюю тебе! От уже ніколи від тебе цього не сподівалась.

Фрекен Бернік. Охоче вірю. Я й сама не сподівалась від себе. Але колись таки мусіло в мені це вибухнути. Ми всі тут стільки терпимо під тягаром усіх цих звичаїв та забобонів! Повстань же хоч ти, Діно! Одружися з ним. Нехай хоч щонебудь піде наперекір тому, що тут заведено.

Йоган Теннесен. Що ви на це скажете, Діно?

Діна. Так, я буду вашою дружиною.

Йоган Теннесен. Діно!

Діна. Але попереду я буду працювати, зроблюся самостійною, так само як ви. Я не хочу бути як якась річ, що її беруть.

Фрекен Гессель. Справедливо! Так це й повинно бути!

Йоган Теннесен. Добре, я буду сподіватись.

Фрекен Гессель... І виграєш, хлопче. А тепер на корабель!

Йоган Теннесен. Так, на корабель! Льоно, люба сестро, ще кілька слів... Слухай... (відводить її вглиб сцени й похалпиво щось говорить).

Фрекен Бернік. Діно — щаслива! Дай поглянути на тебе й ще раз поцілувати — востаннє...

Діна. Ні, не востаннє... Люба, кохана тітонько, ми ще побачимось!

Фрекен Бернік. Ніколи! Обіцяй мені, Діно, що ти сюди вже не повернешся (бере її за обидві руки й дивиться на неї). Тепер ти їдеш назустріч щастю, моя люба дитино... туди за море... Як часто я поривалась туди зі шкільної кімнати! Як там гарно, мабуть! І обрій ширший, і хмари вищі, і голову обвіває вільне повітря!

Діна. Тітонько Марто, ти також повинна колинебудь поїхати за нами!

Фрекен Бернік. Я? Ні, ніколи! Тут у мене є моє маленьке діло, і я сподіваюсь, що мені пощастить зробитися тим, чим я повинна бути.

Діна. Важко навіть уявити собі, що треба розлучитися з тобою.

Фрекен Бернік. Діно, людині доводиться багато з дечим розлучитись. Але тобі не доведеться зазнати цього, дитино моя. Обіцяй мені, що зробиш його щасливим.

Діна. Нічого не хочу обіцяти! Ненавиджу ніяких обіцянок! Нехай усе буде так, як буде.

Фрекен Бернік. Гаразд, нехай так — тільки будь завжди правдива й вірна сама собі.

Діна. Так, тітонько, буду!

Фрекен Гессель (ховає в кишеню папери, що їх дав їй Йоган). Добре, добре, любий хлопче. А тепер — у дорогу!

Йоган Теннесен. Так, уже не можна гаятись. Прощай, Льоно, спасибі тобі за всю твою любов! Прощай, Марто, дякую й тобі за твою вірну дружбу!

Фрекен Бернік. Прощай, Йогане! Прощай, Діно! Будьте щасливі у всьому!

(Фрекен Бернік і Фрекен Гессель проводять їх до дверей у глибині сцени. Діна і Йоган Теннесен похапливо виходять через сад.

Фрекен Гессель зачиняє двері й спускає завісу).

Фрекен Гессель. От ми й лишилися самотні. Ти втратила її, а я — його.

Фрекен Бернік. Ти — його?

Фрекен Гессель. Я ще там його наполовину втратила. Хлопець уже поривався стати на свої ноги, через те ж то я й переконала його, що в мене туга за батьківщиною.

Фрекен Бернік. А, тепер я розумію, чого ти приїхала. Але він покличе тебе назад, Льоно.

Фрекен Гессель. Свою стару звідну сестру? А нащо вона йому здалась тепер? Щоб здобути щастя, чоловіки багато, багато зв'язків поривають навколо себе.

Фрекен Бернік. Так, це буває.

Фрекен Гессель. Тепер нам треба бути вкупі, Марто.

Фрекен Бернік. Хіба я можу бути чимнебудь для тебе?

Фрекен Гессель. А хто ж інший? Ми обидві названі матері й обидві загубили своїх дітей, а тепер zostалися самотні...

Фрекен Бернік. Так, самотні... Я тобі ще одно скажу: я кохала його над усе на світі.

Фрекен Гессель. Марто! (*хапає її за руки*). Невже правда?

Фрекен Бернік. Увесь зміст мого життя в цих словах. Я кохала й сподівалась. Щоліта я сподівалась, що він повернеться... І він повернувся... але він мене не помітив...

Фрекен Гессель. Кохала його! І ти... ти сама віддала щастя йому до рук?

Фрекен Бернік. Як же я могла не дати йому щастя, коли я любила його? Так, я його любила! З того моменту, як він виїхав, мое життя належало йому. Ти питаєш, які я мала підстави надіятись? Гадаю, що вони в мене були. Але коли він повернувся... то все минуле неначе стерлося з його спогадів. Він не помітив мене.

Фрекен Гессель. Це Діна заступила тебе, Марто.

Фрекен Бернік. І добре, що так сталося. Коли він виїздив, то ми були однолітки, а коли повернувся, — о, яка страшна мить! — мені стало ясно, що тепер я старша за нього років на десять. Він мандрував там під ясним соняшним промінням і впивав молодість і здоров'я з кожним подихом, а я в той час сиділа тут і все сукала, сукала...

Фрекен Гессель... Нитку його щастя, Марто!

Фрекен Бернік. Так, золоту нитку я сукала й без ніякої гіркости! Ми були йому добрими сестрами, Льоно, хіба не правда?

Фрекен Гессель (*обіймає її*). Марто!

(Консул Бернік виходить з кабінету).

Консул Бернік (*до чоловіків, що там zostалися*). Так, так, робіть усе, як знаєте. Коли прийде час, мені доволі буде... (*зачиняє двері*). А, тут хтось є... Слухай, Марто, тобі треба трошки причепуритись. Скажи й Бетті те саме. Звісно, нічого особливого пишного, а так нехай буде гарно й скромно, по-родинному. Тільки не баріться.

Фрекен Гессель. І нехай будуть щасливі й задоволені обличчя, Марто... Очі повинні радісно блищати.

Консул Бернік. Нехай Олаф спуститься вниз. Я хочу, щоб він стояв поруч мене.

Фрекен Гессель. Гм... Олаф...

Фрекен Бернік. Я зараз піду й скажу Бетті. (*Виходить у крайні двері ліворуч*).

Фрекен Гессель. Отже настає великий урочистий момент.

Консул Бернік (*неспокійно ходить по кімнаті*). Так... так... настає...

Фрекен Гессель. У таку хвилину, мені здається, людина повинна почувати себе і гордою й щасливою.

Консул Бернік (*дивиться на неї*). Гм...

Фрекен Гессель. Кажуть, що все місто буде ілюміноване.

Консул Бернік. Еге, щось таке має бути...

Фрекен Гессель. Усі спілки виступають із своїми прапорами. Твоє ім'я буде палати вогненними літерами. А вночі по всій країні перекажуть телеграфом: «Консул Бернік, оточений своєю щасливою родиною, був ушанований від своїх співгромадян як підпора громадянства».

Консул Бернік. Еге, саме так усе й буде. Натовп на вулиці буде вітати мене, а я буду примушений стояти в дверях, уклонятись і дякувати.

Фрекен Гессель. Примушений?

Консул Бернік. А ти що думаєш, що я буду себе почувати щасливим у цю мить?

Фрекен Гессель. Ні, я не думаю, щоб ти міг почувати себе цілком щасливим.

Консул Бернік. Льоно, ти зневажаєш мене?

Фрекен Гессель. Ще ні.

Консул Бернік. І ти не маєш права на це... ніякого права не маєш зневажати мене... Льоно, аджеж ти не можеш і увияти собі, який самотній я стою тут, серед цього вузького, скаліченого громадянства! Як з року на рік мені доводилось обмежувати свої потреби до тієї мети в роботі, що сповнювала все моє життя! Я неначе б то й багато зробив, але що це, власне, таке? Недокінчена робота—дрібниці. Але іншого, більшого тут би й не потерпіли. Коли б я замірився ступити далі за ті поривання й погляди, що тут панують,— то я втратив би свою силу. Чи ти знаєш, що таке власне ми, так звані, підпори громадянства? Ми тільки знаряддя в руках громадянства, та й годі!

Фрекен Гессель. Але чому ти тільки тепер це вперше зрозумів?

Консул Бернік. Бо я багато думав останніми часами... з тої пори, як ти приїхала... а надто сьогодні ввечері. О, Льоно, коли б я тоді, в минулому, знав тебе як слід!

Фрекен Гессель. Ну, то що було б?

Консул Бернік. Я ніколи не пішов би від тебе! І коли б ти була зо мною, то я ніколи не став би тим, що я є тепер.

Фрекен Гессель. А ти не думаєш про те, чим би для тебе могла бути та, що ти її вибрав на моє місце?

Консул Бернік. У всякому разі вона ніколи не зробилась тим, що мені треба.

Фрекен Гессель. Бо ти ніколи не ділився з нею своєю роботою; ти ніколи не подбав, щоб налагодити вільні, здорові сто-

сунки з нею; ти примусив її жити й мучитись докорами сумління за ту ганьбу й сором, що ти покритв ними її родину.

Консул Бернік. Так, так, і все це не що, як наслідки брехні й лицемірства.

Фрекен Гессель. Ну, то чому ж ти в такому разі не покладеш край цій брехні й лицемірству?

Консул Бернік. Тепер? Тепер уже пізно, Льоно!

Фрекен Гессель. Карстене, скажи мені, яке задоволення дає тобі ця брехня й лицемірство?

Консул Бернік. Ніякого. Я мушу загинути, як і все це знівечене громадянство. Але після нас прийде нове покоління. У мене росте син, і для нього я працюю, і на нього складу своє життєве завдання. Настане час, коли правда просякне все громадянство, і на ній, на цій правді, мій син збудує щасливіше життя, ніж його батьки.

Фрекен Гессель. І в основі його буде лежати брехня? Подумай, яку ти лишаєш спадщину своєму синові!

Консул Бернік *(притамовує розпач)*. Я лишаю йому ще в тисячу раз гіршу спадщину навіть, ніж ти гадаєш! Але колись же спаде прокляття... А проте... проте... *(запально)*. І як могли ви скинути все це на мою голову! Але — діло зроблено, я мушу йти вперед, вам не пощастить розтоптати мене.

(Гільмар Теннесен, збентежений, із запискою в руках похапливо виходить з дверей праворуч).

Гільмар Теннесен. Але ж це... Бетті, Бетті...

Консул Бернік. Що там таке? Ідуть уже?

Гільмар Теннесен. Ні, ні, але мені конче треба з кимсь поговорити... *(виходить у крайні двері ліворуч)*.

Фрекен Гессель. Карстене, ти кажеш, що ми прибули сюди, щоб погубити тебе. Так дозволь же мені сказати тобі, з якого матеріалу зроблений цей пропавший син, що його ваше моральне громадянство цурається, як зачумілого. Йому тепер нема діла до вас, він уже виїхав.

Консул Бернік. Але ж він вернеться знову...

Фрекен Гессель. Йоган ніколи не вернеться. Він виїхав назавжди і з ним Діна.

Консул Бернік. Як, він не повернеться? І Діна поїхала з ним?

Фрекен Гессель. Авжеж, поїхала з ним і стане його дружиною. Вони, так само, як і я колись, жбурнули це в лице вашому моральному громадянству! Он як!

Консул Бернік. Виїхав? І вона також?.. На «Indian Girl»?..

Фрекен Гессель. Ні, такого коштовного вантажу він не наважився звірити на розпусну ватагу. Йоган і Діна поїхали на «Пальмовому Дереві».

Консул Бернік. А! Отже... Дарма... *(похапливо йде, відчиняє двері в кабінет і кричить туди)*. Крапе! Спиніть «Indian Girl»! Сьогодні вона не повинна вийти в море!

Управитель Крап *(з кабінету)*. «Indian Girl» уже в морі, пане консул!

Консул Бернік *(зачиняє двері й говорить стомлено)*. Занадто пізно... і дарма!..

Фрекен Гессель. Що ти хочеш сказати?

Консул Бернік. Нічого, нічого... дай мені спокій...

Фрекен Гессель. Гм... Слухай, Карстене. Йоган доручив сказати тобі, що він довірив мені своє ім'я й свою славу, які він був позичив колись тобі, а також і те, що ти в нього пограбував, коли він виїхав. Йоган буде мовчати, але він дав мені на волю чинити так, як я сама хочу. Дивись, ось обидва твої листи в мене в руках.

Консул Бернік. Вони в тебе! І тепер... тепер ти хочеш... навіть сьогодні ввечорі... може тоді саме, як підійде похід з прапорами?

Фрекен Гессель. Я приїхала сюди не для того, щоб вказувати на тебе; мені хотілось тільки, щоб ти сам заговорив, але мені не пощастило: ну, то тримайся ж своєї брехні! Дивись сюди: я ось деру обидва ці твої листи на шматки. Бери собі ці клапти — вони твої. Тепер нічого вже не буде свідчити проти тебе, Карстене, будь спокійний і, коли можеш, — щасливий!

Консул Бернік *(глибоко зворушений)*. Льоно! Чому ти не зробила цього раніше? А тепер занадто пізно! Усе моє життя вже загублене, я не можиму жити після сьогоднішнього дня!

Фрекен Гессель. Що таке сталося?

Консул Бернік. Не питай мене... але жити я проте мушу... я мушу жити задля Олафа. Він усе виправить і все спокутує...

Фрекен Гессель. Карстене...

(Гільмар Теннесен швидко вертається назад).

Гільмар Теннесен. Не можу нікого знайти, усі десь заподілися, навіть Бетті нема.

Консул Бернік. Чого тобі треба?

Гільмар Теннесен. Не смію сказати тобі...

Консул Бернік. Що таке? Ти мусиш і зараз же скажеш мені!

Гільмар Теннесен. Гарзд. Олаф утік на «Indian Girl»...

Консул Бернік *(похитнувшись назад)*. Олаф? На «Indian Girl»? Ні, ні...

Фрекен Гессель. Ну, напевне втік. Тепер я розумію... Я бачила, як він вискочив з вікна...

Консул Бернік *(кидається до дверей у кабінет і в розпачі кричить)*. Крапе! За всяку ціну спиніть «Indian Girl»!

Управитель Крап *(виходить з кабінету)*. Неможливо, пане консул, ви ж самі це розумієте...

Консул Бернік. Ми мусимо її спинити! Там Олаф.

Управитель Крап. Та що ви кажете?

Комерсант Руммель *(виходить з кабінету)*. Олаф утік? Не може бути!

Купець Сандстад *(підходить)*. Ну, його зараз же відішлють назад з лоцманом.

Гільмар Теннесен. Ні, він написав мені *(показує записку)*, що заховається в трюмі, аж доки не вийдуть у чисте море.

Консул Бернік. Я ніколи вже не побачу його!

Комерсант Руммель. А, дурниці. Добре, міцне судно, щойно полагоджене...

Купець Вігелянд *(також виходить з кабінету)*... на вашій власній корабельні, пане консул.

Консул Бернік. Кажу вам, що я вже його ніколи не побачу. Я втратив його, Льоно, але... Я тепер бачу, що я ніколи й не мав його *(дослухається)*. Що таке?

Комерсант Руммель. Музика, похід наближається.

Консул Бернік. Я не можу, не хочу нікого бачити!

Комерсант Руммель. Про що ти думаєш? Це ж неможливо тепер.

Купець Сандстад. Неможливо, пане консул, подумайте, що у вас поставлено на карту!

Консул Бернік. А, що це все тепер важить! На кого мені працювати тепер?

Комерсант Руммель. Як можеш ти таке питати? У тебе ж лишилися ми всі й громадянство...

Купець Вігелянд. Еге, справедливі слова.

Купець Сандстад. Не могли ж ви, пане консул, забути, що ми...

(Фрекен Бернік виходить з крайніх дверей ліворуч. Здалеку на вулиці чути музику).

Фрекен Бернік. Похід наближається, а Бетті нема дома. Не розумію, куди вона заповділась...

Консул Бернік. Нема дома! Ось бачиш, Льоно; ніколи ніякісноїкої підтримки, ні в radoщах, ні в горі.

Комерсант Руммель. Підійміть оці завіси, пане Крап, ходіть, допоможіть мені... і ви також, пане Сандстад... Як шкода, що вся родина якраз розійшлась... зовсім не за програмою.

(Підіймає завіси на дверях і на вікнах. Уся вулиця ілюмінована. Напроти на будинку великий транспарант з написом: «Нехай живе Карстен Бернік, підпора нашого громадянства!»).

Консул Бернік. *(злякано відхиляється)*. Геть це все! Я не можу бачити... Погасіть!.. погасіть!..

Комерсант Руммель. Вибач, але чи ти при повному розумі?

Фрекен Бернік. Льоно, що з ним таке?

Фрекен Гессель. Мовчи! *(тихо каже їй щось)*.

Консул Бернік. Геть той напис! Це ж чистий глум! Хіба ви не бачите, що всі ці вогні висуюють нам язики!

Комерсант Руммель. Ну, мушу признатись...

Консул Бернік. Що ви розумієте... але я, я... Це похід з погребними вогнями...

Управитель Крап. Гм...

Комерсант Руммель. Ну, ти знаєш, що... ти занадто береш це до серця...

Купець Сандстад. Хлопець пропливе по Атлантийському океанові й знову вернеться додому.

Купець Вігелянд. Здайтесь на волю господи, пане консул.

Комерсант Руммель. І на судно також, Берніку. Це ж не з тих суден, що йдуть на дно, я знаю.

Управитель Крап. Гм...

Комерсант Руммель. Еге, коли б це була одна з тих плувучих трун, що їх посилають, як кажуть, із великих чужоземних міст...

Консул Бернік. Я почуваю, що в цю мить у мене сивіє волосся!..

Фру Бернік *(з великою хусткою на голові входить з саду)*. Карстене, Карстене, ти знаєш...

Консул Бернік. Так, знаю... А ти... ти нічого не бачила... не було за ним матиного ока!

Фру Бернік. Та ти послухай...

Консул Бернік. І чому ти не догляділа його? Тепер я втратив свого сина. Поверни його мені, коли можеш!

Фру Бернік. Можу, звісно, можу! Він у мене!

Консул Бернік. У тебе?!

Усі. О!..

Гільмар Теннесен. Я так і думав!

Фрекен Бернік. Тобі повернеться твій син, Карстене!

Фрекен Гессель. Тепер ти повинен його заслужити.

Консул Бернік. Він у тебе? Цьому правда? Де ж він?

Фру Бернік. Не скажу, доки ти не простиш йому.

Консул Бернік. А, що там прощати! Але як же ти дізналась?

Фру Бернік. Хіба ти не знаєш, що мати все бачить. Я до смерти боялась, щоб тільки ти не довідався... Учора він трохи проговорився... А сьогодні, побачивши порожню кімнату... ні торбинки, ні одежі...

Консул Бернік. Ну...

Фру Бернік. Я побігла, взяла з собою Авлера... ми попливли його вітрильним човном... Американське судно вже розвинуло вітрила, але ще, слава богу, час був... Ми вийшли на судно, обшукали весь трюм і знайшли його... Карстене, ти не повинен його карати...

Консул Бернік. Бетті!

Фру Бернік. І Авлера також.

Консул Бернік. Авлера? А він що, хіба? «Indian Girl» розвинула вітрила?

Фру Бернік. Ото ж то...

Консул Бернік. Ну, кажи ж...

Фру Бернік. Авлер так само почав хвилюватись, як і я. З розшуками загаялись, уже сутеніло, лоцман відмовлявся, і Авлер наважився... від твого ймення...

Консул Бернік. Ну...

Фру Бернік. Спинити корабель до завтра.

Управитель Крап. Гм...

Консул Бернік. Яке невимовне щастя!

Фру Бернік. Ти не гніваєшся?

Консул Бернік. О, яке величезне щастя, Бетті!

Комерсант Руммель. Ти занадто вже сумлінна людина.

Гільмар Теннесен. Еге, коли справа торкнеться маленької боротьбі зі стихіями, то... Ух!

Управитель Крап. Похід входить у сад, пане консул.

Консул Бернік. О, тепер нехай ідуть!

Комерсант Руммель. Увесь сад повний людей...

Купець Сандстад. І по всій вулиці натовп.

Комерсант Руммель. Так, усе місто на ногах, Берніку. Дійсно, така хвилина може запалити людину.

Купець Вігелянд. Треба прийняти це смиренно, Руммелю.

Комерсант Руммель. Усі прапори вже вирушили. Аж ось і комітет, на чолі з адьюнктом Рерляндом.

Консул Бернік. Тепер нехай ідуть, кажу я!

Комерсант Руммель. Послухай у такому схвильованому настрої, як ти зараз...

Консул Бернік. Ну, то що?

Комерсант Руммель. Я не від того тепер, щоб сказати щось замість тебе...

Консул Бернік. Ні, дякую, сьогодні я сам буду говорити.

Комерсант Руммель. А ти добре знаєш, що тобі треба сказати?

Консул Бернік. О будь певен, Руммелю, тепер я знаю, що мені сказати...

(Музика перестає грати. Двері в сад широко відчиняються. Адьюнкт Рерлянд на чолі комітету входить у кімнату; двоє слуг несуть зачиненого кошика, за ними йдуть громадяни; кімната ледве вміщає всіх. У саду й на вулиці видно незліченний натовп народу. усі з прапорами).

Адьюнкт Рерлянд. Високошановний пане консул! Я бачу з того дивування, що відбилося у вас на лиці, що ми несподіваними гостями вдираємось до вас у ваше родинне вогнище, де вас оточує ваша щаслива родина, поважні й діяльні друзі й співгромадяни. Але нас привело сюди палке, щире бажання виявити до вас нашу глибоку пошану. Це бажання вже не вперше пориває нас, воно бувало й раніше, тільки ніколи не мало такого широкого обсягу. Уже не один раз ми приносили вам подяку за те, що ви поставили наше громадянство на такий твердий моральний ґрунт. Цього разу ми шануємо вас надто, як передбачливого, невтомного, некорисливого, навіть самовідданого громадянина, що з його ініціативи повстає підприємство, яке, на думку досвідчених людей, спричиниться до земного розквіту та добробуту нашого громадянства.

Голоси. Браво! Браво!

Адьюнкт Рерлянд. Пане консул! Багато років уже ви являли собою блискучий приклад для нашого міста. Я не торкаюсь тут вашого зразкового родинного життя, не спиняюсь на ваших бездоганних моральних принципах взагалі, — про такі речі говорять у тісному колі, а не в бенкетовій залі. Я говорю тут тільки про вашу громадську діяльність, що у всіх перед очима. Судна, прекрасно впоряджені на ваших корабельнях, несуть норвезький прапор у далекі гавані. Ваші щасливі робітники дивляться на вас, як на рідного батька. Утворюючи нові галузі виробництва, ви кладете, основу добробуту для сотень родин. Одне слово—ви підпора цього громадянства в найвищому розумінні слова!

Голоси. Слухайте! Браво!

Адьюнкт Рерлянд. І ця некорисливість, що лежить у основі всієї вашої діяльності, має такий невимовно добротворний вплив, надто за наших часів. Тепер ви задумали дати нам, — я не вагаючись вимовлю це прозаїчне слово, — залізницю.

Численні голоси. Браво! Браво!

Адьюнкт Рерлянд. Але це діло, безперечно, натрапить на своїм шляху на перешкоди, утворені корисливими міркуваннями.

Голоси. Слухайте! Слухайте!

Адьюнкт Рерлянд. Кожному відомо, що деякі особи, що не належать до нашого громадянства, встигли попередити наших працюючих співгромадян і захопити в свої руки ті переваги що за правом повинно було б їх використати наше місто.

Голоси. Так, так! Слухайте!

Ад'юнкт Рерлянд. Звісно цей сумний факт не міг не дійти й до вашого відома, пане консул. Проте, ви неухильно йдете далі до визначеної мети, добре розуміючи, що громадянинові своєї батьківщини не личить дбати виключно тільки про своє місто.

Різні голоси. Гм.. Ні! Ні! Так! Так!

Ад'юнкт Рерлянд. Отже, як людину, як громадянина своєї батьківщини, яким він і повинен бути, ми шануємо вас сьогодні, пане консул! Нехай ваша справа здійсниться й дасть добробут і щастя цьому громадянству! Звісно, може бути небезпека, що залізниця стане шляхом, яким до нас будуть проходити з інших міст порочні елементи, але через неї ж ми можемо також швидко позбутися їх. Від порочних елементів ми й тепер не можемо забезпечити себе... але те, що в цю урочисту годину, — коли вірити чуткам, — ми щасливо й швидше, ніж могли сподіватись, позбулися деяких таких...

Голоси. Тихше! Тихше!

Ад'юнкт Рерлянд... Це є щасливе передвіщення для нашої справи. Я торкнувся цього пункту тут, у цьому домі, щоб довести, що моральні принципи стоять тут вище за родинні зв'язки!

Голоси. Браво! Браво!

Консул Бернік (разом). Дозвольте мені...

Ад'юнкт Рерлянд. Ще кілька слів, пане консул. Усе те, що ви вчинили для цього міста, ви, звісно, чинили без ніякої потайної думки, що матимете з цього собі якусь певну користь. Але від цієї скромної ознаки вдячності від ваших співгромадян як не можете відмовитись, надто в таку знаменну годину, коли ми, як запевняють практичні люди, стоїмо перед початком нової доби...

Численні голоси. Браво! Слухайте, слухайте!

(Ад'юнкт Рерлянд дає знак слугам, що тримають кошика, і вони підходять. Члени комітету виймають звідти речі й підносять їх одну по одній, коли про них згадується).

Ад'юнкт Рерлянд. Отже пане консул, ми маємо за честь піднести вам срібний сервіз для кави. Нехай він прикрашає ваш стіл у майбутньому, коли ми, так само, як і раніше, будемо мати вітиху гуртуватися навколо нього в цьому гостинному домі. І вас, шановні громадяни, що так охоче ставали на допомогу першому громадянину в нашому громадянстві, ми просимо прийняти на спомин наш маленький дар. Цей срібний келех вам, пане комерсанте Руммель. Ви так часто, такими красномовними словами, при дзвоні келехів, боронили громадянські інтереси цього громадянства. Бажаю вам також частіше мати нагоду, щоб піднести й вихилити цей келех! Вам, пане Сандстад, підносимо альбом з портретами ваших співгромадян. Через вашу відому й визнану

від усіх гуманність ви набули собі приятелів і друзів серед усіх верств громадянства. А вам, пане Вігелянд, дозвольте подарувати, як прикрасу для вашого кабінету, цю збірку проповідей, видруковану на веліновому папері, в розкішних палітурках. Під впливом прожитих років ваші думки достигли й привели вас до високого світогляду. Думки про вище, потойбічне життя очистили й ушляхетнили вашу діяльність у нашому буденному житті! *(Обертається до натовпу)*. Отже, друзі мої, нехай живе консул Бернік та його співробітники! Нехай живуть підпори нашого громадянства! Слава! Слава! Слава!

Увесь натовп. Нехай живе консул Бернік! Нехай живуть підпори громадянства! Слава! Слава! Слава!

Фрекен Гессель. Бажаю тобі щастя, шваґре.

(Мовчання. Усі ждуть).

Консул Бернік *(повільно й поважно)*. Співгромадяни! Ваш промовець тут щойно говорив, що тепер, у цю годину ми стоїмо перед початком нової доби. Я сподіваюсь, що це справді так. Але, щоб це здійснилось, ми повинні прикликати сюди правду, — правду, що до сьогоднішнього вечора ніде, ні в яких обставинах не мала собі притулку в нашому громадянстві!

(Здивування серед присутніх).

Консул Бернік. Особисто я повинен почати з того, що відхиляю всі ті похвали, що ними ви, пане ад'юнкт, як звичайно годиться в таких випадках, ущедрили мене. Я їх не заслужив, бо до сьогоднішнього дня я не був надто некорисливою людиною. Коли я не завжди ганявся за матеріальною вигодою, то, як я тепер глибоко переконався, здебільшого моїми вчинками керувало бажання й поривання до влади, до впливу, до пошани...

Комерсант Руммель *(стиха)*. До чого це?

Консул Бернік. Перед лицем моїх співгромадян я проте не дорікаю собі, бо вірю, що можу стати попліч із достойними серед них!

Численні голоси. Так! так! так!

Консул Бернік. Але я ставлю собі за провину те, що я не мав сили йти просто, не раз ухилився вбік від простого шляху, бо боявся відомого мені звичаю нашого громадянства — бачити нечисті мотиви у всьому, до чого береться людина. Тепер я підхожу до того, чого це найбільше торкається.

Комерсант Руммель *(стурбовано)*. Гм... Гм...

Консул Бернік. У місті ходять поговори про великі скуповування земель тут у нас. Ці всі землі скупив я, усі геть — я сам...

Стрімані голоси. Що він каже? Консул? Консул Бернік?

Консул Бернік. Тимчасово вони в моїх руках. Звісно, я довірився моїм товаришам, Руммелю, Вігелянду й Сандстаду, і ми прийшли до згоди, що...

Комерсант Руммель. Цьому неправда!.. Доведіть, доведіть!

Купець Вігелянд. Ніякої згоди між нами не було!

Купець Сандстад. Ні, я повинен сказати..

Консул Бернік. Цілком справедливо, ми ще не прийшли до згоди відносно того, що я хочу зараз сказати; але я глибоко вірю, що вони цілком погодяться з тим, що ці землі, як я вирішив сьогодні, повинні піти в загальне користування акціонерів. Усякий, хто захоче, той може мати в них свою пайку.

Численні голоси. Браво! Нехай живе консул Бернік!

Комерсант Руммель *(стиха до консула Берніка)*. Яка зрада! Який підступ!

Купець Сандстад *(також стиха)*. Отак обдурити нас!

Купець Вігелянд. А, чорт би його забрав... О, господи, що це я кажу!..

Натовп *(на дворі)*. Слава! Слава! Слава!

Консул Бернік. Тихше, шановні громадяни. Я не маю ніякого права на цю честь. Те, що я зробив сьогодні, не входило раніше в мої розрахунки, я мав намір лишити все собі. Та й тепер я тої самої думки, що всі ці землі найкраще можна використати, лишивши їх в одних руках. Можна вибрати, кому їх доручити. Коли громадянство захоче, то я охоче візьму на себе керувати ними й буду працювати з усією своєю щирістю.

Голоси. Так, так, так!

Консул Бернік. Але перше мої співгромадяни повинні добре дізнатись, що я за людина. Нехай кожен потім перевірить себе самого й твердо постановить, що з сьогоднішнього вечора ми почнемо нове життя. Усе старе, минуле, з усіма його нікчемними прикрасами, з його лицемірством і лукавством, з нещирою мораллю й жалюгідними міркуваннями — нехай усе це стане для нас музеєм, відкритим для загальної науки. У цей музей ми пожертвуємо й сервіз для кави, і келех, і альбом, і збірку проповідів на веліновому папері, у розкішних палітурках, — чи ви згодні?

Комерсант Руммель. Звісно.

Купець Вігелянд *(бурмоче)*. Коли вже взято все інше, то...

Купець Сандстад. Будь ласка.

Консул Бернік. Тепер мені треба поквитуватися з громадянством у найголовнішому. Тут говорилось про те, що порочні елементи покинули нас сьогодні ввечері. Я до цього додаю те, чого ще ніхто не знає. Чоловік, що на нього тут натякали, поїхав не сам, з ним поїхала, щоб бути йому дружиною...

Фрекен Гессель *(голосно)*. Діна Дорф!

Ад'юнкт Рерлянд. Що?

Фру Бернік. Що ти кажеш? *(Усі дуже схвильовані)*.

Ад'юнкт Рерлянд. Утекла?.. Утекла з ним... Неможлива річ!

Консул Бернік. Щоб бути йому дружиною, пане ад'юнкте. І я ще додаю (тихо) Бетті, опануй себе й переживи те, що ти маєш почути! (голосно). Я кажу: поскидайте шапки перед цією людиною, бо він, з великої душі, узяв провину іншого на себе! Співгромадяни, я хочу нарешті покласти край брехні! Вона мало-мало не отруїла геть усе мое існування. Ви повинні знати все. Це я був виною тому, що сталося тут п'ятнадцять років тому!..

Фру Бернік (тихо, схвильовано). Карстен!..

Фрекен Бернік (також тихо й схвильовано). О, Йоган!

Фрекен Гессель. Нарешті ти переміг себе самого!

(Загальне безмовне здивування).

Консул Бернік. Так, громадяни, я був винен, а втік він. Нема можливости поправити те лихо, що заподіяли злісні й брехливі чутки, що потім розповсюдились, але я не смію навіть нарікати на це. П'ятнадцять років тому я пішов угору завдяки цим чуткам, і чи я тепер упаду під тягаром, чи мені ще судилося стати на ноги — це я даю на волю кожного з вас!

Ад'юнкте Рерлянд. Який удар! Перша людина в місті! (Стиха до фру Бернік). О, як мені шкода вас, пані!

Гільмар Теннесен. Яке зізнання! Ну, скажу я...

Консул Бернік. Не треба нічого вирішати зараз. Нехай кожен вернеться до себе додому, збереться з думками, зазирне якнайглибше в себе самого. Коли всі втихомиряться духом, тоді й буде видно, чи виграв я, чи програв, сказавши все. Прощайте! Мені ще треба багато де в чому покаятись, але це вже справа мого сумління. Надобраніч! Геть усі ці святні прикраси! Ми всі мабуть почувемо, що все це тепер не до речі.

Ад'юнкте Рерлянд. Звісно, не до речі. (Тихо до фру Бернік) Утекла... значить вона зовсім була не гідна мене! (Стиха звертається до комітету). Гадаю, що після всього цього найкраще нам піти мовчки звідси.

Гільмар Теннесен. Ну і як, після цього людина може високо тримати стяг ідеї... Ух!..

(Новину пошепки переказують один одному. Учасники походу виходять через сад. Руммель, Вігелянд і Сандстад виходять, іррадіюючи гаряче сперечаючись півголосом. Гільмар Теннесен скрадається в двері праворуч. Консул Бернік, фру Бернік, фрекен Бернік, фрекен Гессель і управитель Крап лишаються в кімнаті серед глибокої тиші).

Консул Бернік. Бетті, чи знайдеться в тебе слово прощення для мене?

Фру Бернік (дивиться на нього з усмішкою). Знаєш, Карстене, ти вперше за багато років відкрив передо мною щасливе майбутнє!

Консул Бернік. Як так?

Фру Бернік. Багато років я думала, що колись я тебе мала, а потім втратила. А тепер я бачу, що ніколи ти не був моїм, але тепер будеш...

Консул Бернік *(обіймає її)*. О, Бетті, я вже є твій! Спасибі Льоні, я навчився розуміти тебе! Але нехай прийде Олаф.

Фру Бернік. Зараз я приведу його. Пане Крап *(щось тихо говорить до нього в глибині сцени. Він виходить у сад. Транспарант і вогні в будинках поступово гаснуть під час наступної сцени)*.

Консул Бернік *(притишеним голосом)*. Дякую тобі, Льоно, ти врятувала для мене те, що було мені найкраще.

Фрекен Гессель. А хіба я могла бажати чогось іншого?

Консул Бернік. Авжеж, звісно так... а втім може й не так... Я ніяк ще не можу зрозуміти тебе...

Фрекен Гессель. Гм...

Консул Бернік. То це не ненависть, не помста? Чого ж ти приїхала?

Фрекен Гессель. Стара приязнь не забувається, Карстене.

Консул Бернік. Льоно!

Фрекен Гессель. Коли мені Йоган розповідав про ту брехню, то я заприсяглась, що герой моїх юнацьких років визволиться з неї й стане знову чесним.

Консул Бернік. Як мало я, нікчемна людина, заслужив на це!

Фрекен Гессель. Коли б ми, жінки, питали, хто заслуговує, Карстене...

(З саду виходить завідувач корабельні Авлер з Олафом).

Консул Бернік *(іде назустріч їм)*. Олафе!

Олаф. Тату, обіцяю тобі, ніколи більше...

Консул Бернік. Не тікати?

Олаф. Ні, ні, обіцяю тобі, тату...

Консул Бернік. А я обіцяю тобі, що ти ніколи не будеш мати до цього приводу. Тепер ти будеш рости не як спадкоємець того, що я зроблю в своєму житті, а як людина, що її чекає її особисте завдання.

Олаф. То я можу бути, чим захочу?

Консул Бернік. Можеш, сину.

Олаф. Дякую. Тоді я ніколи не буду підпорою громадянства!

Консул Бернік. Чому не будеш?

Олаф. Я гадаю, що це дуже нудно.

Консул Бернік. Будеш сам собою, Олафе, а все інше само прийде. А ви, Авлер?..

Завідувач корабельні Авлер. Я знаю, пане консул, мене вже звільнено.

Консул Бернік. Ви лишаєтесь, як і перше, Авлер, і... ви простіть мені...

Завідувач корабельні Авлер. Як же? Судно ж не вийшло в море сьогодні.

Консул Бернік. Не вийде й завтра. Я дав вам занадто малий термін. Його треба добре оглянути.

Завідувач корабельні Авлер. Усе буде зроблене, пане консул... і новими машинами...

Консул Бернік. Гаразд, тільки треба лагодити все ґрунтовно й сумлінно. У нас багато знайдеться такого, що треба ґрунтовно й сумлінно полагодити. Надобраніч, Авлер!

Завідувач корабельні Авлер. Надобраніч, пане консул! Дуже, дуже вдячний вам! *(Виходить праворуч)*.

Фру Бернік. Ну, тепер усі пішли.

Консул Бернік. І ми лишилися нарешті самі. Моє ім'я не палає вже вогненними літерами, і всі огні у вікнах погасли.

Фрекен Гессель. Хотілось би тобі, щоб вони знову засвітились?

Консул Бернік. Ні за що в світі! До чого я тільки дійшов! Ви б жажнулись, коли б сказати вам. Зараз я неначе опам'ятався після отрути. Але я почуваю, що можу бути знову і молодим і здоровим. Підійдіть до мене всі ближче, тісніше... Бетті, Олафе, — мій хлопчику, сюди! І ти йди, Марто! Цими роками я, здається, не бачив тебе.

Фрекен Гессель. Не бачив? Я цьому легко повірю. Ваше громадянство духом своїм є — громадянство старих нежонатих людей, і жінок ви не помічаєте.

Консул Бернік. Правда, правда, отже... це вирішено, Льоно, — ти не поїдеш від нас з Бетті.

Фру Бернік. Авжеж, Льоно, ти не повинна...

Фрекен Гессель. Куди мені їхати? Хіба я могла б покинути вас, молодят, коли ви починаєте влаштовувати собі кубельце? Хіба ж я не названа мати? Ми з тобою, Марто, дві старі тітки... Але куди ти дивишся?

Фрекен Бернік. Як вияснюється небо! Над морем зовсім ясно. Над «Пальмовим Деревом» вітає щастя!

Фрекен Гессель. І на «Пальмовому Дереві» також щастя.

Консул Бернік. А ми — перед нами довгий і важкий трудовий день, надто передо мною. Але нехай він настане! Тільки станьте щільно навколо мене, ви, вірні й віддані жінки! За ці останні дні я зрозумів також, що справжні підпори громадянства — це ви жінки!

Фрекен Гессель. Поганой ти мудрости навчився, шваґре! *(кладає йому руку на плече)*. Воля і правда — ось підпори громадянства!

РОСМЕРСГОЛЬМ

ДРАМА НА 4 ДІЇ

переклав
Йосип Зорянчук

ДІЄВІ ОСОБИ

Йоганнес Росмер — власник Росмерсгольму, колишній парахвіяльний пастор.

Ребека Вест — фрекен в домі Росмера.

Ректор Крол — Росмерів швагер.

Ульрік Брендель.

Педер Мортенсгорд.

Гельсет — економка в Росмерсгольмі.

(Дія відбувається у Росмерсгольмі, старому панському маєткові, в околиці невеличкого містечка коло фйорду в західній Норвегії).

ДІЯ ПЕРША

Вітальня в Росмерсгольмі: простора, по-старовинному вбрана й затишна, Спереду, коло стіни праворуч, кахляна груба, убрана свіжими березовими гілками й польовими квітками. Далі—двері. В задній стіні менші двері в передпокій. У стіні ліворуч вікно, а перед ним лавочка з квітками та рослинами. Коло груби стіл з софою та кріслами. Навколо по стінах—старовинні та нові портрети пасторів, офіцерів та урядовців в уніформах. Вікно відчинене. Також відчинені й двері у передпокій та надвірні. Крізь надвірні видно високі, старі дерева вздовж алеї, що веде на подвір'я. Літній вечір. Сонце на заході.

Ребека Вест сидить у кріслі коло вікна й плете велику, білу, шерстяну хустку, майже вже закінчену. Іноді вона пильно визирає з-за квіток у вікно. Згодом входить з правого боку мадам Гельсет.

Гельсет. Чи не краще буде, коли я почну потрохи готувати до вечері, фрекен?

Ребека Вест. Так і робіть. Пастор має десь скоро прийти.

Гельсет. Чи не продуває там, де ви сидите?

Ребека. Так, трохи. Зачиніть, будь ласка. *(Гельсет іде й зачиняє двері в передпокій, потім підходить до вікна).*

Гельсет *(хоче зачинити й визирає у вікно)*. Чи то не пастор там іде?

Ребека *(жваво)*. Де? *(Устає)*. Так, це він. *(Ховається за заслону)*. Одійдіть набік. Щоб він нас не помітив.

Гельсет *(посеред кімнати)*. Ні, подумайте, фрекен, — він почав знову ходити тою стежкою, що веде до млина.

Ребека. Він ішов тою стежкою й позавчора *(визирає з-за заслони в щілину)*. А ну подивимось.

Гельсет. Чи наважиться він перейти кладку?

Ребека. Оце власне я й хочу побачити *(трохи згодом)*. Ні. Він звернув убік. І сьогодні обходить колом. *(Виходить від вікна)*. Довгим колом.

Гельсет. О, господи, справді. Мабуть пасторові нелегко переходити цей місток, де сталося таке нещастя, де...

Ребека *(згортаючи хустку)*. Ви довго не забуваєте своїх небіжчиків тут, у Росмерсгольмі.

Гельсет. А я гадаю, що небіжчики довго не забувають за Росмерсгольм.

Ребека (*дивиться на неї*). Небіжчики?

Гельсет. Так, можна майже сказати, що вони не хочуть піти собі геть від тих, що тут залишилися.

Ребека. Чому ви так гадаєте?

Гельсет. Так мені здається, бо чого ж приходять сюди отой білий кінь?

Ребека. Так. А що ж то власне за казка про білого коня, мадам Гельсет?

Гельсет. Ет, не варто про це й говорити! Та ви й не повірите в такі речі.

Ребека. А ви ж вірите їм?

Гельсет (*підходить і зачиняє вікно*). Ет, я не хочу, щоб ви глузували з мене (*визирає у вікно*). О, гляньте, чи то не пастор знову йде стежкою зо млина?

Ребека (*дивиться в той бік*). Ота людина там? (*Іде до вікна*). Аджеж то ректор.

Гельсет. Так, справді це ректор.

Ребека. Це було б чудово! Подивіться, він іде просто до нас.

Гельсет. Він іде так сміливо просто через місток. А вона ж була його рідна сестра. Ну, то я йду накривати на стіл до вечері.

(*Виходить праворуч. Ребека стоїть коло вікна, вона вітається, усміхається й виглядає у вікно*).

(*Починає смеркати*).

Ребека (*йде до дверей праворуч і говорить*). Люба Гельсет, ви ж подбайте подати до столу що краще. Ви ж знаєте, що ректор найбільше любить.

Гельсет (*з-за дверей*). Гаразд. Я вже подбаю.

Ребека (*відчиняє двері в передпокій*). От нарешті. Сердешно вітаю вас, любий ректоре!

Ректор Крол (*у передпокою ставить у куток свою палицю*). Дякую. Отже я не потурбую вас своїми одвідинами?

Ребека. Ви?! Як вам не соромно!

Крол (*входить*). Ви завсіди такі ласкаві. (*Озирається*). А Росмер певне у своїй кімнаті?

Ребека. Ні, він пішов на проходку, але чогось забарився довше, ніж звичайно, та він, напевне, хутко прийде. (*Показує на софу*). Будь ласка, сідайте тим часом.

Крол (*кладає капелюха на стіл*). Щиро дякую (*сідає й роздивляється навколо*). Але ж, як гарно ви прибрали цю стару кімнату! Квіти скрізь...

Ребека. Росмер так любить бачити навколо себе живі, свіжі квіти.

Крол. Та й ви, я гадаю, теж.

Ребека. Авжеж. Мені здається, що вони так чудово пахнуть. Раніш ми не мали змоги зробити собі таку втіху.

Крол (*хитає сумно головою*). Бідна Беата не зносила сильних пахощів од квіток.

Ребека. А також яскравих кольорів. У неї зараз же паморочилась голова.

Крол. Так, я це ще пам'ятаю (*веселішим тоном*). Ну, як же вам тут живеться.

Ребека. Отако-о все, як звичайно. День по дневі. А як у вас? Як ваша дружина?

Крол. Ах, люба фрекен Вест, не треба про це говорити. В сім'ї завжди буває щонебудь, що не в'яжеться так як треба. А надто в такі часи, як оце наш час.

Ребека (*трохи згодом сідає в крісло коло софи*). Чому ви ні разу не завітали до нас під час літніх вакацій?

Крол. Ну, не можна ж раз-у-раз надокучати людям.

Ребека. Якби ви знали, як ми нудились без вас.

Крол. До того ж я ще й виїздив.

Ребека. Так, але тільки на два тижні. Ви, здається, одвідували народні зібрання.

Крол (*киваючи*). А що ж ви на це скажете? Чи думали ви коли, що я на свої літа стану політичним агітатором? Га?

Ребека (*усміхаючись*). Ви ж, ректоре, завжди трохи агітували.

Крол. Еге ж, але то так собі, для власного задоволення. А тепер це має більш серйозний характер. Чи ви читаете коли-небудь радикальні газети?

Ребека. Так, любий ректоре, не можу заперечувати, що...

Крол. Дорога фрекен Вест, проти цього не можна нічого сказати. Для вас немає нічого кепського.

Ребека. Я теж так гадаю. Я мушу стежити за життям. Дочконче треба знати.

Крол. Отже у всякому разі я не вимагаю від вас, жінок, щоб ви брали участь у суспільному розбраті—у громадянській війні, хотів я сказати, що тут лютує. Проте, ви, значить, читали, як ці люди з «народу» плюндрували мене? Які грубі наклепи робили вони на мене?

Ребека. Так, але мені здається, що й ви досить уперто захищались.

Крол. Це правда. Я й сам хотів це сказати. Тепер уже й я нагострив зуби. Вони мусять зрозуміти, що я не з тих людей, що добровільно підставляють спину під стусани. (*Перепиняючи себе*). Ет, слухайте, залишимо на сьогодні ці сумні й обурливі питання.

Ребека. Гаразд, залишимо це, любий ректоре.

Крол. Скажіть мені краще, як живеться тут у Росмерсгольмі

тепер, коли ви залишилися одні. З того часу, як наша бідна Беата...

Ребека. Дякую, гаразд. Велика пустка чувається без неї в домі. Також, розуміється, і сумно, і нудно. Проте...

Крол. Думаєте ви залишатись тут? Власне, назавжди, хоча я спитати.

Ребека. Я, любий ректоре, ще й сама остаточно не вирішила. Щоправда, я так звикла тут жити, що мені здається, ніби й я також належу до цього дому.

Крол. Ви, — ну, звичайно, це цілком зрозуміло.

Ребека. І доки п. Росмер знаходить, що я можу бути для нього корисна й потрібна—я гадаю залишитись.

Крол (*дивиться на неї зворушливо*). Знаєте, в цьому є щось величне для жінки,—так жертвувати своєю молодістю для інших.

Ребека. Ет, а для чого б я мала й жити?

Крол. Спочатку ви не мали спокою й відпочинку з тим незносним, паралізованим прийомним батьком.

Ребека. Ні, повірте, доктор Вест не був такий незносний, коли ми жили там, угорі, у Фінмаркені. Його згубили оті жажливі морські подорожі. Коли ми переїхали сюди, то дійсно довелось пережити два тяжких роки, доки він упокоївся.

Крол. А хіба не були для вас іще тяжчі ті роки, що настали потім?

Ребека. Ні, як ви можете таке казати! Адже я так любила Беату. Вона, бідолаха, так дуже потребувала догляду та ласкавого піклування.

Крол. Подяка й шана вам, що ви з такою поблажливістю згадуєте її.

Ребека (*присуваючись ближче до нього*). Любий ректоре, ви сказали це так гарно й сердешно, я така впевнена, що за вашими словами не криється жодне незадоволення.

Крол. Незадоволення? Що ви хочете цим сказати?

Ребека. Ну, не було б нічого дивного, коли б вам стало прикро бачити, як я, чужа людина, ходжу, порядкую й господарю в Росмерсгольмі.

Крол. Алеж ні, як ви могли собі уявити, що!

Ребека. Отже цього немає (*протягає йому руку*). Дякую, любий ректоре! Дякую, дякую за це.

Крол. Ну, і як щось таке могло впасти вам на думку?

Ребека. Я почала цього боятися, ви так зрідка приходите до нас.

Крол. Тут ви дуже помилились, фрекен Вест. Та до того ж власне тут нічого й не відмінилось. Адже ви — ви самі — всім порядкували останні роки перед смертю бідолашної Беати.

Ребека. Тоді все робилось ніби від імени самої господині.

Крол. Як би там не було. Знаєте що, фрекен Вест? Я зі свого

боку не мав би нічого проти того, щоб ви... Та про це, певне, не треба й говорити.

Ребека. Що саме у вас на думці?

Крол. Якби могло так скластися, що ви заступили б порожнє місце.

Ребека. Я заступаю те місце, яке бажаю, пане ректоре.

Крол. Це дійсно так, проте...

Ребека (*перепиняє його суворо*) Сором вам, ректоре Крол. Як можете ви жартувати в такий спосіб?

Крол. Еге, наш добрий Йоганнес Росмер, здається, казав, що він більше, ніж досить, зазнав одружнього життя. А все таки...

Ребека. Знаєте, мені трохи смішно з ваших слів.

Крол. Нехай... Скажіть лише, фрекен Вест, коли дозволите спитати, скільки вам власне років.

Ребека. Соромно й признатись—уже сповна двадцять дев'ять, пане ректоре. Вже йде до тридцятки.

Крол. Так, так. А Росмер—скільки йому? Дозвольте. Він на п'ять років молодший за мене. Отже йому добрих сорок три роки. На мою думку, це було б саме під пару.

Ребека (*підводиться*) Ну, й певно, ну й певно. Це було б саме під пару. Ви питимете з нами чай увечорі?

Крол. Так, дякую. Я гадав залишитись тут довше. Є одна справа, що про неї я маю поговорити з нашим добрим приятелем. А потім, фрекен Вест,—щоб у вас знову не з'являлись безпідставні думки, я буду приходити сюди частіше,—як і колись.

Ребека. Гарзд, будьте ласкаві (*стискає йому руку*). Дякую, дякую! Ви проте справді щирий.

Крол (*бурчить про себе*). Так? Я такий справді? Чогось такого я дійсно ніколи дома не чув.

(*Йоганнес Росмер увіходить з дверей праворуч*).

Ребека. Пане Росмер, ви бачите, хто тут сидить?

Йоганнес Росмер. Мадам Гельсет сказала вже мені. (*Ректор Крол підводиться*).

Росмер (*ласкаво та тихо, стискаючи йому руку*). Вітаю в нашій хаті знову, любий Крол (*кладає свої руки йому на плечі й дивиться у вічі*). Дорогий, старий друже! Я так і знав, що одного разу тут у нас буде все так, як і колись.

Крол. Але ж, чудний чоловіче,—невже ти міг собі уявити, що між нами щось могло статися!

Ребека (*до Росмера*). Так, подумайте, як гарно, що це була лише одна уява.

Росмер. Це було справді так, Кролю. Але чого ж ти так відокремився від нас?

Крол. Бо я не хотів ходити тут живою згадкою про ті нещасливі роки—і про неї, що загинула під млиновим колесом.

Росмер. Це була гарна думка в тебе. Ти був завжди таки чутливий. Але це не давало тобі жодної підстави віддалятися від нас. Ходімо, сядемо на канапу. (Сідають). Ні, для мене зовсім не боляче згадувати за Беату. Ми говоримо щодня про неї. Нам здається, що вона все ще належить до нашого дому.

Крол. Це справді так?

Ребека (засвічує лампу). Так, це в дійсності так.

Росмер. Це ж так зрозуміло. Ми обоє так щиро любили її. Як Ребека—як фрекен Вест, так і я, ми обоє робили все, що було можливе, щоб полегшити страждання бідолашної хворої. Ми не маємо в чому докоряти собі. Тому, мені так здається, в згадках про Беату є якесь хороше й миле почуття.

Крол. Любі, хороші люди. Відтепер я приходитиму до вас щодня.

Ребека (сідаючи в крісло). Гарзд, глядіть же, додержуйте слова!

Росмер (трохи невпевнено). Слухай, Крол, я дуже хотів би, щоб наші відносини ніколи не порвались. Ти був для мене вірним порадиником весь час, відколи ми знайомі. Ще з часів студентства.

Крол. Так, і я завжди надавав цьому великої ваги. Може тепер у тебе є щось надзвичайне?

Росмер. Є багато дечого такого, про що мені хотілось би поговорити з тобою одверто й щиро. Так би мовити, від щирого серця.

Ребека. Так, це правда, п. Росмер? Мені здається, це було б так гарно—між старими приятелями.

Крол. О, ти можеш бути певен, я маю теж багато дечого поговорити з тобою. Тепер я став активним політиком, як тобі відомо.

Росмер. Так, я чув. Як це, власне, сталося?

Крол. Мусів знаєш. Мусів, хоч і не хотів. Неможливо довше залишатись тільки глядачем. Тепер, коли саме радикали взяли до рук владу, тепер слухний час. Тому я також взявся об'єднати, нарешті, наш маленький гурток приятелів ще тісніше. Тепер, кажу, саме час!

Ребека (з легкою посмішкою). А чи тепер, власне, не надто пізно?

Крол. Безумовно було б багато краще, якби ми були завчасно захопили течію. Але хто ж міг сподіватись, що це так далеко заведе? Я у всякому разі не гадав (встає і ходить по кімнаті). А тепер у мене дійсно розплющились очі. Тепер бунтівничі настрої протиснулися навіть у школу.

Росмер. У школу? Алеж не в твою школу?

Крол. Еге, так воно й є. В мою власну школу. Як тобі зда-

ється? Між іншим я довідався, що хлопці у старшій клясі, себто частина хлопців, заснували вже з півроку тому таємний гурток і виписували Мортенсгорову газету.

Ребека. О, «Маяк».

Крол. Еге, як вам здається, чи це здорова їжа для майбутніх громадських діячів? Але найсумніше, треба сказати, те, що якраз усі здатні учні у клясі об'єднались і зробили змову проти мене. Лише цілковиті нездари та другорічники відмовились пристати до гуртка.

Ребека. Ви берете це так близько до серця, ректоре?

Крол. Ще б пак! Бачите, як мені перешкоджають і заважають у моїй діяльності! *(тихше)*. Але я трохи був не сказав,—хай буде, що буде! А тепер все йде на гірше *(озирається)*. Тут часом не підслухає хто під дверима?

Ребека. О, звичайно, ні.

Крол. Треба вам знати, що дух бунтівників та розбрату протиснувся навіть у мою власну хату. У мою власну тиху родину. Зруйнували мені спокій родинного життя.

Росмер *(підводючись)*. Що ти кажеш! Дома, у тебе?

Ребека *(підходить до ректора)*. Але ж, дорогий ректоре, що сталося?

Крол. Можете уявити собі, мої власні діти—коротко—мій Лявріц керівник цієї шкільної банди. А Гільда вишила червону теку, щоб ховати «Маяк».

Росмер. Це мені ніколи не могло й приснитися, щоб у тебе, у твоїй хаті...

Крол. Та й кому б це могло приснитися? В моїй хаті, де завжди панував послух та порядок,—де над усім досі поряdkувала єдина сильна воля.

Ребека. Як же ставилась до цього ваша дружина?

Крол. Бачите, це й є найдивніше з усього. Вона, що весь час—як у великому, так і в малому,—поділяла мої погляди, згоджувалася з моїми думками, тепер у багатьох справах стоїть на боці дітей. Та ще й обвинувачує мене в тому, що сталося. Каже, що я впливаю пригнічуючи на молодь. Ніби часом не буває потрібно, щоб... Ну, отакий неспокій стався в моїй хаті. Але я, звичайно, як можна менше говорю про це. Краше про це мовчати *(ходить по кімнаті)*. О, так, так, так.

(Зупиняється, заклавши руку за спину, коло вікна й дивиться на двір).

Ребека *(наближається до Росмера й говорить йому, потишенько й непомітно для ректора)*. Зроби це!

Росмер *(так само)*. Не сьогодні ввечері.

Ребека *(як перед тим)*. Саме сьогодні *(відходить і поправляє лампу)*.

Крол (знову переходить кімнату). Так, мій любий Росмере, отже тепер ти знаєш, як дух часу накинув твій своїми крилами на моє родинне життя й на мою громадську діяльність. І проти цього пагубного духу часу, що все руйнує, я не повинен хіба боритись усіма засобами, що є в моєму розпорядженні? Ні, я дійсно борюсь. І пером, і словом.

Росмер. І ти сподіваєшся чогось досягти в такий спосіб?

Крол. Я хочу у всякому разі виконати свою громадську повинність. І я певен, що кожний громадянин, який дбає за добробут своєї батьківщини й любить її, повинен робити теж саме. Бачиш, тому я й прийшов сьогодні до тебе.

Росмер. Але ж, любий, як ти гадаєш, що я повинен?

Крол. Ти повинен допомогти твоєму старому приятелю. Зроби так, як ми всі. Допоможи, скільки в твоєї спроможності.

Ребека. Але ж, ректоре Крол, ви знаєте, що п. Росмер відчуває неохоту до цього всього.

Крол. Цю неохоту йому треба тепер якось перемогти. Ти, Росмере, замало слідкуєш за всім цим. Ти тут сидиш і замуруєш своїми історичними збірками. Хай бог боронить, я з повагою ставлюся до всіх цих родоводів і всього, що сюди належить. Але час тепер не для такого заняття, на жаль. Ти не можеш собі уявити, в якому стані знаходиться все навколо в країні. Все пішло шкереберть, коротко кажучи, — всі, до одного, поняття. Треба бойової роботи, щоб викорчувати всі оці помилкові думки.

Росмер. Я гадаю так само. Але така робота не для мене.

Ребека. Та, помімо того, я гадаю, що у п. Росмера виробився ширший погляд на життя, ніж раніш.

Крол (вражений) Ширший?

Ребека. Так, або вільніший. Більш незалежний.

Крол. Що це значить? Росмере, адже ти не міг бути таким хистким, щоб дати себе засліпити тимчасовою перемогою привідців юрби!

Росмер. Любий мій, адже ти знаєш, як мало я тямлю в політиці. Але мені справді здається, що останніми роками стало більше самостійності в думках окремих людей.

Крол. Ну, і ти не міркуючи, вважаєш це за добре? Запевняю тебе, що ти дуже, дуже помиляєшся. Прислухайся уважно до тих поглядів, що розповсюджують радикали як тут, у місті, так і по селах. Це не що інше як премудрість, що її проповідує «Маяк».

Ребека. Так, Мортенсгорд має великий вплив тут на багатьох.

Крол. Так, уявіть собі! Людина з таким заплямованим минулим. Людина, що її прогнали з учительської посади за неморальність. Він сміє вдавати з себе народнього вождя. І це йому вдається. Дійсно вдається. Тепер він хоче збільшити свою газету,

я чув. Я знаю з певних джерел, що він шукає собі тямучого співробітника.

Ребека. Чудним здається мені, що ви з вашими приятелями не приборкаєте його.

Крол. Оце саме ми й хочемо зробити тепер. Сьогодні ми купили «Повітовий Вістник». Грошове питання нас мало обходить. Але, *(звертається до Росмера)* так, я тепер власне підійшов до того питання, з яким я й прийшов до тебе. Нам, бачиш, бракує керівництва, керівника для газети, редактора. Скажи мені, Росмере, чи не взявся б ти, ради доброї мети, за цю справу?

Росмер *(майже переляканий)* Я!?

Ребека. Як це могло спасти вам на думку!

Крол. Що ти боїшся народніх зібрань і не хочеш наражатись на ті неприємності, що там неминучі, це цілком зрозуміло. Але редакторська робота, цілком відлюдна або, краще сказати...

Росмер. Ні, ні, любий друже, про це ти можеш мені й не говорити.

Крол. Я сам охоче хотів спробувати своїх сил у цім напрямку. Але це для мене цілком неможливо. Я й без того маю чимало роботи та клопоту. А ти, навпаки, не маєш тепер жадних службових обов'язків. Ми всі, звичайно, допомагатимем тобі скільки зможемо.

Росмер. Не можу, Кролю. Я нездатний до цього.

Крол. Нездатний? Це саме ти казав, коли твій батько посилав тебе на посаду пастора.

Росмер. То була правда. Тому я й пішов своєю дорогою.

Крол. О, будь лише таким тямучим редактором, як був пастором, і ми будемо цілком задоволені.

Росмер. Любий Кролю, я вже тобі сказав назавжди, що не можу.

Крол. Ну, то дай нам хоч своє ім'я.

Росмер. Мое ім'я?

Крол. Так, вже саме ім'я Йоганнеса Росмера було б досягненням для нашої газети. Нас уважають за людей вузько партійних. А про мене навіть говорять, що я фанатик. Тому ми не можемо сподіватись на популярність газети серед спантелчених мас, видаючи її за нашими прізвищами. Ти ж, навпаки, ти завжди стояв поза партійною боротьбою. Твою лагідну, чесну вдачу, твої благородні погляди, твою непідкупну чесність знають і цінують тут усі довкола. До цього треба додати ще й ту пошану та повагу, що ти придбав собі, коли був пастором. І, нарешті, стародавнє родове ім'я.

Росмер. Ну, родове ім'я...

Крол *(показуючи на портрети)*. Росмери з Росмерсгольму, пастори та офіцери. Високоповажні чиновники. Все коректні та

почесні люди, що ось уже близько два століття були першими в окрузі (*кладає руки на плечі Росмерові*). Росмере, ти ради себе самого та ради традицій свого роду повинен захищати все, що досі вважалось за справедливе у нашому громадянстві (*обертається*). Що ви скажете на це, фрекен Вест?

Ребека (*з тихим сміхом*). Любий ректоре, мені смішно все це слухати.

Крол. Як то! Смішно?

Ребека. Авжеж, бо я хочу вам сказати просто...

Росмер (*швидко*) Ні, ні,—не треба! Не тепер!

Крол (*дивиться то на нього, то на неї*). Але що ж це, любі приятелі? — (*Перепиняючи себе*) Хм!

(*Мадам Гельсет увиходить дверима, з правого боку*).

Гельсет. Тут один чоловік зайшов до кухні. Він каже, що хоче побачитися з пастором.

Росмер (*з полегкістю*). Ага. Добре, просить його. Нехай зайде сюди.

Гельсет. Сюди, в кімнату?

Росмер. Авжеж.

Гельсет. Алеж у нього мабуть не досить пристойний вигляд, щоб його впустити до вітальні.

Ребека. А який же він з вигляду, мадам Гельсет?

Гельсет. Та не досить пристойний, фрекен.

Росмер. Він не сказав свого прізвища?

Гельсет. Він, здається, назвав себе Гекман, чи щось подібне.

Росмер. Такого прізвища я не пригадую.

Гельсет. Він ще сказав, що зветься Ульрік.

Росмер (*вражений*). Ульрик Гетман! Чи не так він сказав?

Гельсет. Егеж, Гетман.

Крол. Це прізвище я колись чув.

Ребека. Цим прізвищем підписувався один, отой дивак...

Росмер (*до Кроля*). Це псевдонім Ульріка Бренделя.

Крол. Пропащого Ульріка Бренделя. Цілком правильно.

Ребека. Так він ще живий?

Росмер. Я гадав, що він десь мандрує з театральною трупю.

Крол. Останне, що я чув про нього, це те, що він сидів у домі примусових робіт.

Росмер. Покличте його сюди, мадам Гельсет.

Гельсет. Гаразд (*виходить*).

Крол. Невже ти справді терпітимеш цю людину в своїй кімнаті?

Росмер. Та ти ж знаєш, що він один час був моїм учителем.

Крол. Так, я знаю, що він жив тут у вас і набивав твою голову всякими обурливими думками, і що твій батько вигнав його за ворота батогом.

Росмер (трохи прикро). Батько був майором також і вдома, у себе в хаті.

Крол. Дякуй йому за це й по смерті, любий мій Росмере! (Мадам Гельсет відчиняє двері з правого боку для Ульріка Бренделя, потім знову зачиняє за ним. Це кремезна, трохи схудла, але жвава й рухлива людина з сивим волоссям і бородою. Вдягнений кепсько, ніби звичайний волоцюга. Старий фрак, зтоптані черевики, сорочки не видно. На руках чорні старі рукавички; під пахвою брудний м'який капелюх і паличка в руці).

Ульрік Брендель (спочатку невпевнено, потім жваво підходить до ректора й простягає йому руку). Добрий вечір, Йоганнес.

Крол. Вибачайте.

Брендель. Сподівався ти мене побачити знову? Та ще й у цих самих проклятих стінах?

Крол. Вибачайте (показує). Ось...

Брендель (повертається). Правда. Ось він! Йоганнес — мій добрий — ти, кого я так любив!

Росмер (простягає йому руки). Мій старий учителю!

Брендель. Не зважаючи на неприємні спогади, я проте не хотів пройти мимо Росмерсгольму, не зробивши візиту до тебе.

Росмер. Тут вам щиро раді тепер. Будьте певні.

Брендель. А ця приваблива дама? (кланяється). Мабуть, пані пасторша?

Росмер. Фрекен Вест.

Брендель. Мабуть близька родичка. А той незнайомий? Брат по професії видно...

Росмер. Ректор Крол.

Брендель. Крол? Крол? Стривайте трохи. Чи не студіювали ви філологію замолоду?

Крол. Ну, зрозуміло.

Брендель. Але, Donnerwetter, так я ж тебе знав.

Крол. Вибачайте.

Брендель. Хіба не ти був...

Крол. Вибачайте...

Брендель ...один з тих жандармів моралі, що вигнали мене із дискусійного товариства?

Крол. Дуже можливо. Але я протестую проти якогось близького знайомства.

Брендель. Ну, ну! Nach Belieben, herr doktor *. Мені байдуже. Ульрік Брендель залишається тим же чоловіком, яким завжди був.

Ребека. Ви, певне, простуєте до міста, пане Брендель?

Брендель. Пані пасторша не помиляється. Часом я мушу

* Як вам завгодно, пане докторе.

вступати в боротьбу за існування. Я роблю це неохоче: але — *enfin** — жорстока необхідність.

Росмер. О, любий пане Брендель, чи не дозволите мені чимсь допомогти вам? В той, чи інший спосіб, хочу я сказати.

Брендель. Ха, ха — така пропозиція! Невже ти хочеш запламувати те почування, що з'єднувало нас досі? Ніколи, Йоганнесе, — ніколи!

Росмер. Але що ж ви гадаєте робити в місті? Вірте мені, там вам не легко буде.

Брендель. Це вже я й сам добре знаю, дорогий мій. Жеребок кинуто. Отаким, як я тут стою перед тобою, я йду у великий похід. Багато більший похід, ніж усі ті, що я їх досі мав разом. (До ректора Кроля) — Дозвольте запитати, пане професоре — *unter uns*** — чи знайдеться у вашому поважному місті досить пристойна, респектабельна, велика зала для зібрань?

Кроль. Найбільша зала в робітничій спілці.

Брендель. Чи не має пан доцент певного впливу у цій безумовно корисній спілці?

Кроль. Я не маю до неї жодного відношення.

Ребека (до Бренделя). Вам треба звернутися до Педера Мортенсгорда.

Брендель. *Pardon, madame*, що то за ідіот?

Росмер. Чому ви гадаєте, що він ідіот?

Брендель. Само його прізвище хіба не доводить, що він плебей?

Кроль. Такої відповіді я не сподівався.

Брендель. Але я переможу себе. Нічого не зробиш. Коли людина стоїть — як от я зараз — на поворотному пункті свого життя. Гаразд! Я звернусь до цієї особи, — вступлю в безпосередні переговори.

Росмер. Ви справді серйозно стоїте на поворотному пункті?

Брендель. Хіба мій хлопчик не знає, що Ульрік Брендель ніколи не каже порожніх слів? Так, тепер я хочу зробитися новою людиною. Хочу геть залишити ту стриманість та обережність, що досі я їх плекав.

Росмер. Яким чином?

Брендель. Я хочу вчепитися міцно в життя, дужою рукою. Стану наперед. Піднімусь. Ми живемо в час великої бурі та шторму. — Отже й я хочу дати свою частку на справу визволення.

Кроль. І ви також?

Брендель. (до всіх). Чи маєте ви, тут присутні, якесь поняття про мої літературні твори?

Кроль. Ні, я мушу одверто признатися, що...

* Врешті. ** Між нами.

Ребека. Я читала чимало. У мого прийомного батька вони були.

Брендель. Прекрасна господине дому, ви дурно згаяли час. То все — дурниці, мушу вам сказати.

Ребека. Так?

Брендель. Еге, все що ви читали — дурниці. Моїх найважливіших творів не знає жадний чоловік, чи жінка. Ніхто, опріч мене самого.

Ребека. Яким же це чином?

Брендель. Бо вони ще не написані.

Росмер. Але, ж, дорогий пане Брендель...

Брендель. Ти знаєш, Йоганнесе, що я до деякої міри сибарит. *Fein-schmecker**. Був ним увесь час. Я люблю розкошувати в насолодах на самоті, бо тоді це удвоє, вдсятеро приємніше. Бачиш, коли золоті сни оповивали мене, спускались надо мною, коли нові, сміливі божевільні думки зароджувались у мені, підносили мене на своїх крилах, — тоді я втілював їх у образи, в картини, в поеми... Так, у загальних рисах, розумієш?

Росмер. Так, так.

Брендель. О, як багато зазнав я втіхи у своїм житті. Таємна насолода творчости, так би мовити, в загальних рисах — слава, вдячність, пошана, лаврові вінки — все це загортав я повними, тремтячими од радости, руками. Впивався у своїх таємних мріях такою радістю — ах, таким нестямним щастям!

Крол. Гм.

Росмер. Але ніколи нічого не писав?

Брендель. Жадного слова. Оте паскудне ремесло письменника завжди викликало в мене одну огиду. Та й нащо було профанувати свої власні ідеали, коли я міг сам собі розкошувати їхньою чистотою. Але тепер треба ними пожертвувати. Правда — я тепер відчуваю те ж саме, що відчуває мати, коли віддає своїх доньок в обійми чоловіків. Та, проте, я цим пожертвую — пожертвую для визволення. Цілу низку гарно оброблених лекцій по всій країні.

Ребека (*жваво*). Це буде забагато од вас, пане Брендель! Ви віддаєте найдорожче, що маєте.

Росмер. Єдине.

Ребека (*дивиться багатозначно на Росмера*). Чи багато є таких людей, що зробили б це? Насмілились це зробити?

Росмер (*глянувши на неї так само*). Хто знає?

Брендель. Слухачі зворушені. Це радує моє серце й зміцнює волю. І тому я й хочу зараз же приступити до справи. Проте, ще одна річ (*до ректора*). Можете ви мені сказати, пане вчителю, чи є тут у місті товариство тверезости? Справжнє товариство тверезости? Воно, напевно, є.

Крол. Так, до ваших послуг. Я сам голова того товариства.

* Ласун, гурман.

Брендель. Цього я по вас не міг би пізнати. Ну, то можливо, що я прийду до вас, щоб записатись у члени на тиждень.

Крол. Вибачте, ми не приймаємо членів на тиждень.

Брендель. *A la bonheur*, пане педагог. Ульрік Брендель ще ніколи не оббивав порогів по таких товариствах (*відвертається*). Але я не смію довше залишатись у цьому домі, такому багатому на спогади. Я мушу поспішати до міста й знайти там собі відповідне пристановисько. Сподіваюся, що там знайдеться порядний готель.

Ребека. Чи не вип'єте на дорогу, щоб зігрітись?

Брендель. Яким чином зігрітись, шановна пані?

Ребека. Чашку чаю, або...

Брендель. Дякую гостинній господині дому. Але я неохоче користуюсь із приватної гостинності (*прощається рукою*). Ага, от іше що, Йоганнесе—пасторе Йоганнесе,—чи не зробиш ти своєму колишньому вчителеві великої послуги на знак довголітньої дружби?

Росмер. Атож, з правдивою охотою.

Брендель. Добре. То позич мені—на день чи два—чисту крохмалеву сорочку.

Росмер. Та й годі?

Брендель. Тому що, бачиш, я цього разу пішечком. Мій чемодан буде надісланий пізніше.

Росмер. Гаразд. Але може щось інше?

Брендель. Ну, знаєш що—якби ти міг ще обійтись без якогось старого, зайвого, літнього сюртука?

Росмер. Так, так, можно, звичайно.

Брендель. А що до сюртука належить ще пара пристойних кобіт...

Росмер. Знайдеться й це. Скажіть лише вашу адресу, і речі ми надішлемо.

Брендель. Ні в якому разі! Я не хочу, щоб ви мали клопіт через мене. Я краще візьму з собою ці дрібнички.

Росмер. Добре, добре. То ходімо нагору.

Ребека. Дозвольте краще мені. Я й мадам Гельсет це влаштуємо.

Брендель. Нізащо не дозволю, щоб така благородна дама!

Ребека. А, що там! Ходім же, пане Брендель! (*Йде праворуч*).

Росмер (*затримує Бренделя*). Скажіть мені, чи не можу я ще чимось послужити вам?

Брендель. Я справді, не знаю, що це могло б бути. Хоч, чорт його взяв би!—як подумаю. Йоганнесе,—чи ти не можеш позичити мені ще вісім крон?

Росмер. Подивимось (*відчиняє портмоне*). Тут у мене два папірці по десять крон.

Брендель. Так, так, все одно. Я можу їх взяти. В місті їх завжди можна розміняти. Щиро дякую. Ти ж не забудь, що я взяв два по десять. Надобраніч, мій любий хлопче! На все добре, високоповажний пане! *(Виходить праворуч: Росмер проводить його до дверей і зачиняє їх за ним).*

Крол. Милосердний боже, так оце той самий Ульрік Брендель, що від нього народ чекав чогось великого й значного?

Росмер *(тихо)*. Він, у всякому разі, мав мужність жити своїм власним розумом. Я гадаю, що це теж чимало значить.

Крол. Що ти? Жити отак, як він! Мені здається, це така людина, що може ще раз перевернути твої переконання.

Росмер. Ну, ні! Тепер я вже вніс ясність у всі свої думки й переконання.

Крол. Це було б дуже добре, любий Росмере. Ти так легко підпадаєш під чужий вплив.

Росмер. Сядьмо, будь ласка. Я хочу ще поговорити з тобою.

Крол. Гарзд, сядемо *(сідають на канапі)*.

Росмер *(трохи згодом)*. Як тобі здається, тут, у нас, гарно й затишно?

Крол. Так, тепер тут гарно й затишно — і мирно. Так, Росмере, ти впорядкував собі дом. А я свій втратив.

Росмер. Любий, не кажи так. Те, що розрізнилось, може ще знову з'єднатись.

Крол. Ніколи. Ніколи. Зерно незгоди залишиться. Ніколи не буде так, як раніш.

Росмер. Слухай но, Кроле. Ми з тобою були близькі собі — стільки, стільки років. Як ти гадаєш, чи можливо, щоб наша дружба зникла?

Крол. Я не знаю нічого такого у світі, що могло б її знищити. Чого тобі спало це на думку?

Росмер. Тому що ти надаєш такого великого значіння єдності у поглядах та переконаннях.

Крол. Це так; але ми з тобою де в чому сходимось. У важливих, основних питаннях, у всякім разі.

Росмер *(тихо)*. Ні, цього вже більше немає.

Крол *(хоче схопитися з місця)*. Що це значить?

Росмер *(притримує його)*. Ні, посидь. Я прошу тебе, Кроле.

Крол. Та що ж це? Я не розумію тебе. Кажи ясніше!

Росмер. В моїй душі настало нове літо. Нові молоді думки. І саме тому став я тепер такий.

Крол. Який, — який ти став?

Росмер. Такий, як твої діти.

Крол. Ти? Ти! Алеж це неможливо! Який став ти, кажеш?

Росмер. Такий самий, як твої діти — Ляуріц та Гільда.

Крол *(схиливши голову)*. Зрадник. Йоганнес Росмер зрадник.

Росмер. Я мусів би відчувати себе таким щасливим, — таким радим від того, що ти називаєш зрадою. А проте, я почуваю велике горе. Адже я знаю, що завдаю тобі цим пекучого болю та прикрощів.

Крол. Росмере, Росмере! З цим я ніколи не помирюсь (*дивиться похмуро на нього*). Ах, як ти можеш бути з ними й допомагати їм занапашувати й руйнувати цю нещасну країну!

Росмер. Це є справа визволення, я хочу постояти за неї.

Крол. Так, я знаю це досить. Так звучить це всі баламути та всі, кого вони збили з пуття. Але невже, на твою думку, можна чекати якогось визволення від цих бунтівників, що отруюють все наше громадське життя?

Росмер. Я не пристаю ні до тих бунтівників, що захопили владу, ні до партій, що тепер борються. Я хочу спробувати зібрати, об'єднати людей з різних напрямків. Якнайбільше й якнайміцніше. Я хочу жити й віддавати всі свої життєві сили лише на одно, — а власне на утворення в країні здорової громадської думки.

Крол. То ти не думаєш, що ми маємо цієї громадської думки задосить! Я, зі свого боку, гадаю, що ми всі поступово ліземо в грязюку, що в ній почувають себе добре лише мужики та пропашці люди.

Росмер. Отож саме тому я й покладаю на громадську думку велике завдання.

Крол. Яке завдання?

Росмер. Зробити всіх людей у країні благородними людьми.

Крол. Усіх людей?

Росмер. Як можна більше, у всякому разі.

Крол. В який спосіб?

Росмер. Визволивши їх розум та очистивши їх волю, я гадаю.

Крол. Ти мрійник, Росмере. Ти хочеш їх визволити? Ти хочеш їх очистити?

Росмер. Ні, любий, я хочу лише пробудити в них бажання до цього. Зробити це вони мусять сами.

Крол. І ти віриш, що вони зможуть це зробити?

Росмер. Так.

Крол. Власними силами, виходить?

Росмер. Так, саме власними силами. Іншого способу немає.

Крол (*устає*). Чи ж годиться так говорити пасторові?

Росмер. Я вже не пастор.

Крол. Так, алеж — твоя дитяча віра?

Росмер. Її у мене вже немає.

Крол. Ти вже не маєш її?

Росмер (*устає*). Я зрікся її. Я мусів зректися її, Кролю.

Крол (*схвильовано, але стримано*). Он як. Так, так, так. Одно йде по другому. Може тому ти зрікся й служби у церкві?

Росмер. Так. Коли мені самому стало ясно,—коли я впевнився, що це в мене не якийсь випадковий сумнів, а щось таке, чого я вже ніколи не збудуся—я й зрікся.

Крол. Так це давно вже, значить, у тобі бродило, мусувало. А ми, твої друзі, про це нічого й не відали. Росмере, Росмере! Як ти міг ховати від нас цю сумну правду!

Росмер. Бо мені здавалося, що ця справа торкається лише мене самого. Та й до того ще, я не хотів робити тобі й іншим приятелям зайвої прикрости. Я думав, що зможу тут жити, як і раніше, тихо, радісно й щасливо. Я хотів читати й вивчати ті твори, що до того були для мене забороненими книжками. Дійсно жити великим світом правди та волі, що тепер відкрився передо мною.

Крол. Зрадник. Кожне твоє слово свідчить про це. Але нащо ти тепер признався мені у своєму таємному зрадництві? Чому власне тепер?

Росмер. Ти сам примусив мене до цього, Кроле.

Крол. Я? Я примусив тебе!..

Росмер. Коли я почув про твої шалені виступи на зібраннях, коли я прочитав про твої гострі промови на тих зібраннях, усі твої скажені напади на тих, що стояли по другий бік, твої нещадні присуди над супротивниками.—Ах, Кроле, як ти міг стати таким! Тоді я зрозумів свій обов'язок. Така боротьба, що ви її провадите, тільки озлоблює людей. Треба, щоб прийшов спокій, радість та згода в душу. Тому я й одважився виступити, показати себе таким, який я є. Та до того, я хочу також спробувати свої сили. Чи не можеш ти—з твого боку—приєднатися до мене, Кроле?

Крол. Ніколи в житті не увійду я в згоду з тими елементами у громадянстві, що хочуть його зруйнувати.

Росмер. То будемо, принаймні, боротися благородною зброєю, коли без боротьби не можна обійтися.

Крол. Хто не зі мною в найголовніших життєвих питаннях, того я не хочу більше й знати. І милувати його я не збираюся.

Росмер. Це відноситься й до мене?

Крол. Ти сам розірвав зо мною, Росмере.

Росмер. Але який же це розрив?

Крол. Оце! Це ж розрив зо всім тим, що було досі до тебе близьке. Тепер неси наслідки.

(Ребека Вест увиходить з правого боку й залишає двері широко відчиненими).

Ребека. Ну от; тепер він на шляху до своєї великої офіри. А нам час уже йти до столу. Будьте ласкаві, пане ректоре.

Крол (бере капелюха). Надобраніч, фрекен Вест. Тут мені більше нічого робити.

Ребека (здивовано). Що це значить? (зачиняє двері й підходить ближче). Ви сказали?

Росмер. Тепер він уже знає.

Крол. Ми не випустимо тебе з рук, Росмере. Ти мусиш повернутися до нас знову.

Росмер. До вас я вже ніколи не повернусь.

Крол. Побачимо. Ти не такий чоловік, щоб бути самотнім.

Росмер. Я вже не цілком самотній. Нас двоє, щоб переносити самотність тут.

Крол. А-а! (В ньому прокидається підозріння). Й це ще! Слова Беати!

Росмер. Беати?

Крол (відганяючи думки). Ні, ні,—це було гидко. Вибач мені.

Росмер. Як? Що?

Крол. Ні слова більше про це. Фу! Вибач мені. Прощавай! (Виходить дверима в передпокій).

Росмер (йде за ним). Кроле. Не можна, щоб на цьому був уже кінець між нами. Завтра я прийду до тебе.

Крол (в передпокою, обертається). Щоб і ноги твоєї не було в моїм домі! (Бере палицю й виходить).

(Росмер стоїть деякий час у дверях, потім зачиняє їх і йде до столу).

Росмер. Нічого, Ребеко. Ми це все видержимо. Ми двоє вірних друзів. Ти й я.

Ребека. Як ти гадаєш, що він думав, коли сказав—фу!

Росмер. Люба, не ломай собі голови над цим. Він сам не вірив тому, що думав. Але завтра я таки піду до нього. Надобраніч!

Ребека. Ти так рано йдеш до себе в кімнату й сьогодні? Після цього всього?

Росмер. Сьогодні, як і завжди. Я відчуваю себе так легко тепер після цього. Ти бачиш,—я цілком спокійний, люба Ребеко. Постався і ти до цього спокійно. Добраніч!

Ребека. Надобраніч, любий друже! Спи спокійно.

(Росмер виходить у передпокій, потім чути, як він іде сходами нагору. Ребека підходить і сіпає за дзвінок, коло грубки. Трохи згодом увіходить з дверей праворуч мадам Гельсет).

Ребека. Можете прибрати зі столу, мадам Гельсет. Пастор нічого не хотів, а ректор пішов додому.

Гельсет. Ректор пішов? Що з ним сталося?

Ребека (*бере своє плетіння*). Він запевняв, що хутко буде велика гроза.

Гельсет. От чудно! Адже на небі ні хмариночки за увесь вечір.

Ребека. Якби тільки він не зустрів білого коня. Боюся, що про цей привид небавом буде чути скрізь.

Гельсет. Та що ви, фрекен! Не кажіть про таке страхіття.

Ребека. Ну, ну, ну.

Гельсет (*тихше*). Хіба ви справді думаете, що тут хтось має небавом померти?

Ребека. Ні, я нічого такого не думаю. Але на цьому світі так багато усяких білих коней, мадам Гельсет. Так, надобраніч. Я піду тепер до своєї кімнати.

Гельсет. Надобраніч, фрекен.

(Ребека виходить зі своїм плетінням праворуч).

Гельсет (*гасить лампу, хитає головою й бубонить сама до себе*). Господи Ісусе. Оця фрекен Вест. Що тільки вона часом може наговорити!

ДІЯ. ДРУГА

Робоча кімната Йоганнеса Росмера. Ліворуч у стіні — вхідні двері. Позаду дверна арка з розгорнутими завісами, що веде до спальні. Праворуч вікно, перед ним стіл до писання, закладений книжками та паперами. Книжкові полиці та шафа попід стіни. Проста мебля. Ліворуч старовинна канапа і стіл перед нею. Йоганнес Росмер, у хатньому сюртуці, сидить у кріслі з високою спинкою коло стола до писання. Він розрізує й перегортає листки якогось часопису й переглядає деякі місця в ньому.

У двері ліворуч стукають.

Росмер *(не обертаючись)*. Можна, заходьте.

(Ребека Вест, у вранішньому вбранні, заходить)

Ребека. Доброго ранку.

Росмер *(переглядаючи часописа)*. Добрий ранок, люба. Ти щось хочеш?

Ребека. Я хотіла лише довідатись, чи тобі добре спалось?

Росмер. О, я спав так добре й чудово. Жадних снів—*(обертаючись)* А ти?

Ребека. Дякую. Так, трохи на світанку.

Росмер. Я не знаю, — мені давно не було так легко на серці, як тепер. О, це було дійсно добре, що я нарешті сказав усе.

Ребека. Так, ти не повинен був так довго мовчати, Росмере.

Росмер. Я не розумію сам, як міг я бути такій боязкий.

Ребека. Ну, це, властиво, була не боязкість

Росмер. Ні, так, так, — коли я глибше в це загляну, то тут було таки трохи й боязкості.

Ребека. Ну, тим більше сміливості ти виявив, поборовши її відразу *(сідає поруч нього на кріселко коло стола)*. А тепер я хочу розказати тобі про те, що я зробила, — тільки, щоб ти не розсердився на мене.

Росмер. Розсердився? Люба, як ти можеш так думати?

Ребека. Авжеж, бо це було може трохи самоправно з мого боку, але...

Росмер. Ну й що ж, я слухаю.

Ребека. Вчора ввечорі, як той Ульрік Брендель відходив, — я передала кілька рядків до Мортенсгорда.

Росмер *(трохи замислившись)*. Алеж, любя Ребеко. Ну, й що ж ти йому написала?

Ребека. Я написала, що він зробив би тобі добру послугу, якби трохи потурбувався про цю нещасну людину й допоміг йому, чим може.

Росмер. Люба, ти не повинна була цього робити. Ти цим Бренделеві лише нашкодила. І Мортенсгорд така людина, що я з ним ніколи не бажав би мати жадної справи. Адже ти знаєш, що я мав з ним одного разу сутичку.

Ребека. А хіба ти не думаєш, що зараз було б саме до речі відновити з ним знову гарні відносини?

Росмер. Я? З Мортенсгордом? Чому це, на твою думку?

Ребека. Та власне тому, що ти тепер не можеш почувати себе впевненим, — відколи ти розійшовся зі своїми приятелями.

Росмер *(дивиться на неї й хитає головою)*. Невже ти справді могла подумати, що Крол або хтось інший захотів би мститись на мені? Що вони були б у стані зробити це?

Ребека. З першого запалу, любий. Ніхто, звичайно, не може бути певний. Мені здається, — після того, як ректор так поставився до тебе...

Росмер. Ах, ти повинна була проте знати його трохи краще. Крол — чесна людина з усякого погляду. Після обіду я піду до міста й побалакаю з ним. Я побалакаю з ними всіма. О, ти побачиш, — як легко це все буде.

(Мадам Гельсет увіходить з дверей ліворуч).

Ребека *(підводиться)*. Що там, мадам Гельсет?

Гельсет. Ректор Крол стоїть у передпокої.

Росмер *(хутко підводиться)* Крол!

Ребека. Ректор! Ні, подумай!

Гельсет. Він питається, чи можна йому зайти наверх і поговорити з пастором.

Росмер *(до Ребеки)*. Що я тобі казав! Звичайно, хай заходить. *(Йде до дверей й гукє на сходи вниз)*. Йди сюди, дорогий друже! Сердечно вітаю!

(Росмер стоїть і притримує двері, щоб не зачинилися. Мадам Гельсет виходить. Ребека зсуває завіси на дверях у спальню, прибирає дещо).

(Ректор Крол увіходить з капелюхом у руці).

Росмер *(тихо, схвилювано)*. Я ж знав, що то було не в останній раз.

Крол. Сьогодні я бачу речі не в такому вигляді, як учора.

Росмер. Так, чи не правда, Кроле? Ти так гадаєш? Тепер, якщо ти роздумався.

Крол. Ти мене не розумієш. *(Кладе свій капелюх на стіл коло канапи)*. Мені неодмінно треба перегсворити з тобою вічна-віч.

Росмер. Чому не може фрекен Вест?

Ребека. Ні, ні, пане Росмере. Я піду.

Крол *(дивиться на неї з висока)*. Я мушу перепросити фрекен Вест, що прийшов так рано. Що я так несподівано зайшов, що ви не встигли навіть...

Ребека *(вражено)*. Як то? Ви находите щось надзвичайне, що я ходжу тут вдома, у вранішньому вбранні?

Крол. Перепрошую! Я ж не знаю, що за звичаї тепер у Росмерсгольмі.

Росмер. Але, Кроле,—тебе не впізнати сьогодні!

Ребека. Бувайте здорові, пане ректор. *(Виходить ліворуч)*.

Крол. За твоїм дозволом *(сідає на канапі)*.

Росмер. Ну, дорогий мій, сядемо й поговоримо по приятельськи *(сідає на крісло проти ректора)*.

Крол. Я очей не зімкнув учора. Лежав і думав, думав цілу ніч.

Росмер. І що ж ти скажеш сьогодні?

Крол. Розмова буде довга, Росмере. Дозволь мені почати ніби з передмови. Я хочу тобі сказати трохи про Ульріка Бренделя.

Росмер. Він був у тебе?

Крол. Ні, він оселився в одному паскудному шинку. Серед найпаскуднішого товариства, звичайно. Пиячив та могоричив доки було за що. Потім обляв усю купанію наволоччю та волоцюгами. В цьому він має, проте, рацію. Але його за це одлупцювали й викинули в канаву під ринву.

Росмер. Його, виходить, вже ніяк не можна виправити?

Крол. Сюртука він також заставив. Але його викупив і повернув, можеш собі уявити, хто?

Росмер. Може ти сам?

Крол. Ні. Твій благородний пан Мортенсгорд.

Росмер. Он як.

Крол. Мені казали, що пан Брендель насамперед одвідав цього ідіота й плебея.

Росмер. Це було багато чести для нього.

Крол. Певно, що так *(спирається на стіл, трохи наближаючись до Росмера)*. Але тут ми дійшли до тої справи, що від неї я, ради нашої старої—нашої колишньої дружби, вважаю за свою повинність тебе застерегти.

Росмер. Любий мій, в чім же справа?

Крол. Справа в тому, що тут, у твоїм домі, за твоєю спиною, щось таке робиться.

Росмер. Як ти можеш так думати? Ти натякаєш на Реб—на фрекен Вест?

Крол. Саме на неї. Я це так добре розумію з її боку. Адже вона вже від давна звикла порядкувати тут. Та все таки...

Росмер. Дорогий Кроле, ти тут дуже помиляєшся. Вона і я — ми звикли ні з чим не критись одне перед одним.

Крол. Вона й тобі призналася, що почала листуватися з редактором «Маяка»?

Росмер. О, ти говориш про тих кілька рядків, що вона передала через Ульріка Бренделя?

Крол. Ти, виходить, знаєш про це. І погоджуєшся, щоб вона мала подібний зв'язок з тим скандальним писакою, що намагається щотижня зганьбити як мою шкільну, так і громадську діяльність?

Росмер. Дорогий, про це вона, напевне, не подумала. І нарешті, вона, розуміється, має таку ж волю у своїх вчинках, як і я.

Крол. Так? То це, певно, відповідає твоєму новому напрямкові, що ти його взяв зараз? Бо там, де ти стоїш, стоїть мабуть і фрекен Вест?

Росмер. Ну, звичайно. Ми обоє чимало вдвох попрацювали, щоб стати на новий шлях.

Крол (дивиться на нього й поволі хитає головою) Ах, ти засліплений, одурений чоловіче!

Росмер. Я...? Чому ти так гадаєш?

Крол. Тому що я не смію—не хочу думати найгіршого. Ні, ні; дозволь мені до кінця висловитись.—Ти справді дорожиш моєю дружбою, Росмере? А також моєю пошаною? Правда?

Росмер. На це питання я не хочу навіть відповідати.

Крол. Ну, але єсть інші речі, що вимагають відповіді—цілковитого пояснення з твого боку.—Чи погодишся на те, щоб я вчинив тобі щось подібне до допиту?

Росмер. Допиту?

Крол. Так, щоб я розпитав тебе про таке, що може тобі буде боляче згадувати його? Бачиш,—оце твоє зрадництво,—ну, твоє визволення, як ти його називаєш,—все це так зв'язане з багатьома речами, що їх ти ради самого себе мусиш з'ясувати собі.

Росмер. Дорогий мій, питайся про що хочеш. Я, власне, не маю з чим критися.

Крол. Так от, скажи мені,—яка на твою думку була головна причина, що Беата звела на себе руки й позбавила себе життя?

Росмер. Невже ти можеш сумніватися в цьому? Або, краще сказати, хіба ж можна питати про причину того, що робить нещасна, хвора, ненормальна людина?

Крол. Ти певен у тому, що Беата таки справді була ненормальна? Лікарі, принаймні, не могли цього рішуче визнати.

Росмер. Якби лікарі колинебудь бачили її такою, якою бачив її я, багато разів, і вдень, і вночі, вони не вагались би.

Крол. Я тоді теж не вагався.

Росмер. О, ні, то було занадто очевидне, щоб сумніватися. Я вже тобі оповідав про її нестриману, дику пристрасть—і як вона вимагала від мене того самого... О, той жах, що вона завдавала мені! А потім оті безпідставні, жахливі докори, що вона робила сама собі останніми роками.

Крол. Так, коли вона довідалась, що ніколи не матиме дітей.

Росмер. Ну, подумай же сам. Вічно мучити, мордувати себе за те, в чому сама вона не винна! І після цього хіба можна було вважати її за нормальну?

Крол. Хм! Ти не пам'ятаєш, чи не було у тебе вдома книжок, що в них писалось про мету одружіння за найновішими поглядами нашого часу?

Росмер. Пригадую, що фрекен Вест позичила мені одну таку книжку. Адже їй, як тобі відомо, залишилась у спадщину книгозбірня доктора. Але, любий Кроле, ти ж не думаєш, щоб ми могли бути такі необережні й говорили з хворою про подібні речі? Запевняю тебе честю, що за нами немає жадної такої провини. Тут були винні її власні хворі нерви, що довели до такого сумного кінця.

Крол. Одно я можу, у всякім разі, розказати тобі тепер. А саме, що бідна, змучена Беата вкоротила собі віку, щоб дати тобі змогу жити щасливим—вільним життям—як тобі захочеться.

Росмер (*встає наполовину з канапи*). Що ти хочеш цим сказати?

Крол. Вислухай мене спокійно, Росмере. Тепер я можу говорити про це. За останній рік свого життя вона приходила до мене двічі, щоб звірити мені свій одчай та страх.

Росмер. За це саме?

Крол. Ні. Перший раз вона прийшла до мене й запевняла, що ти став на шлях зради. Що ти хочеш розірвати з вірою батьків.

Росмер (*гаряче*). Це, що ти кажеш, є неможливе, Кроле! Цілком неможливе! Ти тут мабуть помилився.

Крол. Чому?

Росмер. Тому, що коли Беата була ще жива, я вагався й боровся з собою. І цю боротьбу я переносив самотньо та з цілковитим спокоєм. Не думаю навіть, щоб Ребека...

Крол. Ребека?

Росмер. Ну так,—фрекен Вест. Я називаю її коротко Ребекою.

Крол. Я це вже помітив.

Росмер. Тому то мені так незрозуміло, яким чином Беата могла спасти така думка. І чому вона не говорила про це зі мною? Цього вона ніколи не казала. Ніколи, жадного слова.

Крол. Бідолашна, — вона просила й благала, щоб я поговори́в з тобою.

Росмер. Чому ж ти цього не зробив?

Крол. Чи міг я тоді хоч на хвилину сумніватися в тому, що вона ненормальна людина? Подібне обвинувачення проти такого чоловіка як ти! Потім вона прийшла до мене знову, — щось через місяць після того. Вона мала вже спокійніший вигляд. Але, коли відходила, вона сказала: тепер можна хутко сподіватися білого коня в Росмерсгольмі.

Росмер. Так, так. Білого коня — це вона так часто говори́ла.

Крол. І коли я спробував розвіяти її сумні думки, вона лише відповідала: мені вже залишилось мало часу. Тепер Йоганнес мусить негайно побратися з Ребекою.

Росмер (*майже в нестямі*) Що це ти кажеш! — Я... побратися з...!

Крол. Це було в четвер після полудня. В суботу ввечорі вона кинулася з містка у водоспад коло млина.

Росмер. І ти, ти не попередив нас!

Крол. Ти ж сам знаєш, як часто вона говори́ла, що певно мусить хутко вмерти.

Росмер. Це я знаю добре. Але все так, ти повинен був попередити нас.

Крол. Я також це подумав. Але було вже запізно.

Росмер. А чому ж ти не говорив про це потім? Чому замовчав це все?

Крол. Нащо було мені приходити сюди, хвилювати та мучити тебе ще більше? Я вважав це все за порожню, дику уяву. Аж до вчорашнього вечора.

Росмер. А чому тепер не вважаєш?

Крол. Хіба Беата не правду казала, що ти хочеш зректися своєї дитячої віри?

Росмер (*дивиться замислено перед себе*) Так, цього я не розумію. Це для мене найчудніше за все на світі.

Крол. Найчудніше, чи ні, — але тепер воно так. І тепер я питаю тебе, Росмере, — скільки правди в її другому обвинуваченні? Себо, в останньому.

Росмер. Обвинуваченні? — Хіба ж це було обвинувачення?

Крол. Ти, може, не зауважив, як саме вона вислови́лась. Вона сказала, що їй треба відійти геть. Для чого? Ну?

Росмер. Отже, для того хіба, щоб я міг одружитися з Ребекою?

Крол. Вона вислови́лась не цілком так. Беата вислови́лась інакше. Вона сказала: Мені вже залишилось мало часу. Тепер Йоганнес мусить негайно одружитися з Ребекою.

Росмер (*дивиться на нього деякий час, потім підводиться*). Тепер я зрозумів тебе, Кроле.

Крол. Ну й що? Яку відповідь ти даси мені?

Росмер (*тихо й стриманно*). На таке щось нечуване? Єдиною належною відповіддю було б—показати тобі на двері.

Крол (*підводиться*). Гарно й чудово.

Росмер (*стає перед ним*). Тепер слухай. Більше року,—з того часу, як Беата померла,—Ребека Вест і я живемо одні тут у Росмерсгольмі. Увесь цей час ти знав у чому Беата обвинувачувала нас. Але ніколи, ні разу я не помічав, щоб ти був незадоволений з того, що Ребека й я живемо тут вкупі.

Крол. Я не знав до вчорашнього вечора, що тут живуть у купі чоловік, що відступив од своєї віри та—жінка з вільними поглядами

Росмер. А! Ти, виходить, не віриш, що у людей, які відпали од віри та з вільними поглядами не може бути чистого сумління. Ти не віриш, що вони можуть мати почуття моральності од природи!

Крол. Я не дуже то покладаюсь на подібну моральність, яка не має коріння у вірі та церкві.

Росмер. І це недовір'я ти прикладаєш також до Ребеки й мене? До моїх відносин з Ребекою?

Крол. Я не можу ради вас двох відкинути ту думку, що не може бути якоїсь широкої безодні між вільними поглядами та, гм...

Росмер. Та чим?

Крол. ...та вільним коханням—коли ти, нарешті, хочеш це почути.

Росмер (*зтиха*). І ти не посоромився сказати мені це! Тобі, що знаєш мене ще з дитинства.

Крол. Саме тому. Я знаю, як легко ти підпадаєш під вплив тих людей, що з ними тобі доводиться мати діло. А ця твоя Ребека... Ну, ця фрекен Вест,—її ми, власне, далі й не знаємо. Коротко, Росмере,—я не зрікаюсь тебе. А ти сам повинен силкуватися, щоб завчасно врятувати себе.

Росмер. Врятувати себе? Яким чином?

(*Мадам Гельсет виглядає з дверей ліворуч*).

Росмер. Чого вам?

Гельсет. Мені треба покликати фрекен униз.

Росмер. Фрекен немає тут нагорі.

Гельсет. Так? (*озирається*). От дивно (*виходить*).

Росмер. Ти сказав?

Крол. Слухай. Про те, що тут нишком робилося ще за життя Беати,—і що робиться тут тепер—я не хочу особливо допитуватися. Ти був такий глибоко нещасливий у своїм подружнім житті. І цим можна до деякої міри тебе виправдати.

Росмер. Ах, як ти, властиво, мало мене знаєш!

Крол. Не перебивай мене. Я хочу тобі сказати ось що: якщо ти неодмінно хочеш тягнути й далі оце спільне життя з фрекен Вест, то все таки треба, щоб ти принаймні мовчав про своє відступництво од віри, до якого вона тебе довела. Дозволь мені доказати! Дозволь мені сказати! Я кажу, коли вже до того дійшло, то думай і вір, як тобі хочеться, в яким хочеш напрямку. Але тримай свої погляди про себе. Адже це чисто особиста справа. Немає жадної потреби голосно кричати про це на цілу країну.

Росмер. Для мене це конче потрібно, щоб вийти з цього фалшивого й неправдивого становища.

Крол. Але ж ти маєш обов'язки щодо своїх родових традицій, Росмере! Запам'ятай це! Росмерсгольм завжди, з предківочних часів був огнищем добродієності та порядку — поваги до всього, що встановили й визнали найкращі члени громадянства. На всій окрузі відбилися погляди Росмерсгольму. Виникне сумний і шкідливий заколот, як тільки стане відомо, що ти сам порвав із тим, що я називаю росмерівською родовою традицією.

Росмер. Дорогий Кроле, я не можу так дивитись на речі. Мені здається, що я маю на собі обов'язок внести хоч трохи світла й радості сюди, де рід Росмерів уносив темряву та гніт довгі, довгі часи.

Крол (*дивиться суворо на нього*). Так, це було б достойною метою для чоловіка, що ним кінчається рід. Залиш це. Це не підхожа для тебе робота. Твоє призначення—тихе життя мирного дослідника.

Росмер. Еге, дуже можливо. Але тепер я також хочу пристати до життєвої боротьби, хоч раз.

Крол. Життєва боротьба,—знаєш ти, чим вона стане для тебе? Вона стане боротьбою на життя чи смерть зо всіма твоїми приятелями.

Росмер (*тихо*). Вони ж не всі такі фанатики, як ти.

Крол. Ти, Росмере, довірлива й недосвідчена людина. Ти й не гадаєш, яка гроза скоїться над тобою.

(*Мадам Гельсет виглядає з Дверей ліворуч*).

Гельсет. Фрекен звеліла сказати.

Росмер. Що?

Гельсет. Там прийшов чоловік, що дуже хоче поговорити з пастором.

Росмер. Може той, що вчора ввечорі тут був?

Гельсет. Ні, цього звуть Мортенсгорд.

Росмер. Мортенсгорд!

Крол. Ага! Так он воно що! Так он як!

Росмер. Що він хоче од мене? Нащо ви його впустили?

Гельсет. Фрекен звелла мені спитати, чи він може зайти до вас?

Росмер. Скажіть йому, що тут хтось є.

Крол (до мадам Гельсет). Просіть його, мадам, нехай увіходить.

(Мадам Гельсет виходить).

Крол (бере свій капелюх). Я залишаю поле бою — тим часом. Але рішучий бій ще буде.

Росмер. Присягаюся тобі, Кроле, що я не маю жадної справи з Мортенсгордом.

Крол. Я вже тобі не вірю далі. Жадному слову. Ні в чому я не буду вже тобі вірити після цього. Тепер між нами буде війна, на ножах. Ми спробуємо зробити тебе нешкідливим.

Росмер. О, Кроле, як глибоко, як низько ти впав тепер!

Крол. Я? І це кажеш ти! Згадай Беату!

Росмер. Ти знову вертаєшся до цього?

Крол. Ні. Причину смерти Беати під млиновими лотоками ти мусиш знайти сам, у своєму сумлінні, якщо у тебе ще є щось подібне до нього.

(Педер Мортенсгорд увіходить тихо та скромно з дверей ліворуч. Це невеличкий чоловік, з рідким рудуватим волоссям та бородою).

Крол (кидає на нього повний ненависти погляд). Ну, отже, «Маяк», засвічений і в Росмерсгольмі. (Застібає свій сюртук). Так, тепер у мене нема вже сумніву, якого курсу триматися.

Мортенсгорд (жартома). «Маяк» буде завжди засвічений, щоб освітлювати ректоріві дорогу додому.

Крол. Еге, ви давно вже показали своє добре бажання. Щоправда, є одна заповідь, що забороняє нам свідчити на свого ближнього неправду.

Мортенсгорд. Ректоріві немає чого навчати мене заповідів.

Крол. Навіть сьомої?

Росмер. Крол!

Мортенсгорд. Якщо це потрібно, то найбільше личило б пасторові.

Крол (з прихованою іронією). Пасторові? Авжеж, пастор Росмер найбільш підходящий чоловік для цього. На все добре, панове. (Він виходить і грюкає дверима).

Росмер (дивиться деякий час на двері й говорить ніби про себе). Так, так, — це так і мусить бути (обертається). Скажіть мені, будь ласка, п. Мортенсгорд, що завело вас до мене.

Мортенсгорд. Я власне шукав фрекен Вест. Я хотів подякувати їй за гарного листа що я вчора одержав од неї.

Росмер. Я знаю, що вона писала до вас. Ви вже поговорили з нею?

Мортенсгорд. Так, трохи (*злегка посміхаючись*). Я чув, що погляди де в чому змінилися, тут у Росмерсгольмі.

Росмер. Мої погляди перемінилися багато де в чому. Я можу навіть сказати — у всьому.

Мортенсгорд. Це казала й вона, фрекен Вест. Тому вона й вирішила, що я мушу піти сюди нагору й поговорити трохи про це з пастором.

Росмер. Про що саме, пане Мортенсгорд?

Мортенсгорд. Чи не дозволите ви мені розказати в «Маякові» про те, що ваші погляди змінилися та що ви тепер стоїте за волю думки та поступ?

Росмер. Ви можете це зробити. Я навіть прошу вас розказати про це.

Мортенсгорд. Так, це буде зроблено ввечера зранку. Це буде велика й важлива новина, що пастор Росмер з Росмерсгольму гадає також боротися за освітню справу в такому напрямку.

Росмер. Я не цілком розумію вас.

Мортенсгорд. Я кажу про те, що наша партія одержує велику моральну підтримку кожний раз, коли до нас пристає по-важна, віруюча людина.

Росмер (*трохи здивований*). Ви, виходить, не знаєте? Фрекен Вест не сказала ще?

Мортенсгорд. Чого, пане пасторе? Фрекен дуже поспішала кудись. Вона сказала мені піти сюди нагору й почути решту од вас самих.

Росмер. Ну, так я кажу вам, що я вже звільнився цілком. У всіх відносинах. Я стою тепер далеко від усього, чому навчав церква. Ці речі вже не торкають мене.

Мортенсгорд (*дивиться на нього, дуже вражений*). Ні, якби місяць упав на землю, то я не був би більш здивований! Сам пастор зрікається!

Росмер. Я дійшов до того, до чого ви давно вже прийшли. Про це ви також можете сповістити в «Маякові».

Мортенсгорд. І про це? Ні, дорогий пане пасторе. Вибачте мені, — але краще було б цього не торкатися.

Росмер. Не торкатись цього?

Мортенсгорд. На перший раз, спочатку, я гадаю.

Росмер. Я не розумію.

Мортенсгорд. Так от, бачите, пане пасторе. Вам напевно, я так гадаю, ще не досить відомі всі обставини, як мені. Але, коли ви тепер хочете перейти до лібералів, і коли ви, як мені казала фрекен Вест, хочете взяти участь у визвольному рухові, то ви, безперечно, робите це з бажанням принести як можна більше користі і ліберальному напрямкові і визвольному рухові.

Росмер. Авжеж, я широ цього бажаю.

Мортенсгорд. Ну от; так я хочу сказати вам, пане пасторе, що досить вам виступити одверто з заявою про своє відступництво від церкви, як ви цим на довгий час зв'яжете собі руки.

Росмер. Ви так гадаєте?

Мортенсгорд. Так. Можете бути певні, що в такий спосіб ви небагато тут досягнете. І помимо того, — вільнодумних людей ми маємо досить, пане пасторе. Я навіть сказав-би, що ми маємо занадто багато людей подібного роду. Наша партія потребує християнських елементів, — таких, що їх усі поважали б. От кого нам дуже бракує! А тому було б краще, якби ви промовчали про все, до чого стороннім людям немає жадного діла. Отака моя думка.

Росмер. От як. Ви, значить, не одважтесь мати зо мною справу, коли я одверто признаюсь у віроодступництві?

Мортенсгорд (*хитаючи головою*). Я гадаю, що так треба. Останнім часом я взяв собі за правило не підтримувати нікого й нічого, що йде проти церкви.

Росмер. Хіба ви самі останнім часом повернулись назад до церковної ліги?

Мортенсгорд. Це була вже моя справа.

Росмер. А, он що виходить. Так, тепер я розумію вас.

Мортенсгорд. Пане пасторе, не забувайте, що я, — зокрема я, — не маю повної волі чину.

Росмер. Що ж вас зв'язує?

Мортенсгорд. Мене зв'язує те, що я людина заплямована.

Росмер. А, он що!

Мортенсгорд. Зплямована людина, пане пасторе. Це повинні пам'ятати зокрема й ви. Бо найперше й найгірше заплямували мене ви.

Росмер. Якби я на той час тримався тих поглядів, що я зараз їх тримаюсь, то я поставився б обережніше до вашої провини.

Мортенсгорд. Я теж так гадаю. Але тепер уже пізно. Ви заплямували мене раз назавжди. Заплямували на ціле життя. Та ви певно не цілком відчуваєте, що значить така річ. Але тепер ви, можливо, дуже жутко сами відчуєте таку муку, пане пасторе.

Росмер. Я?

Мортенсгорд. Еге. Чи ви може гадаєте, що ректор Крол та його гурток пробачить вам розрив з ними? А «Повітовий Вісник» тепер, кажуть, має бути ще гостріший. Цілком можливо, що й ви станете теж заплямованою людиною.

Росмер. Я почуваю себе бездоганним у своїх особистих відносинах, пане Мортенсгорд. Мое поведження не дає зачіпки для нападів.

Мортенсгорд (*з лукавою посмішкою*). Сміливо сказано, пане пасторе.

Росмер. Дуже можливо. Але я маю право так сміливо говорити.

Мортенсгорд. Навіть, якби ви дослідили свою поведінку так же ґрунтовно, як колись дослідили мою?

Росмер. Ви кажете це так дивно. Ви щось хочете цим сказати? Щось певне?

Мортенсгорд. Еге, це цілком певна річ. Лише одна-єдина. Але якби про неї довідались супротивники—було б досить погано.

Росмер. Може ви будете такі ласкаві і скажете мені, про що йде мова?

Мортенсгорд. Хіба пастор не може догадатись про це сам?

Росмер. Ні, зовсім. Ні в який спосіб.

Мортенсгорд. Так-так, то я вже скажу про це докладніше.—У мене переховується один чудний лист, написаний тут у Росмерсгольмі.

Росмер. Ви кажете про листа фрекен Вест? Хіба він такий чудний?

Мортенсгорд. Ні, цей лист не чудний. Але я колись одержав іншого листа звідси, з вашого двору.

Росмер. Також од фрекен Вест?

Мортенсгорд. Ні, пане пасторе.

Росмер. Ну, від кого ж? Від кого?

Мортенсгорд. Від небіжчиці вашої дружини.

Росмер. Від моєї дружини. Ви одержали якогось листа від моєї дружини?

Мортенсгорд. Так, одержав.

Росмер. Коли?

Мортенсгорд. Це було в останній рік життя покійної дружини. Тепер може буде років з півтора тому. І саме той лист є такий чудний.

Росмер. Ви ж, напевне, знаєте, що моя дружина була психічно хвора в той час?

Мортенсгорд. Так, я знаю, що дехто так про неї думав. Але я не гадаю, щоб це хтось помітив з її листа. Коли я кажу, що той лист чудний, то маю щось зовсім інше на думці.

Росмер. Про що ж надумалася написати вам моя бідолашна жінка?

Мортенсгорд. Лист у мене вдома. Вона починає спершу про те, що вона живе у великому жаху й тривозі. Тут, у цих краях, так багато злих людей, пише вона. І ці люди тільки й думають про те, щоб зробити вам шкоду та неприємність.

Росмер. Мені?

Мортенсгорд. Еге, так вона писала. А далі йде найдивніше. Чи треба мені сказати вам це, пане пасторе?

Росмер. Так, безперечно. Все кажіть. Не крийтеся.

Мортенсгорд. Небіжчиця ваша дружина просила й благала мене бути великодушним. Їй відомо, пише вона, що мене звільнили з посади вчителя через пастора, щоб я за це не мстився.

Росмер. Про яку саме помсту думала вона?

Мортенсгорд. В листі було написано, що коли до мене дійдуть чутки про якісь грішні справи в Росмерсгольмі, то щоб я не йняв їм віри; то лише злі люди вигадують усе, щоб зробити вас нещасливим.

Росмер. Так і написано в листі?

Мортенсгорд. Пастор може сам прочитати його при нагоді.

Росмер. Але я не розумію! Що вона собі уявляла, які це злі чутки мали розповсюджуватись?

Мортенсгорд. Поперше, що нібито пастор відпав від своєї віри. Ваша дружина це заперечувала цілком упевнено — в той час. А потім гм...

Росмер. Потім?

Мортенсгорд. Так, потім вона пише, — і то досить заплутано, — що вона не знає жадних грішних відносин у Росмерсгольмі. Що ніхто ніколи не кривдив її тут. І якщо подібні чутки розповсюджуватимуть, то вона благала мене не згадувати про них у «Маякові».

Росмер. Чи не називала вона чийогось імени?

Мортенсгорд. Ні.

Росмер. Хто приніс вам листа?

Мортенсгорд. Я обіцяв цього не казати. Мені його принесли увечорі, смерком.

Росмер. Якби ви були ще тоді негайно це розслідували, то довідались би, що моя бідолашна, нещаслива дружина була не цілком нормальна.

Мортенсгорд. Я й розслідував, пане пасторе. Але мушу сказати, що у мене саме такого вражіння не було.

Росмер. Не було? А чому ж ви тепер говорите мені про той давній плутаний лист?

Мортенсгорд. Щоб дати вам пораду, бути дуже обережним, пане Росмер.

Росмер. У моєму житті — ви гадаєте?

Мортенсгорд. Так. Не забувайте, що від сьогоднішнього дня ви вже не можете втішатися супокоем.

Росмер. Ви майже впевнені в тому, що тут у мене є з чим ховатись?

Мортенсгорд. Я не знаю, чому б вільному чоловікові не користуватись життям у всій його повноті. Але будьте, як я вже казав, дуже обережні з цього дня. Якщо пошириться чутка про щось таке, що йде проти людських забобонів, то можете бути

певні, це пошкодить усьому визвольному рухові. Всього кращого, пастор Росмер.

Росмер. Всього кращого.

Мортенсгорд. Отже я йду просто до друкарні, щоб умістити велику новину в «Маякові».

Росмер. Вміщайте все.

Мортенсгорд. Я вміщу все, що потрібно знати добрим людям. *(Він кланяється й виходить. Росмер залишається у дверях, доки той сходить сходами вниз. Чути, як зачиняються вхідні двері).*

Росмер *(у дверях, кличе неголосно)*. Ребека, Ре... Гм. *(голосно)* Мадам Гельсет, — чи нема внизу фрекен Вест?

Гельсет *(чути внизу, з передпокою)*. Ні, пане пасторе, її тут немає.

(На дверях з Росмерової відпочивальні розсуваються гардини і Ребека стає на порозі).

Ребека. Росмере!

Росмер *(обертається)*. Що! Ти була в моїй відпочивальні? Люба, що ти робила там?

Ребека *(підходить до нього)*. Я підслухувала.

Росмер. А леж ні, Ребеко, як же ти це могла!

Ребека. Еге, могла. Він казав так гидко — про мое вранішнє вбрання.

Росмер. Ах, так ти була там і тоді, як Крол...?

Ребека. Так. Я хотіла знати, що він хотів цим сказати.

Росмер. Я міг би тобі це розказати.

Ребека. Ти розказав би мені все коротко. І певне, не його власними словами.

Росмер. Так ти все чула?

Ребека. Думаю, що більшу частину. Я мусіла на хвилину піти вниз, як увійшов Мортенсгорд.

Росмер. А потім знов прийшла нагору?

Ребека. Не гнівайся на мене, дорогий друже.

Росмер. Роби все, що ти сама вважаєш за потрібне і правильне. Ти ж маєш на це повну волю. Але що ж ти скажеш тепер, Ребеко? О, ніколи, здається, я так не відчував потреби в тобі, як зараз.

Ребека. Обое ми, ти і я, були готові до того, що зараз трапилось.

Росмер. Ні, ні — не до цього.

Ребека. Не до цього?

Росмер. Я щоправда, думав іноді, що рано, чи пізно, наші гарні, чисті, дружні відносини пагано тлумачитимуть. Але не від Кроля. Од нього ніколи не сподівався я чогось подібного. А од

усієї цієї маси з грубими почуттями й нечистими поглядами. Ах, так, так, я мав досить добру підставу, коли так ревниво заховував наші відносини. Це була проте небезпечна таємниця.

Ребека. О, чи потрібно зважати на те, що там усі ці людська плескатимуть. Ми ж самі добре знаємо, що за нами немає жадної провини.

Росмер. Я? Без провини? Так, я дійсно був певний цього, — аж до сьогоднішнього дня. Але тепер, — тепер, Ребеко...

Ребека. Так, що тепер?

Росмер. Як мені пояснити оте жахливе Беатине обвинувачення?

Ребека (*гаряче*). О, не говори про Беату! Не думай більше про Беату! Адже тепер так добре тобі було, відколи ти визволився від неї, як вона вмерла.

Росмер. З того часу, як я дізнався про це, вона ніби знову стоїть передо мною, жива й нещасна, як і раніш.

Ребека. О, ні — не думай так, Росмере! Не треба!

Росмер. Я кажу тобі правду. Нам треба спробувати з'ясувати собі це все. Яким чином могла вона прийти до такого помилкового тлумачення.

Ребека. Чи не починаєш ти вже й сам вірити, що вона не така вже близька була до божевілля?

Росмер. Так, бачиш, — так воно й є, що далі я не можу бути в цьому цілком певним. Та помимо того, — хоч би й так воно...

Ребека. Хоч би й так? Ну, то що?

Росмер. Я думаю, — де шукати нам найближчої причини того, що її хвора уява дійшла до божевілля?

Ребека. Ну, а яка ж користь із того, що ти морочитимеш собі голову отакими міркуваннями?

Росмер. Я не можу інакше, Ребеко. Я не можу позбутись цього сумніву, хоч як би й хотів.

Ребека. Але ж це небезпечно — думати вічно про одно й те саме.

Росмер (*ходить стурбований і замислений по кімнаті*). Я мабуть сам себе зрадив, так чи інакше. Покітила, яким щасливим я себе почав відчувати з того часу, як ти до нас прийшла.

Ребека. Проте, любий, якби навіть було й так!

Росмер. Ти подумай, — вона не могла не зауважити, що ми з тобою читали одні й ті самі книжки, що ми шукали одне одного й розмовляли вдвох про різні новини. Але я не розумію цього. Я ж так піклувався за неї, беріг її. Коли я подумаю про минуле, то мені здається, що я тримав її занадто осторонь від свого життя й своїх інтересів. Хіба ж не так, Ребеко?

Ребека. Так, так; дійсно так.

Росмер. І ти так гадаєш. А все таки! О, про це й подумати

страшно! Вона, значить, ходила отут зі своїм хворобливим коханням нишком і мовчки, пильнувала нас, помічала все, і, і вияснила все по-своєму.

Ребека (*ламаючи собі руки*). О, я ніколи не повинна була приходити до Росмерсгольму.

Росмер. Тільки подумати, як вона перемучилась мовчки! Чого тільки, самого жакливого, не вигадала вона своїм хворим мізком про нас. Чи не говорила вона тобі ніколи чогось такого, що могло б навести тебе на подібний слід?

Ребека (*дуже збентежена*). Мені? Невже ти думаєш, що я могла б після того залишатись тут хоч на один день?

Росмер. Ні, ні, це цілком зрозуміло. О, яку страшну боротьбу вона мусіла витримати. І до того ж сама-самотня, Ребеко. В розпачі й цілковитій самотності. І нарешті—оця страшна перемога під потоками млина, перемога, що стала для нас обвинуваченням. (*Він кидається на стілець коло письмового стола, спирається ліктями на стіл і затуляє обличчя руками*).

Ребека (*обережно наближається до нього ззаду*). Слухай, Росмере. Якби у твоїй силі було покликати Беату назад до себе—до Росмерсгольму—схотів би ти це зробити?

Росмер. Ах, як мені знати, чи я схотів би, чи не схотів би це зробити! Я ні про що інше не можу думати, окрім того, що не можна вже повернути.

Ребека. Тобі треба розпочати життя наново, Росмере. Ти вже й почав. Ти став уже цілком вільний—у всіх відносинах. Ти почував себе таким радісним і легким.

Росмер. Ах так, так—я дійсно відчував це. І враз, прийшла оця страшна вістка.

Ребека (*стоючи позаду нього й спираючись на спинку стільця*). Як гарно було, коли ми, бувало, сиділи поруч отут у кімнаті смерком і допомагали одне одному складати пляни нового життя. Ти хотів брати участь у живім житті—в сьогоднішнім живім житті,—як ти казав. Ти хотів ходити, ніби визвольний дух, від хати до хати. Навертати до себе розум і волю людей. Творити навколо себе благородних людей—щораз ширші кола суспільства. Благородних людей.

Росмер. Радісних, благородних людей.

Ребека. Так—радісних.

Росмер. Бо радість робить розум благородним, Ребеко.

Ребека. А чи не думаєш ти,—що й страждання також? Велике страждання?

Росмер. Так, так—коли людина зможе його пережити. Перемогти. Позбутись його.

Ребека. Оце ти й повинен зробити.

Росмер (*хитає заперечуючи головою*). Позбутись цього я ні-

коли не зможу — зовсім. Завжди сидітиме в мені сумнів та непевність. Я вже ніколи не зможу втішатися з того, що робить життя таким чудово-гарним.

Ребека (*нахиляючись за спинкою стільця, стиха*). Про що це ти кажеш, Росмере?

Росмер (*глянувши на неї*). Про тихе, радісне, чисте від провин сумління.

Ребека (*відступивши на крок назад*). Так. Чисте від провин сумління. (*Коротка мовчанка*).

Росмер (*зіпершись ліктями на стіл, схиливши голову на руку й дивлючись перед себе*). І як вона це зуміла скомбінувати! Так систематично зв'язала все до купи. Насамперед почала вона з сумніву щодо моєї релігійності. Як щось таке могло спасти їй на думку тоді? А отже — спало. І згодом той сумнів перейшов у певність. А потім — так, після того їй було вже так легко додуматись до всього останнього (*випростовується на стільці й проводить рукою по волоссі*). О, ці всі дикі уявлення, фантазії. Я ніколи від них не визволюсь. Я це так добре відчуваю. Я це знаю. Вони вічно будуть повставати передо мною й нагадувати мені за небіжчицю.

Ребека. Так, наче білий кінь з Росмерсгольму.

Росмер. Так, неначе. Що пролітає вперед у темряві. Серед мертвої тиші.

Ребека. І через цю нещасну вигадку хворого мозку ти хочеш зректися живого життя, що за його ти був уже ухопився.

Росмер. Твоя правда — це сумно. Сумно, Ребеко. Але не моя воля вибирати. Як же мені перемогти це все!

Ребека (*позаду стільця*). Утвори ти собі нові відносини.

Росмер (*вражений, дивиться на неї*). Нові відносини!

Ребека. Так, нові відносини до зовнішнього світу. Жити, творити, працювати. Не сидіти тут, роздумувати й сушити голову загадками, що не даються до розв'язання.

Росмер (*підводиться*). Нові відносини? (*Ходить по кімнаті, стає коло дверей і повертається назад*). Мені спало на думку одно питання. У тебе часом не виникало також це питання, Ребеко?

Ребека (*важко дишучи*). Скажи мені, поясни — яке саме.

Росмер. Якими, на твою думку, мусять бути надалі наші відносини від сьогоднішнього дня?

Ребека. Я думаю, що наше приятелювання може зостатись таким же, не дивлючись ні на що.

Росмер. Так, ти трохи не зрозуміла, про що я власне гадаю. Я кажу про те, що з самого початку нас об'єднало, зробило нас такими близькими, так міцно зв'язало нас — наша спільна віра в чисте співжиття між чоловіком і жінкою.

Ребека. Так, так — ну і що ж?

Росмер. Я гадаю, що такі відносини — як от наші — можливі хіба тоді, коли люде живуть тихим, щасливим, мирним життям?

Ребека. І що ж?

Росмер. Але тепер передо мною стоїть життя, повне боротьби, турбот та щонайсильніших хвилювань. Я ж хочу жити повним життям, Ребеко. Я не дозволю звалити мене на землю нещасливому збігові обставин. Я не дозволю накреслювати мені життєвий шлях нікому, ні живому, ні комусь іншому.

Ребека. Ні, ні — не дозволяй цього. Будь цілком вільною людиною, Росмере!

Росмер. Але знаєш, що я далі думаю? Ти не знаєш цього? Ти не бачиш, яким чином я найкраще можу позбутися отих сумних згадок — всього сумного минулого?

Ребека. Ні!

Росмер. Щоб протиставити йому нову, живу дійсність.

Ребека (*хапаючись за спинку стільця*). Живу?—Що ж це?

Росмер (*наближається до неї*). Ребеко, якби я тепер спитав тебе, чи хочеш ти бути моєю другою жінкою?

Ребека (*стоїть хвилину мовчки, потім радісно скрикує*). Твоєю жінкою! — Твоєю! — Я!

Росмер. Гаразд. Спробуймо це. Ми двоє будьмо одною істотою. Тут не може залишатись довше порожнє місце після вмерлої.

Ребека. Я—на Беатиному місці!

Росмер. Тоді вона буде викреслена з мого життя. Цілком. Навіки.

Ребека (*тихо, тремтючим голосом*). Ти так гадаєш, Росмере?

Росмер. Так мусить бути! Мусить! Я не можу, — я не хочу жити все життя з трупом за плечима. Допоможи мені скинути його, Ребеко. І тоді ми знищимо всі спомини у волі, у радості, в коханні. Ти будеш для мене єдиною дружиною, якої я ще ніколи не мав.

Ребека (*стримано*). Не говори більше про це. Я ніколи не буду твоєю жінкою.

Росмер. Що! Ніколи! А хіба ти не думаєш, що зможеш мене згодом покохати? В наших дружніх відносинах хіба не було вже зародку кохання?

Ребека (*загуляє вуха ніби з жаху*). Не кажи так, Росмере! Не говори нічого подібного!

Росмер (*бере її за руки*). Так, так, — у наших відносинах зароджується можливість кохання. О, я бачу по тобі, що ти відчуваєш так само. Хіба ж не так, Ребеко?

Ребека (*твердо й рішуче*). Слухай. Я кажу тобі, — якщо ти й далі домагатимешся цього, то я виїду з Росмерсгольму.

Росмер. Виїдеш! Ти! Цього ти не можеш. Це неможливе.

Ребека. Ще неможливіше стати мені твоею дружиною. Ніколи в світі я цього не можу.

Росмер (*дивиться, вражений, на неї*). Ти кажеш «не можу». І це кажеш ти так дивно. Чому ж ти не можеш!

Ребека (*схоплює його за руки*). Любий друже, так ради тебе самого, як і мене, не питай чому. (*Випускає його руки*). От що, Росмере. (*Вона йде до дверей ліворуч*).

Росмер. Від сьогоднішнього дня я не питатиму тебе ні про що інше, як лише про одно: чому?

Ребека (*обертається й дивиться на нього*). То тепер — кінець.

Росмер. Між тобою і мною?

Ребека. Так.

Росмер. Ніколи не може бути кінця між нами двома. Ти ніколи не вийдеш із Росмерсгольму.

Ребека (*береться за клямку дверей*). Ні, я може цього й не зроблю. Але якщо ти ще питатимеш мене, то все таки всьому буде кінець.

Росмер. Кінець — все таки? Як же ж це?

Ребека. Так, я піду тією дорогою, що нею пішла Беата. Тепер ти знаєш, Росмер?

Росмер. Ребеко!

Ребека (*у дверях, злегка киває головою*). Тепер ти це знаєш.

(*Виходить*).

Росмер (*дивиться, як приголомшений на зачинені двері й говорить сам до себе*). Що ж це таке?

ДІЯ ТРЕТЯ

Вітальня в Росмерсгольмі. Вікно й двері у передпокій відчинено. Ранкове сонце сяє скрізь.

Ребека Вест, одягнена, як у першій дії, стоїть коло вікна й поливає квітки. Її плетіння лежить на кріселку. Мадам Гельсет ходить по кімнаті з мітелкою в руках і обмітає меблю.

Ребека (*після короткої мовчанки*). Дивно, що пастор сьогодні так довго не сходить вниз.

Гельсет. О, він це так часто робить. Та, я думаю, він вже хутко мабуть прийде.

Ребека. Може ви бачили його?

Гельсет. Ледве загляділа. Коли я заносила каву, він увійшов у відпочивальню одягатись.

Ребека. Я тому питаю, що вчора він почував себе не зовсім добре.

Гельсет. Це було помітно. Цікаво мені, чи не сталось чогось між ним та швагром.

Ребека. А як ви гадаєте, що б це могло бути?

Гельсет. Цього я не можу знати. Може то отой пан Мортенсгорд нацькував їх один проти одного.

Ребека. Цілком можливо. А ви трохи знайомі з тим Педером Мортенсгордом?

Гельсет. Ні. Як може фрекен думати це? Отака людина, як він!

Ребека. Ви кажете так тому, що він видає таку погану газету?

Гельсет. О, не тільки через це, фрекен певно чула, що від нього мала дитину одна заміжня жінка, її чоловік покинув.

Ребека. Я чула про це. Але це було здається давно, ще до того, як я сюди приїхала.

Гельсет. Еге ж, він був тоді зовсім молоденький. І вона повинна була бути розумніша за нього. Він хотів навіть одружитися з нею. Але йому цього не дозволили. Від цього мав він багато прикросців. Але з того часу Мортенсгорд пішов угору. Багато людей запобігають тепер ласки у цього чоловіка.

Ребека. Більшість простих людей звертаються до нього, коли трапиться якесь лихо.

Гельсет. О, до нього звертаються не одні лише прості люди.

Ребека (*нишком глянула на неї*). Так?

Гельсет (*коло канапи, стирає й змітає з неї*). Може й такі, що на них менш усього можна подумати, фрекен.

Ребека (*порається коло квіток*). Ну, це вам тільки так здається, мадам Гельсет. Ви не можете знати про це щось певного.

Гельсет. Чому ви так гадаєте, що я не можу знати? А отже, навпаки, можу. Навіть, — коли хочете нарешті знати, я сама одного разу ходила з листом до Мортенсгорда.

Ребека (*обергається*). Ні, невже!

Гельсет. Так, це було справді. І той лист був до того ж написаний тут, у Росмерсгольмі.

Ребека. Справді, мадам Гельсет?

Гельсет. Присягаюсь вам — було так. На такому гладесенькому папері лист був написаний. І таким гарним червоним сургучем був запечатаний.

Ребека. І вам довірили однести його? Еге ж, люба мадам Гельсет, то не важко й одгадати, від кого той лист був.

Гельсет. Ну?

Ребека. То напевно бідолашна пані Росмер, коли була у хворобливому стані, написала.

Гельсет. Це кажете ви, а не я.

Ребека. Але що ж було написано в тому листові? Ну, що правда, ви не могли цього знати.

Гельсет. Гм, а може дещо я й знала.

Ребека. Хіба вона вам сказала, про що писала?

Гельсет. Ні, цього вона не говорила. Але він, Мортенсгорд, прочитавши листа, почав розпитувати мене про дещо, так що я могла догадатися, в чім справа.

Ребека. В чім же, по-вашому, була справа? О, люба, хороша мадам Гельсет, скажіть мені це!

Гельсет. Ні, фрекен. Нізачо в світі.

Ребека. О, мені могли б ви про те сказати. Ми з вами такі добрі приятельки.

Гельсет. Хай бог боронить мене, що б я сказала вам щонебудь про це, фрекен. Я не можу сказати вам ні про що інше, лише про те, що бідолашній хворій наговорили багато недоброго.

Ребека. Хто їй наговорив?

Гельсет. Лихі люди, фрекен Вест. Лихі люди.

Ребека. Лихі?

Гельсет. Еге, кажу вам удруге. Дійсно то мусіли бути лихі люди.

Ребека. Хто ж це міг бути, як ви гадаєте?

Гельсет. О, я добре знаю, що гадаю. Але, хай бог мене боронить. Правда, одна жінка в місті, гм!

Ребека. Я бачу, що ви маєте на думці пані Крол.

Гельсет. Еге ж, вона дбала тільки за себе. Супроти мене вона завжди була така горда... Та й на вас вона дивилась не дуже добрим оком.

Ребека. Як ви гадаєте, пані Росмер була при повному розумі, коли писала листа до Мортенсгорда?

Гельсет. Розум — це така чудна річ, фрекен... Як на мою думку, вона не була божевільна.

Ребека. Алеж вона була ніби не сповна розуму, коли впевнилася, що ніколи не матиме дітей. Це ще тоді у неї виявилось.

Гельсет. Так, це дуже вразило бідолош-у жінку.

Ребека (бере плетіння й сідає на стілець коло вікна). Нарешті, — чи не здається й вам також, що це було по суті краще для пастора, мадам Гельсет?

Гельсет. Як то, фрекен?

Ребека. Що в них не було дітей. Га?

Гельсет. Гм, не знаю вже, що вам на це й сказати.

Ребека. Так. Повірте мені. Це було найкраще для нього. Пастор Росмер не така людина, щоб слухати дитячий вереск.

Гельсет. Маленькі діти ніколи не кричать у Росмерсгольмі, фрекен.

Ребека (дивиться на неї). Не кричать?

Гельсет. Ні. Ніхто не пам'ятає, щоб тут колинебудь кричали маленькі діти.

Ребека. От дивно!

Гельсет. Так, не правда? як це дивно! Але так уже тут ведеться. Та й ще одна дивна річ є в них. Коли вони виростають — то не сміються ніколи. До кінця свого життя не сміються.

Ребека. Це щось надзвичайне.

Гельсет. Чи ви хоч один єдиний раз чули або бачили, щоб пастор сміявся?

Ребека. Ні, як подумаю, то, виходить, ваша правда. Але люди тут, у цих краях, взагалі сміються мало, так мені здається.

Гельсет. Еге, не сміються. Це почалось, як кажуть люди, з Росмерсгольму. І звідси вже розійшлося, ніби яка пошесть.

Ребека. Ви розумна жінка, мадам Гельсет.

Гельсет. О, фрекен, не глузуйте з мене (дослухується). Тихо, тихо, — от пастор іде. Йому не подобається, коли бачить отут щітки. (Виходить дверима праворуч).

(Йоганнес Росмер з палицею й капелюхом у руках; входить з передпокою).

Росмер. Доброго ранку, Ребеко.

Ребека. Доброго ранку, любий (трохи згодом, плете). Ти йдеш із дому?

Росмер. Так.

Ребека. Погода така чудова.

Росмер. Ти так і не зайшла до мене сьогодні вранці.

Ребека. Ні, не заходила. Сьогодні ні.

Росмер. Надалі хіба теж не заходитимеш?

Ребека. О, я цього ще не знаю.

Росмер. З пошти мені немає нічого?

Ребека. «Урядовий Вісник» прийшов.

Росмер. «Урядовий Вісник»!

Ребека. Він лежить ось на столі.

Росмер (кладає палицю й капелюх набік). В ньому вже щось є?

Ребека. Єсть.

Росмер. І ти не прислала мені нагору?

Ребека. Ти ще маєш досить часу прочитати.

Росмер. Ну, от. (Бере газету й читає, стоячи коло стола). Що! «Не можна досить застерегтись од безхарактерних перекинчиків». (Дивиться на неї). Вони звать мене перекинчиком, Ребеко.

Ребека. Вони ж нікого не називають по імені.

Росмер. Це все одно. (Читає далі) «підкуплені зрадники доброї справи». «Юди, що нахабно признаються у своїй зраді, як тільки, на їх думку, настав слушний та вигідний час». «Нахабний замах на пам'ять наших високошановних предків» — «у надії, що одержать належну нагороду від тих, хто в сучасний мент має владу». (Кладає газету на стіл). І це вони пишуть так про мене. Вони, ті, що знають мене так давно і так добре. Вони й сами не вірять цьому. Вони сами добре знають, що в цьому немає ні крихти правди — а проте пишуть.

Ребека. Там є ще більше.

Росмер (бере знову газету) ...«пробачення хіба в невмінні думати» — «пагубний вплив, що простирається, можливо, навіть на такі ділянки, про які ми покищо не будемо одверто говорити й обмірковувати» (дивиться на неї). А це що значить?

Ребека. Вони натякають на мене, як бачиш.

Росмер (кидає газету від себе). Ребеко, це ж можуть робити тільки нечесні, подлі люди.

Ребека. Так, я гадаю, що вони й не чесніші за Мортенсгорда.

Росмер (ходить по кімнаті). Тут треба шукати порятунку. Все, що є гарного в людях, може загинути, якщо й далі так буде. Але цього не повинно бути. О, який щасливий, який радий був би я, якби мені пощастило прояснити оцю брудну темряву, внести в неї хоч промінь світла.

Ребека (встає). Так, хіба не правда! У цьому відкривається для тебе велика й почесна мета, що для неї тобі варто жити!

Росмер. Подумай лише, що якби мені пощастило розбуркати в них самосвідомість, — примусити їх покаятись, посоромитись самих себе, — зблизитись один з одним, відчути повагу до чужих поглядів, любов, Ребеко.

Ребека. Так, напруж лише всю свою силу й ти побачиш, що тобі пощастить.

Росмер. Мені здається, що мені не вдасться. О, як би приємно було тоді жити! Не було б жадної ненависної боротьби, жадної ворожнечі. Лише змагання до кращого. Перед очима у всіх — одна мета. Воля всіх, розум їх скеровані вперед, — угору, — кожен іде своїм природним, бажаним шляхом. Щастя для всіх — здобуто спільними зусиллями (дивиться перед себе, потім раптом здригається й говорить понуро). Ах! тільки не через мене.

Ребека. Ні? Не через тебе?

Росмер. І не для мене.

Ребека. Ах, Росмере, не давай, щоб у тобі зростала така зневіра.

Росмер. Щастя, люба Ребеко, щастя це насамперед тихе, радісне, впевнене почуття твоєї безневинності.

Ребека (дивиться наперед себе). Так, ця повсякчасна думка про провину.

Росмер. О, ти так мало можеш судити про це. Але я...

Ребека. Ти менш за все.

Росмер (показує на вікно). Лотоки коло млина.

Ребека. Ах, Росмер.

(Мадам Гельсет виглядає з дверей праворуч).

Гельсет. Фрекен!

Ребека. Потім, потім. Не тепер.

Гельсет. Тільки одне слово, фрекен.

(Ребека йде до дверей. Мадам Гельсет про щось її повідомляє. Деякий час вони пошепки розмовляють. Потім Гельсет киває головою й виходить).

Росмер (стурбовано). То було щось до мене?

Ребека. Ні, це тільки хатні справи. Тепер тобі треба вийти на свіже повітря, любий Росмере. Ти мусиш походити довше.

Росмер (бере капелюха). Так, ходім. Ходімо разом.

Ребека. Ні, я не можу тепер. Ти мусиш піти сам один. Але віджени від себе всі оці сумні думки. Обіцяй мені це.

Росмер. Боюсь, що ніколи не зможу відігнати їх від себе.

Ребека. Ах, як же могла опанувати тебе така безпідставна думка!

Росмер. На жаль, вона не така вже й безпідставна. Я цілу ніч лежав і думав про це. Беата, можливо, взагалі мала рацію.

Ребека. В чім саме, ти думаєш?

Росмер. Мала рацію, коли сказала, що я люблю тебе, Ребеко.

Ребека. Мала рацію в цьому?

Росмер (*кладає капелюха на стіл*). Я ходжу і думаю, — що ми обоє увесь час дурили себе самих — коли називали свої стосунки дружбою.

Ребека. Ти може, гадаєш, що їх можна було б назвати...

Росмер. ... коханням. Так, я це гадаю. Ще як була жива Беата, мої всі думки линули до тебе. Мене тягло лише до тебе одної. Коло тебе я завжди почував тихе, радісне, безмежне щастя. Коли вдуматися в це як слід, Ребеко, — то наше спільне життя почалось ніби солодка, невідома, дитяча закоханість. Без бажань і без мрій. Хіба ти не відчувала цього так само? Скажи мені.

Ребека (*бореться сама з собою*). О, я не знаю, що тобі відповісти.

Росмер. І оце внутрішнє життя один для одного й один в одному ми вважали за дружбу. Ні, — наші взаємини були духовним подружжям — може вже з перших днів. Через те тут і є мій злочин. Я не мав на це права, повинен був ради Беати цього собі не дозволяти.

Ребека. Не дозволяти собі жити у щасті? Ти так думаєш, Росмере?

Росмер. Вона дивилась на наші стосунки очима свого кохання. Міркувала про наші відносини на підставі свого кохання. Зрозуміло, що Беата не могла інакше міркувати й робити.

Ребека. Але як ти можеш обвинувачувати себе самого за Беатині помилки!

Росмер. Кохаючи мене, по-своєму, кинулась вона у водоспад коло млина. Це безперечна правда, Ребеко. І цього я ніколи не позбудусь.

Ребека. Ах, не думай ти ні про що інше, як лише про те велике, гарне завдання, що йому ти мав віддати своє життя.

Росмер (*хитає головою*). Це завдання, певне, ніколи не здійсниться. Не через мене; після того, що я тепер знаю...

Ребека. Чому же не через тебе?

Росмер. Тому що справа, яка має у своїй основі злочин, ніколи не матиме перемоги.

Ребека. Ах, оце спадкове зневір'я, спадкові страхи, спадкові докори сумління. У вас тут базикають, що померлі повертаються, ніби летючі, білі коні. Мені здається, що й це щось по-дібне.

Росмер. Хай буде, що хочеш. Що це допоможе, коли я його тепер не можу позбутись? І ти можеш мені повірити. Так воно

й е, як я кажу. Лише та справа може назавжди перемогти, яку виконує радісна й безвинна людина.

Ребека. Хіба радість така дуже потрібна для тебе, Росмере?

Росмер. Радість? Так, — саме вона.

Ребека. Для тебе, що ніколи не міг навіть сміятись?

Росмер. Все одно. Ти можеш повірити, що я маю великий нахил до того, щоб бути радісним.

Ребека. Тепер тобі треба вже йти, любий. Далеко, якнай-дальше. Чуєш? Дивись — ось твій капелюх. А ось твоя палиця.

Росмер (бере те й те). Дякую. А ти не підеш зо мною?

Ребека. Ні, ні, я не можу тепер.

Росмер. Ну, як хочеш. Ти завжди зо мною все одно.

(Він виходить через передпокій. Трохи згодом Ребека виглядає в одчинені двері. Потім вона йде до дверей праворуч).

Ребека *(одчиняє двері й стиха говорить)*. Слухайте, мадам Гельсет. Тепер ви можете впустити його сюди. *(Вона підходить до вікна)*.

(Незабаром входить ректор Крол з дверей праворуч. Він кланяється мовчки й церемонно, держучи свого капелюха в руках).

Крол. Він, значить, пішов?

Ребека. Так.

Крол. Звичайно, він довго ходить?

Ребека. О, так... Але сьогодні він такий стривожений. І тому що ви не хотіли зустрінути його.

Крол. Ні, ні. Я бажав говорити з вами. І цілком на самоті.

Ребека. Тоді ми мусимо найкраще використати наш час. Сідайте пане ректор. *(Вона сідає в кресло коло вікна. Ректор Крол сідає на стілець поруч неї)*.

Крол. Фрекен Вест, — ви навряд чи зможете уявити собі, як тяжко й боляче мені на серці від того, що трапилося з Йоганнесом Росмером.

Ребека. Ми були підготовані до того, що так трапиться — спочатку.

Крол. Лише спочатку?

Ребека. Росмер був певний, що рано чи пізно, ви захочете йти разом з ним.

Крол. Я!

Ребека. Так ви, як і всі інші його приятелі.

Крол. Так, от бачите! Як кепсько він розумів людей і відносини в житті.

Ребека. Нарешті, коли він відчуває потребу визволитись від усього.

Крол. Так, але бачите, — ць о му власне я й не вірю.

Ребека. Чому ж ви вірите?

Крол. Я вірю, що це саме ви стоїте поза цим усім.

Ребека. Це ви чули од вашої дружини, ректоре Кроле.

Крол. То байдуже, від кого я чув. Але певне одно, що в мене зароджується велика непевність, — надзвичайно великий сумнів, — скажу я вам, — коли я вдумаюся і обмірковую все ваше поводження з того часу, відколи ви тут.

Ребека (*дивиться на нього*). Мені пригадується, що був час, коли ви мали надзвичайно велике довір'я до мене, любий ректоре. Гаряче довір'я, якщо можна так сказати.

Крол (*глухо*). Кого ви не причаруєте, — якщо ви лише цього захочете?

Ребека. Хіба я хотіла, щоб...!

Крол. Авжеж хотіли. Я не такий тепер дурень, щоб уявляти собі, ніби у вас було якесь інше почуття. Ви хотіли просто здобути собі доступ до Росмерсгольму. Осістися тут міцно. А я повинен був допомогти вам у цьому. Тепер я це бачу.

Ребека. Ви, виходить, зовсім забули, що Беата просила й благала мене приїхати сюди.

Крол. Так, бо ви зуміли причарувати й її. Хіба можна назвати дружбою те, що вона почувала до вас? Ви були для неї ніби якесь божество, що на нього вона просто молилась. Це перейшло в—як би це назвати—в щось подібне до несамовитого закохання. Так, це саме підходяще слово.

Ребека. Я прошу вас пригадати, в яким стані була тоді ваша сестра. А щодо мене, то не можна сказати, що я занадто захоплююся.

Крол. Ні, цього про вас не можна сказати. Але це тим небезпечніше для тих людей, що над ними ви хочете мати владу. Вам легко поводитись цілком обдуманно й розраховано саме тому, що у вас холодне серце.

Ребека. Холодне? Ви в цьому такі певні?

Крол. Тепер я знаю це цілком певно. Бо хіба ви могли інакше сидіти тут рік за роком і вперто змагати до своєї мети. Так, так, ви досягли того, чого хотіли. Ви маєте його всього у своїх руках. Але, щоб досягти цього, ви не побоялися зробити його нещасним.

Ребека. Це неправда. Це не я. Це ви сами зробили його нещасним.

Крол. Я сам!

Ребека. Так, бо ви вбили йому в голову думку, що він винний в тому — жахливому кінці, що трапився з Беатою.

Крол. То це хіба дуже його вразило?

Ребека. Це легко зрозуміти. Маючи таку добру душу, як він.

Крол. Я гадав, що так звана вільнодумна людина стоїть понад усякі там докори сумління. Алеж, виходить таки, що ні. О,

так, я в ґрунті знав, що так воно й буде. Нащадкові людей, що на нас зараз дивляться зі стін, напевне не пощастить ніколи визволитись від того, що передавалося з роду в рід.

Ребека (*дивиться замислено перед себе*). Йоганнес Росмер глибоко вріс корінням у свій рід. Це безперечна правда.

Крол. Так, і це повинні ви були взяти на увагу, якщо ви мали справді прихильність до нього. Але можливо, що цього ви не в стані взяти на увагу. Аджеж ваші вроджені властивості такі безмежно далекі від цього.

Ребека. Про які властивості ви кажете?

Крол. Я кажу про ті властивості, що передаються у спадщину — при народженні, — фрекен Вест.

Ребека. Он що. Так, це цілком правда — я походжу з дуже бідної родини. Але без огляду на все...

Крол. Я кажу не про стан і соціальне положення. Я маю на увазі моральні властивості.

Ребека. Моральні? Які саме?

Крол. Ті, що дякуючи їм ви й появилися на світ.

Ребека. Що це ви кажете!

Крол. Я кажу це тільки тому, що воно пояснює все ваше поводження.

Ребека. Я не розумію цього. Скажіть мені цілком ясно!

Крол. Я певний був, що ви мене цілком зрозуміли. Було б інакше дуже дивно, щоб ви дозволили взяти себе за дочку лікаріві Вест.

Ребека (*встає*). Ах так. Тепер я розумію.

Крол. ...і присвоїти собі його прізвище. Вашої матері прізвище було Гамвік.

Ребека (*переходить через кімнату*). Мого батька прізвище було Гамвік, пане ректор.

Крол. У вашої матері була така робота, що їй частенько доводилось мати діло з повітовим лікарем.

Ребека. Це правда.

Крол. І потім взяв вас за свою, — зараз же, як ваша мати померла. Він поводився з вами суворо. А проте ви залишалися у нього. Ви знали, що він не залишить вам у спадщину ні одного шилінґа. Ви одержали лише скриню з книжками. І все таки ви залишалися жити при ньому. Терпіли все. Піклувались про нього до самої смерті.

Ребека (*стоїть коло стола й погірдливо дивиться на нього*). І все це, я робила, ви пояснюєте собі так, ніби в мойому народженні було щось неморальне, щось злочинне!

Крол. Все, що ви робили для нього, я пояснюю собі, як вроджене інстинктивне почуття дочки до батька. Цілу вашу поведінку я вважаю наслідком вашого походження.

Ребека (*палко*). Але тут нема жадного правдивого слова у всьому, що ви кажете! І це я можу довести! Доктора Вест не було ще у Фінмаркені, як я народилась.

Крол. Пробачте, фрекен. Він приїздив туди за рік до вашого народження. Про це я довідався.

Ребека. Ви помиляєтесь, кажу вам. Дуже помиляєтесь.

Крол. Ви сами позавчора сказали, що вам двадцять дев'ять років. Пішов тридцятий.

Ребека. Справді? Я це сказала?

Крол. Еге, сказали. І тому я можу вирахувати.

Ребека. Стривайте! Вираховування нічого не допоможе. Я вам зараз можу сказати чому: я на рік старша, ніж я вам сказала.

Крол (*недовіжливо усміхається*). Справді? Це щось нове. Яким же це чином?

Ребека. Коли мені сповнилось двадцять п'ять років, мені — неодруженій дівчині, — видалось, що я вже занадто стара. От я й зменшила собі віку на один рік.

Крол. Ви? Вільнодумна жінка. Хіба у вас є ще забобони відносно перестарілих дівчат?

Ребека. Це було занадто нерозумно і смішно також. Але завжди залишається щось таке, від чого ніяк не визволишся. Така вже наша доля.

Крол. Нехай і так. Але проте мій розрахунок таки правильний. Бо доктор Вест приїжджав у Фінмаркен роком раніш до свого призначення.

Ребека (*гнівно*). Це неправда!

Крол. Неправда?

Ребека. Ні. Про це мені мати ніколи не говорила.

Крол. Вона вам цього не казала?

Ребека. Ні, ніколи. І доктор Вест так само. Ніколи, ні слова.

Крол. Може тому, що обое мали підставу перестрибнути через один рік? Так само, як це ви зробили, фрекен Вест. Можливо, це родинна властивість.

Ребека (*ходить по кімнаті, ламаючи руки*). Це неможливо. Це ви просто хочете вмовити в мене. Ніколи в світі це не може бути правдою. Не могло бути. Ніколи в світі!

Крол (*підводиться*). Але ж, дорогá, — чому ви берете собі це так близько до серця? Мені аж страшно стає! Чому я повинен вірити, що думати!

Ребека. Нічого. Вам не треба ні вірити, ні думати.

Крол. Так поясніть мені, чому вас так дуже турбує ця справа — можливість, що так воно могло бути.

Ребека (*оволодівши собою*). Це ж так цілком зрозуміло, ректоре Кроле. Я не маю жадної охоти, щоб мене вважали за позашлюбну дитину.

Крол. Ну гаразд. Так, так, задоволилось тим часом і таким поясненням. Але, виходить отже, що ви маєте ще деякі заботи й на це також.

Ребека. Так, виходить, маю.

Крол. Ну, я гадаю, що так само певне стоїть справа й з усім іншим, від чого ви ніби вже визволились. Ви начитались книжок і засвоїли багато нових думок та поглядів. Ви маєте певне уявлення про наукові досліді з різних ділянок думки, — досліді, що нібито руйнують дещо з того, що досі вважалося у нас за непохитне й недоторкане. Але все це не дуже пройняло вас, фрекен Вест. Не увійшло вам у кров.

Ребека (замислено). Може ви й маєте слухність.

Крол. Так, ви тільки спробуйте сами, перевірте себе й ви побачите. І наколи це дійсно так є з вами, то тоді легко уявити, що робиться з Йоганнесом Росмером. Це цілковите й чисте безглуздя, — це все одно, що кинутись у безодню з зав'язаними очима, — коли він сам прилюдно й одверто хоче заявити про своє зрадництво. Подумайте — він з його несміливою вдачею! Уявіть собі, щò з ним станеться, коли його зречуться в тих колах, що до них він належав. Коли найкращі люди з громадянства нападуться на нього. Ніколи в житті він цього не витримає, не знесе.

Ребека. Він мусить це витримати. Тепер пізно вже повертатись назад.

Крол. Зовсім не пізно. Ні в якому разі. То, що вже сталося, можна замовчати, — або щонайменше перетолкувати, як коротку й безневинну помилку, про яку можна лише пожалкувати. Але — одної речі ніяк не можна уникнути.

Ребека. І щò ж це таке?

Крол. Ви повинні примусити його легалізувати ваші відносини, фрекен Вест.

Ребека. Його відносини до мене?

Крол. Так. Ви повинні примусити його це зробити.

Ребека. Ви, виходить, ніяк не можете визволитися від переконання, що наші відносини треба легалізувати, як ви кажете?

Крол. Я не хочу торкатися ближче цих справ. Але мені здається, дійсно, що найлегше можна позбутися так званих заботів, коли питання йде про, гм...

Ребека. Про відносини між чоловіком і жінкою, ви хочете сказати?

Крол. Так, щиро кажучи, я так гадаю.

Ребека (ходить по кімнаті й виглядає у вікно). Я трохи що не сказала: якби то ваша правда була, ректоре Кроле.

Крол. Що ви хотіли цим сказати? Ви сказали це так чудно.

Ребека. А, що там! Не будемо говорити більше про це. А, от іде він.

Крол. Вже! Так я піду.

Ребека (*наближається до нього*). Ні, залишіться тут. Ви тепер почувете щось.

Крол. Не тепер. Мені здається, що я не зможу тепер його бачити.

Ребека. Я прошу вас, залишіться. Зробіть це. Інакше ви будете жалкувати. Це я востаннє прошу вас про щонебудь.

Крол (*дивиться здивовано на неї й кладе назад капелюха*). Гаразд, фрекен Вест. Нехай буде так.

(*Деякий час тиша. Потім входить Йоганнес Росмер із передпокою*).

Росмер (*бачить ректора й стає у дверях*). Як! Ти тут!

Ребека. Він не хотів зустрічатися з тобою, Росмере.

Крол (*несамохіть*). «Ти!»

Ребека. Еге, пане ректор. Росмер і я—ми кажемо один одному ти. Наші відносини привели нас до цього.

Крол. Чи не це я мав почути, як ви мене попереджували?

Ребека. Так, це, та й ще дещо до того.

Росмер (*підходить ближче*). З яким же наміром ти прийшов сюди сьогодні?

Крол. Я хотів ще раз спробувати зупинити тебе й повернути назад.

Росмер (*показує на газету*). Після того, що надруковано тут?

Крол. Я цього не писав.

Росмер. А ти зробив хоч один крок, щоб не допустити до цього?

Крол. Це було б непросто відносно того діла, що я йому служу. І, помимо того, це було не в моїй силі.

Ребека (*рве газету на шматки, мгне їх у руці й кидає до грубки*). Отак! І геть це з перед очей. І викинути це треба з пам'яті також. Відтепер не буде вже нічого подібного, Росмере.

Крол. О так, як би то справді могло бути так!

Ребека. Ходімо і сядемо, любий. Всі троє. Я розкажу вам усе.

Росмер (*сідає мимохіть*). Що це таке трапилось з тобою, Ребеко! Цей надзвичайний спокій.— Що це значить?

Ребека. Це спокій остаточного наміру (*сідає*). Сідайте. Ви також ректоре (*ректор сідає на канапі*).

Росмер. Остаточного наміру, кажеш ти. Якого наміру?

Ребека. Я хочу дати тобі те, що тобі потрібно для справжнього життя. Ти матимеш свою радісну, безвинну свідомість, дорогий друже.

Росмер. Але що ж це таке?

Ребека. Зараз я розкажу. І все буде ясно.

Росмер. Ну!

Ребека. Коли я приїхала сюди з Фінмаркену, — разом з доктором Вест, — мені здавалося, що новий, великий, широкий світ відкрився передо мною. Доктор учив мене всього потроху. Але все це були уривки знаннів про різні речі в життю (*борючись із собою, говорить ледве чутно*). І от...

Крол. І от?

Росмер. Але, Ребеко, — я ж це все знаю.

Ребека (*заспокоївшись*). Так, так, — ти справді говориш правду. Ти досить знаєш про це.

Крол (*дивиться пильно на неї*). Мабуть мені краще піти.

Ребека. Ні, сидіть, дорогий ректоре (*до Росмера*). Так, ото, бачиш, — я хотіла не відставати від нового часу, що пробивався вперед. Засвоїти нові думки. Ректор Крол сказав мені одного дня, що Ульрік Брендель мав дуже великий вплив на тебе, коли ти був ще хлопцем. Я гадала, що мені може пощастить мати над тобою такий же вплив.

Росмер. Ти прийшла сюди з прихованими намірами!

Ребека. Я хотіла разом з тобою йти вперед, до волі. Все далі й далі. Якнайдалше вперед. Але між тобою й твоїм цілковитим, остаточним визволенням стояв похмурий, нерухомий мур.

Росмер. Про який мур ти кажеш?

Ребека. Я кажу, Росмере, що ти не міг стати цілком вільною людиною без ясного, соняшного саява. Ти все ходив отут і нудьгував серед темряви твого одружіння.

Росмер. Ніколи до цього часу ти не говорила так про мое одружіння.

Ребека. Ні, цього я не робила, бо боялася злякати тебе.

Крол (*киває головою до Росмера*). Чуєш ти це?

Ребека. Але я розуміла добре, в чому порятунок був для тебе. Єдиний порятунок. І от я почала діяти.

Росмер. Про яку це діяльність ти кажеш?

Крол. Ви хочете цим сказати, що...!

Ребека. Так Росмере (*встає*). Сиди тільки. І ви також, ректоре Кроле. Тепер час виявити все. Це був не ти, Росмере. За тобою немає провини. Це я затягла, — дійшла до того, що завела Беату на помилковий шлях.

Росмер (*схоплюється*). Ребеко!

Крол. ...на помилковий шлях!

Ребека. На шлях, — що завів її до млинівки. Тепер ви обидва знаєте це.

Росмер (*ніби не при собі*). Але я не розумію. — Що це, вона стоїть і каже? Я не розумію жадного слова!

Крол. Ну, а я починаю розуміти.

Росмер. Але що ж ти зробила? Що ж ти могла їй сказати таке? Адже нічого не було. Нічого нічого!

Ребека. Вона довідалася, що ти намагаєшся визволитись від старих забобонів.

Росмер. Так, але я цього не робив ще тоді.

Ребека. Я знала, що ти скоро захочеш це зробити.

Крол (*киває головою до Росмера*). Ага!

Росмер. Ну й що ж? Що дали? Тепер я хочу знати все до решти.

Ребека. Трохи згодом — я стала просити й благати її, щоб дозволила мені виїхати з Росмерсгольму.

Росмер. Для чого ти хотіла виїхати тоді?

Ребека. Я не хотіла виїхати. Я хотіла залишитись тут, де була. Але я сказала їй, що може бути краще для нас всіх — коли я за́вчасно виїду. Я дала їй зрозуміти, що коли я залишусь надалі тут — то може статися щось — як це й сталося.

Росмер. Так оце то ти говорила й робила.

Ребека. Так, Росмере.

Росмер. Це було те, що ти назвала діяльністю?

Ребека (*розбитим голосом*). Я називала це так, так.

Росмер (*трохи згодом*). Ти вже скінчила свою сповідь, Ребеко?

Ребека. Так.

Крол. Ні ще.

Ребека (*дивиться злякано на нього*). Що ж іще більше?

Крол. Чи не дали ви нарешті Беаті зрозуміти, що це було доконче потрібно, — не лише краще, а що це було конче потрібно, з погляду вашого й Росмерового, виїхати десь в інше місце, — як найхутчіше? Ну?

Ребека (*стихає, ледве чутно*). Може я й казала щось подібне також.

Росмер (*важко сідає у крісло коло вікна*). І ця сітка брехні й смани оплутувала її — нещасну хвору! Вона цьому вірила так цілковито й твердо. Так непохитно (*дивиться на Ребеку*). І ніколи не звернулась вона до мене. Ніколи з жадним словом. Ах, Ребеко, — я бачу по тобі — це ти їй радила так робити!

Ребека. Вона вбила собі в голову, що вона, як бездітна жінка, не має права залишатись тут. І уявила собі, що вона ради тебе мусить поступитися місцем.

Росмер. А ти — ти нічого не зробила, щоб розвіяти це уявлення?

Ребека. Ні.

Крол. Ви переконували її можливо в цьому? Відповідайте. Хіба ви не робили цього?

Ребека. Вона, я гадаю, розуміла мене й так добре.

Росмер. Так, так, а твоїй волі вона корилась у всьому. І от вона дала місце (*схоплюється*). Як могла, як могла ти вести цю жахливу гру!

Ребека. Мені здається, що тут з двох життів треба було когось обрати, Росмере.

Крол (*суворо й рішуче*). Ви не мали жадного права робити подібний вибір!

Ребека (*палко*). Невже ви гадаєте, що я тут свої вчинки спокійно обмірковувала! Я не була тоді такою, як зараз, коли ось стою й оповідаю про все. І потім, як мені здається, в кожній людині є ніби дві волі. Я хотіла, щоб Беати тут не було. В той, чи той спосіб. Але я не думала ніколи, що дійде до цього. З кожним новим кроком, що я робила вперед, мені здавалося, ніби якийсь крик у собі: «Тепер, досить! Ні кроку дали!»— І все таки я не могла спинитися. Я мусіла, хоч поволеньки, хоч трошечки посуватись. Лише по-трошечки. Все знову й знову. Аж доки не дійшло до цього. От яким чином стаються подібні речі.

(*Коротка мовчанка*).

Росмер (*до Ребеки*). Як ти гадаєш, що буде надалі з тобою? Після цього?

Ребека. Все одно, що зо мною буде. Це не має жадного значіння.

Крол. Ні одного слова, що вказувало б на каяття. Чи ви може не почуваєте його?

Ребека (*холодно*). Вибачте, пане ректоре, — це така річ, що до неї нікому немає діла. Це справа моя власна, мойого сумління.

Крол (*до Росмера*). І з отакою жінкою ти живеш укупі в одній хаті. В дружніх відносинах (*дивиться на портрети*). О, мертві, якби ви лише подивились тепер!

Росмер. Ти йдеш до міста?

Крол (*бере свій капелюх*). Так, чим швидше, тим краще.

Росмер (*бере також свій капелюх*). І я піду з тобою.

Крол. Ти хочеш йти? Так, я був певний, що ми ще не зовсім утратили тебе.

Росмер. Так ходімо, Кроле! Ходім!

(*Вони обидва виходять у передпокій, не дивлячись на Ребеку. Трохи згодом Ребека підходить тихенько до вікна й виглядає з-за квіток*).

Ребека (*говорить стиха саме до себе*). І сьогодні не пішов просто через місток. Обійшов. Ніколи не ходить через греблю коло млина. Ніколи. (*Йде до вікна*). Так, так, так!

(*Йде й дзвонить. Незабаром входить мадам Гельсет з дверей праворуч*).

Гельсет. Що таке, фрекен?

Ребека. Мадам Гельсет, будьте так ласкаві, знесіть з горища мою дорожню валізу.

Гельсет. Дорожню валізу?

Ребека. Так, ту руду, обшиту тюленячою шкірою, — що ви знаєте.

Гельсет. Так, гаразд. Але, боже збав, хіба ви виїжджаєте?

Ребека. Так, хочу вже виїхати, мадам Гельсет.

Гельсет. І так раптово, зараз же!

Ребека. Як тільки складуся, зараз і поїду.

Гельсет. Отакого б я ніколи й не подумала. Але ви, певне, хутко приїдете назад?

Ребека. Я ніколи вже не приїду назад.

Гельсет. Ніколи! Господи мій, що ж тут у Росмерсгольмі буде без вас? Тепер бідолашний пастор почав так тихо та спокійно жити.

Ребека. Так, але сьогодні зробилось мені страшно, мадам Гельсет.

Гельсет. Страх! Ісусе, з чого ж це?

Ребека. Еге, мені видалось, ніби передо мною проскакали білі коні.

Гельсет. Білі коні! Серед білого дня!

Ребека. О, вони бігають і вдень і вночі, оці білі коні з Росмерсгольму (*змінює тон*). Ну, так принесіть же мою подорожню валізу, мадам Гельсет.

Гельсет. Добре, зараз. Подорожню валізу.

(Обидві виходять праворуч).

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Вітальня у Росмерсгольмі. Пізно ввечорі. На столі горить лампа під абажуром. Ребека Вест стоїть коло стола й складає речі. Її пальто, капелюх та біла в'язана хустка висять на спинці канапи. Мадам Гельсет входить з дверей праворуч.

Гельсет (*говорить стиха й стримано*). Так, тепер всі ваші речі вкладено. Вони стоять у кухні.

Ребека. Добре. Візникові сказали?

Гельсет. Так. Він питає, коли саме йому приїхати по вас.

Ребека. Я думаю, так коло одинадцятої. Пароплав відходить опівночі.

Гельсет (*трохи несміливо*). А пастор же? Якщо він не прийде додому до того часу?

Ребека. Я поїду все одно. Якщо я його не побачу, то ви можете сказати, що я напишу йому. Довгого листа. Скажіть йому.

Гельсет. Так, воно може й добре буде — написати листа. Але, бідненька фрекен, — мені здається, вам би треба було спробувати переговорити з ним ще раз.

Ребека. Може краще. А може й не краще.

Гельсет. Ні, що б я дожила до такого, ніколи мені й не думалось!

Ребека. А що ж ви думали, мадам Гельсет?

Гельсет. Ах, я справді думала, що пастор був поряднішою людиною.

Ребека. Поряднішою?

Гельсет. Еге, я так думала.

Ребека. Але, дорога, що ви цим хочете сказати?

Гельсет. Я хочу сказати, фрекен, що це щира правда. Він не повинен в такий спосіб звільнитись од цього, ні.

Ребека (*дивиться на неї*). Слухайте, мадам Гельсет, скажіть мені щиро й одверто, — через віщо я, на вашу думку, віїжджаю?

Гельсет. Господи боже, це певне так треба, фрекен. О, так, так! Але мені здається, що пастор дійсно не добре робить.

Мортенсгорт був не винний. Її чоловік був ще живий. Так що їм

не можна було побратися, хоч як хотілося. Але, дивіться, пастор, він, гм!..

Ребека (*злегка усміхається*) І ви могли подумати щось подібне про мене й пастора Росмера?

Гельсет. Ніколи в світі. Так, я хочу сказати, до сьогодні.

Ребека. Але сьогодні, виходить?

Гельсет. Ну, після всього того паскудства, що пишуть про пастора в газетах, то...

Ребека. Ага!

Гельсет. Я такої думки, що та людина, яка перейшла на Мортенсгордову віру, може зробити, що хочете.

Ребека. О, так, воно то так. Але от я? Що скажете ви про мене?

Гельсет. Будьте певні, фрекен. Про вас нічого кепського не можна сказати. Адже самотній беззахисній жінці так не легко встати проти цього. Адже всі ми люди, фрекен Вест.

Ребека. Це правильно сказано, мадам Гельсет. Всі ми люди.— Чого ви прислухаєтесь?

Гельсет (*стиха*) Господи Ісусе—от здається й він іде акурат.

Ребека (*здрігається*) Отже, все таки!—Ну, так. Нехай так уже й буде.

(Йоганнес Росмер входить з передпокою).

Росмер (*дивиться на подорожні речі, звертається до Ребеки й питає*) Що це все значить?

Ребека. Я виїжджаю.

Росмер. Зараз?

Ребека. Так. (*До мадам Гельсет*). Значить об одинадцятій.

Гельсет. Добре, добре, фрекен.

Росмер (*після короткої мовчанки*). Куди ж ти їдеш, Ребеко?

Ребека. На північ—пароплавом.

Росмер. На північ? Чого тобі треба на півночі?

Ребека. Я ж приїхала звідти.

Росмер. Але там тобі тепер нічого робити.

Ребека. Нема чого робити мені й тут.

Росмер. Що ж ти гадаєш розпочати там?

Ребека. Не знаю. Я хочу лише покласти край на цьому.

Росмер. Покласти край на цьому?

Ребека. Росмерсгольм зламав мене.

Росмер (*стає уважнішим*). Як ти кажеш?

Ребека. Зламав мене геть чисто. Я прийшла сюди такою свіжою і з такою сміливою волею. Тепер я знесилилась під тягаром чужого закону. Після цього, мені здається, я не буду вже могли щось розпочати.

Росмер. Чому не зможеш? Що то за закон, про який ти кажеш, що він?

Ребека. Дорогий, не будемо говорити про це. Що ж було в тебе з ректором?

Росмер. Ми прийшли до згоди.

Ребека. От як. Значить до цього прийшли.

Росмер. Він скликав до себе весь наш старий гурток. Вони переконали мене, що з мого наміру облагороджувати людей нічого не буде, бо то робота не для мене. І ця справа безнадійна сама по собі. Я поклав залишити її.

Ребека. Так, так,—можливо це й краще.

Росмер. Тепер ти вже це кажеш. Тепер ти вже такого погляду.

Ребека. Я прийшла до такого переконання. За останні два дні.

Росмер. Ти брешеш, Ребеко.

Ребека. Брешу!

Росмер. Так, ти брешеш. Ти ніколи не вірила в мене. Ніколи ти не вірила, що я здатний боротись за якийсь діло до перемоги.

Ребека. Я вірила, що ми удвох зможемо це зробити.

Росмер. Це неправда. Ти думала, що сама зможеш зробити щось велике в житті. Що ти зможеш використати мене собі на допомогу в своїх замірах. Що я можу бути тобі корисним у досягненні твоєї мети. От що ти думала.

Ребека. Слухай, Росмере...

Росмер (*сідає важко на канапу*). Ах, облиш! Я бачу тепер усе наскрізь. Я був ніби рукавичкою у твоїх руках.

Ребека. Слухай, Росмере. Поговоримо ж про це. Це буде останній раз (*сідає на стілець коло канапи*). Я думала написати тобі про це все, коли приїду знову туди, на північ. Але ж так краще, що ти почувеш це зараз.

Росмер. Ти маєш ще багато додати?

Ребека. Я маю найважливіше.

Росмер. Що найважливіше?

Ребека. Таке, що про його ти ніколи не міг і подумати. Таке, що воно водночас і освітлює, й затемнює все останнє.

Росмер. Я нічогосінько з цього не розумію.

Ребека. Це цілковита правда, що я одного часу вживала всіх заходів, прикладала всіх зусиль, щоб потрапити до Росмерсгольму. Мені здавалося, що тут я повинна знайти своє щастя. В той, чи інший спосіб, розумієш ти?

Росмер. Ти й досягла того, що хотіла.

Ребека. Мені здається, що я була б могла досягти всього, чого хотіла—тоді. Бо тоді у мене ще була моя смілива, непохитна воля. Я не рахувалась тоді ні з чіими поглядами. Ніхто не міг збити мене з мого шляху. Але от дійшло до того, що зломило мою волю і налякало мене так страшно, на ціле життя.

Росмер. Що прийшло? Кажі так, щоб я міг зрозуміти тебе.

Ребека. Тоді найшла на мене ота дика, непереможна пристрасть. Ах, Росмере!

Росмер. Пристрасть?—Ти! До чого?

Ребека. До тебе.

Росмер (хоче схопитись). Що ти кажеш?

Ребека (зупиняє його). Сиди, любий. Слухай, що я тобі далі скажу.

Росмер. І ти хочеш сказати, що ти кохала мене в такий спосіб!

Ребека. Мені здавалося, що то можна було назвати коханням—в той час. Що то було кохання, гадалось мені. Але то було не так. То була, як я сказала тобі—дика, непереможна пристрасть.

Росмер (ледве вимовляючи). Ребеко,—це дійсно ти сама,—ти, ти сидиш отут і оповідаєш усе це!

Ребека. Так, як ти думаєш, Росмере!

Росмер. І через те,—під впливом цього—ти діяла, як ти називаєш це.

Ребека. Це налетіло на мене, ніби буря на морі. Це була ніби одна з тих бур, що бувають взимку там на півночі. Вона захопила нас і заносить із собою у безвість. Опертись їй нема що й думати.

Росмер. Так знесла вона й нещасну Беату у фосу коло млина.

Ребека. Так, бо тоді точилась боротьба між мною й Беатою, ніби між двома втопленцями.

Росмер. Ти була, розуміється, найсильнішою в Росмерсгольмі. Сильнішою, ніж я й Беата вкупі.

Ребека. Я пізнала тебе так добре, я переконалась, що до тебе не можна досягнутись, доки ти не станеш цілком вільною в своїх відносинах, у своїх поглядах, людиною.

Росмер. Але я не розумію тебе, Ребеко. Ти, ти сама, ціла твоя поведінка є для мене нерозв'язана загадка. Тепер, отже, я вільний, так у своїх поглядах, як і відносинах. Тепер ти стоїш просто перед метою, що її ти поставила з самого початку. І протей..

Ребека. Ніколи я не стояла так далеко від мети, як тепер.

Росмер. ...і проте, кажу я,—коли я вчора спитав тебе,—простав тебе: будь мою дружиною,—ти скрикнула, ніби з жаху, що цього ніколи не буде.

Ребека. Тоді я скрикнула з одчаю.

Росмер. Чому?

Ребека. Тому, що Росмерсгольм одняв у мене всю силу. Тут мою мужню волю зламано. І знесилено! Минув той час, коли я могла сміливо зважуватись на щось. Я загубила здібність діяти, Росмере.

Росмер. Скажи мені, як це сталося.

Ребека. Це сталося через співжиття з тобою.

Росмер. Але яким чином? Як?

Ребека. Коли я залишилась одна з тобою, і коли ти став сам собою.

Росмер. Так, так?

Ребека. ...бо ти ніколи не був сам собою, доки Беата була жива.

Росмер. На жаль, у цьому мабуть твоя правда.

Ребека. Але як я почала жити разом з тобою тут, у тиші, в самотності, коли ти дав мені можливість заглянути у твої думки, як почав ділитися зо мною своїми настроями, такими ніжними й шляхетними, тоді стався зо мною великий перелом. Мало-помалу,—розумієш. Майже непомітно, але так непереможно під кінець. Перевернув усе догори дном у моїй душі.

Росмер. Ах, що ж то було з тобою, Ребеко!

Ребека. Вся ота,—огидна, почуттєва пристрасть,—вона одійшла од мене так далеко, далеко. Всі оті кипучі почування замовкли, затихли. Цілковитий спокій охопив мене всю,—така тиша, що її відчуваєш лише в нас на узгір'ях під час північного сонця.

Росмер. Розкажи мені більше про це. Все, що хочеш і можеш сказати.

Ребека. Більше нема вже чого казати. Хіба лише те, що так зародилося в мені кохання. Те велике, незбагнуте кохання, що задовольняється з такого спільного життя, яким жили ми.

Росмер. О, якби я був знав хоч трохи про це!

Ребека. Краще, що ти не знав. Вчора, коли ти спитав мене, чи я хочу бути твоєю дружиною, я так дуже зраділа.

Росмер. Правда це, Ребеко! Мені здалося, що ти дійсно зраділа.

Ребека. На одну хвилину, так. В самозабутті, так. Моя смілива колишня воля хотіла визволитися знову. Але вона вже загубила всю свою силу, ця сила не могла повернутись надовго, ні.

Росмер. Чим же ти поясниєш те, що з тобою скоїлось?

Ребека. Родовий росмерівський світогляд,—чи твій світогляд у всякім разі, заразив мою волю.

Росмер. Заразив?

Ребека. І зробив її хворою. Підкорив її законові, що до того не мав для мене жадного значіння. Ти,—співжиття з тобою,—ушляхетнило мою душу.

Росмер. Ах, якби я міг повірити цьому!

Ребека. Ти можеш сміливо вірити цьому. Росмерівський світогляд ушляхетнює. Але *(хитає головою)* але... але...

Росмер. Але? Ну?

Ребека. ...але він убиває щастя.

Росмер. Ти це думаєш, Ребеко?

Ребека. Принаймні, так було зо мною.

Росмер. Так, але чи знаєш ти це напевно? Якщо я тепер спитаю тебе знову? Попрошу тебе гарненько...

Ребека. Любий, ніколи більше не згадуй про це! Це неможлива річ! Так, тобі треба знати це, Росмере, у мене є минуле.

Росмер. Щось більше, опріч того, що ти вже сказала?

Ребека. Так. Щось інше і щось більше.

Росмер (з легкою посмішкою). Чи не дивно це, Ребеко? Уяви собі, що передчуття подібного чогось виникало у мене одного разу.

Ребека. Невже? І проте так? Все таки?—

Росмер. Я не вірив ніколи цьому. Це лише часом промайне в мене в думках, розумієш?

Ребека. Якщо ти вимагатимеш, я можу це тобі зараз розказати.

Росмер (зеперечуючи рукою). Ні, ні. Не хочу жадного слова. Що б там не було, я все забув.

Ребека. А я ні.

Росмер. О, Ребеко!

Ребека. Так,—найважливіше те, що тепер, коли щастя всього життя подає мені наллятий вщерть келех,—я стала такою, що мое власне минуле стоїть передо мною.

Росмер. Твоє минуле вмерло, Ребеко. Воно не має вже влади над тобою,—не має нічого спільного з тобою,—такою, як ти тепер є.

Ребека. Ах, любий, це лише одні слова. А де ж невинність? Де мені її взяти?

Росмер. Так так — невинність.

Ребека. Невинність, так. В ній і щастя і радість. Цього ж якраз ти хотів навчити майбутніх щасливих шляхетних людей.

Росмер. О, не згадуй мені про це. То був лише невиразний сон, Ребеко. Хвилинке захоплення, що я вже й сам не вірю в нього більше. Людей не можна ушляхетнити зовні.

Ребека. Не можна навіть ніжним коханням, гадаєш ти?

Росмер (замислено). Так, адже це було б великою жертвою. Найкращим ділом цілого життя, як я гадаю. Якби так було! (Збентежено ходить по кімнаті). Але як мені вияснити це все? Зрозуміти все докраю?

Ребека. Ти не віриш мені, Росмере?

Росмер. Ах, Ребеко, як же я можу цілком вірити тобі? Тобі, що так багато крилась від мене, при тому так довго! Тепер ти виступаєш із цим новим. Якщо й за цим визнанням ховається щось інше—то скажи мені одверто. Можливо, ти хочеш цим чогось досягти. Я так охоче зроблю для тебе все, що можу.

Ребека (ламає руки). Ах, цей жахливий сумнів! Росмере, Росмере!

Росмер. Так, хіба це не жахливо? Але я нічого не можу тут зробити. Я ніколи не звільнюсь од сумніву. Ніколи не буду певний, що твоє кохання чисте і щире.

Ребека. Але хіба нічого в глибині твоєї душі не каже, що зо мною трапилась велика переміна! І що ця зміна сталася завдяки тобі,—лише тобі одному!

Росмер. Ах, бачиш, я не вірю вже у мою спроможність змінити людей. Я не вірю сам собі ні в чому. Не вірю ні собі, ні тобі.

Ребека (*дивиться похмуро на нього*). Якже ти можеш після цього жити?

Росмер. Так, цього я й сам не розумію. Не уявляю собі цього. Я не думаю, чи можу після цього жити. І я не знаю жадної речі у світі, що ради неї варто було б жити.

Ребека. О, життя—воно само має в собі оновлення. Будемо твердо знати це. Ми часто це забуваємо.

Росмер (*схоплюється збентежений*). То поверни ж мені віру знову! Віру в тебе, Ребеко! Віру в твоє кохання! Доказ! Доказ я хочу мати!

Ребека. Доказ? Який же я можу дати тобі доказ!

Росмер. Ти мусиш його дати (*ходить по кімнаті*). Я не виживу в цій пустці, в цій жахливій безодні, в цій... в цій...

(*Хтось дуже стукає у двері в передпокої*).

Ребека (*схоплюється зі стільця*) Ах,—ти чув?

(*Відчиняються двері. Входить Ульрік Брендель. На ньому накрохмалена сорочка, чорний фрак і добрі чоботи; штани заправлені в халяви. Решта одягу та ж, що в попередньому разі. Має вигляд стурбований*).

Росмер. О, це ви, пане Брендель!

Брендель. Йоганнесе, мій хлопче—я прийшов попрощатися з тобою—на все добре!

Росмер. Куди ви так пізно?

Брендель. Згори—вниз.

Росмер. Як то?

Брендель. Тепер я йду додому, мій дорогий учню. Я занудьгувався по великому «ніщо».

Росмер. З вами щось трапилось, пане Бренделю? Що саме?

Брендель. То і ти заглядив одміну? Еге, ти мусів її помітити. Коли я минулим разом увійшов до цієї залі, я стояв перед тобою, як багатири, що погладжував свою повну кишеню.

Росмер. Так! Я не цілком розумію.

Брендель. Але зараз, цієї ночі ти бачиш мене, ніби скиненого з трону короля, що сидить на купі попелу від спаленого свого палацу.

Росмер. Якщо я можу вам чимось допомогти...

Брендель. Ти зберіг своє дитинне серце, Йоганнесе. Чи не позичиш ти мені?

Росмер. Так, так, залюбки.

Брендель. Чи не можеш ти ще мені позичити один ідеал, або й два?

Росмер. Про що це ви кажете?

Брендель. Одну пару стареньких ідеалів. Ти зробив би добре діло. Тепер я голий, мій дорогий хлопче. Чистий і порожній.

Ребека. Вам не пощастило зробити свою доповідь?

Брендель. Ні, приваблива дамо. Як вам це здається? Саме в той час, коли я збирався висипати свої скарби, я виявив дуже прикру річ — що я банкрут.

Ребека. А всі ж ваші ненаписані твори?

Брендель. Двадцять п'ять років я просидів, ніби скнара на скрині з грішми. І от учора, — коли я відчинив її й хотів вийняти свої скарби, то побачив, що вона порожня. Зуби часу перетворили скарб на порох. Не було *nicht* — нічого і нічого в цілій скрині.

Росмер. Хіба ви в цьому такі певні?

Брендель. Тут нема місця для сумніву, мій молодче. Президент упевнив мене в цьому.

Росмер. Президент?

Брендель. Ну так. Його вельможність. *Ganz nach Beliben*.

Росмер. Так, але про кого ви кажете?

Брендель. Звичайно, про Педера Мортенсгорда.

Росмер. Що!?

Брендель (*таємниче*). Тс, тс, тс! Педер Мортенсгорд — вождь і проводир майбутнього. Ніколи я не бачив перед собою більш великого, всемогутнього чоловіка. Педер Мортенсгорд має необмежену силу в собі. Він може зробити все, що захоче.

Росмер. Ах, не вірте ви цьому.

Брендель. Так, мій хлопче! Бо Педер Мортенсгорд ніколи не хоче більше, ніж хоче. Педер Мортенсгорд може прожити ціле життя без ідеалів. І в цьому, бачиш ти, — велика таємниця діяльності й перемоги. Це сума життєвої мудрости. Баста!

Росмер (*впівголоса*). Тепер я розумію, — що ви йдете звідси бідніший, ніж ви прийшли.

Брендель. *Vien!** Бери отак за *Beispiel*** твого старого вчителя. Геть усе, чому він тебе навчив, що напихав тобі в голову. Не будуй свого палацу на сипучому піску. Роздивляйся, випробувуй ґрунт під собою перше, ніж зіпрешся на цю чарівну істоту, що прикрашує твоє життя.

Ребека. Це ви про мене?

* Гарзд. ** Приклад.

Брендель. Еге, моя принадна русалко.

Ребека. Чому ж на мене не можна звіритись?

Брендель (*підступає ближче*). Мені говорили, що мій колишній учень хоче для одної справи добути перемогу.

Ребека. І що?

Брендель. Перемога йому забезпечена. Але,—гарно зауважте,—з одною неминучою умовою.

Ребека. Якою?

Брендель (*бере її за руку*). Щоб та жінка, яка любить його, радо пішла в кухню й одрубала свій ніжний рожевий мизинчик,—отут,—саме тут, коло середньої кісточки. Потім—потім, щоб та жінка, що кохає свого чоловіка,—так само радіючи—відтяла собі чудово-гарне ліве вушко (*пускає її руку й звертається до Росмера*). На все добре, мій переможцю Йоганнесе!

Росмер. Ви хочете зараз іти? Темної ночі?

Брендель. Темна ніч найкраща. Зоставайтесь з миром. (*Він виходить*).

(Деякий час у кімнаті тихо).

Ребека (*важко дихаючи*). О, як тут гаряче й душно! (*Вона йде до вікна, відчиняє й стає коло нього*)

Росмер (*сідає на крісло коло грубки*). Нічого іншого все одно не вдіємо, Ребеко, я це бачу. Ти повинна виїхати.

Ребека. Так, я теж бачу, що іншого виходу немає.

Росмер. Скористуймося ж із останньої години. Йди сюди й сядь коло мене.

Ребека (*підходить і сідає коло нього на канапі*). Чого ти хочеш від мене, Росмере?

Росмер. Насамперед я хочу сказати, що тобі нема чого турбуватися про своє майбутнє.

Ребека (*усміхаючись*). Гм. Мое майбутнє.

Росмер. Я передбачаю всі можливості. Віддавна вже. Що б там не трапилось, а я про тебе потурбувався.

Ребека. І ще це, любий.

Росмер. Це повинна була знати ти сама.

Ребека. Пройшло вже багато, багато часу, як я й не думаю про такі речі.

Росмер. Так, так, ти гадала, що ніколи не буде між нами інакше, ніж було.

Ребека. Еге, я так думала.

Росмер. Я також. Але якби я помер.

Ребека. О, Росмере,—ти будеш жити довше, ніж я.

Росмер. Це вже моя воля, зробити, що схочу зі своїм нікчемним життям.

Ребека. Що це ти кажеш! Ти ж не думаєш про...!

Росмер. Невже тобі це було б так дивно? Після тої тяжкої, жалюгідної поразки, що я зазнав! Я, що поставив у своїм житті дійти до перемоги. І так враз утік од всього—раніш, ніж розпочалась боротьба!

Ребека. Розпочинай боротьбу наново, Росмере! Спробуй но лишень,—і ти побачиш, що переможеш. Ти ушляхетниш сотні—тисячі душ. Спробуй лишень!

Росмер. О, Ребеко, як можу я пробувати, коли я вже не вірю в завдання свого життя.

Ребека. Але ж твоє завдання вже випробуване. Одну людину ти вже у всякому разі ушляхетнив. Мене, на ціле моє життя.

Росмер. Еге, якби я міг повірити тобі в цьому!

Ребека (*ламає собі руки*). О, Росмере, невже ти не знаєш нічого, нічого такого, що могло б тебе переконати?

Росмер (*схоплюється, ніби зо страху*). Не торкайся більш цього! Ніколи не треба цього, Ребеко! Ніколи, ні одного слова про це більше!

Ребека. Ні, саме про це нам треба домовитися. Ти знаєш щось таке, що могло б знищити твій сумнів. Бо я не знаю нічого в світі.

Росмер. Краще для тебе самої, що ти не знаєш цього. Краще для нас обох.

Ребека. Ні, ні, ні,—цього я не дозволю собі. Якщо ти знаєш щось, що може виправдати мене в твоїх очах, то я вимагаю, щоб ти сказав мені.

Росмер (*ніби несамохить, проти своєї волі*). Так подивимось. Ти кажеш, що велика любов у твоїм серці. Що через мене твоя душа стала шляхетніша. Так це? Чи ти добре це зважила? Може б ми спробували перевірити? Га?

Ребека. Я згодна на все.

Росмер. Коли це може бути?

Ребека. Якнайхутчіше. Чим хутчіше, тим краще.

Росмер. Так подивимось, Ребеко, чи ти... з моєї вини, ще в цей вечір... (*уриває*) О, ні, ні, ні!

Ребека. Так, Росмере! Так, так! Скажи це і ти побачиш.

Росмер. Чи стане в тебе мужности, чи ти згодишся, радісно, як Ульрік Брендель казав, з моєї вини, тепер вночі, радісно, піти тим же шляхом, що ним Беата пішла?

Ребека (*підводиться поволі з канапи й каже майже ледве чутно*). Росмере!

Росмер. Так, оце те питання, що я ніколи од нього не звільнюсь, коли ти поїдеш. Щодня, повсякчасно я буду до нього повертатись. О, мені здається, що я бачу тебе, мов живу перед собою. Ти стоїш отам на греблі. Саме посередині! Ти нахиляєшся над

поренчатами. Вирує, шумить вода під лотоками Ні. Ти вагаєшся Не зважуєшся, на що в она зважилась.

Ребека. А якби у мене тепер вистачило мужности? І радісної еолі? Що тоді?

Росмер. Тоді я повірив би тобі. Тоді я повірив би у своє життєве завдання. Повернулась би віра в мою спроможність ушляхетнювати людей. Віра у здібність людських душ ушляхетнюватись.

Ребека (*бере поволі свою хустку, накидає її на голову й каже стримано*). Твоя віра повернеться до тебе.

Росмер. Чи маєш ти мужність і волю на це, Ребеко?

Ребека. Це ти розв'яжеш завтра, або пізніше, коли мене витягнуть з води.

Росмер (*проводить рукою по чолі*). В цьому є якась притягуюча сила!

Ребека. Я не хотіла б там довго лежати. Довше, ніж того треба. Ти подбаєш, щоб мене швидше знайшли.

Росмер (*схоплюється*). Алеж це все, це ж — божевілля. Їдь звідси або залишайся. Я тепер також повірю одному твоєму слову.

Ребека. Даремна розмова, Росмере. Не злякалась я, і не втечу тепер, чуєш! Як ти можеш вірити одному лише моему слову після сьогоднішнього дня?

Росмер. Але ж я не хочу бачити твоєї поразки, Ребеко!

Ребека. Нє буде жадної поразки.

Росмер. Буде. Ніколи ти не зважишся піти Беатиним шляхом.

Ребека. Ти не віриш цьому?

Росмер. Ніколи. Ти не Беата. Тебе не опанував зіпсутий, хворобливий світогляд.

Ребека. Але ж я знаходжусь під впливом росмерсгольмського світогляду — тепер. Раз я зробила провину, то мушу її спокутувати.

Росмер (*дивиться на неї пильно*). Так от до чого ти дійшла?

Ребека. Так.

Росмер (*рішуче*). Ну, гаразд. А я під владою нашого власного вільнодумного світогляду, Ребеко. Нема ніякого судді. І для того, ми повинні судити сами себе.

Ребека (*не зрозумівши його*). І це також. Це також. Мій загин звільнить все краще в тобі.

Росмер. Ах, у мені звільняти нема вже більше нічого.

Ребека. Ні, єсть. Але я,—я після сьогоднішнього дня була б ніби якийсь водяник, що чіпляється до пароплава й заважає йому пливти вперед. Я повинна кинутись за борт. Чи ти може хочеш, щоб я далі блукала по усьому світі зі своїм нікчемним життям? Щоб я думала й побивалася за щастям, що його моє минуле знищило? Я мушу закінчити цю гру, Росмере.

Росмер. Як ти підеш, то я піду з тобою.

Ребека (*усміхається майже непомітно, дивиться на нього й тихо говорить*). Еге, йди зо мною і будь свідком.

Росмер. Я піду з тобою, кажу я.

Ребека. До містка, так. Ступити на нього ти ніколи не відважишся.

Росмер. А ти це помітила?

Ребека (*похмуро й обриваючи*). Так, це й зробило мое кохання безнадійним.

Росмер. Ребеко, тепер я кладу свою руку на твою голову (*робить те, що каже*) й беру тебе своєю законною, правдивою дружиною.

Ребека (*бере його обидві руки, схиляє свою голову йому на груди*). Дякую Росмере (*випускає його руки*). А тепер я піду—радісно.

Росмер. Чоловік та жінка повинні йти разом.

Ребека. Лиш до містка, Росмере.

Росмер. І на місток також. Куди ти, туди і я. Тепер я вже смію.

Ребека. Невже ти в цьому так непохитно впевнений, що цей шлях найкращий для тебе?

Росмер. Я знаю, що він для мене єдиний.

Ребека. Якщо ж ти помиляєшся в цьому? Якщо це лише омана? Один з тих білих коней Росмерсгольму.

Росмер. Можливо. Од них ми не втечемо—ми, що тут живемо.

Ребека. То залишайся, Росмере.

Росмер. Чоловік повинен іти за своєю жінкою, як і жінка за чоловіком.

Ребека. Так, скажи мені спершу от що. Чи ти йдеш за мною, чи я за тобою?

Росмер. Цього питання ми ніколи не розв'яжемо цілком.

Ребека. А я, проте, хотіла б дуже це знати.

Росмер. Ми йдемо разом, Ребеко. Я за тобою, а ти за мною.

Ребека. І я думаю майже так само.

Росмер. Бо тепер нас двоє—як один.

Ребека. Еге, тепер нас двоє—як один. Ходім! Ходімо радісно (*виходять, взявшись за руку, через 'передпокій і потім повертають ліворуч*).

(*Двері за ним залишаються відчинені. Кімната деякий час залишається порожня. Потім мадам Гельсет виглядає з дверей праворуч*).

Гельсет. Фрекен — от є бричка — (*озирається навколо*). Нікого ніде? Вийшли разом у такий час. Ну так, нічого казати! Гм!

(Виходить у передпокій, озирається і знову повертається в кімнату). Нема на лавочці. Ах, ні, ні (йде до вікна й визирає надвір) Господи Ісусе! Щось біле т а м. Так, присягаюсь, то вони обое стоять на греблі! Господи, помилуй нас грішних! Вони ніби обіймаються, простягають руки (голосно скрикує). Ой, кинулись! Обое!— У вир! Рятуйте! Рятуйте! (коліна у неї дрижать, щоб не впасти, вона хапається за спинку стільця і говорить ледве відводячи дух). Ні. Тут нема порятунку. — Небіжчиця забрала їх.

БУДІВНИЧИЙ СОЛЬНЕС

ДРАМА НА 3 ДІЇ

переклав
Йосип Зорянчук

ДІЄВІ ОСОБИ

Будівничий Гальвард Сольнес.

Фру Аліна Сольнес, його дружина.

Доктор Гердаль, хатній лікар.

Кнут Бровік, колишній архітект, тепер асистент у Сольнеса.

Рагнар Бровік, його син, рисовник.

Кайя Фослі, племінниця, бухгалтерка.

Фрекен Гільда Вангелъ.

Кілька дам.

Юрба на вулиці.

(Дія відбувається в домі будівничого Сольнеса).

ДІЯ ПЕРША

Просто умебльована робоча кімната у будівничого Сольнеса. Двері збоку ліворуч ведуть до передпокою. Праворуч двері ведуть до інших кімнат помешкання. Позаду — відчинені двері до рисовні. Спереду ліворуч стоїть пульт з книгами, паперами та приладами до письма. Коло дверей — грубка. В кутку праворуч софа зі столом і парою стільців. На столі карафка з водою й склянка. На авансцені ліворуч — менший стіл, коло нього шезлонг та крісло. Засвічені лампи на столі в рисовні, на столі в кутку й на пульті.

В рисовні сидить Кнут Бровік та його син Рагнар, працюючи над плянами будинків та обчисленнями. Коло пульта в робочій кімнаті стоїть Кайя Фослі й пише в головній книзі. Кнут Бровік — старий, худий чоловік з білим волоссям і бородою. Він зодягнугий в досить притертий, але пристойний, чорний сюртук. Носить окуляри і білу, трохи пожовклу, краватку. Рагнар Бровік — літ тридцяти, гарно зодягнений, з білявим волоссям, трохи сутулий. Кайя Фослі — худенька молода дівчина, літ двадцять з чимсь чепурно вдягнена, але слабшита на вигляд. Над очима в неї зелені заслонки. Всі троє працюють деякий час мовчки.

Кнут Бровік (*підводиться раптово, ніби зі страху, від рисовного стола, насилу й тяжко відводить дух і йде до відчинених дверей*). Ні, я вже не знесу цього довше.

Кайя (*підходить до нього*). Певне з тобою дуже вже кепсько сьогодні ввечері, дядьку?

Бровік. Ах, мені, здається, з дня на день стає гірше.

Рагнар (*устає й підходить ближче*). Тобі краще піти додому, батьку. Спробуй заснути трохи.

Бровік (*нетерпляче*). Може скажеш іще лягти до ліжка? Ти хочеш, щоб я зовсім захворів!

Кайя. Але зробити невелику проходку можна.

Рагнар. Еге, проходись! Я піду з тобою.

Бровік (*роздратовано*). Я не піду, доки він не прийде! Сьогодні ввечері я остаточно перебалакаю з ним — (*з прихованою злобою*) з ним — принціпалом.

Кайя (*гужливо*). О, ні, дядьку, зажди покищо з цим.

Рагнар. Так, краще зачекай, батьку.

Бровік. Ха-ха! Я не маю вже часу чекати далі.

Кайя (*прислухаючись*). Тихо! Я чую, там він іде нагору по

сходах. (Ідуть всі троє до своєї праці знову. Короткий час — мовчанка).

(Будівничий Гаральд Сольнес входить з передпокою. Він вже досить літня, здорова й кремезна людина, з коротко обстриженим, кучерявим волоссям, темними вусами й темними густими бровами. Він зодягнутий у сиво-зелений, щільно нап'ятий піджак з високим комірцем і широкими відворотами на грудях. На голові у нього м'який сивий капелюх, а під пахвою кілка тек).

Сольнес (в дверях, показує на рисовню й питає пошепки). Вони пішли?

Кайя (тихо, хитаючи головою). Ні. (Вона знімає заслонки з-над очей)

(Сольнес проходить через кімнату, кидає свій капелюх на стілець, кладе теки на стіл коло канапи і сам наближається до пульта).

Кайя пише, не відриваючись, але нервово й неспокійно).

Сольнес (голосно). Що це ви записали в книгу, фрекен Фослі?

Кайя (здрігнувши). Ах, це лише...

Сольнес. Дайте, я подивлюсь, фрекен. (Нагинається над нею, ніби дивлючись у книгу й шепче). Кайо?

Кайя (пишучи, тихо каже). Що?

Сольнес. Нащо ви знімаєте свої заслонки завжди, коли я входжу?

Кайя (як перед цим). Бо я така бридка в них.

Сольнес (усміхаючись). А вам не хочеться бути бридкою, Кайо?

Кайя (підводить очі на нього). Нізачо в світі. Не в ваших очах.

Сольнес (гладить її злегка по волоссі). Бідна, бідна маленька Кайя.

Кайя (схиляє голову). Тихше, вони можуть почути вас!

(Сольнес переходить через кімнату, обертається й стає в дверях до рисовні).

Сольнес. Чи не заходив сюди хтонебудь і не питався за мною?

Рагнар (устає). Еге, приходили молодята, що хочуть будувати собі віллу в Льовстранді.

Сольнес (бурмочучи). А, вони? Еге, нехай почекають. Я ж ще навіть не накреслив собі пляну будівлі.

Рагнар (підходить ближче, трохи несміливо). Вони так хотіли якнайхутче одержати рисунки.

Сольнес (так само бурмоче). Авжеж; звичайно, цього всі хочуть вони!

Бровік (*глянувши на нього*). Їм так хочеться скоріше оселитись у своєму власному будинкові, говорили вони.

Сольнес. Еге ж, еге ж. Це звісно. Й от вони беруть перше-ліпше. Влаштовують для себе помешкання. Щось подібне до пристановиська. Але не будинок. Ні, щиро дякую! Нехай краще звернувся до когось іншого. Так і скажіть їм, коли вони прийдуть ще раз.

Бровік (*насуває окуляри на лоба й дивиться здивовано на нього*). До іншого? Ви хочете відмовитись од цієї роботи?

Сольнес (*нетерпляче*). Так, так, так, чорт візьми! Коли це вже так має бути, то краще це, ніж будувати укнебудь. (*З запалом*). Я, нарешті, не знаю, що це за люди!

Бровік. Люди це досить солідні. Рагнар знає їх. Він буває в їхній родині. Дуже солідні люди.

Сольнес. Ах, «солідні», «солідні»! Я зовсім не про це кажу. Господи боже, невже ви мене не розумієте й тепер? Я не хочу мати жадної справи з чужими людьми. Нехай звернувся до кого вони хочуть, тільки не до мене!

Бровік (*встає*). Це ваша остаточна думка?

Сольнес (*сердито*). Так, остаточна. — На цей раз.

(*Він ходить по кімнаті*).

(*Бровік обмінюється поглядом з Рагнаром, який робить застережливий рух, а потім виходить у сусідню кімнату*).

Бровік. Чи можу я сказати вам декілька слів?

Сольнес. Будь ласка.

Бровік (*До Кайї*). Вийди тим часом туди.

Кайя (*тривожно*). Ну, дядьку...

Бровік. Зроби, як я кажу, дитино. І причини дверей за собою.

(*Кайя виходить неохоче до рисовні, дивиться злякано й благально на Сольнеса і причиняє двері*).

Бровік (*Стиха*). Я не хочу, щоб бідні діти знали, що зо мною так кепсько.

Сольнес. Так. У вас вигляд сьогодні дуже кепський.

Бровік. Десь недалеко вже, певне, мій кінець. Сили мої залишають мене з дня на день.

Сольнес. Сідайте.

Бровік. Дякую, можна?

Сольнес (*присуває крісло трохи ближче*). Сюди. Будь ласка. Ну?

Бровік (*сідає важко*). Так я хочу поговорити з вами про Рагнара. Це мене так турбує. Що з ним буде далі? ,

Сольнес. Ваш син залишиться, звичайно, в мене стільки, скільки йому самому захочеться.

Бровік. Але справа в тому, що він саме цього й не хоче. Він гадає, що не може довше залишатись у вас.

Сольнес. Ну, я гадаю, що він одержує досить пристойну платню. Але, якщо він вимагає більше, я не маю нічого проти того, щоб...

Бровік. Ні, ні! Справа зовсім не в цьому (*нетерпляче*). Але він повинен нарешті мати можливість працювати на власноруч.

Сольнес (*не дивлючись на нього*). Ви гадаєте, що Рагнар має справжні здібності до цього?

Бровік. Ні, бачите, в цьому то й уся біда. В цім, власне, я починаю сумніватись у хлопцеві. Ви ж бо ніколи не сказали жадного слова, що підбадьорило б його. Але, проте, мені здається, що це не так. Він му сить мати здібності.

Сольнес. Може, але ж він нічому не вчився — ґрунтсвно. За винятком рисунання.

Бровік (*дивиться на нього з прихованою ненавистю й каже хрипко*). Ви також не мали дуже великої освіти у своїм ремесві, коли були на службі в мене. Проте, це не перешкодило вам прокласти собі шлях (*важко переводить дихання*) і ви піднялись угору. Відібрали хліб так від мене, як і від інших.

Сольнес. Так, бачите — все склалося сприятливо для мене.

Бровік. Ваша правда. Усе склалося сприятливо для вас. Але ж ви не можете бути таким безсердешним, щоб я ліг у могилу, не побачивши, на що здатний Рагнар. І до того ще я хтів би їх подружити перед своєю смертю.

Сольнес (*похмуро*). Цього хоче вона?

Бровік. Кайя не так дуже. Але Рагнар щодня, зрання і ввечері, говорить про це. (*Благаючи*). Ви повинні, ви повинні допомогти йому тепер стати до самостійної роботи. Я мушу побачити щось зроблене моїм хлопцем. Чуєте ви це!

Сольнес (*роздратовано*). Але ж я не можу, біс його візьми, дістати замовлення з неба для нього!

Бровік. Він може взяти гарне замовлення саме тепер. Одну велику роботу.

Сольнес (*недовірливо й здивовано*). Може взяти — він?

Бровік. Якщо ви захочете дати згоду на це.

Сольнес. Що ж то за робота?

Бровік (*трохи нерішуче*). Він може збудувати віллу в Льов-странді.

Сольнес. Оцю! Але ж її я сам будуватиму!

Бровік. О, ви ж не мали жадної охоти до цього!

Сольнес (*гнівливо*). Жадної охоти! Я! Хто сміє казати це?

Бровік. Це щойно сказали ви сами.

Сольнес. Ну, не слухайте ніколи, коли я кажу так собі. Хіба Рагнар може збудувати віллу?

Бровік. Еге. Він же знає ту родину. І він вже навіть — так от, за виграшку, зробив рисунки, склав кошториса, і взагалі...

Сольнес. І рисунками задоволені вони? Ті, що мають там, у вилі, жити?

Бровік. Так. Якщо ви їх проглянете й ухвалите, то...

Сольнес. Тоді вони доручать Рагнаркові будувати для них будинок?

Бровік. Вони так задоволені з проекту, що він їм зробив. Вони сказали, що, на їх думку, цей проект являє собою щось цілком нове.

Сольнес. Ага! Нове! Не похоже на ті стародавні будівлі, що їх я звичайно будую!

Бровік. На їх думку, це було щось інше.

Сольнес (*з притамованим роздратованням*). Так вони, виходить, прийшли до Рагнара в той час, як мене не було вдома!

Бровік. Вони прийшли сюди, щоб побачитися з вами. І спитати вас, чи не захочете ви часом відступити.

Сольнес (*розгнівано*). Відступити! Я?

Бровік. Якщо ви знайдете, що Рагнаркові рисунки...

Сольнес. Я! Поступитись перед вашим сином!

Бровік. Відступитись від умови, гадали вони.

Сольнес. Ах, це все одно! (*Сміється роздратовано*). Еге, так от! Гальвард Сольнес — він мусить тепер вже відступитись! Дати місце тому, хто молодший. Може навіть наймолодший! Лише дати місце! Місце! Місце!

Бровік. Господи-боже, хіба тут немає місця для багатьох, лише для одного?

Сольнес. Ну, тут тепер не так багато вільного місця. Та так уже й буде! Але я ніколи не відступлю! Не відступлю ні перед чим! По добрій волі не поступлюсь. Ніколи в світі не зроблю цього.

Бровік (*насилу підводиться*). Виходить, що я помру без певности? Без радості? Без віри й довір'я до Рагнара? Не побачивши жадної його роботи? Невже так повинно бути?

Сольнес (*одвергається наполовину вбік і каже, бурмочучи*). Гм, не питайте мене більше тепер.

Бровік. Так, але ж дайте мені відповідь на це. Невже я мушу вмерти цілком вашим жебраком?

Сольнес (*ніби бореться з собою; нарешті каже тихо, але впевнено*). Ви помрете так, як краще знаєте й можете.

Бровік. Так уже й буде (*він іде через кімнату*).

Сольнес (*іде за ним, мало не з розпачем*). Так, бо я не можу інакше, зрозумійте ж ви! Такий я вже є! І я не можу переробити себе!

Бровік. Ні, ні, ви цього не можете (*хитається й зупиняється коло стола перед канапою*). Дозвольте мені випити склянку води!

Сольнес. Будь ласка. (Наливає й подає йому склянку).
Бровік. Дякую. (П'є й ставить склянку).

(Сольнес підходить і відчиняє двері до рисовні).

Сольнес. Рагнар, йдіть і проведіть свого батька додому.
(Рагнар підводиться хутко. Він і Кайя входять до робочої кімнати).

Рагнар. Що з тобою, батьку?

Бровік. Візьми мене під руку. А тепер ходімо.

Рагнар. Гарзд. Збирайся також і ти, Кайю.

Сольнес. Фрекен Фослі мусить залишитись. Лише на одну хвилинку. Треба написати одного листа.

Бровік (дивиться на Сольнеса). Надобраніч. Спіть спокійно, якщо можете.

Сольнес. Надобраніч.

(Бровік і Рагнар виходять через передпокой. Кайя підходить до пульта. Сольнес стоїть із похиленою головою праворуч од крісла).

Кайя (невпевнено). Який же то лист?

Сольнес (коротко). Ні, розуміється, немає ніякого листа.
(Дивиться суворо на неї) Кайя!

Кайя (злякано, стиха). Що?

Сольнес (показує владно пальцем на підлогу). Підійдіть сюди! Зараз!

Кайя (вагаючись). Добре.

Сольнес (як перед цим). Ближче.

Кайя (повинуючись). Що ви хочете від мене?

Сольнес (мовчки дивиться хвилину на неї). То це вам я мушу дякувати за це?

Кайя. Ні, ні, повірте мені, що ні!

Сольнес. Алеж одружитись — ви хочете тепер?

Кайя (тихо). Рагнар і я — ми вже заручені років чотири-п'ять і ст...

Сольнес. І вам здається, що цьому час покласти край. Чи не так?

Кайя. Рагнар і дядько кажуть, що я мушу. Отже мені треба так зробити.

Сольнес (ласкавіше). Кайю, хіба ви справді не кохаєте трохи Рагнара?

Кайя. Я колись дуже кохала Рагнара. До того ще, як я стала на службу до вас.

Сольнес. А тепер ні вже? Зовсім не кохаєте?

Кайя (пристрасно простягаючи до нього руки). Ах, ви ж

знаєте, що я тепер кохаю лише одного, єдиного! Нікого іншого в світі! І ніколи вже нікого іншого не покохаю.

Сольнес. Авжеж, ви так кажете. А проте, хочете залишити мене. Залиште мене самого.

Кайя. Але я не могла б залишитись при вас, якби Рагнар теж...

Сольнес *(заперечуючи)*. Ні, ні, це зовсім неможливо. Коли Рагнар піде своєю дорогою, почне працювати на власноруч, він без вас не обійдеться.

Кайя *(ламаючи руки)*. Ах, я й уявити собі не можу, що мені доведеться залишити вас! Мені здається, що це цілком, цілком неможливо!

Сольнес. Так отже, ви можете Рагнарові вибити з голови ці дурниці. Одружіться з ним, коли хочете, — *(змінює тон)*. Еге, так сказати — переконайте його не залишати гарну посаду, що він її має в мене. Бо лише таким чином я зможу затримати в ас при собі, люба Кайо.

Кайя. Атож, як би було чудово, коли б це можна було зробити!

Сольнес *(бере її обома руками за голову й шепоче)*. Бо я теж не можу обійтись без вас, розумієте? Мені треба, щоб ви були кожний день біля мене.

Кайя *(нервово й захоплено)*. Ах, боже! Ах, боже!

Сольнес *(цілує її в волосся)*. Кайо! Кайо!

Кайя *(уклякаючи на коліна перед ним)*. Ах, які ви добрі до мене! Які в невимовно добрі!

Сольнес *(поквалливо)*. Устаньте! Встанте хутче, а то... Мені здається, що хтось іде сюди! *(Він допомагає їй встати. Вона, хитуючись, іде до пульта)*.

(Фру Сольнес увіходить з дверей праворуч. Вона на вигляд худа й стомлена, з ознаками колишньої краси. Біляві навислі кучері. Зодягнена елегантно. в чорне. Говорить трохи повільно, жалібним голосом).

Фру Сольнес *(у дверях)*. Гальварде!

Сольнес *(обертається)*. Ах, це ти, моя люба?

Фру Сольнес *(кинувши поглядом на Кайю)*. Я, здається, увійшла не до речі.

Сольнес. Зовсім ні. Фрекен Фослі має лише написати одного листа.

Фру Сольнес. Еге, я це бачу.

Сольнес. Що ти хочеш од мене, Аліно?

Фру Сольнес. Я хочу лише сказати, що лікар Гердаль сидить у вітальні. Може ти також до нього вийдеш, Гальварде?

Сольнес *(дивиться з підозрою на неї)*. Гм, невже лікареві так конче треба до мене?

Фру Сольнес. Ні, не так уже докняче. Він прийшов з візитою до мене. І водночас хотів би побачитися й з тобою.

Сольнес *(тихо посміхаючись)*. Так, можу собі уявити. Ну, то попроси його, хай трохи потерпить.

Фру Сольнес. То ти вийдеш до нього потім?

Сольнес. Може й вийду. Потім, люба Аліно. Трохи згодом.

Фру Сольнес *(кидаючи знову поглядом на Кайю)*. Добре, не забудь лише, Гальварде *(виходить і зачиняє двері за собою)*.

Кайя *(тихо)*. Ах, боже, боже, ваша дружина напевне щось негарного про мене думає.

Сольнес. О, ні трішки! Не більше, ніж звичайно, у всякім разі. Але буде краще, коли ви тепер підете, Кайю.

Кайя. Так, так, тепер я мушу йти.

Сольнес *(суворо)*. Отже, ви зробите це все для мене. Чуєте!

Кайя. Ах, якби це од мене залежало, я б...

Сольнес. Я хочу, щоб це було так, кажу я! І не далі, як завтра!

Кайя *(з острахом)*. Якщо не можна в інший спосіб, то я охоче розійдуся з ним.

Сольнес *(запально)*. Розійтись з ним! Чи ви не збожеволіли? Невже ви хочете розійтись з ним?

Кайя *(розпачливо)*. Авжеж, це ліпше. Бо я мушу, я мушу залишитись тут, біля вас! Я не можу піти од вас! Це для мене цілком, цілком неможливо!

Сольнес *(гніваючись)*. Алеж, чорт його візьми — Рагнар! Адже мені треба саме Рагнара.

Кайя *(дивиться на нього зляканими очима)*. Так це ви ради Рагнара хочете, щоб, щоб...

Сольнес *(опам'ятавшись)*. Ах, ні, звісно, ні! Ви тут нічого, виходить, не зрозуміли. *(Ніжно й тихо)*. Зрозуміло, я хочу мати коло себе в а с. Головним чином вас, Кайю. Але власне тому ви повинні переконати Рагнара залишитись на своєму місці. Так, так, тепер ідіть додому.

Кайя. Так, так надобраніч!

Сольнес. Надобраніч. *(Коли вона вже збирається йти)*. Слушайте! Рагнарві рисунки лежать тут?

Кайя. Так, мені здається, що він не брав їх із собою.

Сольнес. Так підіть і пошукайте їх мені. Я може їх трохи перегляну.

Кайя *(радіючи)*. Авжеж, зробить, нарешті, це!

Сольнес. Ради вас, люба Кайю. Ну, достаньте мені їх зараз, чуєте! *(Кайя поквалливо йде в рисовню, несміливо перегортає в шухляді стола, знаходить теку й приносить її)*.

Кайя. Отут всі рисунки.

Сольнес. Добре. Покладіть їх там на стіл.

Кайя (кладає теку на стіл). Тепер надобраніч (благаючи). І думаю добре й ласкаво про мене.

Сольнес. О, я це роблю завжди. Надобраніч, люба, маленька Кайо (дивиться крадькома праворуч). Ну, йдіть уже швидше!

(Фру Сольнес і доктор Гердаль входять з дверей праворуч. Гердаль — літня, повна людина з круглим, самозадоволеним обличчям, без бороди, з ріденьким, білявим волоссям; носить окуляри).

Фру Сольнес (ще у дверях). Гальварде, я вже не можу довше затримувати доктора.

Сольнес. Ну, то заходьте сюди.

Фру Сольнес (до Кайї, що прикручує лампу на пульті). Вже скінчили листа, фрекен?

Кайя (ніяковіючи). Листа?

Сольнес. Так, то був дуже коротенький лист.

Фру Сольнес. Еге, він був, мабуть, занадто вже короткий.

Сольнес. Ви вже можете йти, фрекен Фослі. І приходьте, будь ласка, узавтра раніше.

Кайя. Гарзд. Надобраніч, фру (вона виходить через передпокій).

Фру Сольнес. Як добре для тебе, Гальварде, що ти знайшов оцю фрекен.

Сольнес. Так, розуміється. Вона потрібна мені з кожного погляду.

Фру Сольнес. Так, це видно.

Доктор Гердаль. Вона тямить також і в бухгалтерії?

Сольнес. Авжеж, вона чимало вправлялася ці два роки. І до того, вона мила й здібна до всякої роботи.

Фру Сольнес. Так, це, мабуть, дуже гарна здібність.

Сольнес. Безперечно. Особливо для того, хто не призвичаєний в цій справі

Фру Сольнес (з лагідним докором). Як ти можеш це казати, Гальварде?

Сольнес. Ах, ні, ні, люба Аліно. Прошу пробачення.

Фру Сольнес. Нема за що. Отже, докторе, ви прийдете знову до нас і вип'єте чаю?

Доктор Гердаль. Лише одвідаю хворого й зараз прийду назад.

Фру Сольнес. Це дуже б мило з вашого боку (вона виходить дверима праворуч).

Сольнес. Ви маєте пильну справу, докторе?

Доктор Гердаль. Ні, зовсім ні.

Сольнес. Я значить можу поговорити трохи з вами?

Доктор Гердаль. Еге ж, з великою охотою.

Сольнес. Так, сядьмо (показує докторові місце на шезльонзі, а сам сідає в крісло).

Сольнес (дивиться пильно на нього). Скажіть мені, помічаєте ви щось за Аліною?

Доктор Гердаль. Тепер, коли вона була тут?

Сольнес. Так. В її відношенні до мене. Ви помітили щось?

Доктор Гердаль (усміхаючись). Еге, чорт візьми, це не так важко запримітити, що ваша дружина, гм...

Сольнес. Ну?

Доктор Гердаль... що ваша дружина дуже гарної думки про цю фрекен Фослі.

Сольнес. Більш нічого? Це я й сам запримітив.

Доктор Гердаль. І це, зрештою, не так дивно.

Сольнес. Якто?

Доктор Гердаль. Що вона не задоволена, коли ви весь день проводите з другою жінкою.

Сольнес. Ні, ні, ви може й правду кажете. Отже й Аліна теж. Але цього тепер змінити не можна.

Доктор Гердаль. Хіба ви не можете взяти собі конторщика?

Сольнес. Першого-ліпшого? Ні, дякую — з цього мало толку.

Доктор Гердаль. Але, якщо ваша дружина... така кволла... Коли вона не має сили на це дивитися?

Сольнес. Ну, то нехай же так воно й буде в ім'я боже! Я мушу залишити Кайю Фослі. Ніхто інший не може бути мені такий потрібний, як саме вона.

Доктор Гердаль. Ніхто інший?

Сольнес. Так, ніхто інший.

Доктор Гердаль (присовує своє крісло ближче). Слушайте но, любий Сольнесе. Чи дасте ви мені дозвіл спитати вас про одну інтимну річ?

Сольнес. Так, будь ласка.

Доктор Гердаль. Жінки, бачите, в деяких речах мають дуже тонке чуття.

Сольнес. Безперечно. Цілком певно й правдиво. Але...

Доктор Гердаль. Ну. Слушайте лишень. Коли ваша дружина не може зносити присутності цієї Кайї Фослі...

Сольнес. Ну, й що ж?

Доктор Гердаль. ...чи не має вона часом — хоч чи незначної — підстави до цієї мимовільної ненависти?

Сольнес (дивиться на нього й підводиться). Ого!

Доктор Гердаль. Скажіть щиру правду. Чи має вона якусь підставу?

Сольнес (коротко й рішуче). Ні!

Доктор Гердаль. Значить, жадної підстави немає?

Сольнес. Жадної іншої підстави, крім своєї підозрілості.

Доктор Гердаль. Я знаю, що ви знали багатьох жінок у своїм житті.

Сольнес. Так, це бувало.

Доктор Гердаль. І здається, цілком гарно з деякими обходилися.

Сольнес. Авжеж, бувало й так.

Доктор Гердаль. Але тут от, з цією фрекен Фослі? Тут нема часом чогось подібного?

Сольнес. Ні, рішуче нічого, з мого боку.

Доктор Гердаль. А з її боку?

Сольнес. Мені здається, докторе, що ви не маєте права питати мене про це?..

Доктор Гердаль. Ми говорили про почуття вашої дружини.

Сольнес. Так, це правда. І для того (*притищує голос*) Алініне почуття, як ви кажете, воно вже мало певну нагоду пробувати...

Доктор Гердаль. Ну, от бачите!

Сольнес (*сідає*). Докторе Гердалю, тепер дозвольте мені розповісти вам одну дивну історію. Чи хочете ви її вислухати?

Доктор Гердаль. Я дивні історії слухаю охоче.

Сольнес. Ну, гаразд. Вам відомо, що я взяв Кнута Бровіка з сином до себе на службу давненько, коли справи старого покоїлися згори.

Доктор Гердаль. Я це чудово пам'ятаю, так.

Сольнес. Бо обидва вони, бачите, справді таки путящі люди. Кожний з них має свої здібності. Але тепер син задумав одружитися. І крім того, що хоче оженившись — він хоче почати і сам будувати. Бо взагалі, тепер ця молодь мріє про незалежне життя.

Доктор Гердаль (*сміється*). Еге ж вони мають таку погану звичку, що хочуть одне одного запопасти.

Сольнес. Авжеж. Але ж це для мене дуже не до речі. Бо я сам маю потребу в Рагнаркових послугах. І старий теж потрібен. Він, бачите, з надзвичайною хуткістю вираховує кубатуру, стійкість і тому подібну чортівщину, розумієте?

Доктор Гердаль. О так, це цілком зрозуміло, без цього нічого не зробиш.

Сольнес. Ну так. Але Рагнар хоче й прагне будувати на власнуруч. Цьому ніяк не можна зарадити.

Доктор Гердаль. Алеж проте він залишився коло вас.

Сольнес. Так, тепер вислухайте мене лишень. Одного дня приходиться вона, Кайя Фослі, до них у якійсь справі. Раніш вона не бувала тут ніколи. І коли я побачив, як вони обоє впадають

коло неї, у мене з'явилась думка: якби я міг її взяти до контори, то, можливо, Рагнар також сидів би тут.

Доктор Гердаль. Думка дуже доречна.

Сольнес. Так, але я тоді про це не сказав ні слова. Я лише стояв і дивився на неї й хотів, щоб вона стала до мене на службу в конторі. Потім я сказав їй кілька прихильних слів— про те, про це. І відтак вона пішла своєю дорогою.

Доктор Гердаль. Ну?

Сольнес. Але на другий день, так надвечір, коли старий Бровік і Рагнар пішли додому, вона прийшла до мене знову й по-водилась так, ніби я напередодні з нею умовився.

Доктор Гердаль. Умовились? Про віщо?

Сольнес. Саме про те, про що я увесь час напередодні думав, стоявши перед нею... і про що я не сказав нікому жадного слова.

Доктор Гердаль. Це було справді дивно.

Сольнес. Еге ж, не правда? І от вона захотіла довідатись, що їй тут доведеться робити. Чи може вона розпочати працю зараз же, з завтрашнього дня. Та ще багато дечого.

Доктор Гердаль. Чи не гадаєте ви, що вона зробила це для того, щоб бути вкупі зі своїм нареченим?

Сольнес. Мені теж зразу так здавалося. Але ні, це було не так. Від нього вона відсахнулась цілком з того часу, як перейшла сюди до мене.

Доктор Гердаль. Відсахнулась? Щоб стати ближче до вас?

Сольнес. Еге ж, цілком і безоглядно. Я почувую, як вона відчуває, коли я стою позаду й дивлюсь на неї. Вона вся дрижить, коли я входжу й наближаюсь до неї. Як вам це здається?

Доктор Гердаль. Гм, це ще можна собі пояснити.

Сольнес. Ну, а те, друге? Те, що вона подумала, ніби я їй сказав те, про що лише думав і чого бажав мовчки. Потай. Про себе самого. Що ви скажете про це? Чи можете ви мені пояснити це хоч трохи, докторе Гердалю?

Доктор Гердаль. Ні, я до цього не берусь.

Сольнес. Я гадав так само. Тому я до цього часу ніколи не мав охоти говорити про це. Але це, нарешті, дуже неприємно для мене, розумієте? Я мушу тут щодня робити вигляд, ніби я... І потім, це ж є провина проти неї, бідолашної (*гостро*). Але я не можу інакше. Бо як вона втече від мене, то Рагнар теж піде своєю дорогою.

Доктор Гердаль. І ви не розповіли своїй дружині про це все?

Сольнес. Ні.

Доктор Гердаль. Чому ж ви цього не зробили?

Сольнес (*дивиться на нього пильно й каже стиха*). Тому,

що для мене було якось-якось болізно і водночас приємно відчувати, що Аліна несправедлива щодо мене.

Доктор Гердаль (*хитає головою*). Цього я зовсім уже не розумію, жадного слова.

Сольнес. Еге ж, бачите, бо в такий спосіб я ніби зменшую свою безмежну, велику провину.

Доктор Гердаль. Відносно своєї дружини?

Сольнес. Так. І це завжди дає полегкість. Хоч на одну годину стає легше дихати, розумієте?

Доктор Гердаль. Ні, присягаюся, тут я жадного слова не розумію.

Сольнес (*перебиває його й устає знову*). Так, так так краще перестанемо про це говорити. (*Він ходить по кімнаті, потім спиняється біля стола*).

Сольнес (*дивиться на доктора з лагідною посмішкою*). Ви гадаєте, певне, що ви мене одурили, докторе?

Доктор Гердаль (*трохи гніваючись*). Одурид? Я знов не розумію нічого, про що ви кажете, п. Сольнесе.

Сольнес. Ах, скажіть мені лише всю правду. Бо я бачите, все чудово зауважив!

Доктор Гердаль. Що ж саме ви зауважили?

Сольнес (*поводі, стиха*). Що ви наглядаєте за мною, не зводите з мене очей.

Доктор Гердаль. Наглядаю за вами? Нащо б я мав це робити?

Сольнес. Бо ви гадаєте, що я... (*роздратовано*). Ах, дідько візьми!—Ви думаете про мене теж саме, що й Аліна?

Доктор Гердаль. А що ж вона думає про вас?

Сольнес. Вона починає думати, що я—так би мовити—хворий.

Доктор Гердаль. Хворий! Ви! Про це вона не говорила мені ніколи, жадного слова. Що ж з вами таке скоїлось, любий?

Сольнес (*відхиляється на спинку крісла й шепоче*). Аліна гадає, що я збожеволів. От що!

Доктор Гердаль. Алеж любий, дорогий пане Сольнесе!

Сольнес. Еге ж, присягаюся! Так воно є. І вона примусила вас повірити цьому. Ах, я можу запевнити вас, докторе, я так чудово це зауважив. Бо мене не так то легко ошукати, мушу вам сказати.

Доктор Гердаль (*дивиться на нього здивовано*). Ніколи, пане Сольнесе, ніколи мені це й на думку не спадало.

Сольнес (*з недовірливою посмішкою*). Невже? Справді це так?

Доктор Гердаль. Ні, ніколи! І певне ваша дружина цього теж не думала. Я можу заприсягнутись на цьому.

Сольнес. Ну, краще не присягайтесь. Бо до деякої міри, бачите, вона мала, мабуть, підставу, щоб так думати.

Доктор Гердаль. Ні, я повинен справді сказати...

Сольнес (*перебиває його, простягаючи вперед руку*). Так, так, любий докторе, краще не будемо розглядати це питання докладніше. Краще, коли кожний залишиться при своєму погляді. (*Перемінює тон розмови, весело*). Але послухайте, докторе, те-пер, гм...

Доктор Гердаль. Що?

Сольнес. Якщо ви справді не думаєте, що я, так би мовити, хвора, божевільна людина, і трохи ненормальна...

Доктор Гердаль. Так що, думаєте ви?

Сольнес. Так ви напевне уявляєте собі, що я дуже щаслива людина?

Доктор Гердаль. Це лише одне уявлення?

Сольнес (*сміється*). Ні, ні, розуміється! В жадному разі! Подумайте — бути будівничим Сольнесом, Гаральдом Сольнесом! Еге, щиро дякую!

Доктор Гердаль. Так, я справді повинен сказати, що, на мій погляд, ви мали щастя понад усяку міру.

Сольнес (*затамовуючи сумну посмішку*). Атож! На це не могу пожалітись.

Доктор Гердаль. Поперше, згоріло старе розбишацьке кубло там на низу. А це вже було справжнє велике щастя.

Сольнес (*поважно*). Згоріла Алініна батьківська хата. Не забувайте цього.

Доктор Гердаль. Еге, для неї це певне було велике горе.

Сольнес. Вона не забула його до сьогоднішнього дня. За всі ці дванадцять — тринадцять років.

Доктор Гердаль. А те, що сталось потім, було певне для неї найважчим ударом.

Сольнес. Одне з другим.

Доктор Гердаль. Але ви, ви сами, пішли через це вгору. Були бідним селянським хлопцем, а тепер стоїте на чолі серед будівників. Ах, пане Сольнесе, ви таки справді мали щастя в житті.

Сольнес (*дивиться боязко на нього*). Так, але саме це й жахає мене.

Доктор Гердаль. Жахає вас? Те, що вам завжди щастя йшло назустріч?

Сольнес. І вдень, і вночі це мене так лякає, так лякає! Бо колись же мусить трапитись переворот, ви розумієте?

Доктор Гердаль. О, дурниці! Який переворот може трапитися з вами?

Сольнес (*рішуче й упевнено*). Молодь стане на моє місце.

Доктор Гердаль. Ба! Молодь! Я певний, що ви не розгу-

били ще своїх сил. О ні, ви тепер стоїте так непохитно, як ще ніколи може й не стояли.

Сольнес. Переворот настане. Я передчуваю це. І відчуваю, що він наближається. Той, чи той з молоді стане враз передо мною й гукне: уступись мені з дороги! А тоді решта почне штурмувати, галасувати, вимагати: звільняй місце! Еге ж, от побачите, докторе! Одного разу молодь прийде й постукає в двері.

Доктор Гердаль. (сміється) Ну, господи-боже, що ж тоді?

Сольнес. Що тоді? А тоді буде кінець будівників. (Чути стук у двері ліворуч).

Сольнес (здрігається). Що це? Ви чули?

Доктор Гердаль. Хтось постукав.

Сольнес (голосно). Заходьте!

(Гільда Вангель входить з перед покою. Вона середня на зріст, гнучка, гарно збудована. Трохи засмалена від сонця. Зодягнена в костюм туристки, в короткій спідниці, матроський комірець та невеличкий пошитий капелюх на голові. Через плече ранец, плед на ремні й довга гірська палиця).

Гільда Вангель (підходить з осяяними радістю очима до Сольнеса). Добрий вечір!

Сольнес (дивиться невпевнено на неї). Доброго вечора.

Гільда (сміється). Мені здається, ніби ви вже мене не впізнаєте!

Сольнес. Ні, мушу правду сказати, що так, у мить...

Доктор Гердаль (підходить ближче). Але я пізнаю вас, фрекен.

Гільда (задоволено) О, невже це ви, що..!

Доктор Гердаль. Еге ж, це я (до Сольнеса). Ми зустрічалися цього літа в одній гірській хатині. (До Гільди). Що сталося з другими дамами?

Гільда. О, вони подалися потім на захід.

Доктор Гердаль. Їм певно не подобалося, що ми вечорами влаштовували такий гамір.

Гільда. Ну, справді, їм це не подобалось.

Доктор Гердаль (погрожує пальцем). Та й не відпирайтеся, що ви такі трохи й кокетували тоді з нами.

Гільда. Це ж було все таки забавніше, ніж сидіти та в'язати панчохи зі всіма тими бабусями.

Доктор Гердаль (сміється). В цьому я з вами цілком згоден!

Сольнес. Ви прибули до міста тепер, увечорі?

Гільда. Еге, власне щойно прийшла.

Доктор Гердаль. Зовсім одна, фрекен Вангель?

Гільда. Атож!

Сольнес. Вангель? Ваше прізвище Вангель?

Гільда (*дивиться весело на нього*). Ну так, розуміється, це я. Сольнес. Так це ви, мабуть, дочка окружного лікаря, там угорі, в Люзангері?

Гільда (*як перед цим*). Еге, чиєю ж дочкою я мала б бути, як не його?

Сольнес. Ну, так ото ми й зустрічалися там угорі. Того літа, як я був там і будував дзвіницю до старої церкви.

Гільда (*поважніше*) Авжеж тоді.

Сольнес. Ну, відтоді багато часу минуло.

Гільда (*дивиться на нього пильно*) Рівно десять років минуло відтоді.

Сольнес. Тоді ви були ще, певне, зовсім дитина, на мою думку.

Гільда (*недбало*). Отак — років дванадцяти-тринадцяти.

Доктор Гердаль. Ви тут, у місті, вперше, фрекен Вангель?

Гільда. Еге, вперше.

Сольнес. І ви, мабуть, нікого тут не знаєте?

Гільда. Нікого, крім вас. Та ще вашої дружини.

Сольнес. Ви знаєте її також?

Гільда. Лише трохи. Ми були разом кілька днів у санаторії.

Сольнес. А, там угорі?

Гільда. Вона казала, щоб я одвідала її, коли буду тут, у місті. (*Посміхається*). Цього, зрештою, й не потрібно було робити.

Сольнес. Вона мені ні разу не згадувала про це.

(*Гільда ставить палицю коло печі, відстібує ранця й кладе його й пледа на каналу. Доктор Гердаль хоче допомогти їй. Сольнес стоїть і дивиться на неї*).

Гільда (*підходить до нього*). Так от, я хочу попросити у вас дозволу переночувати у вас сьогодні.

Сольнес. Розуміється, це можна легко зробити.

Гільда. Бо я не маю іншої одежі, крім цієї, що на мені. Є ще одна пара білизни в торбинці, але її треба випрати. Бо вона дуже брудна.

Сольнес. О, з цим можна собі дати раду. Ось я покличу лишень свою дружину.

Доктор Гердаль. А я тим часом одвідаю своїх хворих.

Сольнес. Гарзд. А потім приходьте знову.

Доктор Гердаль (*весело кидаючи погляд на Гільду*). Так, на цей раз ви можете бути цілком спокійні (*сміється*). Ви взагалі правдиво вгадували, пане Сольнесе.

Сольнес. Що саме?

Доктор Гердаль. Що молодь прийде й постукає до вас у двері.

Сольнес (*жваво*). Так, та це в цілком інший спосіб.

Доктор Гердаль. Воно то так. Бесперечно так! (Він виходить через двері у передпокій).

Сольнес (відчиняє двері праворуч і говорить в бокову кімнату). Аліно! Будь ласка, вийди сюди. Тут є фрекен Вангель, що ти її знаєш.

Фру Сольнес (входить з тих же дверей). Хто тут, кажеш, є? (Бачить Гільду). А, це ви, Фрекен? (Підходить ближче й подає їй руку). То ви, все таки прийшли до міста.

Сольнес. Фрекен Вангель щойно прийшла. І просить дозволити їй переночувати в нас.

Фру Сольнес. Тут, у нас? Гаразд, з великою охотою.

Сольнес. Для того, щоб упорядкувати трохи свої речі, розумієш.

Фру Сольнес. Я допоможу вам зі свого боку, чим можу. Це лише мій обов'язок. Ваш чемодан пришлють певне потім?

Гільда. Я не маю жадного чемодана.

Фру Сольнес. Ну, я надіюся, все владнається якнайкраще. А тепер побудьте трохи з моїм чоловіком. Я піду впорядкую вам затишніше кімнату.

Сольнес. Чи не можемо ми дати одну з наших дитячих кімнат? Адже вони стоять цілком готові?

Фру Сольнес. Авжеж. Там ми маємо більше, ніж досить місця. (До Гільди) Сідайте й відпочиньте трохи з дороги.

(Вона виходить праворуч).

Гільда, заклавши руки за спину, ходить по кімнаті й роздивляється навколо. Сольнес стоїть коло стола, також заклавши руки за спину, й слідкує за нею очима).

Гільда (стає й дивиться на нього). Ви маєте багато дитячих кімнат?

Сольнес. Тут, у домі, три дитячих кімнати.

Гільда. Це не мало. То, виходить, вам бракує багато дітей?

Сольнес. Ні. У нас зовсім немає дітей. Але тепер ви можете побути за нашу дитину.

Гільда. На ніч, так. Я не буду галасувати. Спробую спати тихо, як камінь.

Сольнес. Еге. Ви ж дуже стомились, мені здається.

Гільда. Ні, де там! А втім... Так гарно лежати й спити.

Сольнес. Хіба вам завжди щось сниться вночі?

Гільда. Авжеж. Майже завжди.

Сольнес. Що ж вам найчастіше сниться?

Гільда. Цього я не скажу сьогодні ввечорі. Іншим разом — може (вона ходить знову по кімнаті, зупиняється коло пульту й роздивляється книги та папери).

Сольнес (підходить ближче). Ви щось шукаєте?

Гільда. Ні, я лише стою й роздивляюсь оце все тут. (Обертається). Може цього не слід робити?

Сольнес. Чого ж, будь ласка.

Гільда. Це ви записуєте в головній книзі?

Сольнес. Ні, це робить бухгалтерка.

Гільда. Жінка?

Сольнес (посміхається). Ну, розуміється.

Гільда. Вона працює тут, у вас?

Сольнес. Так.

Гільда. Вона заміжня?

Сольнес. Ні, вона ще дівчина.

Гільда. Он як.

Сольнес. Але вона незабаром одружиться.

Гільда. Це дуже добре для неї.

Сольнес. Але не зовсім добре для мене. Бо тоді нікому буде мені допомагати.

Гільда. Хіба ви не можете взяти когось іншого, що також гаразд виконував би вам роботу?

Сольнес. Може ви захочете залишитись тут і вести рахівництво?

Гільда (дивиться звисока на нього). Як ви можете про це думати! Ні, дякую — ця робота не для нас. (Вона ходить знову по кімнаті й сідає на шезлонг. Сольнес йде також до стола).

Гільда (провадить мову далі). Бо тут є щось цілком інше, чим мені слід зайнятися. (Дивиться, посміхаючись на нього). Чи не так і на вашу думку?

Сольнес. Розуміється. Поперше, ви будете, звісно, ходити скрізь по модних крамницях і причепурюватись.

Гільда (весело). Ні, цього я робити не буду.

Сольнес. Справді?

Гільда. Еге, бо я всі свої гроші розтринькала, хай вам буде відомо.

Сольнес. Отже, ні чемодана ні грошей!

Гільда. Ні того, ні того. Але байдуже — це мене тепер мало обходить.

Сольнес. Це мені справді в вас подобається!

Гільда. Лише це?

Сольнес. Одне й друге. (Сідає на крісло). Ваш батько живий ще?

Гільда. Так, батько живий.

Сольнес. І ви гадаєте десь може вчитися?

Гільда. Ні, це мені й на думку не спадало.

Сольнес. Але ви залишитесь тут певне на деякий час, я гадаю.

Гільда. Дивлючись, як складуться обставини. (Вона сидить

хвилину, гойдаючись, і дивиться на нього напівповажно, напівжартівливо зі стриманою посмішкою. Потім скидає капелюшка й кладе його біля себе на стіл.

Гільда. Будівничий Сольнесе?

Сольнес. Що?

Гільда. Ви занадто забудькуваті?

Сольнес. Забудькуватий? Ні, так мені здається.

Гільда. Але чому ж ви не говорите зо мною про те, що було там, нагорі?

Сольнес (*пригадує хвилину*). Нагорі в Люзангері? (*Байдуже*). Ну, це не таке важливе, щоб говорити про його, здається мені.

Гільда. (*дивиться докірливо на нього*). Як ви можете мені таке казати!

Сольнес. Ну, то говоріть ви мені про це.

Гільда. Коли дзвіниця була закінчена, у нас у місті було велике свято.

Сольнес. Еге, той день я не забуду так легко.

Гільда (*посміхаючись*). І тільки це? Це приємно од вас чути!

Сольнес. Приємно?

Гільда. Тоді були музики коло церкви. І багато, багато сот людей. Ми, школярі, були зодягнені в біже. І всі ми мали по прапорцеві.

Сольнес. Еге ж, прапорці — я пригадую це, справді.

Гільда. Ви раптом піднялись по риштованню. Аж на самісінський верх. І ви мали з собою великий вінок. І цей вінок ви почепили на самому вершечку бані.

Сольнес (*коротко перепиняючи*). Я робив так завжди. Це був старий звичай.

Гільда. Це було так чудно й страшно — стояти внизу й дивитись угору на вас. Щоб, як він упаде додолу! Він — сам будівничий!

Сольнес (*ніби відганяючи спомини*). Так, так, так, це легко могло трапитись. Бо одна з тих білозодягнутих чортенят — вона найголосніше за всіх кричала до мене.

Гільда (*сяючи радістю*). «Ура, будівничий Сольнесе!» Так!

Сольнес. І так махала й крутила своїм прапорцем, що я... що у мене трохи не закрутилась голова, коли я дивився на це.

Гільда (*тише, поважно*). Те чортеня — це була я.

Сольнес (*дивлючись пильно на неї*). В цьому я тепер певний. То, напевне, були ви.

Гільда. Бо це було так чудно й страшно. Я не могла собі уявити, що є на світі будівничий, який може збудувати таку неймовірно високу дзвіницю. І того, що ви сами стоїте там на самісінському вершечку! Живісенький! І як це у вас не запаморочиться

голова — ані трошечки! Від цього у мене самої паморочилась голова — коли я думала про це.

Сольнес. Чому ви були такі впевнені, що у мене не...

Гільда (*перепиняючи*). Звичайно, ні! Фу! Це я чудово відчувала. Бо інакше ви не могли б стояти так високо й співати.

Сольнес (*дивиться здивовано на неї*). Співати? Хіба я співав?

Гільда. Еге, ви співали справді.

Сольнес (*хитає головою*). Я ніколи не співав у своїм житті.

Гільда. Еге ж, ви співали тоді. Ніби арфа бриніла в повітрі.

Сольнес (*задумливо*). Це щось надзвичайно дивне — те, що ви кажете.

Гільда (*мовчить хвилину, дивиться на нього й каже стиха*). Але відтак — потім — відтак прийшло справжнє.

Сольнес. Справжнє?

Гільда (*жваво й радісно*). Так, та чи треба мені нагадувати вам про це?

Сольнес. Атож, нагадайте мені трохи про це.

Гільда. Чи не пригадуєте ви, що тоді вам влаштували в клубі великий обід?

Сольнес. Еге! Це було того самого дня, пополудні. Бо на другий день вранці я поїхав.

Гільда. І з клубу вас запросили до нас на вечерю.

Сольнес. Цілком правильно, фрекен Вангель. Дивно, як ви добре запам'ятали всі ці дрібниці.

Гільда. Дрібниці! От добрі ви! Може й те також була дрібниця, що я була сама одна у вітальні, коли ви зайшли?

Сольнес. Так то ви були?

Гільда (*не відповідаючи йому*). Тоді ви не називали мене чортеням.

Сольнес. Ні, цього напевне я не казав.

Гільда. Ви сказали, що я чарівна у своєму білому вбранні. І що я мала вигляд маленької принцеси.

Сольнес. І це було дійсно так, фрекен Вангель. І до того — так легко й вільно я відчував себе того дня...

Гільда. І ви ще сказали, що коли я виросту, то буду вашою принцесою.

Сольнес (*злегка сміючись*). Ха-ха — то я й це сказав?

Гільда. Так. Ви це сказали. І коли я спитала, чи довго мушу на це чекати, то ви сказали, що прийдете знову через десять років — як якийсь перелесник — і забере мене з собою. До Еспанії, чи кудись інде. І там ви обіцяли купити мені королівство.

Сольнес (*так само*). Еге, після гарного обіду не так пильно придивляешся до грошей. Але чи справді я говорив це все?

Гільда (*тихо сміється*). Так. І сказали також, як буде називатись королівство.

Сольнес. Справді?

Гільда. Воно буде називатись Апельсінія, сказали ви.

Сольнес. Ну, це була б дійсно апетитна назва.

Гільда. Ні, воно мені не сподобалось. Бо мені здавалося, що ви вважаєте мене за дурнецьку.

Сольнес. Алеж я й гадки не мав про це.

Гільда. Ні, це, мабуть, була правда. Після того, що ви зробили потім.

Сольнес. Що ж таке я зробив потім, боже ж ти мій?

Гільда. Еге ж, бракувало ще, щоб ви й це забули! Бо подібні речі, я гадаю, не повинні забуватись.

Сольнес. Так, так, нагадайте мені лише трошки, то може... Ну?

Гільда (*дивиться пильно на нього*). Ви обійняли й поцілували мене, будівничий Сольнесе.

Сольнес (*з розкритим ротом, підіймається з крісла*). Я? Невже?!

Гільда. Атож, ви це зробили. Ви обхопили мене обома руками, відхилили мені голову назад і поцілували мене. Багато разів.

Сольнес. Ні, люба, чарівна фрекен Вангель!

Гільда (*підводиться*). Ви ж цього ніяк не будете заперечувати?

Сольнес. Так, це я рішуче буду заперечувати!

Гільда (*дивиться глузливо на нього*). Он як!

(*Вона відвертається, поволі підходить до грубки, стоїть там нерухомо, одвернувшись і заклавши руки за спину. Коротка мовчанка*).

Сольнес (*підходить обережно до неї*). Фрекен Вангель?

Гільда (*мовчить і не рухається*).

Сольнес. Не стійте ж тут, наче кам'яна статуя. Оце все, що ви сказали, це мабуть вам приснилося. (*Кладе руки на її лікті*). Послухайте но...

Гільда. (*Відштовхує мовчки його руки ліктем*).

Сольнес (*ніби якась думка прояснюється в ньому*). Або! Чекайте трошки! Бачите, тут ховається щось незрозуміле!

Гільда (*не рухається*).

Сольнес (*стиха, але з притиском*). Я мабуть думав про це все. Я мабуть хотів цього. І от. Хіба не могло бути щось подібне?

Гільда (*мовчить далі*).

Сольнес (*нетерпляче*). Ну, так, так, до біса, так я й зробив це все!

Гільда (*повертає трохи голову, але не дивиться на нього*). Отже, тепер ви признаєтесь?

Сольнес. У всьому, що ви хочете.

Гільда. Що ви обняли мене обома руками?

Сольнес. Еге ж!

Гільда. І нахилили мене назад?

Сольнес. Далеко назад.

Гільда. І поцілували мене?

Сольнес. Еге, поцілував.

Гільда. Багато разів?

Сольнес. Стільки разів, скільки лише вам хотілося.

Гільда (*обертається раптово до нього з сяючими від радості очима*). Ну от, бачите, я таки виманила від вас це зізнання.

Сольнес (*намагаючись посміхнутись*). Еге, подумайте тільки — що я міг забути це все.

Гільда (*трохи незадоволена, відходячи від нього*). О, ви певно цілували так багато в свій час, могу собі уявити.

Сольнес. Ні, цього ви не повинні думати про мене.

(Гільда сідає в крісло. Сольнес стоїть, спершись на спинку крісла).

Сольнес (*дивиться уважно на неї*). Фрекен Вангель?

Гільда. Що?

Сольнес. Що ж далі було? Що ж сталося далі, з нами обома?

Гільда. Далі не було більше нічого. Це ж ви добре знаєте й самі. Бо потім увійшли до кімнати інші гості, і... шш!

Сольнес. Еге, дійсно. Увійшли інші. Як я міг забути й це також.

Гільда. Ах, ви нічогісінько не забули. Лише засоромились трохи. Таких речей не забуває ніхто, цього я певна.

Сольнес. Ні, мені теж так здається.

Гільда (*знову жваво, дивлючись на нього*). Або ви може також забули, який день тоді був?

Сольнес. Який день?

Гільда. Еге, в який день ви винесли вінок на дзвіницю? Ну? Скажіть мені це зараз!

Сольнес. Гм, навіть день, признатись, я забув. Я знаю лише, що це було десять років тому. Отак десь восени.

Гільда (*киває кілька разів головою*). Це було десять років тому. Дев'ятнадцятого вересня.

Сольнес. Еге, еге. Так воно й було. От, ви й це пам'ятаєте також! (*Спинається*). Але заждіть но трохи! Еге, сьогодні ми маємо також девятнадцяте вересня.

Гільда. Так, сьогодні девятнадцяте. І минуло вже десять років. А ви не прийшли як обіцяли мені.

Сольнес. Обіцяв вам? Налякав вас, певне, хочете сказати?

Гільда. Я не гадаю, щоб цим можна було налякати.

Сольнес. Ну, я хотів мабуть пошуткувати з вами трохи.

Гільда. Ви хотіли лише це? Пошуткувати зі мною?

Сольнес. Ну, жартувати трохи з вами! Я й сам не пригадую добре. Але щось подібне певне було. Бо ви ж були ще зовсім дитина в той час.

Гільда. О, я може вже й не була такою малою. Не такою дитиною, як ви думаєте.

Сольнес (*Дивиться допитливо на неї*). Невже ви справді могли собі уявити, що я прийду знову?

Гільда (*приховуючи посмішку*). Так, так. Я чекала од вас цього.

Сольнес. Що я прийду до вас додому й візьму вас із собою?

Гільда. Зовсім, як перелесник, так.

Сольнес. І зроблю вас принцесою?

Гільда. Адже ви обіцяли мені це...

Сольнес. І дам вам також королівство?

Гільда (*дивиться вгору, на стелю*). Чому ж і ні? Бо справа була власне не в тому, щоб це мусіло бути справжнє, дійсне королівство.

Сольнес. А що ж інше було б таке ж гарнє?

Гільда. Еге, щонайменше таке ж гарнє. (*Дивиться трохи на нього*). Якщо ви можете будувати найвищі в світі дзвіниці, то ви зможете досягти й того, чи того королівства, так я собі гадала.

Сольнес (*хитає головою*). Я не можу доладу розібратись у ваших словах, фрекен Вангель.

Гільда. Не можете? Мені здається — це все таке звичайне.

Сольнес. Ні, я ніяк не можу зрозуміти, чи ви серйозно це все кажете. Чи ви тільки жартуетесь із мене.

Гільда (*усміхається*). Жартую може? Я також?

Сольнес. Так, так. Жартуете з нас обох. (*Дивиться на неї*). Чи ви давно довідалися, що я одружений?

Гільда. Атож, це я знала весь час. Чому ви питаєте мене про це?

Сольнес (*недбало*). Ні, ні, це я так собі, між іншим. (*Дивиться запитливо на неї й каже стиха*). Чого ви прийшли сюди?

Гільда. Бо я хочу одержати своє королівство. Бо зараз уже й термін настав.

Сольнес (*сміється мимоволі*). Ну-ну! Оце ж то так!

Гільда (*весело*). Давайте ж мені моє королівство, будівничий! (*Стукає пальцями*). Королівство сюди на стіл!

Сольнес (*підсуває кресло ближче й сідає*). Серйозно кажучи, — чого ви приїхали? Що ви власне гадаєте тут робити?

Гільда. О, я, поперше, хочу тут скрізь походити й побачити все, що ви набудували.

Сольнес. Тут є більше, ніж ви зможете оглянути.

Гільда. Еге, ви справді набудували страшенно багато.

Сольнес. Так. Зокрема в останні роки.

Гільда. Багато дзвіниць також? Таких надзвичайно високих?

Сольнес. Ні. Я вже більше не будую дзвіниць. І жадних церков теж.

Гільда. Що ж ви будете тепер?

Сольнес. Житла для людей.

Гільда (*задумливо*). Чи не могли б ви робити невеличкі, маленькі церковні бані й над будинками також?

Сольнес (*здивовано*). Про що власне ви говорите?

Гільда. Я гадаю,—щось, що показувало б—ніби вільний льот думки. З прапором, що має високо вгорі.

Сольнес (*замислившись трохи*). Дивно дуже, що ви кажете це. Бо до цього власне я завжди прагнув.

Гільда (*нетерпляче*). А чому ж ви цього не робили?

Сольнес (*хитаючи головою*). Ні, бо люди цього не хотіли.

Гільда. Дивно, що вони цього не хотіли!

Сольнес (*легше*). Але тепер я будую собі новий будинок. Ось, просто перед нами.

Гільда. Для себе самого?

Сольнес. Так. Він майже готовий. І на ньому є башта.

Гільда. Висока башта?

Сольнес. Еге ж.

Гільда. Дуже висока?

Сольнес. Люди кажуть, що вона занадто висока. Як для будинку.

Гільда. Цю башту я огляну завтра, зараз же зранку.

Сольнес (*сидить, зіпершись на руку підборіддям і пильно дивиться на неї*). Скажіть мені, фрекен Вангелъ,—як ви зветесь? Як вам на ім'я?

Гільда. Мене звать Гільда.

Сольнес. Гільда? Так?

Гільда. Хіба ви не знаєте цього? Ви ж сами називали мене Гільдою. Того дня, як були такі непристойні.

Сольнес. Я був хіба непристойний?

Гільда. Алеж ви тоді сказали маленька Гільда. І це мені не сподобалось.

Сольнес. То вам це не сподобалось, фрекен Гільдо?

Гільда. Ні. Не знаю, як тоді. Проте «Принцеса Гільда»—це, мені здається, звучить цілком гарно.

Сольнес. Ну, розуміється. Принцеса Гільда з... з... Як же мало зватись наше королівство?...

Гільда. Ет! Про це дурне королівство я й слухати нічого не хочу. Я хочу мати щось зовсім інше.

Сольнес (відхиляється на спинку крісла й дивиться весь час на неї.) Чи не дивно це? Що більше думаю зараз про це, — то воно повстає передо мною так, ніби я довгими роками ходив і мучився, гм...

Гільда. Чим?

Сольнес. Тим, що надійде щось—щось таке пережите, що його я, здавалось, забув. Але ніколи я не міг зрозуміти, що це могло б бути.

Гільда. Вам треба було зав'язати гудза на вашій хусточці до носа, будівнику.

Сольнес. То я ходив би тільки та думав, що той гудз міг би значити.

Гільда. Еге ж, буває й така чудасія на світі.

Сольнес (встає поволі). Це справді добре, що ви прийшли до мене тепер.

Гільда (дивиться пильно на нього). Справді добре?

Сольнес. Бо я сидів тут так самотньо. (Тихше) Я повинен вам сказати,—що я почав уже навіть відчувати такий жах, такий неймовірний жах перед молоддю.

Гільда (свище). Дурниці, хіба у молоді є щось страшного?

Сольнес. Еге, проте я боявся. Для того я так замкнувся в собі самому. (Таємниче). Вам треба знати, що молодь прийде сюди й постукає у двері! Вломиться сюди до мене!

Гільда. Мені здається, ви повинні піти й відчинити двері молоді.

Сольнес. Відчинити?

Гільда. Так. Щоб молодь могла увійти до вас. Увійти з добрими намірами.

Сольнес. Ні, ні, ні! Молодь, бачите, це помста. Вона йде на чолі перевороту. Ніби під новим прапором.

Гільда (встає, дивиться на нього й каже з сіпанням губ). Чи можете ви використати мене на щось, будівничий?

Сольнес. Так, тепер я, розуміється, можу. Бо ви прийшли також—ніби під новим прапором, здається. Молодь проти молоді значить!

(Доктор Гердаль входить через передпокій).

Доктор Гердаль. Ну, ви і фрекен ще тут?

Сольнес. Так. Ми мали багато де об чім поговорити обоє.

Гільда. Як про старе, так і про нове.

Доктор Гердаль. Ні, невже?

Гільда. О, це було так цікаво! Бо будівничий Сольнес—він має таку неймовірно велику пам'ять. Всі найменші дрібниці так яскраво повстають у нього.

(Фру Сольнес входить дверима праворуч).

Фру Сольнес. Так от, фрекен Вангелъ, тепер кімната для вас впорядкована.

Гільда. Ах, які ви ласкаві до мене!

Сольнес *(до дружини)*. Дитяча кімната?

Фру Сольнес. Так. Середня. Але попереду треба нам попоїсти.

Сольнес *(киває до Гільди)*. Гільда буде спати в дитячій кімнаті.

Фру Сольнес *(дивиться на нього)*. Гільда?

Сольнес. Еге, фрекен Вангелъ зветься Гільда. Я знав її, як вона була ще дитиною.

Фру Сольнес. Ні, справді, Гельварде? Ну, будь ласка! Стіл накритий.

(Вона бере доктора Гердаля під руку й іде з ним праворуч.

Гільда збирає свої подорожні речі докупи).

Гільда *(тихо й швидко до Сольнеса)*. Це правда, що ви сказали? Можете використати мене на щось?

Сольнес *(бере речі з рук від неї)*. Ви та людина, що мені саме потрібна.

Гільда *(дивиться на нього зраділими, здивованими очима й сплескує руками)*. О, ти великий, дивний світе!

Сольнес *(напружено)*. Ну?

Гільда. То я, виходить, таки маю королівство.

Сольнес *(мимоволі)*. Гільдо!

Гільда *(знову з сіпанням коло губ)*. Ма й же, трохи було я не сказала *(вона йде праворуч. Сольнес іде за нею)*.

ДІЯ ДРУГА

Гарно прибраний, менший сальон у будівничого Сольнеса. Позаду скляні двері на веранду й у садок. Праворуч тупий куток з виступом, де, перед великим вікном стоять квітки. Такий же тупий куток ліворуч. У ньому невеличкі двері, обклеєні шпалерами. В кожній з бокових стін звичайні двері. Попереду праворуч піддзеркальний столик з великим дзеркалом. В розкішних вазах — квітки та рослини. Спереду ліворуч — софа, стіл та стільці. Далі позаду шафа на книжки. В кімнаті, перед виступом, невеличкий стіл і пара стільців. Вранці

Будівничий Сольнес сидить за маленьким столом з відкритою текою Рагнара Бровіка перед собою. Він перегортає рисунки й пильно придивляється до деяких із них. Фру Сольнес ходить нечутно з невеличкою поливальницею й поливає квітки. Вона зодягнена в чорне, як і раніш. Її капелюх, пелеринка та парасоль лежать на стільці перед дзеркалом. Сольнес стежить за нею непомітно очима кілька разів. Ніхто з них не говорить.

(Кайя Фослі входить скромно у двері ліворуч).

Сольнес *(повертає голову й каже недбало й байдуже)*. А, це ви?

Кайя. Я лише хотіла повідомити, що я прийшла.

Сольнес. Так, так, це гаразд. Рагнар є також?

Кайя. Ні, нема ще. Він мусів затриматись трохи й зачекати на лікаря. Але потім він прийде послухати.

Сольнес. Як же там із старим сьогодні?

Кайя. Зле. Він просить пробачення, що мусить пролежати цілий день.

Сольнес. Ну, що там! Хай собі спокійно лежить. А ви йдіть до своєї роботи.

Кайя. Так *(стає у дверях)*. Може б ви поговорили з Рагнаром, коли він прийде?

Сольнес. Ні, я власне не маю про що балакати з ним.

(Кайя виходить знову ліворуч. Сольнес сидить і далі перегортає рисунки).

Фру Сольнес *(пораючись коло рослин)*. Бог знає, чи не помре він, старий, теж...

Сольнес *(дивиться на неї)*. Старий теж? А хто ж іще?

Фру Сольнес (не відповідаючи). Так, так, старий Бровік, він тепер напевне теж помре, Гальварде. От, побачиш.

Сольнес. Люба Аліно, чи не піти тобі трохи прогуляться?

Фру Сольнес. Еге ж, мені, властиво, й треба вийти (вона стоїть на місці коло квіток).

Сольнес (нахилившись над рисунками). Вона ще спить?

Фру Сольнес (дивиться на його). Ти сидиш і думаєш про Фрекен Вангель?

Сольнес (байдуже). Я так, між іншим згадав про неї.

Фру Сольнес. Фрекен Вангель устала вже давно.

Сольнес. Ну, вже встала?

Фру Сольнес. Як я була у неї зраня, вона сиділа й прибиралась (підходить до дзеркала й починає поволі одівати на голову свій капелюх).

Сольнес (після короткої мовчанки). Нарешті ми використали нашу дитячу кімнату, Аліно.

Фру Сольнес. Еге ж, нарешті...

Сольнес. І мені здається, це краще, ніж вона має стояти порожня.

Фру Сольнес. Ця порожнеча так жахає. З цього погляду ти маєш рацію.

Сольнес (закриває теку, встає й підходить ближче). От, ти побачиш, Аліно, що відтепер піде нам на краще. Набагато затишніше. Легше буде жити. Зокрема для тебе.

Фру Сольнес (дивиться на нього). Відтепер?

Сольнес. Так, повір мені, Аліно.

Фру Сольнес. Ти думаєш—тому, що вона прийшла сюди?

Сольнес (стримуючись). Я гадаю звичайно, коли ми, нарешті, перейдемо в наш новий будинок.

Фру Сольнес (надягає пелеринку). Так, ти так гадаєш, Гальварде? Що тоді буде краще?

Сольнес. Я не можу інакше й думати. Та й ти, звичайно, думаєш те саме?

Фру Сольнес. Я не чекаю нічого доброго від нового будинку.

Сольнес (незадоволено). Мені це боляче чути. Бо я ж ради тебе його й збудував (хоче допомогти їй одягнути пелеринку).

Фру Сольнес (відхиляючи його послугу). В дійсності ти багато дечого робиш ради мене.

Сольнес (з певною жорстокістю). Ні, ні, ти цього не повинна казати, Аліно! Мені неприємно, коли я чую щось подібне від тебе.

Фру Сольнес. Ну, то я не буду говорити про це, Гальварде.

Сольнес. Але я залишаюсь при своїй думці. Ти побачиш, що в новому будинку все складеться для тебе на краще.

Фру Сольнес. Ах, боже, краще для мене!

Сольнес (*гаряче*). Атож! Атож! Будь певна цього! Бо там, бачиш, там дуже багато такого, що буде нагадувати тобі про твій власний.

Фру Сольнес. Про той, що належав батькові й матері. І що згорів до тла.

Сольнес (*стиха*). Так, так, бідненька Аліно. То був жахливий удар для тебе.

Фру Сольнес (*з жалкуванням*). Ти можеш будувати скільки хочеш, Гальварде,—для мене ти ніколи не збудуєш справжнього дому знову!

Сольнес (*ходить по кімнаті*). Ні, тож ради бога, не будемо більше про це говорити.

Фру Сольнес. Ми взагалі ніколи не говоримо про це. Бо ти ухиляєшся від таких розмов.

Сольнес (*стає й дивиться на неї*). Справді? Для чого б я це робив? Ухилятишся від розмов?

Фру Сольнес. Авжеж, я так добре тебе розумію, тебе Гальварде. Ти так хочеш пожаліти мене. І пробачити мені все те... Все, що тільки можеш.

Сольнес (*здивований*). Тебе! То це ти про себе—про себе саму говориш, Аліно.

Фру Сольнес. Еге, звичайно, про себе, а ти про кого ж?

Сольнес (*мимоволі, про себе*). Ще й це!

Фру Сольнес. Бо зі старим будинком, з ним нічого вже не вдієш. Ну що ж—раз так нещастя вже скоїлось, то...

Сольнес. Еге, твоя правда. Від лиха не втечеш—як кажуть.

Фру Сольнес. Але найстрашніше те, що прийшло після пожежі. В цьому все лихо. В цьому, в цьому, в цьому!

Сольнес (*гостро*). Не думай лишень про це, Аліно!

Фру Сольнес. Еге, саме про це я й повинна думати. І поговорити про це, нарешті, хоч раз. Бо мені здається, я вже не довго протягну. І я ніколи сама собі не прощу!

Сольнес (*в запальності*). Сама собі!

Фру Сольнес. Так, бо я мала обов'язки з двох боків. Так щодо тебе, як і щодо дітей. Я повинна була взяти себе до рук. Не допустити, щоб страх мав таку силу надо мною. Жадного клопоту, що будинок згорів (*ламає руки*). Ах, якби тільки я могла, Гальварде!

Сольнес (*тихо, схвилюваний, підходить ближче*). Аліно, ти мусиш обіцяти мені, що ніколи більше не будеш думати про це. Обіцяй мені нарешті це!

Фру Сольнес. Ах, боже, обіцяти! Обіцяти! Обіцяти можна, але що з того.

Сольнес (*ламає руки й ходить по кімнаті*). Ах, це один

розпач! Ніколи жадного соняшного променя! Жадної ясної хвилини у себе дома!

Фру Сольнес. Тут же нема дому, Гальварде.

Сольнес. Ах, ти правду кажеш. (Сумно) І хто знає, чи не твоя правда, що не краще буде й у новому будинку...

Фру Сольнес. Цього ніколи не буде. Так само порожньо. Та сама пустка. Тут, як і там...

Сольнес (гостро). Але для чого ж тоді ми його будували? Можеш ти мені це сказати?

Фру Сольнес. Ні, на це ти мусиш відповісти сам собі.

Сольнес (глянувши підозріло на неї). Що ти хочеш сказати цим, Аліно?

Фру Сольнес. Що хочу сказати?

Сольнес. Еге, чорт візьми! Ти сказала це так чудно. Ніби ти маєш якусь приховану думку в цьому.

Фру Сольнес. Ні, я справді можу заївнити тебе...

Сольнес (підходить ближче). Ах, щиро дякую, я знаю, що знаю. І я все бачу й чую також, Аліно. Можеш бути певна.

Фру Сольнес. Але, в чім же справа? В чім справа?

Сольнес (стає перед нею). Чи не знаходиш ти часом прихованого таємного змісту в найневинніших словах, що я тобі кажу?

Фру Сольнес. Я, кажеш ти? Чи я не знаходжу?

Сольнес (сміється). Ха-ха-ха! Оце знаменито, Аліно! Коли ти маєш справу з хворою людиною в домі, то...

Фру Сольнес (з переляком). Хворою? Ти хворий, Гельварде?

Сольнес (гнівливо). Напівзбожеволіла людина! Ненормальна! Називай мене, як хочеш.

Фру Сольнес (хапається за спинку стільця й сідає). Гальварде, ради бога!

Сольнес. Але ви помиляєтесь обоє. Як ти, так і лікар. Нічого подібного зо мною не скоїлось. (Він ходить по кімнаті. Фру Сольнес слідкує за ним боязко. Згодом він підходить до неї).

Сольнес (спокійно). В дійсності я відчуваю себе гаразд.

Фру Сольнес. Хіба ж неправда! Але що ж із тобою діється?

Сольнес. Річ у тому, що я іноді зовсім виснажуюсь під тягаром цього жахливого обов'язку.

Фру Сольнес. Обов'язку, кажеш ти! Але ж хіба ти маєш якийсь обов'язок до когось, Гальварде?

Сольнес (тихо, схвильовано). Я безмірно зобов'язаний тобі, тобі, тобі, Аліно.

Фру Сольнес (підводиться помалу). Що за цим ховається? Скажи мені це зараз же.

Сольнес. Алеж за цим нічого не ховається! Я ніколи не

причинив тобі нічого злого. Принаймні свідомо. А проте, мене смутить і давить почуття тяжкої провини.

Фру Сольнес. Провини переді мною?

Сольнес. Головним чином перед тобою.

Фру Сольнес. То все таки—ти хворий, Гальварде.

Сольнес (сумно). Може й це. Або щось подібне (дивиться на двері праворуч, що відчиняються). Ну! Тепер розвидняється.

(Гільда Вангель входить. Вона дещо змінила у своєму одязі.
Спідниця довша).

Гільда. Добридень, будівничий!

Сольнес (киває головою). Добре спалось?

Гільда. Чудово! Ніби в колисці. О, я лежала, простягнувшись, як принцеса!

Сольнес (злегка посміхаючись). Значить, все гаразд.

Гільда. Не може бути краще.

Сольнес. І снилося щось також?

Гільда. Еге! Але сон був поганий.

Сольнес. Як то?

Гільда. Так, бо мені снилось, ніби я впала додолу з надзвичайно високої, рівної скелі. Чи вам ніколи не снилося щось подібне?

Сольнес. Атож одного разу...

Гільда. Таке жакливе вражіння, коли сниться, що все падаєш і падаєш.

Сольнес. Відчуваєш ніби холодну дрижу.

Гільда. Ви підгинаєте під себе ноги, коли це трапляється з вами?

Сольнес. Еге, оскільки лиш могу.

Гільда. Я теж так роблю.

Фру Сольнес (бере парасоль). Тепер я піду в місто, Гальварде. (До Гільди). І пошукаю дещо для вас.

Гільда (хоче кинутись їй на шию). Ах, люба, мила фру Сольнес! Ви справді такі ласкаві до мене! Страшенно ласкаві.

Фру Сольнес (відхиляючись від її обіймів). О, зовсім ні. Це лише мій обов'язок. Тому я й роблю це так охоче.

Гільда (ображено). Нарешті, мені здається, що я могла б вийти на вулицю і в цьому одязі, що на мені тепер. Чи може не вільно?

Фру Сольнес. Правду кажучи, я гадаю, що на вас будуть зглядатися.

Гільда (свище). І більш нічого? Це було б тільки весело.

Сольнес (приховуючи поганий настрій). Так, але люди можуть подумати, що й ви божевільна.

Гільда. Божевільна? Хіба тут так багато божевільних людей у місті?

Сосьнес (стукє себе по лобі). Ось, ви бачите одного з них, у всякому разі.

Гільда. Ви, будівничий!

Фру Сольнес. Ух! Ні, любий, дорогий Гальварде, що ти!

Сольнес. Ви хіба ще не помічали цього?

Гільда. Ні, не помічала. (Замислюється й сміється тихо). Еге, але може бути в однім відношенні.

Сольнес. Ну, ти чуєш, Аліно?

Фру Сольнес. В якому ж це відношенні, фрекен Вангель?

Гільда. Ні, цього я не скажу.

Сольнес. Ах, ні, скажіть це!

Гільда. Ні, дякую, я ще не божевільна.

Фру Сольнес. Коли ти й фрекен Вангель залишитесь одні, вона це скаже, Гальварде.

Сольнес. Справді? Ти так гадаєш?

Фру Сольнес. Авжеж. Бо ти ж її знав раніше. Ще як вона була дитиною, — казав ти. (Вона виходить дверима ліворуч).

Гільда (трохи згодом). Ваша дружина не може зносити мене.

Сольнес. Хіба ви можете покмітити щось таке по ній?

Гільда. А ви самі хіба не покмічаєте цього?

Сольнес (ухиляючись). Аліна зробилась дуже відлюдна в останні роки.

Гільда. Вона також?

Сольнес. Але якби ви могли її ближче пізнати. Еге, бо вона така мила, і така добра, така прекрасна в дійсності.

Гільда. Алеж, коли вона така хороша, то нащо вона каже про якийсь обов'язок?

Сольнес. Про обов'язок?

Гільда. Еге! Адже вона сказала, що хоче піти й купити дещо для мене. Тому що це її обов'язок — сказала вона. О, я не можу й чути цього гидкого, обурливого слова!

Сольнес. Чому ж це?

Гільда. Не можу, бо воно звучить так холодно, різко, образливо. Обов'язок, обов'язок, обов'язок. Чи не знаходите ви цього також? Що воно ображає?

Сольнес. Гм, я не мав охоти думати про це.

Гільда. Ну так! І коли вона така мила, як ви кажете, то чому вона каже отаке?

Сольнес. Але що ж вона, по-вашому, повинна була сказати?

Гільда. Вона ж могла сказати, що хоче зробити це тому, що вона до мене така страшенно добра. Щось подібне могла ж вона сказати. Щось дійсно тепле й сердешне, розумієте?

Сольнес (дивиться на неї). Так ось чого ви хочете?

Гільда. Еге, саме цього. (Вона ходить по кімнаті, стає коло шафи й дивиться на книжки).

Гільда. У вас дуже багато книжок.

Сольнес. Авжеж, є досить.

Гільда. І всі оці книжки ви читали?

Сольнес. Раніш я пробував це. А ви читаете?

Гільда. Ні! Ніколи в світі, а тепер і поготів. Бо я не можу знайти ніякого зв'язку в цьому всьому.

Сольнес. Майже це саме буває й зо мною.

(Гільда ходить по кімнаті, стає коло маленького стола, відкриває теку й перегортає папери).

Гільда. Це всі ви нарисували?

Сольнес. Ні, це нарисував один молодий чоловік, що допомагає мені.

Гільда. Він у вас навчився?

Сольнес. Авжеж, він, безперечно, навчився дечому й коло мене.

Гільда *(сідає)*. То ж він досить вправний? *(Переглядає рисунки)*. Не так?

Сольнес. Ну, не так дуже. Скільки мені корисно.

Гільда. Он як! Він, мабуть, надзвичайно вправний.

Сольнес. Ви бачите це з його рисунків?

Гільда. Фу, оця дряпанина! Але якщо він учився у вас, то...

Сольнес. О, з-за цього... Тут є багато таких, що вчилися у мене. І, проте, вони ні до чого не здатні.

Гільда *(дивиться на нього й хитає головою)*. Ні, якби мені навіть загрожувала смерть, я не зрозуміла б, як ви можете бути таким дурним.

Сольнес. Дурним? Хіба я видаюся вам таким дуже дурним?

Гільда. Так, це мені дійсно здається. Коли ви можете допустити себе до того, щоб учити всіх оцих дурнів, то...

Сольнес *(здивований)*. Ну? А чому ж і ні?

Гільда *(підводиться напівповажно, напівсміючись)*. Отже, ні, будівничий! Яка користь може з цього бути! Ніхто oprіч вас не повинен мати дозвіл будувати. Лише ви сам один повинні це робити. Робити це зовсім самому. Тепер ви знаєте це...

Сольнес *(мимоволі)*. Гільдо!

Гільда Ну?

Сольнес. Яким чином це спало вам на думку?

Гільда. Ви гадаєте, що це чисте божевілля — так думати?

Сольнес. Ні, не в тім річ. Але тепер я вам скажу щось.

Гільда. Ну, що?

Сольнес. Я ходжу тут, раз-у-раз, у тиші й самотності, і плекаю оцю саму думку.

Гільда. Так, це, на мою думку, дуже правдоподібно.

Сольнес. І це ви певно все спостерегли?

Гільда. Ні, цього саме я й не спостерігала.

Сольнес. Але раніш, — коли ви казали, що вважаєте мене за божевільного? В однім відношенні?

Гільда. Ах, я думала тоді про щось зовсім інше.

Сольнес. Про що ж саме?

Гільда. Це для вас байдуже, будівничий.

Сольнес (ходить по кімнаті). Еге, еге, як хочете. (Зупиняється коло виступу перед вікном). Ідіть но сюди, я щось вам покажу.

Гільда (підходить ближче). Що ж там?

Сольнес. Дивіться туди, в садок!

Гільда. Що?

Сольнес (показує). Онде, за великою каменоломнею?

Гільда. Той новий будинок, гадаєте ви?

Сольнес. Отой, що будується, еге! Майже цілком закінчений...

Гільда. На ньому, здається, дуже висока башта.

Сольнес. Риштовання ще стоїть.

Гільда. Це ваш новий будинок?

Сольнес. Так.

Гільда. Той самий, що в нього ви хутко маєте перебраться?

Сольнес. Еге ж.

Гільда (дивиться на нього). В ньому також є дитячі кімнати?

Сольнес. Три, так само, як і тут.

Гільда. І жадної дитини?

Сольнес. Жадної й не буде.

Гільда (з напівпосмішкою). Еге, хіба я не казала, що...

Сольнес. Що?

Гільда. Що ви, так би мовити, трохи таки ненормальні.

Сольнес. Так ви от про що думали?

Гільда. Еге, про всі оті порожні дитячі кімнати, що я в них лежала й спала.

Сольнес (притишуючи голос). Ми мали раніш дітей — Аліна й я.

Гільда (дивиться напружено на нього). Ви мали!

Сольнес. Два маленьких хлопчики. Обидва одних років.

Гільда. Близнята, виходить.

Сольнес. Еге близнята. Одинадцять, дванадцять років тому.

Гільда (обережно). І обоє? Близнят тепер у вас немає вже?

Сольнес (тихо й схвильовано). Вони жили в нас щось 30 двадцять днів. Чи й того менше. (Спиняється. Голосніше). Ах, Гільдо, як неймовірно добре для мене, що ви прийшли! Бо тепер, нарешті, я матиму людину, що з нею можу поговорити!

Гільда. А хіба ви не можете поговорити з... ну, так само з нею?

Сольнес. Не про це. Не так, як я хочу й можу. (Сумно).
І про багато дечого іншого теж.

Гільда (стиха). Ви лише про це й думали, коли казали, що
я для вас потрібна?

Сольнес. Насамперед про це. Вчора принаймні. Бо сьогодні
я вже справді не знаю (зупиняючись). Йдіть сюди й сідайте,
Гільдо. Сідайте отут, на канапі так, щоб у вас перед очима був
сад.

(Гільда сідає в куточку канапи).

Сольнес (присуває стілець ближче). Ви маєте охоту вислу-
хати мене?

Гільда. Еге ж, мені так приємно сидіти й слухати вас.

Сольнес (сідає). Так, я розповім усе.

Гільда. Тепер у мене перед очима і сад, і ви, будівничий.
Отже розкажіть! Швидше!

Сольнес (показує на вікно в тупому кутку). Там, нагорі—
де ви зараз бачите новий дім...

Гільда. Так?

Сольнес. ...там ми жили з Аліною в перші роки після одру-
жіння. Бо там, нагорі, був у ті часи старий будинок, що належав
її матері. І його ми одержали у спадщину. Та й увесь той великий
сад ми одержали після неї.

Гільда. На тому будинку так само була башта?

Сольнес. Жадного сліду чогось подібного до башти. Це
був будинок на вигляд — ніби велика, негарна, темна дерев'яна
скриня. Але всередині було проте ясно й затишно.

Гільда. Так ви ту стару скриню зруйнували?

Сольнес. Ні, він згорів.

Гільда. Цілком?

Сольнес. Так.

Гільда. Це було для вас, певне, велике нещастя?

Сольнес. Дивлючись, як поставитись до цього. Як будівни-
чий, я пішов угору після пожежі.

Гільда. Ну, але..?

Сольнес. У нас саме в той час було тих два хлопчики.

Гільда. Ті бідненькі близнятка, так.

Сольнес. Вони з'явилися на світ такі здорові й міцні.
І росли так швидко, з дня-на-день, що любо було дивитись.

Гільда. Маленькі діти взагалі дуже ростуть в перші дні.

Сольнес. Це було таке прегарне видовисько, коли Аліна
сиділа з тими двома немовлятками. Але, як спалахнула пожежа,
вночі...

Гільда (напружено). Що ж трапилось? Скажіть же! Згорів
хтось може?

Сольнес. Ні, не це. Всіх було завчасно врятовано з будинку.
Гільда. Ну, а що ж?

Сольнес. Переляк так страшенно вплинув на Аліну... Гармидер пожежі, — втікання, так би мовити наосліп, до того ж іще в крижаний нічний холод... Бо їх довелось винести так, як вони лежали. Так її, як і немовляток.

Гільда. О вони не перенесли того гармидеру?

Сольнес. Ні, вони його перенесли. Але в Аліні прикинулась гарячка. І ця гарячка перейшла в молоко. Вона конче хотіла годувати дітей сама. Бо це був її обов'язок, казала вона. І обоє наші немовлятка — хлопчики, вони *(ламає руки)* вони, о!

Гільда. Вони не знесли цього?

Сольнес. Ні, цього вони не знесли. Це забрало їх од нас.

Гільда. Це було, мабуть, страшенно важко для вас?

Сольнес. Важко було це для мене. Але багато важче для Аліни *(ламає руки в тихій нестямі)*. Ах, і може ж бути щось подібне в світі! *(Коротко й твердо)*. З того часу, як я їх загубив, я не буду вже церков.

Гільда. Ви, може, й у нас там неохоче будували дзвіницю?

Сольнес. Неохоче. Я пам'ятаю, який я щасливий був, коли, нарешті, дзвіниця була закінчена.

Гільда. Це я пам'ятаю також.

Сольнес. І тепер я не буду більше ніколи, ніколи нічого подібного. Ні церков, ні дзвіниць.

Гільда *(киває поволі головою)*. Лише будинки, де можуть жити люди.

Сольнес. Житла для людей, Гільдо.

Гільда. Але житла з високими баштами та шпильми на них.

Сольнес. Переважно *(переходить в легший тон)*. Еге, бачите, пожежа, так би мовити, піднесла мене угору. Як будівничого.

Гільда. Чому ви не називаєте себе архітектором, як інші?

Сольнес. Бо не досить ґрунтовно вчився до цього. До всього, що я можу, я здебільшого дійшов сам.

Гільда. А проте ви пішли вгору, будівничий.

Сольнес. Завдяки пожежі, еге. Майже весь сад я поділив на ділянки під вілли. Потім я почав там будувати, як я сам хотів. І це вийшло для мене вдало.

Гільда *(дивиться допитливо на нього)*. Ви, певне, дуже щасливий чоловік. Принаймні, скидаєтесь на щасливого.

Сольнес *(похмуро)*. Щасливий? Ви теж кажете це? Як і всі інші.

Гільда. Еге, бо мені так здається. Якби ви лише перестали думати про тих двоє маленьких діток, то...

Сольнес *(поволі)*. Тих двоє маленьких діток — їх не можна так легко забути, Гільдо.

Гільда (*трохи невпевнено*). Вони ще так дуже стоять на перешкоді? Такий довгий, довгий час після того?

Сольнес (*дивиться пильно на неї, не відповідаючи*). Щасливий чоловік, кажете ви.

Гільда. Еге, а хіба не так, нарешті?

Сольнес (*дивиться на неї далі*). Коли я оповідав вам про пожежу, гм...

Гільда. Ну!

Сольнес. Чи не було у вас якоїсь дивної думки, що не дала вам спокою?

Гільда (*пригадуючи даремно*). Ні. Що б це за думка могла бути?

Сольнес (*стиха й виразно*). Лише завдяки отій пожежі я здобув можливість будувати житла для людей. Затишні, просторі, ясні житла, де батько й мати з дітками могли б жити спокійно й радісно, відчуваючи велике щастя вже з того, що живеш на світі. А головним чином з того, що належиш одно одному — як у великому, так і в малому.

Гільда (*палко*). Так, але хіба це для вас не велике щастя, що ви можете будувати такі чудові житла?

Сольнес. А ціна, Гільдо? Та жахлива ціна, що я мусів її заплатити, щоб досягнути цього?

Гільда. Хіба ж не можна цього перемогти, забути про це?

Сольнес. Ні! Бо щоб мати можливість будувати житла для інших, я мусів відмовитись, раз назавсіді відмовитись від свого власного дому. Я кажу про дім для дітей. А також для батька й матері.

Гільда (*обережно*). А хіба ви повинні були відмовитись? Назавсіді, кажете ви?

Сольнес (*киває поволі головою*). Це була ціна за щастя, що люди кажуть про нього. (*Зідхає важко*). Те щастя, гм, — те щастя не можна було осягнути дешевше, Гільдо.

Гільда (*так само*). А хіба не може бути ще краще?

Сольнес. Ніколи в світі. Ніколи. Це теж наслідок пожежі. І Аліної хворости, що трапилась потім.

Гільда (*дивиться на нього з непевним виразом*). А все таки ви будете оті всі дитячі кімнати.

Сольнес (*поважно*). Ви ніколи не помічали, Гільдо, що неможливе — ніби притягує, приваблює до себе?

Гільда (*замислившись*). Неможливе? (*Жваво*). Атож! Так ви й це почуваете?

Сольнес. Еге ж, відчуваю.

Гільда. Так, виходить, у вас теж сидить якийсь маленький чортик?

Сольнес. Який чортик?

Гільда. Ну, а як же це назвати?

Сольнес *(встає)*. Ні, ні, може бути. *(Жваво)*. Але хіба я можу бути чортом — після того, що зо мною завжди трапляється у всьому! У всьому!

Гільда. Що ви цим хочете сказати?

Сольнес *(стиха й схвильовано)*. Зауважте, Гільдо, що я вам скажу. Все чого я досягнув, коли працював, будував, творив, уся та краса, затишність і просторість — навіть величність *(Ламає руки)*. Ах, хіба не жахливо навіть подумати!

Гільда. Що жахливо?

Сольнес. Що все це я мусів обміркувати й обдумати. Заплатити за все. Не грішми. Але щастям людини. І не лише моїм власним. Але й інших. Так, так, розумієте ви це, Гільдо? От що коштувало становище митця — мене й інших. І кожний день я мушу ходити й бачити, що ця ціна виплачується наново. Знову й знову — завжди наново.

Гільда *(встає й дивиться пильно на нього)*. Тепер ви думаєте певне про... про неї.

Сольнес. Так. Головним чином про Аліну. Бо Аліна — вона також мала своє життєве покликання. Таке ж гарне, як і моє. *(Тремтячим голосом)*. Але її життєве покликання повинно було бути знищене, зруйноване, розбите дощенту — для того, щоб моє могло розвинутись, одержати велику перемогу. Еге, бо вам треба знати, що Аліна — вона також мала свої здібності будувати.

Гільда. Вона? Будувати?

Сольнес *(киває головою)*. Не будинки та башти й шпилі чи щось подібне, з чим я клопочусь.

Гільда. Ну, а що ж?

Сольнес *(м'яко й схвильовано)*. Творити маленькі дитячі душі, Гільдо. Будувати дитячі душі й виховувати їх так, щоб вони могли піднятись до шляхетних, прекрасних форм. Щоб вони могли дорости до чесних, шляхетних людських душ. От до чого Аліна мала здібності, — і все це тепер розбито. Знищено й зруйновано назавжди. Ні на що не потрібне. Зовсім, як попіл на пожарищі.

Гільда. Ну, коли б воно так і було...

Сольнес. Так воно й є! Так воно й є! Я знаю.

Гільда. Ну, алеж ви в цьому все ж таки невинні.

Сольнес *(втоплює в неї погляд і киває поволі головою)*. Так, бачите, це — велике, жахливе питання. Цей сумнів не дає мені спокою ні вдень, ні вночі.

Гільда. Оце о!

Сольнес. Так, а уявімо, що воно так. Що я винний. До певної міри, принаймні...

Гільда. Ви? В пожежі?

Сольнес. У всьому. У всьому геть чисто. А може й невинний зовсім.

Гільда (*дивиться сумно на нього*). Ах, будівничий, коли ви так кажете, то ви певно — хворий справді.

Сольнес. Гм... ніколі в світі я вже не вилікуюсь від цього.
(*Рагнар Бровік відчиняє обережно маленькі двері в кутку ліворуч*).
(*Гільда ходить по кімнаті*).

Рагнар (*побачивши Гільду*). Ах, вибачте, п. Сольнесе (*хоче повернути назад*).

Сольнес. Ні, ні, залишіться. Ми зараз зробимо.

Рагнар. Ах, якби це було можна!

Сольнес. Вашому батькові не краще, я чув.

Рагнар. Батькові все йде на гірше. І тому я прошу вас дуже — зробіть доброзичливий напис на одному з рисунків. Щось таке, щоб батько міг прочитати перед своєю...

Сольнес (*гостро*). Не кажіть мені більше про свої рисунки.

Рагнар. Ви переглянули вже їх?

Сольнес. Так, переглянув.

Рагнар. І вони ні до чого? І сам я ні до чого не здатний?

Сольнес (*переконаливо*). Залишайтесь тут у мене, Рагнаре. Ви матимете все, чого бажаєте. Ви можете одружитися з Кайєю. Житимете безтурботно. А може й щасливо. Лише не думайте будувати сами.

Рагнар. Гаразд, то я піду додому й скажу батькові про це. Бо я обіцяв йому. Чи я повинен сказати це батькові — перед його смертю?

Сольнес (*борючись із собою*). Ах, скажіть йому... скажіть йому, що хочете, від мене. Краще, не кажіть йому нічого. (*Залалюючись*). Я не можу зробити інакше, ніж роблю, Рагнаре.

Рагнар. Чи можу я взяти з собою рисунки?

Сольнес. Так, можна, візьміть їх. Вони лежать тут на столі.

Рагнар (*йдучи до стола*). Дякую.

Гільда (*кладає руку на теку*). Ні, ні, залишіть їх.

Сольнес. Нащо це?

Гільда. Так, бо я теж хочу їх переглянути.

Сольнес. Алеж ви вже... (*до Рагнара*). Ну, так залишіть їх тим часом тут.

Рагнар. З охотою.

Сольнес. І зараз же йдіть додому, до батька.

Рагнар. Гаразд, я піду.

Сольнес (*ніби в розпачі*). Рагнаре, ви не повинні вимагати від мене того, чого я не можу! Чуєте це, Рагнаре? Ви не повинні!

Рагнар. Ні, ні. Вибачте (*кланяється й виходить тими ж дверима*).

(Гільда йде й сідає на стілець коло дзеркала).

Гільда (дивиться, гніваючись на Сольнеса). Це було дуже негарно з вашого боку.

Сольнес. Вам це також здається?

Гільда. Еге, справді дуже негарно. І брутально, і негарно і жорстоко.

Сольнес. Ах, ви не розумієте, що я сам відчуваю при цьому.

Гільда. Все одно! — Ні, ви не повинні бути таким.

Сольнес. Ви ж сами щойно сказали, що лише я маю право будувати.

Гільда. Я можу це казати. Але ви не повинні.

Сольнес. Я можу теж. Заплативши так дорого за своє становище.

Гільда. Ну так, тим, що ви називаєте хатнім затишком — чи чимось подібним.

Сольнес. І купив своїм душевним спокоєм.

Гільда (встає). Душевним спокоєм! (Широ) Так, так, ваша правда! Бідолашний будівничий, ви уявляєте собі, що...

Сольнес (з робленим переривчастим сміхом). Сядьте но знову, Гільдо. Ви почувете щось смішне.

Гільда (напружено, сідає). Ну?

Сольнес. Це звучить так смішно. Бо, бачите, річ іде лише про розколину в комині.

Гільда. Не про щось інше?

Сольнес. Ні, спочатку лише про це.

Гільда (нетерпляче, ляскаючи себе по коліні). Отже розколина в комині!

Сольнес. Я зауважив ту розколину в комині задовго, задовго до пожежі. Кожного разу, коли я лазив на горище, я дивився, чи є ще та розколина.

Гільда. І вона все таки була?

Сольнес. Так. Бо ніхто більше не знав про неї.

Гільда. І ви не сказали нічого?

Сольнес. Ні, не сказав.

Гільда. Та й не подумали про те, що коми́на треба полагодити?

Сольнес. Думав досить часто, — але далі не йшов. Кожного разу, коли я хотів узятись до цього, то завжди щось заважало. Не сьогодні, думав я, завтра. Так ніколи й не дійшов до цього.

Гільда. Так, але чому ж ви не взялись за цю справу?

Сольнес. Бо я ламав собі голову різними міркуваннями. (Поволі й стиха). Дякуючи цій чорній розколіні в комині я може зміг би підняти́сь угору — як будівничий.

Гільда (*дивиться перед собою*). В цьому було щось привабливе. Сольнес. Непереможне майже. Цілком непереможне. Бо в той час усе це було для мене таке легке й пусте. Я хотів, щоб це трапилось узимку. Зрання. Я поїхав би з Аліною кататися санками. Служниці ж мали у грубці дуже напалити.

Гільда. Так, бо того дня мало бути дуже холодно?

Сольнес. Мороз страшенний, еге! І вони хотіли, щоб Аліні було гарно й тепло, коли вона повернеться.

Гільда. Бо вона, мабуть, дуже мерзлякувата.

Сольнес. Еге ж. І мали по дорозі додому побачити дим.

Гільда. Тільки дим?

Сольнес. Спочатку дим. Але коли б ми під'їхали до воріт саду, ми побачили б, що вся ота стара дерев'яна скриня палає полум'ям. Я хотів, бачиге, щоб так трапилось.

Гільда. Боже мій! І таке щось могло спасти вам на думку!

Сольнес. Еге ж, ви можете так казати, Гільдо.

Гільда. Ну, але ж послухайте, будівничий. Ви тепер цілком певні того, що пожежа почалась із розколини в комині?

Сольнес. Ні, навпаки. Я цілком певний, що розколина в комині не мала жадного відношення до пожежі.

Гільда. Он що!

Сольнес. З цілковитою точністю встановлено, що пожежа почалась із комори, в цілком у протилежному кінці будинку.

Гільда. А для чого ж ви увесь час торочили про оту розколину в комині?

Сольнес. Чи можу я трохи поговорити з вами, Гільдо?

Гільда. Так, якщо ви тільки говоритимете розумно.

Сольнес. Спробую (*підсуває свій стілець ближче*).

Гільда. Кажіть, що ви там маєте, будівничий.

Сольнес (*дівірко*). Чи не думаєте ви так само, Гільдо, що є поодинокі вибрані люди, що мають силу й здібність бажати чогонебудь, прямувати до чогось, хотіти чогось — так непереможно, так сильно, — що їх бажання, нарешті, мусить здійснитися. Вірите ви цьому?

Гільда (*з непевним виразом в очах*). Якщо так, то побачимо, чи я належу до цих вибраних.

Сольнес. Не сама людина здійснює це. Ні, помічники й слуги вони також допомагають йому в цім. Але вони ніколи не придуть сами. Їх треба настирливо кликати до цього. Так внутрішньо кликати, розумієте ви?

Гільда. Що ж то за помічники та слуги?

Сольнес. Ах, про це ми поговоримо іншим разом. Тепер мова йде про пожежу.

Гільда. А чи не здається вам, що пожежа могла виникнути й помимо того, коли б ви її своїм бажанням і не закликали?

Сольнес. Якби будинок належав старому Кнутові Бровіку, він ніколи в світі не згорів би так вдало для нього. В цьому я цілком переконаний. Бо він не розуміє, що треба помічників та слуг (*устає з тривогою*). Бачите, Гільдо, я проте справді винний у тому, що обидва хлопчики позбулись життя. Може я винний і в тому, що Аліна не стала тим, чим вона повинна була бути, і чим вона хотіла стати...

Гільда. Так, алеж коли тут були помічники та слуги, то?

Сольнес. А хто покликав тих помічників та слуг? Я сам! І вони прийшли й скорилися моїй волі. (*Зі збільшеним хвилюванням*). Це є те, що люди звать «мати щастя». Але я вам скажу, як передчувати щастя! Відчуваєш ніби велику, пекучу рану отут, у грудях. І от приходять помічники та слуги, здирають у других людей шкіру, щоб закрити мою рану! Але рана не заживає. Ніколи, ніколи! Ах, якби ви знали, як вона часом пече й ние!

Гільда (*дивиться уважно на нього*). Ви — хворий, будівничий. Дуже хворий, запевняю вас.

Сольнес. Кажіть — божевільний. Бо ж ви це думаєте.

Гільда. Ні, я не гадаю, щоб вам бракувало розсудку.

Сольнес. А чого? Кажіть!

Гільда. Чи не в тому часом справа, що ви появились на світ із хворобливим сумлінням...

Сольнес. Хворобливе сумління? Що це за чортovinня?

Гільда. Я гадаю, що у вас сумління дуже хворе. Таке недоторкане. Воно не виносить, щоб до нього торкались. Воно не може підіймати й нести того, що тяжке.

Сольнес (*бурмотить*). Гм! Яким же повинно бути сумління, дозвольте спитати?

Гільда. Я хотіла б, щоб у вас було сумління таке... таке, дійсно міцне.

Сольнес. Так? Міцне? Ну! Може ви маєте міцне сумління?

Гільда. Еге, я так гадаю. Я не помічала, щоб воно у мене було слабке.

Сольнес. Вам, гадаю, ще не траплялось його випробувати.

Гільда (*з дрижанням коло губ*). Ах, хіба ж мені так легко було поїхати від батька, якого я так дуже поважаю?

Сольнес. Та й чого! На місяць, чи два...

Гільда. Я вже ніколи, мабуть, не повернусь додому.

Сольнес. Ніколи? Для чого ж ви поїхали від нього?

Гільда (*напівповажно, напівжартома*). Хіба ви вже забули, що минуло десять років?

Сольнес. От дурниці. Чи не трапилось у вас чогось там дома? Га?

Гільда (*цілком поважно*). Щось таке прокинулось у мені, що тягнуло й вабило мене сюди. Вабило й притягувало.

Сольнес (*палко*). От бачите! От бачите, Гільдо! У вас та-кож сидить біс. Як і в мені. Бо отож він викликає приховані сили. І йому треба скоритись — чи хочемо ми цього, чи ні.

Гільда. Я майже вірю, що ваша правда, будівничий.

Сольнес (*ходить по кімнаті*) Ах, як багато різних привидів на світі, що їх не видно, Гільдо!

Гільда. І привидів теж?

Сольнес (*зупиняється*). І добрих, і злих привидів. Ясно-волосих привидів і чорноволосих. Якби тільки знати, чи ясним, чи темним привидам ми належимо. (*Ходить знову*). Ха-ха! Тоді б нічого було й казати!

Гільда (*слідкує за ним очима*). Або, якби ми мали чисте, здорове сумління. Тоді ми могли б сміти й хотіти.

Сольнес (*стає коло дзеркального стола*). Я тепер певний, що більшість людей такі ж легкодухі й нікчемні, як і я.

Гільда. Може й так.

Сольнес (*спирається на стіл*). В книгах саг... Ви читали колинебудь ці старі саги?

Гільда. Атож! Ще тоді, коли я взагалі читала книжки.

Сольнес. У сагах мова йде про вікінгів, що вривалися до чужих країв, плюндрували й палили, та вбивали людей.

Гільда. І полонили жінок.

Сольнес. ...І залишали в себе...

Гільда. ...Та везли їх додому на своїх кораблях...

Сольнес. ... І поводитися з ними, як щонайгірші чорти.

Гільда (*дивиться перед себе напівзаплющеними очима*). Мені здається, що це, мабуть, було надзвичайно цікаво.

Сольнес (*з коротким приглушеним сміхом*). Полонити жінок, так?

Гільда. Бути полоненою.

Сольнес (*глянувши вміть на неї*). Он що!

Гільда (*ніби перебиваючи розмову*). Але що ж ви хотіли сказати тими вікінгами, будівничий?

Сольнес. Аджеж вони мали міцне сумління. Коли вони повертались додому, вони могли спокійно їсти й пити. І раділи, як діти. А жінки! Вони іноді не хотіли йти від них. Чи можете ви це зрозуміти, Гільдо?

Гільда. Жінок я так чудово розумію.

Сольнес. Ага! Може ви сами могли б зробити так само?

Гільда. Чому б ні?

Сольнес. Жити вкупі добровільно з такими розбишаками?

Гільда. Якби то був розбишака, що я покохала б його, то...

Сольнес. Невже ж ви б могли покохати такого розбишаку?

Гільда. Господи-боже, хіба ми можемо вибирати, кого нам любити?

Сольнес (дивиться задумливо на неї). Ах, ні, — цим порядкує біс, що сидить у нас.

Гільда (злегка сміючись). А також всі ті добрі привиди, що ви їх добре знаєте. І ясноволосі, і темноволосі.

Сольнес (палко й тихо). Так, я бажаю, щоб привиди зробили для вас гарний вибір, Гільдо.

Гільда. Для мене вони вже вибрали. Раз назавжди.

Сольнес (дивиться пильно на неї). Гільдо, — ви ніби дика лісова пташка.

Гільда. Зовсім ні. Я не ховаюсь по кущах.

Сольнес. Ні, ні. Ви більш нагадуєте хижого птаха.

Гільда. Скоріш це — можливо. (Дуже роздратовано). Чому, справді, я не можу бути хижим птахом? Чому і я не можу виходити теж по здобич? Брати ту, яка мені до вподоби? Коли я можу схопити її у свої кігті. Подужати її.

Сольнес. Гільдо, знаєте ви, що ви таке?

Гільда. Так, наче якась чужа птиця.

Сольнес. Ні. Ви ніби рожевий світанок. Коли я дивлюсь на вас, — мені здається, ніби сходить сонце.

Гільда. Скажіть мені, будівничий, ви певні того, що ніколи не кликали мене? Так, у думках?

Сольнес (стиха й поволі). Я майже певний цього.

Гільда. Нащо я вам?

Сольнес. Ви належите до молоді, Гільдо.

Гільда (посміхається). Молоді, що ви її так боїтесь?

Сольнес (поволі киває головою). І до якої в дійсності я пориваюся всією своєю істотою.

(Гільда встає, піходить до малого столика й повертається з текою Рагнара Бровіка).

Гільда (подаючи йому теку). Отже ось ці рисунки...

Сольнес. Заберіть їх геть! Я вже досить надивився на них.

Гільда. Так, але зробіть на них написи для нього.

Сольнес. Написи на них? Ніколи в світі!

Гільда. Але тепер, коли той бідолашний старий чоловік лежить при смерті! Невже ви не можете зробити йому та його синові радість перед розлукою? І, можливо, що він по цих рисунках зміг би збудувати теж.

Сольнес. Так, він, власне, й може це зробити. Це він напевне зможе, — отой панок.

Гільда. Але господи-боже, — коли так — то хіба ви не можете трохи набрехати?

Сольнес. Набрехати? (Лютю). Гільдо, геть від мене з оцими рисунками!

Гільда (присуваючи теку трохи до себе). Ну, ну, ну, не

кусайте мене! Ви говорили про біса. Мені здається, що ви сами як біс. *(Озирається)*. Де ваше перо й чорнило?

Сольнес. Тут нічого немає такого.

Гільда *(йде до дверей)*. А там у фрекен напевне є.

Сольнес. Зачекайте, Гільдо! Ви кажете, я набрешу. Авжеж, ради його старого батька міг би я це зробити. Бо я одного разу розбив його життя. Викинув геть.

Гільда. Його теж?

Сольнес. Мені самому потрібно було місце. Але оцей Рагнар він ні за яку ціну не повинен визволитись.

Гільда. Бідолашний, він певно цього й не зможе зробити. Коли він ні до чого не здатний, то...

Сольнес *(наближається, дивиться на неї й шепче)*. Якщо Рагнар Бровік вийде від мене, він кине мною об землю. Розіб'є мене, — так, як я зробив з його батьком.

Гільда. Розіб'є вас? Хіба він здатний?

Сольнес. Еге, можете бути певні, що він здатний. Він є та молодь, що стоїть наготові, щоб постукати до моїх дверей. І знищити геть будівничого Сольнеса.

Гільда *(дивиться на нього з тихим докором)*. І все таки ви хочете відштовхнути його. Фу, будівничий!

Сольнес. Ця боротьба зіпсувала мені багато крові — боротьба, що я її провадив. І я боюся, що помічники й слуги перестали вже мені коритись.

Гільда. То ви мусите пробити собі шлях своїми власними руками. Нічого ж іншого не залишається.

Сольнес. Безнадійна річ, Гільдо! Переворот настане. Рано, чи трохи пізніше. Бо все одно відплата неминуча.

Гільда. *(з жахом, затуляє собі вуха)*. Не кажіть цього! Ви хочете відняти мені життя! Забрати від мене те, що дорожче за все життя!

Сольнес. А що ж це таке?

Гільда. Щоб бачити вас великим. Побачити вас з вінком у руках. Високо, високо, на вершечку дзвіниці. *(Знову спокійно)*. Ну, дайте сюди олівець. Аджеж олівець є при вас?

Сольнес *(виймає свою записну книжку)*. Ось олівець.

Гільда *(кладає теку на стіл коло канапи)*. Гаразд. Сядьмо тут обое, будівничий. *(Сольнес сідає коло стола)*.

Гільда *(позаду нього спирається на спинку стільця)*. І зробимо написи на рисунках. Цілком, цілком щиро й тепло. Отому брідкому Роар... чи як він там зветься.

Сольнес *(пише кілька рядків, повертає голову й дивиться на неї)*. Скажіть мені одну річ, Гільдо.

Гільда. Яку?

Сольнес. Якщо ви справді чекали на мене десять років...

Гільда. То що?

Сольнес. То чому ж ви не написали мені ніколи? Я міг би вам відповісти.

Гільда (*швидко*). Ні, ні, ні! Саме цього я й не хотіла.

Сольнес. Чому ні?

Гільда. Бо боялася, що тоді могло б для мене все загинути. Але будем же робити написи на рисунках, будівничий...

Сольнес. Ми ж робимо це.

Гільда (*схиляється над ним і дивиться, як він пише*). Так, щиро й сердешно. Ах, як я ненавиджу, як ненавиджу того Роальда...

Сольнес (*пишучи*). Чи колинебудь ви кохали кого, Гільдо?

Гільда (*суворо*). Що ви кажете?

Сольнес. Чи ви ніколи нікого не кохали?

Гільда. Когось іншого, гадаєте ви?

Сольнес (*дивиться на неї*). Когось іншого, так. Ніколи не кохали? За цих десять років? Ніколи?

Гільда. Авжеж, так іноді. Коли була я трохи що не божевільна через те, що ви так довго не приходили...

Сольнес. Тоді ви цікавилися й іншими?

Гільда. Трошки. Так, на деякий час. Ах, будівничий, ви ж знаєте, як воно звичайно буває.

Сольнес. Гільдо, чого власне приїхали ви сюди?

Гільда. Не витрачайте часу на балаканину. Той бідолашний старий може померти, доки ми закінчимо.

Сольнес. Відповідайте ж мені, Гільдо. Чого ви од мене хочете?

Гільда. Я хочу одержати своє королівство.

Сольнес. Гм... (*Він глянув враз на двері ліворуч і продовжує надписувати рисунки*).

(*Фру Сольнес входить до кімнати. Вона несе декілька пакунків*).

Фру Сольнес. Я дещо принесла для вас, фрекен Вангель. Більші пакунки принесуть потім.

Гільда. Ах, які ви ласкаві до мене!

Фру Сольнес. Я тільки виконую свій обов'язок. Більш нічого.

Сольнес (*читаючи написане*). Аліно!

Фру Сольнес. Що?

Сольнес. Ти не бачила, вона, бухгалтерка, є там?

Фру Сольнес. Єге, звичайно, вона там.

Сольнес (*вкладає рисунки до теки*). Гм...

Фру Сольнес. Вона стояла коло пульта, що вона завжди робить, коли я переходжу кімнатою.

Сольнес (*підводиться*). То я піду до неї. І скажу їй, що...

Гільда (*бере од нього теку*). Ах, ні, дозвольте мені цю приємність (*іде до дверей, але обертається*). Як її звать?

Сольнес. Її звет фрекен Фослі.

Гільда. Ні, це звучить так холодно. Як їй на ім'я?

Сольнес. Кайя, здається.

Гільда (*відчиняє двері й кличе*). Кайю! Ідіть но сюди. Хутко. Будівничий хоче поговорити з вами.

(*Кайя Фослі входить тими ж дверима*).

Кайя (*дивиться злякано на нього*). Я тут...

Гільда (*простягає їй теку*). Дивіться сюди, Кайю! Ви можете взяти це до себе. Бо будівничий вже зробив тут написи.

Кайя. Ах, нарешті!

Сольнес. Віднесіть це старому якнайшвидше.

Кайя. Я зараз же піду з ними додому.

Сольнес. Еге, зробіть це. Отже Рагнар може вже будувати.

Кайя. Ах, він мусить прийти сюди й подякувати вам за все?

Сольнес. Я не хочу жадної подяки. Кланяйтесь йому й скажіть йому оце від мене.

Кайя. Так, я скажу.

Сольнес. І скажіть йому разом з цим, що відтепер я не маю більше потреби в ньому. І в вас так само.

Кайя (*стиха, тремтячим голосом*). І в мені також?

Сольнес. Тепер вам треба буде подумати про інші речі. Матимете інше заняття. Все буде для вас якнайкраще. Отже, йдіть додому з рисунками, фрекен Фослі. Геть! Чуєте!

Кайя (*так само*). Авжеж, п. Сольнес. (*Вона виходить*).

Фру Сольнес. Боже, які в неї злі очі.

Сольнес. Гм! Бідолашна маленька дурничка.

Фру Сольнес. Ах, що я бачу, що я чую, Гальварде? Ти відмовив їй справді?

Сольнес. Так.

Фру Сольнес. Їй також?

Сольнес. Хіба ж не ти цього так хотіла?

Фру Сольнес. Але як же ти можеш обходитись без неї? Ах, так, ти певне маєш ким її заступити, Гальварде?

Гільда. (*весело*). Ну, я у всякім разі не здатна на те, щоб стояти коло пульта.

Сольнес. Ну, ну, ну, — якось обійдусь, Аліно. Тепер тобі треба лише думати про те, щоб якнайхутче перейти до нового будинку. В найближчий час. Сьогодні ввечорі ми винесемо на вершечок вікна (*звертається до Гільди*) на самісінький шпиль башти. Що ви скажете на це фрекен Гільдо?

Гільда (*дивиться на нього захоплено*). О, як надзвичайно буде бачити вас знову так високо.

Сольнес. Мене!

Фру Сольнес. Ах, боже, фрекен Вангел, не кажіть таке! Мій чоловік. У його так паморочиться голова!

Гільда. Паморочиться голова! Ні, цього не може бути!

Фру Сольнес. Ні так, у нього часто паморочиться голова.

Гільда, Алеж я сама бачила його на самому вершечку дзвіниці.

Фру Сольнес. Еге, я чула, як люди балакали про це. Але ж це цілком неможливе.

Сольнес (*гостро*). Неможливе, неможливе, так. Але я тепер все таки піднімусь наверх.

Фру Сольнес. Ні, як ти можеш таке казати, Гальварде? Ти не міг ні разу вийти на балькон другого поверху. І таким ти завжди був.

Сольнес. Ти зможеш, мабуть, ще сьогодні ввечері побачити щось іншого.

Фру Сольнес (*злякано*). Ні, ні, ні! Хай бог боронить! Щоб я цього ніколи не бачила! Я зараз же напишу до лікаря. І він тебе відмовить від цього.

Сольнес. Алеж, Аліно!

Фру Сольнес. Авжеж, бо ти хворий, Гальварде! Нічим іншим цього не можна пояснити. Ах, боже, боже!

(Виходить швидко праворуч).

Гільда (*дивиться напружено на нього*). Так воно, чи ні?

Сольнес. Що в мене паморочиться голова?

Гільда. Що мій будівничий не сміє — не може так високо, як сам буде?

Сольнес. Так он як ви на це дивитесь!

Гільда. Еге ж.

Сольнес. Мені здається, що в мені хутко не буде й куточка, де б я міг заховати щось від вас.

Гільда (*дивиться крізь вікно в кутку*). Отже там наверху. На самісінькому вершечку.

Сольнес (*підходить ближче*). У верхній кімнатці, в башті, ви могли б жити, Гільдо. Могли б там бути, як принцеса.

Гільда (*непевно, ніби поважно, ніби жартома*). Еге, ви ж мені це обіцяли.

Сольнес. Я справді вам це обіцяв?

Гільда. Фі, будівничий! Ви казали, що я стану принцесою. І що я матиму королівство від вас. І тоді ви взяли і.. Ну!

Сольнес (*обережно*). Чи ви цілком певні того, що це не сон — не уявлення, яке міцно засіло вам у голові?

Гільда (*суворо*). Хіба ви насправді цього не робили?

Сольнес. Сам не знаю (*стиха*). Але я знаю, дійсно знаю тепер, що я...

Гільда. Що ви? Кажіть же хутче!

Сольнес. Що я повинен був це зробити.

Гільда (*вибухаючи радістю*). У вас ніколи в світі не може запаморочитись голова!

Сольнес. Отже сьогодні ввечорі ми винесемо вінка принцесо Гільдо.

Гільда (*з відтінком гіркоти*). Над вашим новим будинком, так.

Сольнес. Над новим будинком. Що ніколи не буде для мене домом.

(Виходить дверима в сад).

Гільда (*дивиться перед себе затьмареним поглядом і шепоче сама до себе. Чути лише слова*) ...страшенно цікаво...

ДІЯ ТРЕТЯ

Велика, широка веранда коло помешкання будівничого Сольнеса. Частина будинку з дверима на веранду видніється ліворуч. Поренчата перед верандою праворуч. Позаду, де веранда звужується—східці в садок. Великі, старі дерева в садку позвішували гілля над верандою й будинком. Далі праворуч, між деревами видніється долішня частина нової вілли з риштванням навколо башти. Позаду—садок, огорожений старовинними штахетами. За парканом видно вулицю з низькими, напівзруйнованими будинками. Вечірне небо, з освітленими сонцем хмарами. На веранді стоїть садова лава вздовж стіни будинку, а перед лавою довгий стіл. По другий бік стола стілець і кілька табуреток. Вся мебля плетена з лози. Фру Сольнес, закутана у велику білу крепову шаль, сидить відпочиваючи на стільці й дивиться пильно праворуч. Трохи згодом входить східцями з садка Гільда Вангель. Вона зодягнена так само, як у другій дії, в капелюсі. На грудях у неї пришпилено невеличкий букет із звичайних маленьких квіток.

Фру Сольнес (*повертаючи трохи голову*). Ви були скрізь у садку, фрекен Вангель?

Гільда. Еге, я все там унизу оглянула.

Фру Сольнес. І найшли, як бачу, квітки.

Гільда. Авжеж! Їх так багато там. Скрізь поміж куццями.

Фру Сольнес. Справді? Ще є квітки? Я не ходжу туди майже ніколи.

Гільда (*наближаючись*). Як же так! Хіба ж ви не бігаєте туди вниз кожний день?

Фру Сольнес (*зі стомленою посмішкою*). Я вже не «бігаю» туди зовсім. Тепер вже ніколи.

Гільда. Ну, хіба ви не сходите іноді вниз, у садок, подивитись на ту красу, що там є?

Фру Сольнес. Все це зробилося таке чуже для мене, взагалі. Я майже боюсь подивитись на це знову.

Гільда. На ваш власний садок!

Фру Сольнес. Мені вже тепер не здається, що він наш.

Гільда. Ах, що ви кажете?

Фру Сольнес. Ні, ні, — він вже не той. Не такий, як був за батька й матері. Вони так змінили садок, фрекен Вангель. Подумайте — вони поділили його і набудували будинків для чужих

людей, що їх я й не знаю. І вони можуть сидіти й дивитись на мене з вікон.

Гільда (*з веселим виглядом*). Фру Сольнес?

Фру Сольнес. Що?

Гільда. Чи можу я тут побути з вами трохи?

Фру Сольнес. Авжеж, якщо маєте охоту.

(Гільда присуває табурет до стола й сідає).

Гільда. Ах, тут можна справді сидіти й вигріватись на сонці, як кішка.

Фру Сольнес (*кладає руку злегка їй на потилицю*). Це дуже гарно, що ви хочете посидіти зо мною. Я думала, що ви йдете до мого чоловіка.

Гільда. Чого я маю йти до нього?

Фру Сольнес. Допомогати йому, я гадала.

Гільда. Ні, дякую. Поперше, він не дома. Він вийшов до робітників. Але він був такий похмурий, що я не насмїлилась говорити з ним.

Фру Сольнес. А насправді він такий милий і добрий чоловік.

Гільда. Він!

Фру Сольнес. Ви мало ще його знаєте, фрекен Вангель.

Гільда (*дивиться ласкаво на неї*). Ви напевне раді, що незабаром мешкатимете в новому будинкові?

Фру Сольнес. Я мушу радуватись. Бо Гальвардові так цього хочеться.

Гільда. Ах, я гадаю, що не тільки тому.

Фру Сольнес. Авжеж, авжеж, фрекен Вангель. Бо це ж є лише мій обов'язок, коритися йому. Але іноді буває так важко примушувати себе коритись.

Гільда. Так, це буває мабуть важко.

Фру Сольнес. Безперечно. Коли чоловік не ліпший за мене, то...

Гільда. Коли він зазнав так багато горя, як ви.

Фру Сольнес. Як ви про це дізнались?

Гільда. Ваш чоловік оповідав мені.

Фру Сольнес. Зо мною він так мало говорить про це. Так, безперечно, я знала багато у своїм житті, фрекен Вангель.

Гільда (*дивиться на неї співчутливо й киває поволі головою*). Бідненька фру Сольнес. Спочатку згорів ваш...

Фру Сольнес (*зідхаючи*). Еге. Все згоріло.

Гільда. А потім трапилось найгірше.

Фру Сольнес (*дивиться допитливо на неї*). Найгірше?

Гільда. Те, що потім було.

Фру Сольнес. Про що саме ви говорите?

Гільда (*стиха*). Ви втратили двох немовлят.

Фру Сольнес. Ах, їх, еге. Та це бачите, вже не наша воля. То була небесна кара. І перед цим треба скоритись. І дякувати за це.

Гільда. Ви так і робите?

Фру Сольнес. Не завжди на жаль. Я знаю добре, що це мій обов'язок. Але я не завжди можу його виконувати.

Гільда. Авжеж, авжеж, це так зрозуміло.

Фру Сольнес. Я завжди кажу собі, що це була для мене справедлива кара.

Гільда. За що ж вона?

Фру Сольнес. Тому що я не була непохитна в нещасті.

Гільда. Алеж я не розумію, що...

Фру Сольнес. Ах, ні, ні, фрекен Вангель,—не кажіть мені більше про тих двоє немовляток. За них треба тільки радуватися. Бо їм так добре—так добре тепер. Ні, є невеликі втрати в житті, що западають глибоко в серце. Багато важче згубити все те, що люди вважають майже за ніщо.

Гільда (*кладає руки їй на коліна й дивиться ласково на неї*). Люба фру Сольнес,—розкажіть мені, що ж це таке?

Фру Сольнес. Як я вже сказала. Одні лише дрібниці. Згоріли от усі портрети на стінах. І все старе шовкове вбрання згоріло. Те, що належало нашій родині з давніх давен. Всі материні та бабусині мережива—вони згоріли теж. І уявіть собі—навіть коштовності. (*Сумно*). А також і всі ляльки.

Гільда. Ляльки?

Фру Сольнес (*стримуючи сльози*). Я мала десять гарненьких ляльок.

Гільда. І вони так само згоріли?

Фру Сольнес. Геть чисто. Ах, це було так боляче, так боляче для мене.

Гільда. Хіба ви переховували всі ляльки? З того часу, як ще були маленькою?

Фру Сольнес. Я їх не переховувала. Я й ляльки — ми жили разом весь час.

Гільда. Тоді, як ви стали дорослою?

Фру Сольнес. Еге, ще довго після того.

Гільда. Після того, як ви одружились?

Фру Сольнес. Еге ж, так, так. Коли тільки він не бачив, то... Але вони згоріли, бідненькі! Ніхто й не подумав урятувати їх. Ах, як боляче згадати про це! Еге, не смійтеся з мене, фрекен Вангель.

Гільда. Я зовсім не сміюсь.

(*Доктор Гердаль, з капелюхом у руці, входить дверима й дивиться на фру Сольнес та Гільду*).

Доктор Гердаль. Ну, що це? Ви хочете застудитись отут?

Фру Сольнес. Мені здається, що надворі так гарно й тепло сьогодні.

Доктор Гердаль. Так, так. Але тут щось трапилось у вас дома? Я одержав записку од вас.

Фру Сольнес (*підводиться*). Еге, я мушу поговорити з вами де про що.

Доктор Гердаль. Добре. То може ми зайдемо до кімнати? (*До Гільди*). Ви сьогодні теж у похідній уніформі, фрекен?

Гільда (*весело, встаючи*). Авжеж. У повнім спорядженні. Але сьогодні я нікуди не збираюсь ламати собі шию. Ми вдвох посидимо там унизу й подивимось, докторе.

Доктор Гердаль. На що подивимось?

Фру Сольнес (*тихо й злякано до Гільди*). Тихо, тихо, — ради бога! Ось іде він! Відговоріть його від цього. І ми будемо приятельками, фрекен Вангель. Хіба ми не можемо цього?

Гільда (*кидається раптово їй на шию*). Ах, якби ж то ми могли!..

Фру Сольнес. Так, так, так. Ось він іде, докторе! Ходімо; я поговорю з вами.

Доктор Гердаль. Про нього?

Фру Сольнес. Звичайно, про нього. Ходімо (*вона й доктор заходять в кімнату*)

(*В цей мент входить будівничий Сольнес з садка східцями. На Гільдиному обличчі з'являється серйозний вираз*).

Сольнес (*показує на двері, що зачиняються обережно зсередини*). Чи зауважили ви, Гільдо, що коли я приходжу, то вона зараз же втекає?

Гільда. Я зауважила, що коли ви приходите, то завжди сполуєте її.

Сольнес. Може й так. Але я тут нічого не вдію (*дивиться уважно на неї*). Ви не змерзли, Гільдо? Мені здається, що вам холодно.

Гільда. Я щойно вийшла із могильного склепу.

Сольнес. Що це має означати?

Гільда. Що в мене аж мороз іде по тілі, будівничий.

Сольнес (*поволі*). Мені здається, я розумію.

Гільда. Чого ви прийшли сюди нагору?

Сольнес. Я здалеку побачив, що ви тут.

Гільда. Але ж ви побачили й її?

Сольнес. Я знав, що вона зараз же піде, як тільки я надійду.

Гільда. А вам це дуже боляче, що вона вступається вам з дороги?

Сольнес. Де в чому це для мене навіть краще.

Гільда. Що ви не маєте її безпосередньо перед очима?

Сольнес. Атож.

Гільда. Що ви не бачите, як вона вічно печаліє за своїми немовлятками?

Сольнес. Так. Здебільшого тому.

(Гільда ходить по веранді, заклавши руки за спину, спиняється коло поренчат і дивиться в садок).

Сольнес (після короткої мовчанки). Довго ви розмовляли з нею?

Гільда (стоїть нерухомо, не відповідаючи).

Сольнес. Довго, я питаю?

Гільда (мовчить так само).

Сольнес. Що вона казала, Гільдо?

Гільда (мовчить далі).

Сольнес. Бідна Аліна! Певне про своїх хлопчиків.

Гільда (нервово здригається; потім киває швидко головою кілька разів).

Сольнес. Ніколи ні про що інше. Ніколи в світі не забуває про це (підходить ближче). Ви стоїте тут знову, як кам'яна статуя. Так само, як учора ввечері.

Гільда (повертається й дивиться на нього великими, розплющеними очима). Я хочу їхати.

Сольнес (гостро). Їхати!

Гільда. Так.

Сольнес. Ні, на це ви не маєте дозволу.

Гільда. Що ж я буду робити тут тепер?

Сольнес. Тільки тут бути, Гільдо!

Гільда (дивиться на нього звисока). Ні, щиро дякую. На це я не згодна.

Сольнес (не міркуючи). Тим краще!

Гільда (роздратовано). Я не можу чинити якесь зло людині, яку я знаю. Не можу брати те, що належить їй.

Сольнес. Хто вам каже, щоб ви це робили?

Гільда (веде далі). У чужої людини, еге! Бо це щось зовсім інше! Одно—людина, що я її ніколи не бачила, а зовсім інше—людина, з якою я так близько познайомилась! Ні! Ні! Фу!

Сольнес. Та я ж нічого іншого й не казав.

Гільда. Ах, будівничий, ви добре знаєте, що може бути. Тому я й хочу їхати.

Сольнес. А що ж буде зо мною, коли ви поїдете? Для чого я житиму? Після того?

Гільда (з непевним виразом в очах). Вам нічого турбуватись. Ви маєте обов'язки щодо неї. Жийте для цих обов'язків.

Сольнес. Запізно. Оці сили, оці... оці...

Гільда. ...привиди...

Сольнес. Еге, привиди. І біс у мене всередині. Вони висали всю життєву кров з неї (сміється несвідомо). Ради мого щастя вони — це зробили. Так, так. (Сумно). А тепер вона вмерла—з моєї вини. І я, живий, прикований до вмерлої (з диким жахом). Я, я, що не можу жити без радості.

(Гільда обходить навколо стола й сідає на лаву, зіпершись ліктями на стіл і схиливши голову на руки).

Гільда (сидить і дивиться деякий час на нього). Що ви будуватимете найближчого часу?

Сольнес (хитає головою). Не гадаю, щоб мені тепер почастило збудувати щось велике.

Гільда. Вже не будуватимете ясних, щасливих помешкань для матерів та батьків? І для дітей?

Сольнес. Очевидно, це вже буде відтепер непотрібно.

Гільда. Бідний будівничий! Аж всі ці десять років—усе своє життя—ви віддали лише цьому.

Сольнес. Еге, ваша правда, Гільдо.

Гільда (палко). Ах, мені здається, що це справді таке безглузде, таке безглузде,—оте саме.

Сольнес. Що оте саме?

Гільда. Що людина не дбає про своє власне щастя. Про своє власне життя. Лише тому, що на його шляху стоїть хтось, кого він знає.

Сольнес. Хтось, кого не маєш права обминути.

Гільда. Не знаю, чи хтось в дійсності має на це право. Але проте... Ах, якби то можна проспати всю оцю муку!

(Вона кладе руки на стола, схиляє голову на руки, в лівий бік, і заплющує очі).

Сольнес (присуває стілець і сідає коло стола). Чи мали ви ясне, щасливе помешкання—там у свого батька, Гільдо?

Гільда (нерухома, відповідає ніби крізь сон). Тільки комірку мала я там.

Сольнес. І ви не хочете повернутись до неї?

Гільда (так само). Лісова птиця ніколи не хоче до клітки.

Сольнес. Вважає за краще літати у вільному повітрі...

Гільда (продовжує так само). Хижий птах уважає за краще полювати.

Сольнес (спиняється поглядом на ній). Той, що має непохитність вікінгів у житті...

Гільда (звичайним голосом, розплющує очі, але не рухається). І ще що? Скажіть, що ще!

Сольнес. Міцне сумління.

(Гільда випростовується на увесь зріст на лаві. Її очі знову сяють радістю).

Гільда (киває головою до нього). Я знаю, що ви найближчого часу будуватимете!

Сольнес. То ви знаєте більше за мене, Гільдо.

Гільда. Еге, будівники, вони ж такі дурні.

Сольнес. І що ж я будуватиму?

Гільда (киває головою знову). Палац.

Сольнес. Який палац?

Гільда. Мій палац, розуміється.

Сольнес. Ви хочете тепер мати палац?

Гільда. Хіба ви не повинні дати мені королівство, питаю я вас?

Сольнес. Еге ж, я чув, ви це казали.

Гільда. Ну от! Отже ви повинні його дати. І в королівстві мусить бути палац, так я міркую.

Сольнес (щодалі жвавішає). Авжеж розуміється, так мусить бути.

Гільда. Добре, тож будуйте мені його! Негайно!

Сольнес (сміється). І отак-о, зараз же?

Гільда. Ну, так! Бо тепер уже минули—ті десять років. І я не хочу довше чекати. Отже, давайте палац, будівничий!

Сольнес. Не дуже приємно бути вам щось винним, Гільдо.

Гільда. Про це вам слід було подумати давно. Тепер уже пізно. Отже—(стукає по столі) палац сюди на стіл! Це мій палац! Я хочу мати його зараз!

Сольнес (поважніше, нахиляється ближче, поклавши руки на стіл). Як ви собі уявляєте, який мусить бути цей палац, Гільдо? (Її погляд трохи хмурнішає. Вона сидить, ніби глибоко замислившись)

Гільда (поволі). Мій палац мусить стояти високо. Дуже високо. І відкритий на всі боки. Так, щоб я могла дивитись далеко-далеко.

Сольнес. І на ньому мусить бути висока башта?

Гільда. Страшенно висока башта. А на самому вершечку башти мусить бути альтанка. І на ній я хочу стояти.

Сольнес (хапається мимоволі за чоло). І ви можете стояти на такій паморочній височині.

Гільда. Ну, так! На самому вершечку я хочу стояти й дивитись на інших, на тих, що будують церкви. І будинки для матерів, батьків та дітей. І ви теж мусите там стояти й дивитись.

Сольнес (стиха). Будівничий матиме дозвіл вийти нагору, до принцеси?

Гільда. Якщо будівничий захоче.

Сольнес (тихше). Я гадаю, що будівничий прийде.

Гільда (киває головою). Будівничий,—він прийде.

Сольнес. Але він ніколи вже не будуватиме, бідний будівничий.

Гільда (жваво) Авжеж. Ми будемо працювати разом. І тоді ми збудуємо найкраще, найчарівніше в світі.

Сольнес. Гільдо, скажіть мені, що ж то буде!

Гільда (дивиться, посміхаючись, на нього, хитає головою, кривить губу й каже по-дитячому). Будівники— вони страшенно, страшенно дурні люди.

Сольнес. Еге, звичайно, вони дурні. Але скажіть мені, що ж то буде? Оте, найчарівніше в світі. І що ми будуватиме разом?

Гільда (мовчить деякий час з непевним виразом в очах). Повітряний палац.

Сольнес. Повітряний палац?

Гільда (киває головою). Повітряний палац, так. Знаєте, що таке повітряний палац?

Сольнес. Це щось найчарівніше в світі, кажете.

Гільда (швидко підводиться й ніби відштовхує щось рукою). Ну, звичайно, так. Повітряний палац—у ньому так зручно сховатися... І так зручно будувати їх (дивиться глузливо на нього), зокрема будівникам, що мають таке... таке м'яке сумління.

Сольнес (підводиться). Відсьогодні ми будуватимемо вдвох, разом, Гільдо.

Гільда (посміхається, напівсумніваючись). Справжній повітряний палац.

Сольнес. Так. З міцною основою під ним.

(Рагнар Бровік входить з будинку. Він несе великий зелений вінок з квітками й шовковою биндою).

Гільда (в пориві радості). Вінок. Оце буде страшенно гарно!

Сольнес (здивовано). Ви прийшли з вінком, Рагнаре?

Рагнар. Я обіцяв це десятникові.

Сольнес (легше). Ну, що ж, вашому батькові покращало?

Рагнар. Ні.

Сольнес. Не потішило його хіба те, що я написав?

Рагнар. Воно прийшло запізно.

Сольнес. Запізно!

Рагнар. Коли вона прийшла з рисунками, він лежав уже неприємний. З ним трапився випадок.

Сольнес. То йдіть зараз же додому, до нього. Догляньте свого батька!

Рагнар. Він не потребує вже мене.

Сольнес. Алеж вам треба бути коло нього.

Рагнар. Вона сидить коло постелі.

Сольнес (трохи непевно). Кайя?

Рагнар (*дивиться похмуро на нього*). Еге, Кайя, так.

Сольнес. Йдіть додому, Рагнаре. І до нього, і до неї.

Рагнар (*приховуючи глузливу посмішку*). Ви певне не захочете сами?

Сольнес. Я сам підіймуся з ним. (*Бере вінка від нього*). А ви йдіть додому. Ви нам тут сьогодні не потрібні.

Рагнар. Я знаю, що я вам не потрібен потім. Але сьогодні я залишусь.

Сольнес. Ну, то залишайтеся, якщо вам, нарешті, так хочеться.

Гільда (*коло пореччат*). Будівничий, отут я буду стояти й дивитись на вас.

Сольнес. На мене?

Гільда. Це буде страшенно цікаво.

Сольнес (*стиха*). Про це ми поговоримо потім удвох, Гільдо. (*Він виходить з вінком східцями вниз, у садок*).

Гільда (*дивиться йому вслід, потім обертається до Рагнара*). Ви, на мою думку, могли б йому красненько подякувати.

Рагнар. Подякувати йому? Я повинен дякувати йому?

Гільда. Еге, ви повинні були справді це зробити!

Рагнар. Це хутче вам повинен був я подякувати.

Гільда. Як ви можете це казати?

Рагнар (*не відповідаючи їй*). Але бережіться, фрекен. Бо ви ще його не знаєте як слід.

Гільда (*самовпевнено*). Ах, я знаю його дуже добре!

Рагнар (*сміється прикро*). Дякувати йому за те, що він з року в рік гнобив мене? Йому, що примусив мого батька сумніватися в мені. Мене самого примусив сумніватися у своїх здібностях? І все це лише для того, щоб...

Гільда (*ніби щось передчуваючи*). Щоб? Кажіть мені зараз же!

Рагнар. Щоб затримати її коло себе.

Гільда (*кидаючись до нього*). Фрекен коло пульту?

Рагнар. Так.

Гільда (*загрожуючи, ламає руки*). Це не правда! Ви брешете на нього!

Рагнар. Я не хотів цьому вірити сам аж до сьогодні, доки вона сама не сказала цього.

Гільда (*ніби в нестямі*). Що вона сказала? Я хочу знати це! Зараз же! Зараз!

Рагнар. Вона сказала, що він полонив її душу—геть цілком. Полонив усі її думки—всі до одної. Вона сказала, що ніколи не зможе розлучитися з ним. Що вона залишиться там, де буде він.

Гільда (*палаючи гнівом*). Це їй не буде дозволено!

Рагнар (*ніби допитуючи*). Хто ж їй не дозволить?

Гільда (*швидко*). Не дозволить і він сам!

Рагнар. Ах, ні,—адже я тепер так добре розумію. Відтепер була б вона лише завадою.

Гільда. Нічогосінько ви не розумієте—коли так кажете. Ні, я скажу вам, нащо він тримав її.

Рагнар. Для чого ж?

Гільда. Щоб затримати в а с.

Рагнар. Він сказав вам це?

Гільда. Ні, але це так! Це мусить бути так! (*Нестримано*). Я хочу,—я хочу, щоб це було так!

Рагнар. А от лише ви приїхали—і він одіслав її.

Гільда. В а с — в а с він одіслав! Невже ви гадаєте, що йому потрібні сторонні дівчата?

Рагнар (*замислившись*). Невже ж він боявся мене?

Гільда. Він боявся! Мені здається, що вам не слід би бути таким самовпевненим.

Рагнар. Ах, він мабуть давненько вже зрозумів, що і я теж до чогось здатний. Нарешті, боявся, от побачите, що так воно власне й є.

Гільда. Він! Ні, не уявляю собі!

Рагнар. Де в чому він боязкий. Він, великий будівничий. Одібрати щастя від інших людей, як це він зробив з моїм батьком та зо мною, цього він не боявся. Але щоб полізти на якесь риштування, цього він не захоче ні за яку ціну.

Гільда. Ах, якби ви лишень бачили його так високо, так надзвичайно високо, як я одного часу бачила!

Рагнар. Ви це бачили?

Гільда. Еге, це справді було. Він стояв так гордо й спокійно і чіпляв вінок на вершечку дзвіниці!

Рагнар. Я знаю, що він одважився на це один раз у своєму житті. Один-єдиний раз. Ми, молоді, говорили про це не раз. Але ніхто в світі не зможе примусити його зробити це вдруге.

Гільда. Сьогодні він зробить це знову!

Рагнар (*глузливо*). Ні, нічого з цього не буде!

Гільда. Побачимо!

Рагнар. Цього не побачите ні ви, ні я.

Гільда (*нестримно бурхливо*). Я хочу бачити це! Я хочу й повинна бачити це!

Рагнар. Але він цього не зробить. Він по-просту не на смілиться цього зробити. Бо в нього тепер паморочиться голова, в його, великого будівничого.

(*Фру Сольнес виходить з будинку на веранду*).

Фру Сольнес (*озирається*). Нема його тут? Куди він пішов?

Рагнар. Будівничий пішов до робітників.

Гільда. Він пішов з вінком.

Фру Сольнес (*злякано*). Пішов він з вінком! Ах, господи, ах, господи! Бровік,—йдіть за ним! Покличте його сюди!

Рагнар. Сказати йому, що ви хочете поговорити з ним?

Фру Сольнес. Авжеж, любий, зробіть це! Ні, ні, не кажіть йому, що я хочу щось від нього! Ви можете сказати, що є хтось. І він повинен прийти зараз.

Рагнар. Добре. Я так і скажу йому (*він іде східцями в садок*).

Фру Сольнес. Ах, фрекен Вангел, ви не можете уявити собі, який жах мене бере за нього!

Гільда. Але хіба ж тут є щось таке страшне?

Фру Сольнес. Атож, хіба ви цього не розумієте? Подумайте, якщо він зробить справді це! Якщо він справді підніметься на риштовання!

Гільда (*напружено*). Ви думаєте, що він це зробить?

Фру Сольнес. Ах, хіба можна знати, що йому спаде на думку. Він може зробити, що завгодно.

Гільда. Ага, ви може думаєте навіть, що він, так би мовити?..

Фру Сольнес. Еге, я вже сама не знаю, що про нього думати. Доктор наговорив мені так багато дечого. І коли я порівнюю всі його вчинки з тим, що казав лікар..

(*Доктор Гердаль виглядає з дверей*)

Доктор Гердаль. Він прийде не хутко?

Фру Сольнес. Еге, я думаю, що хутко. Я вже послала за ним.

Доктор Гердаль (*наближається*). Але вам краще піти в кімнату.

Фру Сольнес. Ні, ні. Я хочу лишитись тут і зачекати на Гальварда.

Доктор Гердаль. Алеж до вас там прийшло кілька дам.

Фру Сольнес. Ах, господи, от іще! І саме тепер!

Доктор Гердаль. Вони кажуть, що хочуть неодмінно подивитись на святкування.

Фру Сольнес. Та так, тоді я піду до них. Бо це ж мій обов'язок.

Гільда. Хіба ви не можете попросити дам піти?

Фру Сольнес. Ні, це неможливо. Коли вони прийшли сюди, то мій обов'язок привітати їх. Але ви залишайтеся тут, аж доки він прийде.

Доктор Гердаль. І постарайтесь затримати його тут бачкою, скільки можна буде.

Фру Сольнес. Еге, зробіть це, любя фрекен Вангел. Затримайте, скільки лише зможете.

Гільда. Чи не краще було б, якби ви сами це зробили?

Фру Сольнес. Ах, господи, це ж мій обов'язок. Але коли маеш стільки обов'язків, то...

Доктор Гердаль (*дивиться в садок*). Ось до речі, він іде!

Фру Сольнес. І подумайте—я мушу піти.

Доктор Гердаль (*до Гільди*). Не кажіть йому нічого, що я тут.

Гільда. Та ні! Я знайду про щось інше побалакати з будівничим.

Фру Сольнес. І затримайте його якнайдовше. Я думаю, що ви зможете це зробити краще, ніж хтось інший.

(Фру Сольнес і доктор Гердаль ідуть в кімнату. Гільда залишається, стоячи на веранді)

(Будівничий Сольнес входить східцями з садка).

Сольнес. Тут хтось мав бути, що хотів мене бачити, чув я. Гільда. Еге ж, це я кликала вас, будівничий.

Сольнес. Ах, це ви, Гільдо. Я боявся, що тут були Аліна й доктор.

Гільда. Ви такі страшенно лякливі!

Сольнес. Справді?

Гільда. Еге, кажут, що ви боїтесь навіть полізти на риштування.

Сольнес. Ну, це зовсім інша справа.

Гільда. Боїтесь, виходить?

Сольнес. Еге, боюсь.

Гільда. Боїтеся, що впадете й розіб'єтесь?

Сольнес. Ні, не цього.

Гільда. А чого ж?

Сольнес. Я боюсь відплати, відомсти, Гільдо.

Гільда. Помсти? (*хитає головою*). Цього я не розумію.

Сольнес. Сідайте. Я розкажу вам дещо.

Гільда. Гаразд. Кажіть! Негайно!

(Вона сідає на табурет коло поренчат і дивиться, очікуючи, на нього).

Сольнес (*кидає свій капелюх на стіл*). Адже, ви знаєте, що я спочатку будував церкви.

Гільда (*киває головою*). Це я знаю добре.

Сольнес. Бо я, бачите, виріс і виховувався в побожній сільській родині. І тому мені здавалося, що будувати церкви — найкраща професія, яку я міг собі обрати.

Гільда. Так, так.

Сольнес. І можу сміливо сказати, що я будував оті маленькі, бідні церковці з таким чесним, палким і щирим почуттям, що, що...

Гільда. Що...? Ну?

Сольнес. Еге, мені здається, що він мусів бути задоволений з мене.

Гільда. Він? Хто це він?

Сольнес. Він, той, що для нього будував я церкви. Той, що його мали славити й хвалити по тих церквах.

Гільда. А, так! Але хіба ви напевне знаєте, що... що він не був... так уже задоволений з вас?

Сольнес. Він задоволений з мене! Як ви можете казати таке, Гільдо? Він, що дав бісові право робити зо мною, що сам схоче. Він, що наказав їм бути напоготові вдень і вночі, щоб служити мені, всім отим, отим...

Гільда. Привідам.

Сольнес. Еге, як темним, так і світлим. Ах ні, я добре відчуваю, що він незадоволений з мене. *(Таємниче)*. Бачите для цього власне, він і спалив старий будинок.

Гільда. Для чого ж це?

Сольнес. Еге, хіба ви не розумієте? Він хотів, щоб я здобув собі можливість стати великим майстром — і будувати для нього найкращі церкви. Спочатку я не розумів, чого він хоче від мене. Але одного разу мені це відкрилось.

Гільда. Коли ж це було?

Сольнес. Це було тоді, коли я збудував дзвіницю в Люзангері.

Гільда. Це подумала й я.

Сольнес. Тому що, бачите, Гільдо, там на чужині, я почав міркувати, роздумувати над собою. Й от я зрозумів, для чого він забрав моїх хлопчиків од мене. Це він зробив для того, щоб мене ніщо не зв'язувало. Ані кохання, ані щастя, розумієте? Я повинен бути лише будівничим. Нічим іншим. І отак на протязі цілого свого життя я мусів будувати для нього *(сміється)*. Але з цього, звичайно, нічого не вийшло.

Гільда. Що ж ви зробили?

Сольнес. Поперше, я дослідив і випробував себе самого.

Гільда. А потім?

Сольнес. Потім я став робити неможливе. Так само, як і він.

Гільда. Неможливе?

Сольнес. Я до того ніколи не міг вилізати вільно й легко на височінь. Але того дня я зміг це зробити.

Гільда *(схоплюється)*. Так, так, ви це змогли!

Сольнес. І коли я стояв там на вершечку і почепив вінка на шпиль бані, я сказав йому: слухай но, ти, всемогутній! Відтепер я хочу бути теж вільним будівничим. На свій лад. Як ти на свій. Я не хочу далі будувати церков для тебе. Тільки будинки для людей.

Гільда (з великими, осяяними очима). То був той спів, що я чула тоді в повітрі.

Сольнес. Але він переміг мене й після цього.

Гільда. Що ви хочете цим сказати?

Сольнес (дивиться недовірливо на неї). Те, що будувати будинки для людей теж нічого не варт, Гільдо.

Гільда. Ви так думаете й тепер?

Сольнес. Так, бо тепер я бачу це. Для людей не потрібні отакі будинки. Для того, щоб бути щасливими. І я сам не хочу мати отакого будинку. Навіть, коли б я вже мав його (з тихим, прикрим сміхом). Бачите, оце й усе, що я зробив, оскільки можу пригадати. Нічого насправді не збудовано. І нічого такого не збираюсь будувати надалі. Нічого, нічогісінько — взагалі.

Гільда. І нічого ніколи не будуватимете відтепер?

Сольнес (жваво). Ні, саме тепер я хочу почати!

Гільда. Що саме? Що саме? Скажіть мені зараз же!

Сольнес. Єдине, що на мою думку може дати людині щастя, — оце я хочу збудувати тепер.

Гільда (дивиться пильно на нього). Будівничий, — ви гадаєте про наші повітряні палаці?

Сольнес. Повітряні палаці, так.

Гільда. Я боюсь, що у вас запаморочиться голова на півдорозі.

Сольнес. Ні, — якщо я буду йти пліч-о-пліч з вами, Гільдо.

Гільда (з прихованою прикрістю). Лише зо мною? Хіба немає більш нікого, хто пішов би з вами?

Сольнес. Хто ж іще, на вашу думку?

Гільда. Ах, вона, ота Кайя від пульта. Бідненька, — хіба ви не візьмете й її з собою?

Сольнес. Ага! Це напевне про неї наговорила вам Аліна?

Гільда. Це правда, чи ні?

Сольнес (з запалом). На це я вам не відповім. Ви цілком повинні повірити мені!

Гільда. Я вам десять років цілком, цілком вірила.

Сольнес. Ви повинні вірити мені й далі!

Гільда. То дайте мені можливість побачити вас знову високо-високо, у вільному повітрі.

Сольнес (сумно). Ах, Гільдо, — цього я не зможу при звичайних обставинах.

Гільда (палко). Я хочу цього! Я хочу цього! (Благаючи). Лише один, єдиний раз, будівничий. Зробіть це неможливе знову!

Сольнес (стоїть і пильно дивиться на неї). Якщо я спробую це, Гільдо, то я мушу, стоячи там вгорі, знову говорити з ним, як тоді.

Гільда (*з палким напруженням*). Що ж ви хочете йому сказати?

Сольнес. Я хочу сказати йому: слухай, всемогутній, ти можеш судити мене, як сам знаєш. Але відтепер я хочу будувати лише найчудовніше в світі...

Гільда (*захоплено*). Так, так, так...

Сольнес. ... будувати разом із принцесою, що її кохаю...

Гільда. Так, так, скажіть йому це! Скажіть йому це!

Сольнес. Еге ж. І ще я хочу сказати йому: тепер я зйду додолу, обійму й поцілую її...

Гільда. ... багато разів! Скажіть це!

Сольнес. ... багато, багато разів, скажу я.

Гільда. І тоді?

Сольнес. Тоді я махну своїм капелюхом і зйду на землю, і зроблю так, як я казав йому.

Гільда (*простягаючи руки*). Тепер я знову бачу вас таким, як тоді, коли спів лунав у повітрі!

Сольнес (*дивиться на неї, похиливши голову*). Яким чином стали ви такою, як зараз, Гільдо?

Гільда. Яким чином примусили ви мене стати такою, як зараз?

Сольнес (*коротко й твердо*). Принцеса матиме свій палац.

Гільда. Ах, будівничий — Мій чудовий, чудовий палац. Наш повітряний палац!

Сольнес. З кам'яним фундаментом.

(*На вулиці зібралась юрба людей, що їх видно кріз галуззя дерев. Чути музику з духових інструментів — здалека, від нового будинку.*)

(*Фру Сольнес, з хуторянам коміром на шиї, доктор Гердаль з її білою шаллю на руці, і кілька дам входять на веранду. Рагнар Бровік одночасно виходить з садка.*)

Фру Сольнес. Тут має бути й музика?

Рагнар. Так. Грає оркестра спілки будівельників. Десятник прислав мене сказати, що він стоїть там наготові, щоб винести вінка.

Сольнес (*бере свій капелюх*). Гаразд. Я зйду сам униз.

Фру Сольнес (*злякано*). Що тобі треба там унизу, Гальварде?

Сольнес (*байдуже*). Я мушу бути внизу, біля людей.

Фру Сольнес. Так, унизу, правда? Тільки внизу.

Сольнес. Адже я звик завжди так робити. Так, у буденному житті (*він сходить східцями й зникає в садку*).

Фру Сольнес (*гукає до нього, спираючись на поренчата*).

Але попроси там десятника, щоб він був обережний, як буде підніматись угору! Обіцяй мені це, Гальварде.

Доктор Гердаль (до фру Сольнес). От бачите, я казав правду. Він і не думає вже про ці дурниці.

Фру Сольнес. Ах, як мені полегшало зараз! Два рази вже падали люди зверху. Йі обидва рази розбивались на смерть (звертається до Гільди). Дякую вам щиро, фрекен Вангель, що ви затримали його. Я ніколи не могла справитися з ним.

Доктор Гердаль (весело). Так, так, фрекен Вангель, ви вмієте тримати людей в руках, якщо захочете.

(Фру Сольнес і доктор Гердаль наближаються до дам, що стоять ближче до сходців і дивляться в сад. Гільда залишається стояти коло перенчат на авансцені. Рагнар підходить до неї).

Рагнар (приховуючи сміх, стиха). Фрекен, бачите ви всю оту молодь внизу на вулиці?

Гільда. Так.

Рагнар. Це товариші, що хочуть подивитись на свого вчителя.

Гільда. Чого ж це їм так захотілось дивитись на нього?

Рагнар. Вони хочуть подивитись, як він не відважиться піднятись на свій власний будинок.

Гільда. А, от чого їм забажалось, цим хлопцям!

Рагнар (з пересердям, глузливо). Він так довго принижував нас. А тепер ми хочемо побачити, як він сам теж покірливо стоїтиме внизу.

Гільда. Цього ви не побачите. Цим разом — ні.

Рагнар (посміхаючись). Так? Де ж ми його побачимо?

Гільда. Високо-високо, аж коло флюгера побачите його!

Рагнар (сміється). Він! Ні, цього не може бути!

Гільда. Він хоче вилізти на самий верх. Отже ви його там побачите.

Рагнар. Так, цього він хоче. Я вам охоче вірю. Але цього він не зможе. Йому запаморочиться голова раніш, ніж він добереться до половини. Він мусить плазувати руками й коліннями.

Доктор Гердаль (показує в садок). Дивіться! Десятник вилазить на риштування.

Фру Сольнес. Він певне взяв із собою вінка. Ах, коли б він піднімався обережно.

Рагнар (придивляється з недовір'ям і вигукує). Але ж це..!

Гільда (з палкою радістю). Це сам будівничий.

Фру Сольнес (кричить перелякано). Так, це Гальвард! Ах, ти господи! Гальварде! Гальварде!

Доктор Гердаль. Тихо! Не кричіть до нього!

Фру Сольнес (несамовито). Я хочу до нього! Я покличу його униз!

Доктор Гердаль (стримуючи її). Стійте всі тихо! Жадного звука!

Гільда. (нерухомо слідкуючи очима за Сольнесом). Він підіймається й підіймається. Щораз вище. Щораз вище. Дивіться! Дивіться но!

Рагнар (загримуючи віддих). Тепер він мусить вернутись. Інакше й бути не може.

Гільда Він підіймається й підіймається. Зараз він буде на вершечку.

Фру Сольнес. Ах, я вмираю з жаху. Я не можу цього бачити.

Доктор Гердаль. То не дивіться вгору на нього.

Гільда. От він вже стоїть на найвищому помості. На самінькому вершечку!

Доктор Гердаль. Нехай ніхто не ворухнеться! Чуєте!

Гільда (вигукує в тихій радості). Нарешті! Нарешті! Тепер я бачу його знову великим і вільним!

Рагнар (майже беззвучно). Алеж це...

Гільда. Отаким бачила я його всі ці десять років. З якою певністю він стоїть! Страшенно цікаво взагалі. Дивіться на нього! От він вішає вінок на шпиль!

Рагнар. Це просто щось цілком неможливе.

Гільда. Еге, це справді є неможливе, оте, що він тепер робить! (З непевним виразом в очах). Чи не бачите ви когонебудь поруч з ним?

Рагнар. Ні, з ним нема нікого.

Гільда. Ні, там є хтось, з ким він балакає?

Рагнар. Ви помиляєтесь.

Гільда. Хіба ви не чуєте ще й співу у повітрі?

Рагнар. Це мабуть вітер шелестить верхами дерев.

Гільда. Я чую спів. Могутній спів. (Скрикує з нестриманою радістю). Дивіться, дивіться! От він махає капелюхом! Він вітається вниз! Ах, вітайте його там. Бо тепер, тепер довершилось! (Висмикує білу шаль од доктора, махає нею й кричить). Ура, будівничий Сольнес!

Доктор Гердаль. Залиште! Залиште! Ради бога!

(Дами на веранді махають хустками й вигуки «ура лунають в садку. Враз вони стихають і наговп завмирає з вигуком жаху. Людське тіло разом з дошками та поламаними гілками майнуло, падаючи, між деревами).

Фру Сольнес (кричить разом). Він падає!
(Фру Сольнес хитається, вмліває; її підхоплюють дами з вигуками

та заколотом. Натовп з вулиці ламає паркан і вдирається в садок.
Доктор Гердаль теж біжить вниз. Коротка мовчанка).

Гільда (дивиться нерухомо вгору, ніби закам'янівши). Мій будівничий.

Рагнар (спирається, дрижучи, на поренчата). Він мабуть розбився. Помер на місці.

Одна з дам (в той час, як фру Сольнес несуть у кімнату).
Покличте доктора.

Рагнар. Я не можу зрушити ніг.

Друга дама. Так покличте когось!

Рагнар (пробує гукнути). Що там? Він живий?

Чийсь голос (з садка). Будівничий Сольнес мертвий!

Другий голос (ближче). Вся голова розбита. Він упав як раз на кам'яноломню.

Гільда (обертається до Рангара й каже стиха). Тепер я вже не бачу його вгорі.

Рагнар. Як це страшно. Виходить таки, що він не зміг цього виконати.

Гільда (ніби з тихим захопленням тріумфом). Але він дістався до самісінького верха. І я чула звуки арфи в повітрі. (Махає шаллю угору й кричить у несамовитому захопленні). Мій, мій будівничий!

З М І С Т

	Стор.
Підпори громадянства (переклад В. Гладкої й К. Корякіної)	5
Росмерсгольм (переклад Ю. Зорянчука)	89
Будівничий Сольнес (переклад Ю. Зорянчука)	159

ЦІНА 2 карб. 50 коп.

Оправа 70

